

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

1(42) 2020

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – ә.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылкасымова А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Кулсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбакова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагинтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ).

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжегалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова К.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Момити** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Кулсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.с.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагинтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.с.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжегалиева М.Д.** – д.философ.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова К.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Момити** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

CHIEF EDITOR

Balykbayev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momiyuti Yuko** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Учредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Журналдың қырық екінші шығарылымының бірінші нөмірінде біз Абай Құнанбаевтың 175 жылдығына орай «Абай әлемі: білім, ғылым, мәдениет және өнер» атты жаңа бөлім ашып отырмыз.

Негізгі мақсат – ойшыл туралы көбірек білу, оның шығармасының белгісіз жақтарын ашу.

Ұлы ағартушының рухани мұрасын зерттеу – қазіргі Қазақстан үшін үлкен маңызға ие.

Журналымыздың бұл бөлімінде сіз ұлы Абайдың әлеуметтік педагогика мәселелерімен, ақын мұрасындағы әлеуметтік-педагогикалық идеялардың рөлімен, оларды мектептерде, арнаулы кәсіби білім беретін және жоғары оқу орындарында қолдану мүмкіндігі туралы, сондай-ақ қазақ ағартушысының ғылым мен білім туралы ілімдерімен танысасыз.

«Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы» бөліміндегі Қазақстандағы инклюзивті білім беру саласындағы ғалымдардың зерттеулері, болашақ мұғалімнің мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білімнің сабақтастығын қамтамасыз ету дайындығы мәселелері, шет елден оралған қандас студенттердің университеттің біртұтас педагогикалық үдерісіне психологиялық-педагогикалық бейімделуіне, мектепке дейінгі педагогикадағы көркемдік тәжірибеге қатысты әдістемелік көзқарастар сөзсіз қызығушылық тудырады.

«Білім берудегі инновациялар» бөлімінде университеттің бағдарлы қоры арқылы білім беру ортасын, мәдениетаралық және коммуникативті құзыреттілікті дамыту, инновация жағдайында жоғары білім беру жүйесіндегі менеджментті жетілдіру мәселелері және университетте болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындау мүмкіндігі туралы мәселелер қарастырылады.

Болашақ мұғалімдерді сыни ойлауға дағдыландыру, студенттер арасында ғылыми-зерттеу іс-әрекетін дамыту, әнші-актер даярлаудағы

диктанттың маңыздылығы, математикалық модельдеу, әлеуметтік тәрбиешінің жасөспірімдермен жұмысы, бала дамуындағы дағдарыстардың педагогикалық аспектілері, спорттық дайындықтағы педагогикалық үдерістің тәрбиелік негіздері, Қазақстан Республикасындағы медиация «Білім беру мәселелері мен болашағы» бөлімінде қарастырылған.

Жаңа спорт түрлеріне қызығушылық, салауатты өмір салтына деген тұрақты ұмтылысты қалыптастырудың факторы ретінде, транслингвизм тұжырымдамасының пайда болуы мен мәні, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамытудың лингвистикалық негізі, Оңтүстік Кореядағы заманауи мектепке дейінгі білім беру ерекшеліктері «Оқытудың заманауи әдістері мен технологиялары» бөлімінде таныстырылады.

Келесі «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы контекстіндегі білім, мәдениет және өнер» бөлімінде әл-Фараби еңбектеріндегі рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесі және оның өнер мен мәдениетті зерттеудегі мұрасы, сонымен қатар мәдени код ретінде білім берудің этно-математикалық мазмұны мен дәстүрлі киім жайында айтылады.

«Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік» бөліміндегі авторлық зерттеулер ауқымы музыкалық театр дамуының алғашқы кезеңдеріндегі операның эволюциясын, эстетикалық категория ретіндегі театр пердесін, балеттің синтетикалық мәні мен бейнелеу өнеріндегі мәдени кодты қамтиды.

Редакция алқасы атынан және өз атымынан Е.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы Әбілдина Салтанат Қуатқызын мерейтойымен құттықтаймын.

Құрметпен,
бас редактор

Т.Балымбаев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

В первом номере сорок второго выпуска мы открываем новый раздел «Мир Абая: образование, наука, культура и искусство» в честь 175-летия Абая Кунанбаева. Главная цель – больше узнать о мыслителе, раскрыть неизведанные грани его творчества. Изучение духовного наследия великого просветителя имеет огромное значение для современного Казахстана. В этом разделе нашего журнала вы познакомитесь с творчеством великого Абая, которые затрагивающим проблемы социальной педагогики, роль социально-педагогических идей в наследии поэта, возможность их использования в школах, средних учебных заведениях и вузах, а также учение казахского просветителя о науке и знаниях.

В разделе «Методология и теория педагогики и психологии» вызовут несомненный интерес исследования ученых в области инклюзивного образования в Казахстане, вопросы формирования готовности будущего педагога к обеспечению преемственности дошкольного и начального математического образования, методологические подходы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов в целостном педагогическом процессе вуза, арт-практики в дошкольной педагогике.

В разделе «Инновации в образовании» раскрывается проблематика развития облачно-ориентированной учебной среды вуза, межкультурно-коммуникативная компетенция, совершенствование менеджмента в системе высшего образования в условиях инновации и возможности подготовки будущих специалистов в вузе к системе инклюзивного образования в школе.

Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления, развитие научно-исследовательской деятельности у студентов, важность дикции при обучении певца-актера, математическое моделирование, работа социального педагога с подростками, педагогические аспекты кризисов детского развития, образовательные основы педагогического процесса в спортивной тренировке, медиация в Республике Казахстан рассматриваются в разделе «Проблемы и перспективы образования».

Интерес к новым видам спорта, как фактор формирования устойчивого стремления к здоровому образу жизни, происхождение и сущность концепта транс-

язычие, лингвистические основы развития речевой деятельности младших школьников, особенности современного дошкольного образования в Южной Корее раскрыты в разделе «Современные методики и технологии обучения».

В следующей рубрике «Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел» представлена система духовно-нравственных добродетельных ценностей в трудах аль-Фараби и его наследие в искусствоведческо-культурологическом осмыслении, а также этно-математический компонент содержания образования и традиционный костюм как культурный код.

Диапазон исследований авторов в разделе «Рухани жанғыру: научное, образовательное и культурное пространство» охватывает эволюцию оперы на ранних этапах развития музыкального театра, театральный занавес как эстетическая категория, синтетическую сущность балета, культурный код в системе визуальных искусств.

От имени редакционного совета, и от себя лично, поздравляю с юбилеем Абилюдину Салтанат Куатқызы, доктора педагогических наук, профессора Карагандинского государственного университета имени Е.Букетова.

С уважением,
главный редактор

Т.Балыкбаев

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Методология и теория педагогики и психологии

Methodology and theory of pedagogy and psychology

МРНТИ 14.01.11.

Ж. И. НАМАЗБАЕВА¹, А.Е.КАЛЫМОВА¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ ЛИЧНОСТИ – ОСНОВА УСПЕШНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрены общие вопросы состояния и пути развития инклюзивного образования в Республике Казахстан. Раскрыты основные психолого-педагогические проблемы развития инклюзивного образования, значительное место уделяется решению конкретных проблем касательно деятельности субъектов образования. Впервые осуществлена попытка концептуально раскрыть комплексную взаимосвязь теории и практики инклюзивного образования средствами различных наук. Особая роль выделена освещению вопроса готовности общества, будущих специалистов, раскрыты социально-психологические и правовые аспекты. Кроме того рассмотрены вопросы отношения общества к лицам с особыми образовательными потребностями (ООП) и подчеркнута особое место в этом процессе психологическому сопровождению работы с ними. Выделены компоненты психологической готовности, представлены некоторые формы и методы ее формирования в системе образования страны. Развитие общественного сознания, формирование творческой, всесторонней личности лиц с особыми потребностями возможно лишь при реализации указанных теоретико-методологических и практических аспектов этой большой работы.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, лица с особыми образовательными потребностями (ООП), социально-философские основы инклюзии, психологическая готовность.

Известно, что современная система образования полноценно принимает в себя только тех, кто отвечает её определённым требованиям. Речь идёт о детях со стандартными возможностями, которые способны обучаться по общей для всех программе. Это приводит к тому, что зачастую дети с особыми образовательными потребностями вы падают из общего образовательного процесса, так как для работы с ними педагогический состав общеобразовательных учреждений не обладает не только необходимыми знаниями, но и личностно-мотивационными качествами.

В данной статье будут освещены основные проблемы, связанные с развитием инклюзивного образования (организационные, научно-практические, социально-психологические и др.).

Главной социально-философской идеей является идеология, исключая любую дискриминацию человека, обеспечивающая отношение ко всем людям как к равным, но при этом создает необходимые условия для каждого, кто имеет особые образовательные потребности.

В настоящее время, инклюзивное образование, становясь реальностью постепенно и неуклонно «приобщает» и «втягивает» в себя все страны мира, в том числе и Казахстан.

В зарубежных странах система образования имеет богатый опыт инклюзивного образования [7, 12, 13]. Основой успешности этого является законодательное закрепление всех аспектов инклюзии.

Наша отечественная инклюзия только начинает складываться и развиваться. Сейчас интенсивное вхождение в практику инклюзивного образования ставит перед всей страной и в первую очередь перед образовательной системой большой ряд сложных вопросов и новых задач [5, 6].

Не останавливаясь на имеющихся достижениях по реализации инклюзивного образования в Республике [1], раскроем основные наиболее главные проблемы, тормозящие успешность и адекватность развития инклюзивного образования. Данные проблемы одинаково касаются для всех уровней образования, так как наша идея носит комплексный и системный характер с целью интегративного подхода всех социальных сфер к названной проблеме.

С нашей точки зрения, срочно требуется решение следующих проблем:

- разработка острых правовых вопросов инклюзивного образования;
- во всех образовательных учреждениях необходима чёткая организация юридического и психологического консультирования для всех субъектов образования и семьи;
- пропаганда философской, социальной и психологической необходимости инклюзивного образования;
- информирование о правовых, финансовых, социальных льготах лицам с особыми потребностями, их семьям и субъектам образования;
- гарантии индивидуального сопровождения в процессе подготовки к обучению детей с ООП в образовательных учреждениях.

Для этого в стране необходимо повсеместно создать службы сопровождения практического характера.

В которые обязательно включаются медицинская, оздоровительная, психологическая, логопедическая помощь.

Целью этих поддержек является сохранение работоспособности, профилактика появления негативных аспектов личности, развитие психологического здоровья.

Важной психологической проблемой является вопрос создания повсеместных полноценных ресурсных центров.

Главной задачей этих Центров на наш взгляд, является такое психолого-педагогическое сопровождение, которое бы способствовало успешной безболезненной адекватной интеграции в образовательную среду, формирование взаимообусловленной, уважительной мотивации общения со здоровыми детьми и молодёжью лиц с ООП.

Однако главенствующую роль в обсуждаемой проблеме играет обновление содержания подготовки преподавателей ВУЗа и учителей школ.

Принципиально важно неотлагательное конкретное решение неотложных вопросов о реализации курсов повышения квалификации ППС по основным аспектам организационных, методологических, методических, психолого-педагогических, социальных вопросов инклюзивного образования. На всех этих занятиях, воспитательных мероприятиях, тренингах красной нитью должна проходить идея нового взгляда на личную мотивацию и решения принципов инклюзии «ВСЕ ЛЮДИ РАВНЫ».

Следующим решением проблем инклюзии является поддержка существующих форм и разработка новых подходов процесса инклюзивного образования.

Следует помнить, что инклюзивного образование может осуществляться через *частичную интеграцию* – это групповое обучение лиц с ООП по *единому плану со специальным сопровождением*.

А также полная интеграция – индивидуальное обучение в едином потоке обучающихся без специального сопровождения.

Теоретико-методологический анализ проблем инклюзии показал, что особую сложность несут вопросы недостаточной

разработанности научно-практических основ непосредственной социально-психологической поддержки.

Остановимся на общих социально-психологических основах сопровождении лиц с ООП:

- работа по созданию поддерживающей атмосферы, *эмпатийного отношения*;
- оказание помощи при возникновении проблем в общении с преподавателями, учителями, студентам, школьниками;
- обеспечение учащихся, студентов краткой аннотацией планируемого занятия;
- развитие и организация среди студенчества *волонтерской помощи*, которая должна оказываться с учетом индивидуальных и индивидуально-типологических возможностей лиц с психофизическими нарушениями

Укажем на непосредственные условия, от которых в большей степени зависит успешность и положительная мотивация субъектов образования:

- создание индивидуального портфолио;
- все библиотеки учебные залы, в зависимости от вида нарушения должны предоставлять необходимую информацию при любом обращении обучающихся;
- весь образовательный процесс должен быть обеспечен индивидуальной техникой;
- предоставление образовательных возможностей для самостоятельного успешного осуществления аудиозаписей;
- создание безбарьерной среды (размер мебели, подставки для ног и др.);
- дополнительные занятия или дополнительный факультет для субъектов образования.

Особое внимание необходимо уделить созданию на научной основе **методического арсенала инклюзивного образования**. Остаётся неисполненной мечта многих учёных о создании в Казахстане **Института социально-психологической реабилитации**.

К сожалению, процент рождения детей с разными психофизиологическими отклонениями растёт. В связи с этим необходимо создать систему статистики объективного состояния этого вопроса.

Остается открытыми вопросы комплексной ранней диагностики, коррекции этих детей. Это в значительной мере задерживает психофизическое развитие малышей с разными проблемами. В Казахстане отсутствие объективная статистика по таким детям, что не позволяет адекватно и своевременно решать вопросы психофизического развития целого поколения детей нашей страны [2, 3].

При открытии названного выше **Института** в нем необходимо создать несколько *научно-диагностических лабораторий*, которые бы осуществляли разработку научно-практических основ диагностики и коррекции, составление образовательных, развивающих, формирующих программ личность будущего поколения. Это позволило бы осуществлять самую основную цель: профилактику оздоровления, нарушения и предупреждение нарушения психофизического развития. Кроме того, научно-практические исследования позволили бы отрабатывать создание адекватной индивидуальной помощи, разработку стройной, гибкой системы инклюзивного образования.

Научно-исследовательские центры по изучению особенностей личностей взрослых лиц с проблемами способствовало бы оказанию помощи в их социализации и трудоустройстве [4; 5]. Научные центры должны состоять из комплекса специалистов медицинских, психологических, педагогических, социальных и других наук. В работе этих учреждений должны активно участвовать творческая молодёжь, волонтеры и другие [6; 7].

Выше нами были охарактеризованы различные проблемы инклюзивного образования, решение каждой из которых носит *судьбоносный характер для устойчивого развития нашей страны*.

Однако, в XXI веке, тем более, когда

речь идет о гуманном отношении людей друг к другу, когда на весы ставится соотношение двух нравственных категорий – «ЗЛА» и «ДОБРА», от чего зависит очеловечивание отношений между людьми, важнейшая роль отводится внутреннему, сердечному, эмпатийному, позитивному человеколюбивому к каждому из тех, кто нуждается в помощи. В научной терминологии это характеризуется как психологическая готовность, внутренний, положительный мотив к чему-либо, к кому-либо.

В контексте данной статьи не стоит никого убеждать в том, что эта проблема является главной в обновлении содержания образовательной системы нашей Республики.

Психическое состояние, к которым относится психологическая готовность к деятельности, характеризуется включением ресурсов субъекта на оперативное или долгосрочное выполнение определенной деятельности или трудовой задачи. При этом готовность, означает положение подготовленности, в котором субъект труда настроен на действие или реакцию, характеризует состояние человека готового извлечь пользу из некоторого опыта. Оно понимается как относительно простое и биологически детерминированный. Оно сложное в когнитивном плане и в плане развития, помогающее эффективно выполнять обязанности, правильно использовать личные качества, опыт, знания, сохранять самоконтроль и перестраивать деятельность при появлении неожиданных препятствий [14].

Различают длительную готовность и временное состояние готовности, синонимами которого выступают «предстартовое состояние», состояние «оперативного покоя» и состояние «бдительности» [17].

При этом *длительная готовность* структурно включает: положительное отношение к тому или иному виду деятельности, профессии; черты характера, способности, темперамент, мотивация, адекватные требованиям деятельности;

необходимые знания, умения и навыки; устойчивые профессионально важные особенности восприятия, внимания, мышления, а также эмоционально-волевые процессы.

Временная готовность обозначает особенности и требования возможной ситуации, основными особенностями которой выступают устойчивость, действенность влияния на процесс деятельности, соответствие структуры готовности оптимальным условиям достижения цели [18].

С нашей точки зрения динамическая же структура психологической готовности к сложным видам деятельности (к которой относится инклюзия) представляет целостное образование, включающее личностные характеристики предоставленных в виде:

- *мотивационных* – потребностей успешного выполнения поставленной задачи, интереса к деятельности, стремление добиваться успеха и показывать себя с лучшей стороны;

- *познавательных обязанностей*, трудовых задач, оценкой значимости для достижения конечных результатов деятельности для себя лично, представление вероятных изменений обстановки;

- эмоционально – чувственных профессиональных и социальной ответственности, уверенность в успехе;

- *волевых* – управление собой и мобилизация сил, сосредоточение на задаче, отвлечение от мешающих воздействий, преодоление сомнений и страха.

С учетом указанного **формирование психологической готовности к деятельности** представляет собой последовательность взаимосвязанных процедур и действий, направленных на:

- *осознание потребностей*, требования общества, коллектива или поставленной задачи;

- осознание целей выполнения задач, решение которых приведет к удовлетворению потребностей;

- *осмысливание и оценка условий*, в

которых будут протекать предстоящие события, актуализация опыта, связанного с решением задач и выполнением требований подобного рода;

– *определение на основе опыта и оценки предстоящих условия деятельности наиболее рациональных и возможных (вспомогательных) способов решения задач или выполнения требований;*

прогнозирование проявления интеллектуальных, эмоциональных, мотивационных и волевых процессов, оценка соотношения возможностей, уровня притязания и необходимости достижения определенного результата;

– *мобилизация сил* в соответствии с условиями и задачами, самовнушение, вера в успешное достижение цели.

Результатом психологической подготовки будущих учителей предметников работающих в условиях общеобразовательных школ субъект деятельности с высоким уровнем общей психолого-педагогической культуры и компетентности, где важнейшей характеристикой становится **двойная разновекторная направленность и наличие реальной рефлексии** [16].

В современных условиях развитию общественного сознания может способствовать творчески мыслящая,

деятельная и всесторонне развитая личность, вследствие чего возрастают требования к личности учителя, педагога его психологической и профессиональной подготовке [17]. Сейчас, как никогда, требуются специалисты, в которых сочетаются глубокая профессиональная подготовка, социальная ответственность, стремление к обновлению и самостоятельному обогащению знаний, для достижения чего – важное значение имеет психологическая подготовка будущего учителя, способного к самореализации и позитивному восприятию мира.

Естественно, названные проблемы и их успешное решение требует создания значительно разветвленной сети финансовой поддержки. К этой работе целесообразно подключить государственные структуры и общественные объединения.

Без такого синтеза и совместного решения вопросов невозможно активно и адекватно решать столь важную социально-общественную проблему – **инклюзивное образование**, так как не дети с особыми потребностями должны искать помощь у общества, а всё наше общество должно **быть готовым их принять, уважать, слушать, слышать и помогать.**

Список использованных источников

- [1] Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 07.12.2010 г. № 1118 //Казахстанская правда. – 2010. – № 153-154. – С.10-12.
- [2] Намазбаева Ж.И., Сарсенбаева Л.О. Специальная психология. – Алматы, 2006. – 120 с.
- [3] Намазбаева Ж.И. История, состояние тенденции развития современной психологии: Учебное пособие. – Алматы, 2014.
- [4] Намазбаева Ж.И. Развитие личности в процессе психологизации современного инклюзивного образования. Монография – Алматы: Ұлағат, 2013.
- [5] Намазбаева Ж.И. Теоретико-методологический анализ психологических основ духовно-нравственного становления человека в контексте инклюзивного образования //Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, серия «Психология». – 2016. – №1 (46).– С.5-13.
- [6] Намазбаева Ж.И. Социально-психологические проблемы инклюзивного образования. Материалы межд.конф. – Алматы, 2020. – С.94-100.
- [7] Панченко О.Л. Инклюзивное образование как фактор интеграции в социум инвалидов и лиц с ограниченными возможностями здоровья: региональное измерение: Монография /Под общ.ред. В.Д.Парубиной. – Казань: ТИСБИ, 2015. – 400 с.

- [8] Аутаева А.Н. Ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларға үздіксіз білім берудің әлеуметтік аспектілері //Хабаршы/Вестник, серия «Арнайы педагогика». – 2019. – №1(56) – С.7-10.
- [9] Жалмухамедова А.К. Инклюзивное образование: Типовая программа. – Алматы, 2016. – 13 с.
- [10] Инклюзивное образование: инновационные проекты, методика проведения, новые идеи: Сборник научно-методических материалов /Под науч. ред. А.Ю. Белогурова, О.Е. Булановой, Н.В. Поликашевой. – М.: Спутник, 2015. – 254 с.
- [11] Инклюзивное образование в вузе студентов с инвалидностью и ОВЗ: организация обучения, особенности обучения студентов с различными нозологиями, профориентационная работа, психолого-педагогическое сопровождение /Под ред. Б.Б. Айсмонгаса: Метод.реком. для преп. сферы высш.профес. образ., работающих со ст-ми с инвалидностью и ОВЗ. – Москва: МГППУ, 2015. – 325 с.
- [12] Алехина С.В. Инклюзивное образование: история и современность: Учебно-метод. пособие – Москва: Первое сентября, 2013. – 33 с.
- [13] Инклюзивное образование: Вып. 1 /Сост. С.В. Алехина Инклюзивное образование: Сборник статей /Сост. М.Р. Битянова //Библиотека журнала «Классное руководство и воспитание школьников». – Москва, 2015. – 224 с.
- [14] Педагогика и психология инклюзивного образования: Учебное пособие /Под ред. Д. З. Ахметовой. – Казань: Познание, 2013. – 204 с.
- [15] Калымова А.Е. Инклюзивті білім беру ортасына мұғалімдерді дайындау мәселелері: теориялық шолу /Science and education in the modern world: challenges of the xxi century: Материалы V межд.науч-практ. конф. (педагогические науки, III том). – Нур-султан, 2019 – 209 с.
- [16] Першина Н.А. Исследование психологической готовности участников образовательного процесса к инклюзивному образованию детей с ограниченными возможностями здоровья. – Москва, 2019. – 95 с.
- [17] Шаяхметова А.А., Исакова А.Т. Проблемы исследования компетентности педагога инклюзивного образования. Педагогика и психология. – 2018. – 3(36). – 70-78 с.

References

- [1] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan na 2011–2020 gody, utverzhennaya Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 07.12.2010 g. № 1118 //Kazahstanskaya pravda. – 2010. – № 153-154. – S.10-12.
- [2] Namazbaeva ZH.I., Sarsenbaeva L.O. Special'naya psihologiya. – Almaty, 2006. – 120 s.
- [3] Namazbaeva ZH.I. Istoriya, sostoyanie tendencii razvitiya sovremennoj psihologii: Uchebnoe posobie. – Almaty, 2014.
- [4] Namazbaeva ZH.I. Razvitie lichnosti v processe psihologizacii sovremennoogo inklyuzivnogo obrazovaniya. Monografiya – Almaty: Ylarat, 2013.
- [5] Namazbaeva ZH.I. Teoretiko-metodologicheskij analiz psihologicheskikh osnov duhovno-nravstvennogo stanovleniya cheloveka v kontekste inklyuzivnogo obrazovaniya //Habarshy/Vestnik KazNPU im.Abaya, seriya «Psihologiya». – 2016. – №1 (46).– S.5-13.
- [6] Namazbaeva ZH.I. Social'no-psihologicheskie problemy inklyuzivnogo obrazovaniya. Materialy mezhd.konf. – Almaty, 2020. – S.94-100.
- [7] Panchenko O.L. Inklyuzivnoe obrazovanie kak faktor integracii v socium invalidov i lic s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya: regional'noe izmerenie: Monografiya /Pod obshch.red. V.D.Parubinoj. – Kazan': TISBI, 2015. – 400 s
- [8] Autaeva A.N. Erekshе bilim berudi қажет ететін тұлғаларға үздіксіз bilim берудің әлеуметтік аспектілері // Habarshy/Vestnik, seriya «Arnajy pedagogika». – 2019. – №1(56) – S.7-10.
- [9] Zhalmuhamedova A.K. Inklyuzivnoe obrazovanie: Tipovaya programma. – Almaty, 2016. – 13 s.
- [10] Inklyuzivnoe obrazovanie: innovacionnye proekty, metodika provedeniya, novye idei: Sbornik nauchno-metodicheskikh materialov /Pod nauch. red. A.YU. Belogurova, O.E. Bulanovoj, N.V. Polikashevoj. – M.: Sputnik, 2015. – 254 s.

[11] Inklyuzivnoe obrazovanie v vuze studentov s invalidnost'yu i OVZ: organizaciya obucheniya, osobennosti obucheniya studentov s razlichnymi nozologiyami, proforientacionnaya rabota, psihologo-pedagogicheskoe soprovozhdenie /Pod red. B.B. Ajsmontasa: Metod.rekom. dlya prep. sfery vyssh.profes.obraz., rabotayushchih so st-mi s invalidnost'yu i OVZ. – Moskva: MGPPU, 2015. – 325 s.

[12] Alekhina S.V. Inklyuzivnoe obrazovanie: istoriya i sovremennost': Uchebno-metod. posobie – Moskva: Per-voe sentyabrya, 2013. – 33 s.

[13] Inklyuzivnoe obrazovanie: Vyp. 1 /Sost. S.V. Alekhina Inklyuzivnoe obrazovanie: Sbornik statej /Sost. M.R. Bityanova //Biblioteka zhurnala «Klassnoe rukovodstvo i vospitanie shkol'nikov». – Moskva, 2015. – 224 s.

[14] Pedagogika i psihologiya inklyuzivnogo obrazovaniya: Uchebnoe posobie /Pod red. D. Z. Ahmetovoj. – Ka-zan': Poznanie, 2013. – 204 s.

[15] Kalymova A.E. Inklyuzivti bilim beru ortasyна мұғалімдерді даяндау мәселелері: теориялық шолу /Science and education in the modern world: challenges of the xxi century: Materialy V mezhd.nauch-prakt. konf. (peda-gogicheskie nauki, III tom). – Nur-sultan, 2019 – 209 s.

[16] Pershina N.A. Issledovanie psihologicheskoy gotovnosti uchastnikov obrazovatel'nogo processa k inklyuzivnomu obrazovaniyu detej s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya. – Moskva, 2019. – 95 s.

[17] Shayahmetova A.A., Iskakova A.T. Problemy issledovaniya kompetentnosti pedagoga inklyuzivnogo obra-zovaniya /Pedagogika i psihologiya. – 2018. – 3(36). – 70-78 s.

Тұлғаның қоғамдық сана сезімі - Қазақстандағы инклюзивті білім берудің тиімді жүзеге асыруының негізі

Ж.И. Намазбаева¹, Ә.Е. Қалымова¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында инклюзивті білім берудің дамуының жалпы сұрақтары, даму жолдары қарастырылды. Инклюзивті білім берудің негізгі психолого-педагогикалық проблемалары талқыланып, оқыту субъектілерінің қызметіне ерекше назар аударылды. Түрлі ғылым салаларын қолдана отырып инклюзивті білім берудің теория мен практикасының кешенді байланысын концептуалды түрде ашуға әрекет жасалды. Қоғамның, болашақ мамандардың дайындық сұрақтары, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық аспектілеріне ерекше орын берілді. Сонымен қатар қоғамның ерекше оқу қажеттіліктері (ЕОҚ) бар тұлғаларға деген қарым-қатынасы және осы процессте оларды психологиялық сүйемелдеу жолдары қарастырылды. Психологиялық дайындықтың компоненттері қарастырылып, білім беру жүйесінде инклюзивті білім берудің формалары мен жұмыс істеу әдістері көрсетілді. Ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың қоғамдық сана-сезімін дамыту, шығармашыл, жан-жақтылықты қалыптастыру тек аталып кеткен теоретикалық-әдістемелік және практикалық аспектілерін іске асыру арқылы дамытуға болады.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалар (ЕББК), инклюзияның әлеуметтік-философиялық негіздері, психологиялық дайындық.

Public awareness of personality - basis for successful implementation of inclusive education in Kazakhstan

Zh. I. Namazbaeva¹, Ә.Е. Қалымова¹

¹Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the general issues of the state and development of inclusive education in the Republic of Kazakhstan. The basic psychological and pedagogical problems of the development of inclusive education are disclosed, a significant place is given to solving specific problems regarding the activities of subjects of education. For the first time, an attempt has been made conceptually to reveal the complex relationship between the theory and practice of inclusive education by means of various sciences. A special role is given to highlighting the issue of readiness of

the society, future specialists, the socio-psychological and legal aspects are disclosed. In addition, questions of the attitude of society towards people with special educational needs (SEN) were examined and a special place was emphasized in this process for the psychological support of working with them. The components of psychological readiness are highlighted, some forms and methods of its formation in the country's education system are presented. The development of public consciousness, the formation of a creative, comprehensive personality of persons with special needs is possible only with the implementation of the indicated theoretical, methodological and practical aspects of this great work.

Keywords: inclusive education, persons with special educational needs (PLO), social and philosophical foundations of inclusion, psychological readiness.

Поступила в редакцию 23.02.2020.

МРНТИ 14.35.07

А.Д. СЫЗДЫКБАЕВА¹, А.Т. ИСКАКОВА², Р.К. БЕКМАГАМБЕТОВА¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан),

²Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова
(Шымкент, Казахстан)

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается проблема готовности будущего педагога к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования. Авторы определяют философскую, психологическую, педагогическую сущность преемственности как педагогического явления. Преемственность определена как общая и специфическая цель образования, построения единой содержательной линии, обеспечивающей эффективное поступательное развитие ребенка, его успешный переход на следующую ступень образования. Проанализированы типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения и учебная программа 1 класса на предмет определения преемственности дошкольного и начального математического образования. Авторы обосновывают структуру готовности будущего педагога к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, выделяя: мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный компоненты. Представлены критерии, показатели и уровни (низкий, средний, высокий) готовности будущего педагога к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования и результаты опытно-экспериментальной работы. Статья издана за счет грантового финансирования «Лучший преподаватель вуза 2019 года».

Ключевые слова: преемственность, преемственность дошкольного и начального математического образования, профессиональная подготовка педагога, компоненты готовности будущего педагога к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования.

В последние два десятилетия мы цивилизации, привели к осознанию активно наблюдаем процесс глобализации: необходимости воспитания у человека современная наука, цифровая революция, культуры с глобальным мышлением, технологические прорывы, развитие способного в гармонии с миром природы, человеческого капитала вызвали социума и собственного внутреннего мира необходимость трансформации образования. активно участвовать в развитии не только

Переоценка ценностей мировой своей страны, но и мира. В связи с этим,

ориентация на новые качества личности, привели к развитию двух образовательных трендов в Республике Казахстан: модернизации и непрерывности системы образования [13].

Вопросы модернизации раскрываются через целостное обновление содержания дошкольного, начального и среднего образования. Непрерывность же провозглашается как основа жизненного успеха личности, благосостояния нации и конкурентоспособности.

Дошкольное образование первая ступень системы непрерывного образования человека, поэтому ему отводится особая роль в формировании личности. Именно здесь закладываются основы личностных свойств, качеств, способностей, во многом определяющие путь дальнейшего становления ребенка как школьника, студента, профессионала, гражданина. Однако потенциал и достижения деятельности образовательных учреждений этой системы не всегда учитываются и используются в полной мере.

В настоящее время в Республике Казахстан введено обязательное дошкольное образование, как одно из условий осуществления непрерывного образования личности. Ее сущность и содержание трактуется, как определение общих и специфических целей образования, построение единой содержательной линии, обеспечивающей эффективное поступательное развитие ребенка, его успешный переход на следующую ступень образования [6].

Теоретические основы преемственности дошкольного и начального образования раскрыты в работах Л.П. Анисимовой, А.Г.Асмолова, Т.И. Бабаевой, А.В.Белошистой, Л.А. Венгер, Р.А. Должиковой, А.В.Запорожца, Е.Е. Кравцовой, О.А. Курвиной, В.Я. Лыковой, А.А. Люблинской, Л.А. Парамоновой, Н.Н. Поддъякова и др. [5].

Психологические основы преемственности с позиций самооценности дошкольного детства, раскрываются в

работах Л.И.Божович, Л.С. Выготского, А.В. Запорожца, Я.Л. Коломинского, Е.Е.Кравцовой, А.Н.Леонтьева, Е.А. Панько, В.И. Слободчикова, Д.Б. Эльконина и др. [14].

Механизмы обеспечения преемственности в учебной деятельности рассматривали Р.И.Афанасьева, Г.Х. Буранчулова, Н.Ф.Виноградова, Л.А. Калмыкова, Г.И.Карзина, Т.Д. Ковальчук, Т.С. Комарова, В.Д.Лысенко, О.М. Милова, И.А.Попова, Р.Х. Руга, П.Г. Сагымбекова, Т.Е.Тарунтаева, О.С. Ушакова, Я.Я. Чарнецкий, С.М.Чемыртан [11].

Особенности реализации преемственности в воспитательном процессе определены О.С. Богдановой, В.Я. Лыковой, В.И. Петровой, Ю.П. Сокольниковым и др. [4].

Исследования теоретических, дидактических, организационных основ реализации преемственности дошкольного и начального образования в современных условиях ведутся Т.А. Ерахтиной, З.А.Климовой, С.В. Козиной, М.Х. Мизовой, В. Паскарь, Г.В. Тугулиевой, Чжун Хуа и др. [16].

В Республике Казахстан проблемы преемственности дошкольного и начального образования рассматривали А.Б.Елькеева, Ж.К. Рысбекова, Т.К.Оспанов, Ж.Т.Каинбаева, М.Е. Ералиева, Ш.Х. Курманалина, Т.А.Алдибаев, А.К. Мендыгалиева, Т.П.Кучер, Н.И. Пустовалова, А.Б. Акпаева., Н.Н. Демеенева и др. [7].

Отмечая важность перечисленных выше исследований, следует подчеркнуть, что вопрос преемственности дошкольного и начального образования в науке получили достаточное развитие, однако отсутствуют разработки, раскрывающие содержание и механизмы преемственности дошкольного и начального математического образования. Изучение математики играет системообразующую роль в образовании, развивая познавательные способности человека, в том числе к логическому мышлению, влияя на преподавание других дисциплин. Математическое образование является существенным элементом формирования личности. Практика показы-

вает, что ученики успешные в математике, как правило, успешны и в других школьных дисциплинах.

Таким образом, имеется противоречие между существующей теоретической базой профессиональной подготовки педагогов в вузе и отсутствием разработок, определяющих содержание и механизмы формирования умений, определяющих успешность реализации преемственности дошкольного и начального математического образования.

Указанное противоречие обозначили проблему исследования, которое заключается в научном обосновании формирования у будущих педагогов готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования.

Для решения задач исследования нами использованы: теоретические и эмпирические методы, в частности, анализ, синтез, обобщение, конкретизацию, опрос, тестирование, педагогический эксперимент.

Для решения первой задачи определим сущность понятия “преемственность” и проанализируем, есть ли преемственность в программах дошкольного и начального математического образования, а также выделим компоненты, определяющие

готовность будущего педагога к ее реализации.

Научное понятие “преемственность” представляется сложной, комплексной категорией, интегрирующей в себе множество относительно самостоятельных аспектов, основными из которых являются философский, психологический и педагогический (таблица 1).

Разностороннее рассмотрение философской, психологической, педагогической сущности преемственности как педагогического явления позволило выделить некоторую общность подходов, которая свидетельствует о том, что преемственность является объективной и необходимой связью, обеспечивающей эффективное протекание образовательного процесса.

Анализ исторического педагогического наследия показывает, что проблема преемственности дошкольного и начального образования и подготовки педагогов к ее осуществлению затрагивалась в основном учеными при изучении таких проблем, как целостность системы образования, теория обучения и воспитания личности, развитие ребенка в русле подготовки к школе [8].

Таблица 1

Сущность понятия «преемственность»

	Категория	Содержание	Авторы
Преемственность	Философская	Объективная связь между старым и новым в процессе развития; момент развития; необходимое условие любой формы развития, функциональное состояние в различных направлениях развития.	Г. Гегель Э.А. Баллер Б.С. Батулин А.И. Зеленков Г.Н. Исаенко З.А. Мукашев и др.
	Психологическая	Условие развития; взаимосвязь между этапами развития; взаимосвязь между линиями развития и будущей деятельностью и психологической зрелостью; взаимосвязь между новообразованиями.	Л.И. Божович Л.С. Выготский А.Н. Леонтьев С.Л. Рубинштейн и др.
	Педагогическая	Методологический принцип, общепедагогическая закономерность, дидактическое условие, путь оптимизации методов обучения, средство повышения эффективности воспитания и обучения, фактор повышения качества учебно-воспитательного процесса.	Ш.И. Ганелин С.М. Годник Ю.А. Кустов В.Э. Тамарин и др.

Далее определим, имеет ли математическое образование преемственность (таблица 2).
дошкольное и начальное математическое

Таблица 2

Разделы дошкольного и начального математического образования

Элементарные математические представления у детей дошкольного возраста	Математическое образование 1 класса
«Ориентирование в пространстве» «Количество и счет»	«Числа и величины» «Элементы алгебры» «Множества. Элементы логики»
«Геометрические фигуры»	«Элементы геометрии»
«Математическое моделирование»	«Математическое моделирование»

Анализ учебных программ показывает значительное достижение преемственности. Обе программы состоят из разделов и подразделов, которые содержат в себе цели обучения в виде ожидаемых результатов: навыка, знания и понимания, описание пространственных форм и количественных соотношений предметов в окружающем мире, направленных на развитие восприятия математики как способа изображения и понимания мира. Цели обучения, организовано, последовательно внутри каждого подраздела, позволяют педагогам планировать свою работу и оценивать достижения детей, а также информировать их о следующих этапах обучения. Дублирование по содержанию отсутствует, нумерации цели разделов и подразделов не совпадают [12].

Анализ действующей учебной программы в 1 классе и типовой учебной программы дошкольной организации позволяет педагогам выработать единые цели в развитии и воспитании детей старшего дошкольного возраста, а также минимизировать различия между дошкольной и школьной системами образования, посредством принципа спиральности при проектировании содержания предмета, однако, необходимо внести изменения в разделах и в целях для сохранения принципа спиральности во взаимосвязи дошкольной подготовки

и начального обучения. Это касается как нумерации разделов, так и формулировки целей. Внедрение обязательного дошкольного образования стало хорошим подспорьем в реализации преемственности и создание адапционных условий обучения при изучении первого раздела действующей программы.

Далее определим, готов ли будущий педагог к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования. Для этого рассмотрим структуру готовности будущего педагога к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, включающий: мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный компоненты [9] (таблица 3).

В психолого-педагогических исследованиях по проблемам профессиональной подготовки будущего педагога, ведущим выделяют мотивационный компонент. А.М. Романов отмечает, что мотивация обеспечивает формирование критериально-нормативных ценностных ориентаций студентов, высокую эффективность обучения, личностного и профессионального развития. А.Родионов полагает, что мотивация может рассматриваться как основополагающее условие реализации деятельности учения. Результаты исследований, проведен-

ных Е.П.Ильиным, В.А Якуниной, мотивации можно достичь требуемого Н.Н.Мешковым доказывают, что фактор уровня сформированное знаний, умений мотивации для успешной учебы сильнее, навыков и сформировать профессиональные чем фактор интеллекта. М.А. Приходько знания, умения, навыки [1].
отмечает, что посредством учебной

Таблица 3

**Содержание компонентов готовности будущего педагога к реализации
преемственности дошкольного и начального математического образования**

Название компонента	Характеристика	Метод диагностики
Мотивационный	Ориентированность будущего педагога на всестороннее развитие ребенка и прежде всего математическую подготовку к школе; устойчивый мотив и познавательный интерес к проблемам преемственности, усвоение основ преемственности дошкольного и начального математического образования.	Анкетирование (определяющее отношение будущих педагогов к проблеме преемственности дошкольного и начального математического образования, А. Курлат).
Когнитивный	Знание теоретико-методологических основ преемственности дошкольного и начального математического образования; нормативно-правовой документации (ТУП, УП, ИП и др.); механизмов управления воспитательно-образовательным (учебно-воспитательным) процессами изучения математики на основе принципа преемственности.	Беседа (опросник, выявляющий наличие у студентов общих представлений о сущности преемственности математического образования, направлениях ее реализации, программном оснащении, И. Гончарова).
Деятельностный	Умения и навыки по проектированию, конструированию и организации, контролю и оценки преемственности дошкольного и начального математического образования.	Тестирование (методика самооценки аналитических, прогностических, проективных, контрольно-оценочных, организационных и коммуникативных умений, А. Курлат).
Рефлексивный	Анализ и самооценка будущим педагогом явлений собственного сознания и деятельности в направлении решения задач преемственности дошкольного и начального математического образования	Тестирование (методика самооценки рефлексивных умений, А. Сыздыкбаева).

В рамках нашего исследования, Готовность будущего педагога к реализации мотивация - это совокупность всех факторов, преемственности дошкольного и начального определяющих побуждение, интерес к математического образования предусматривает овладение основами знаний не проблемам преемственности, усвоение вает только математического содержания, но основ преемственности дошкольного и начального математического образования. и из различных педагогических областей

в специально созданных условиях организуемого и управляемого процесса.

Теоретический анализ функций, содержания и структуры деятельности педагога, изучение нормативного и учебно-методического обеспечения профессионального педагогического образования позволили выделить объем и содержание знаний, которыми должен владеть будущий педагог для успешной реализации преемственности дошкольного и начального математического образования: знать сущность, содержание, технологии реализации преемственности математического образования в дошкольной организации и начальной школе; нормативно-правовое обеспечение данного процесса (учебные программы в детском саду и первом классе начальной школы по математике); возрастные особенности изучения математического образования; специфику и содержание подготовки ребенка к школе, диагностику уровня подготовленности ребенка к школе; инновационные подходы преемственности дошкольного и начального математического образования. В исследовании мы сделали акцент на деятельностный компонент, остановимся на нем подробнее.

Деятельностный компонент рассматривается как совокупность последовательно развивающихся действий, основанных на знаниях, направленных на решение педагогических задач, которые, в общем, сводятся к умениям профессионально мыслить и действовать, анализировать факты и явления педагогической действительности. Показателями становления деятельностного компонента являются осознанность, устойчивость, точность переноса усвоенных знаний математического содержания в педагогические действия. Сюда входят несколько групп умений аналитических, прогностических, проективных, контрольно-оценочных, организаторских, коммуникативных.

Аналитические умения определяют в значительной мере успешность реализации преемственности дошкольного и начального

математического образования и позволяют выделять аспекты и направления осуществления математического образования, правильно ставить задачи преемственности, подходить к решению проблем преемственности с разных позиций; рассматривать причины и следствия нерешенности ее проблем, осуществлять диагностику готовности детей к школьному обучению [19].

Прогностические умения связаны с управлением математического образования детей и предполагают ориентацию на четкое представление в сознании будущего педагога цели его деятельности в виде предвидимого результата. Целью осуществления преемственности дошкольного и начального математического образования является установление единой линии развития личности ребенка на этапах детства и обеспечение плавного перехода из дошкольной организации в школу, конечным результатом – готовность ребенка к школьному обучению и легкая адаптация к новым условиям [24].

Проективные умения умение выделять и точно формулировать конкретные задачи и содержание математического образования; проектировать личностное развитие ребенка и прогнозировать результаты подготовки к школьному обучению; обоснованно выбирать средства, методы и формы работы с детьми по формированию математических представлений; предусматривать возможные препятствия и упущения в процессе реализации преемственности дошкольной организации и начальной школы [22].

Контрольно-оценочные умения проявляются на корректировочном этапе работы при контрольно-оценочной деятельности, направленной на себя. Эти умения необходимы будущему педагогу для проведения разных способов контроля: контроль на основе соотнесения полученных результатов с заданными образцами; контроль на основе предполагаемых результатов действий выполненных лишь в умственном плане; контроль на основе анализа готовых результатов фактически выполненных действий [17].

Под организаторскими умениями понимаются приобретенная на основе знаний и опыта степень готовности и личное решение какой-либо практической проблемы при обучении математике, целенаправленно воздействующей на испытуемых в изменяющихся условиях. Структуру организаторских умений составляют: мобилизационные умения принимать решения и находить наиболее эффективные средства педагогического взаимодействия в ходе преподавания математического знания; проявлять способность к переносу ранее усвоенных знаний в новые условия [21].

В группу коммуникативных умений, необходимых для успешной реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, относим: умение моделировать общение с детьми, родителями, коллегами; устанавливать диалогический тип взаимоотношений, эмоциональный контакт с собеседником; владеть вербальными и невербальными средствами общения; создавать благоприятный психологический климат общения в группе, способствующий творческому самовыражению ребенка в условиях освоения математического образования [18].

Отдельным компонентом представлен рефлексивный. Рефлексия трактуется как специфическая форма теоретической деятельности, направленная на осмысление и анализ собственных действий. Рефлексивные умения позволяют определить правильность поставленной цели и трансформации ее в конкретные задачи, соотнести задачи с содержанием деятельности и эффективностью методов, приемов, средств, форм работы. Научно-методические способности как самоанализ проделанных шагов, оценка полученных результатов, соотнесения их с поставленной целью, на наш взгляд, необходимый и обязательный элемент подготовки будущего педагога к работе по реализации преемственности дошкольного и начального математического образования [20].

Формирование каждой структурной

единицы компонента рефлексивных умений, необходимых будущему педагогу для осуществления преемственности дошкольного и начального математического образования, целесообразно опираться на механизмы формирования рефлексивной культуры будущего педагога, которые требуют обращения к внутреннему потенциалу субъекта. В этом плане основополагающим для данного исследования представляется положение Б.Г. Ананьева "о ресурсах самого человеческого развития", его возможностях саморазвития, самообучения, самосовершенствования [3].

Предложенная компоновка профессиональных умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования не претендует на завершенность, так как феномен большинства умений включает их изменчивость, культурную обусловленность, зависимость от личностного потенциала будущего педагога.

В исследовании участвовали две группы: студенты Казахского национального педагогического университета имени Абая (экспериментальная, 56 студентов) и Казахского национального женского педагогического университета (контрольная, 57 студентов). Выборка составила 113 студентов.

Для выявления и определения уровня проявления и развития показателей каждого структурного компонента умений определены 3 уровня: низкий, средний, высокий.

Низкий уровень характеризуется неустойчивым интересом к проблемам реализации преемственности дошкольного и начального математического образования; личностно-значимый смысл реализации отсутствует; система знаний в вопросах реализации преемственности дошкольного и начального математического образования не систематизированы; педагогическая рефлексивная не сформирована.

Средний уровень отличается более устойчивым интересом к реализации преемственности дошкольного и начального

математического образования; начинает формироваться познавательный интерес к ней на основе знаний о математическом образовании специфики дошкольного и начального математического образования, знания систематизированы; осознание необходимости преемственности между системами образования не носит личностного характера; педагогическая рефлексивная позиция связана с осознанием собственного вклада в осуществлении преемственности дошкольного и начального математического образования.

Высокий уровень характеризуется целенаправленностью, устойчивостью,

осознанностью выбора путей и способов реализации дошкольного и начального математического образования; стремление осуществлять преемственность математического образования имеет личностный смысл; ее обеспечения в собственной практике основывается на глубоких педагогических и математических знаниях. Педагогическая рефлексия связана с самоутверждением, самореализацией через выработку индивидуального стиля.

На констатирующем этапе исследования получены следующие результаты (таблица 4).

Таблица 4

Сводные данные констатирующего эксперимента

	Группы	Уровень готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования					
		низкий		средний		высокий	
		кол.уч.	%	кол.уч.	%	кол.уч.	%
1	Экспериментальная	21	37	26	46	9	17
2	Контрольная	22	38	25	44	10	18

На начало опытно-экспериментальной работы, в целом, преобладает средне-низкий уровни готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования (в КГ – 44% и 38%, а ЭГ – 46% и 37%), причем, наиболее низкие показатели готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования обучающихся были получены по когнитивному и деятельностному критериям: 65,3% в КГ и 74% в ЭГ.

Равнозначность обеих испытуемых групп определили с помощью U-критерий Манна-Уитни. Полученное эмпирическое значение $U_{\text{эмп}} (1596)$, при $U_{\text{кр}} p \leq 0,01 = 1190$, $U_{\text{кр}} p \leq 0,05 = 1390$ находится в зоне не значимости. Таким образом, подтвердилась гипотеза H_0 - испытуемые группы на начало формирующего этапа исследования не отличаются [24].

Результаты констатирующего этапа

исследования выявили и доказали необходимость совершенствования подготовки студентов к обеспечению преемственности дошкольного и начального математического образования, обосновали целенаправленность формирования определенных умений, позволили определить основные компоненты умений и условия их формирования.

Среди них можно выделить обогащение содержания дисциплин педагогического цикла общепрофессиональной и предметной подготовки; включение в педагогический процесс элективного курса “Основы преемственности дошкольного и начального математического образования”; внедрение модели формирования у студентов умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, программы взаимодействия субъектов педагогического процесса, в ходе ее реализации, а также создание необходимых

организационно-педагогических условий эксперимента вновь проведена повторная для целостного формирования умений диагностика формируемых умений компонентов. (таблица 5).

После проведения формирующего

Таблица 5

Сводные данные контрольного этапа исследования

	Группы	Уровень готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования					
		низкий		средний		высокий	
		кол.уч.	%	кол.уч.	%	кол.уч.	%
1	Экспериментальная	8	14	31	56	17	30
2	Контрольная	21	37	26	46	10	17

На контрольном этапе исследования в ЭГ наблюдается положительная динамика сдвига формируемого качества, а именно: низкий уровень готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования уменьшился на 23%, средний улучшился на 10%, высокий увеличился на 13%.

Представим результаты в КГ: низкий уровень готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования уменьшился на 1%, средний улучшился на 2%, высокий – 1%.

Осуществим математическую обработку полученных данных, для проверки достоверности проведенного исследования. Так как в диагностике использовалась ранговая шкала измерений, мы использовали U-критерий Манна-Уитни (различия) и T-критерий Вилкоксона (сдвиг) [25].

Полученное эмпирическое значение $U(1185)$, при $U_{кр} p \leq 0,01 = 1259$, $U_{кр} p \leq 0,05 = 1383$ находится в зоне значимости. Таким образом, подтвердилась гипотеза H_1 - уровень готовности к реализации преемственности дошкольного и начального математического образования двух испытуемых групп отличается.

Если подтвердилась гипотеза H_1 , определим имеет ли место сдвиг в полученных результатах. Полученное эмпирическое значение $T(468)$, при $T_{кр} p \leq 0,01 = 397$, $T_{кр} p \leq 0,05 = 466$ находится в зоне значимости.

Таким образом, подтвердилась гипотеза H_1 – изменения в сформированном качестве есть. Таким образом, подтверждается положительная динамика формируемого качества и предполагаемая гипотеза исследования.

Таким образом, с современных позиций преемственность дошкольного и начального математического образования, рассматривают как соотношение общих и специфических целей образования, построение единой линии обеспечивающей, поступательное развитие ребенка, его успешный переход на следующую ступень образования; связь и согласованность каждого компонента методической системы образования (цель, содержания, методов, средств и форм организации). А качество ее обеспечения непосредственно связывают с профессиональной подготовкой будущего педагога.

В нашем представлении профессиональные умения реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, представляются новообразованием, включающим несколько взаимосвязанных компонентов умений, а именно: мотивационного, дающего возможность студентам осознать значение и необходимость реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, и формирующего потребность в получении определенной суммы знаний в этом направлении деятельности; когнитивного, позволяющего пополнить и расширить

знания студентов по изучаемой проблеме; деятельностного, призванного формировать у студентов умения прогнозировать, проектировать, планировать, реализовать, контролировать деятельность по обеспечению преемственности и рефлексивного, формирующего у студентов навыки анализа и оценки деятельности и результатов обеспечения преемственности дошкольного и начального математического образования с научных и методических позиций.

Содержание каждого компонента профессиональных умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования отражается в комплексе мотивационно-личностных отношений, системе научных и специальных знаний, совокупности деятельных умений и блоке рефлексивных умений будущего педагога, а основным источником их формирования выступает педагогический процесс вуза, а именно процесс усвоения дисциплин педагогического цикла.

Диагностика позволила выявить степень сформированности у студентов умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования, собрать объективную информацию о возможности их формирования и дальнейшего развития, через содержание дисциплин педагогического цикла и элективного курса, а также определить пути стимулирования, стремления интереса студентов к усвоению необходимых знаний, умений и навыков.

Диагностика сформированности у студентов профессиональных умений преемственности дошкольного и начального математического образования включала два этапа: анализ результатов анкетирования студентов и определение уровня сформированности умений студентов по каждому компоненту, при помощи комплекса методик. Результаты диагностики позволили количественно и качественно охарактеризовать сформированность профессиональных умений по

каждому компоненту, а также определить уровневую шкалу, оценки их проявления по пятибалльной системе: от 1 до 2 - низкий, от 2 до 3 - средний, от 3-4 - высокий уровни.

Полученные в ходе опытно-экспериментального исследования результаты подтвердили выдвинутую гипотезу и положительное влияние проведенной работы на формирование у будущих педагогов профессиональных умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования и доказали результативность ее использования в условиях вузовского образования.

Направленность предметов профессиональной и предметной подготовки на изучение основ преемственности на основе межпредметных связей; изучение основ преемственности дошкольного и начального математического образования через содержание спецкурса “Основы преемственности дошкольного и начального математического образования”; активизация научно-исследовательской работы студентов в данном направлении; направленность педагогической практики на усвоение механизмов обеспечения преемственности на методическом, управленческом и исследовательском уровнях; использование репродуктивных и активных методов обучения.

Проведенное исследование не претендует на исчерпывающее решение проблемы формирования у будущих педагогов профессиональных умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования и представляет лишь один из вариантов подхода к ее решению. Накопленный теоретический и практический материал требует развития и уточнения. Определенный интерес представляет поиск альтернативных методик и технологий формирования у студентов вуза, профессиональных умений реализации преемственности дошкольного и начального математического образования.

Список использованных источников

- [1] Абылкасымова А.Е., Пустовалова Н.И., Кучер, Т.П. Преемственность в обучении математике в детском саду и начальной школе: Учебное пособие. – Петропавловск: СКГУ, 2006. – 203 с. – ISBN 9965-9845-6-5.

- [2] Акпаева А.Б., Лебедева Л.А. Формирование элементарных математических представлений для дошкольной подготовки. – Алматы: Алматы кітап, 2017.
- [3] Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания – СПб.: Питер, 2001. – 288 с. – ISBN 5-272-00315-2.
- [4] Головина Е.А. К вопросу преемственности между детским садом и школой / Е.А. Головина // Начальная школа: плюс-минус, 2002. – №7. – С.11-14.
- [5] Гончарова И.И. Формирование профессиональной готовности педагога к обеспечению преемственности дошкольного и начального образования. Дис. ... д-ра пед. наук / И.И. Гончарова, 2004. – 316 с.
- [6] Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения, постановление Правительства РК от 13.05.2016.- №292 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080> (дата обращения: 23.01.2020).
- [7] Елькеева А.Б. Преемственность дошкольного и начального образования: учебное пособие. – Алматы, 2016. – 144 с. \ ISBN 978-601-298-292-3.
- [8] Климентьева З.А. Преемственность профессионально-личностного развития будущих педагогов дошкольного образования: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / З.А. Климентьева. – Казань, 2004. – 21 с.
- [9] Кучер Т.П., Пустовалова Н.И. Формирование математических представлений у старших дошкольников и первоклассников на основе преемственной связи в условиях перехода на 12-летнее обучение: Continuity between the primary general and main general education: contents, management, monitoring: materials of the international scientific conference.-Prague: Vedesko vydavatelske centrum “Sociosfera-CZ”, 2014. – 272 p. – ISBN 978-80-87966-23-5.
- [10] Математика. Учебная программа для начальной школы (1-4 классы) в рамках обновления содержания среднего образования. – Астана, 2016.
- [11] Мендыгалиева А.К. Осуществление преемственности математического образования при реализации ФГОС в начальной и основной школе: монография. – Оренбург: ГБУ РЦРО, 2011. – 187 с.
- [12] Типовая учебная программа 2016 год, Астана. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014235> (дата обращения: 25.01.2020).
- [13] Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года №636 “Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года, в разделе “Образование как основа экономического роста”. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636#z13> (дата обращения: 23.01.2020).
- [14] Akpayeva A., Ivanova N., Luchina T., Minaeva E., Zhestkova E. Specifics of Educational Activity Antimotivation in Future Teachers Subject to the Training Period International Review of Management and Marketing.- ISSN: 2146-4405 International Review of Management and Marketing, 2016. – 6(S3) 265-269.
- [15] Goble P., et al. The transition from preschool to first grade: A transactional model of development Journal of Applied Developmental Psychology, 2017. – Volume 49, Pages 55-67.
- [16] Commodari E. Preschool teacher attachment, school readiness and risk of learning difficulties Early Childhood Research Quarterly, 2013. – Volume 28, Issue 1, Pages 123-133.
- [17] Christoforido M., et al. Searching for stages of teacher’s skills in assessment. Studies in Educational Evaluation – Volume 40, March 2014, P. 1-11.
- [18] Catalano H. et al. International conference “Education, Reflection, Development”, Cluj-Napoca, Romania The Contribution of Pedagogical Teaching Practice Activities on the Development of Communicative Competence of the Students Future Teachers for Preschool and Primary School-Ascertaining Study. Procedia - Social and Behavioral Sciences 209, – 2015. Pages 109-115.
- [19] Lojdová K. Socialization of a student teacher on teaching practice into the discursive community of the classroom: Between a teacher-centered and a learner-centered approach. Learning, Culture and Social Interaction, 2019. – Volume 22, 100314.
- [20] Mumford S., et al. Pre-service language teachers reflection development through online interaction in a hybrid learning course. Computers & Education, 2020. – Volume 144, 103706.
- [21] Ibrahim A., et al. Advance organizers in flipped classroom via e-learning management system and the promotion of integrated science process skills. Thinking Skills and Creativity, 2020. – Volume 35, 100622.
- [22] Neghavati A. Core Skills Training in a Teacher Training Programme. Procedia - Social and Behavioral Sciences 232 (2016) 617 – 622. International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT 2016, Antalya, Turkey.

[23] Burchinal M., et al. School-entry skills predicting school-age academic and social–emotional trajectories. *Early Childhood Research Quarterly* Volume 51, 2nd Quarter 2020, Pages 67-80.

[24] У-критерий Манна-Уитни <https://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney> (дата обращения: 25.01.2020).

[25] Т-критерия Вилкоксона <https://www.psychol-ok.ru/statistics/wilcoxon> (дата обращения: 25.01.2020).

References

[1] Abylkasymova A.E., Pustovalova N.I., Kucher, T.P. Continuity in teaching mathematics in kindergarten and primary school: textbook: – Petropavlovsk: SKSU, 2006. – 203 p. – ISBN 9965-9845-6-5.

[2] Акраева А.В., Lebedeva L.A. Formation of elementary mathematical representations for pre-school training.- Almaty. - Almatykitap, 2017:

[3] Ananyev B.G. Man as a subject of knowledge-SPb.: Peter, 2001. – 288 p. – ISBN 5-272-00315-2.

[4] Golovina E.A. On the issue of continuity between kindergarten and school / E.A. Golovina // *Elementary school: plus or minus*, 2002. – No. 7. – Pp. 11-14.

[5] Goncharova I.I. Formation of professional readiness of the teacher to ensure continuity of preschool and primary education. Dis. .. d RA PED. Sciences / I.I. Goncharova, 2004. – 316 p.

[6] State compulsory standard of preschool education and training, decree Of the government of the Republic of Kazakhstan dated 13.05.2016.- No. 292 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200001080> (date accessed: 23.01.2020).

[7] Elkeeva A.B. Continuity of preschool and primary education: a training manual. Almaty, 2016. -144 PP. ISBN 978-601-298-292-3.

[8] Klimentyeva Z.A. Continuity of professional and personal development of future teachers of preschool education: autoref. dis. ...cand. PED. Sciences / Z.A. Klimentyeva. – Kazan, 2004.– 21 p.

[9] Kucher T.P., Pustovalova N.I. Formation of mathematical representations in senior preschoolers and first-graders on the basis of continuity in the transition to 12-year education: Continuity between the primary general and main general education: contents, management, monitoring: materials of the international scientific conference.- Prague: Vedesko vydavatelске centrum “Sociosfera-CZ”, 2014. – 272 p. - ISBN 978-80-87966-23-5.

[10] Mathematics. Curriculum for primary schools (grades 1-4) as part of the update of secondary education content. – Astana, 2016.

[11] Mendygalieva A.K. Implementation of the continuity of mathematical education in the implementation of FSES in primary and primary schools: monograph. – Orenburg: GBU RCRO, 2011. –187 p.

[12] The Model training program in 2016, Astana. Mode of access: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014235> (date accessed: 25.01.2020).

[13] Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 15, 2018 No. 636 «Strategic development plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, in the section «Education as a basis for economic growth». <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1800000636#z13> (date accessed: 23.01.2020).

[14] Akpayeva A., Ivanova N., T. Luchina, Minaeva E., Zhestkova E. Specifics of Educational Activity of Anti-motivation in Future Teachers Subject to the Training Period International Review of Management and Marketing.- ISSN: 2146-4405 International Review of Management and Marketing, 2016. – 6(S3) 265-269.

[15] P. Goble, et al. The transition from preschool to first grade: A transactional model of development *Journal of Applied Developmental Psychology*, 2017. – Volume 49, Pages 55-67.

[16] Commodari E. Preschool teacher attachment, school readiness and risk of learning difficulties *Early Childhood Research Quarterly*, 2013.-Volume 28, Issue 1, Pages 123-133.

[17] Christoforido M., et al. Searching for stages of teacher’s skills in assessment. *Studies in Educational Evaluation*, Volume 40, March 2014, Pages 1-11.

[18] H. Catalano et al. International conference «Education, Reflection, Development”, Cluj-Napoca, Romania The Contribution of Pedagogical Teaching Practice Activities on the Development of Communicative Competence of the Students Future Teachers for Preschool and Primary School-Ascertaining Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 209, 2015.- Pages 109-115.

[19] Lojdová K. Socialization of a student teacher on teaching practice into the discursive community of the classroom: Between a teacher-centered and a learner-centered approach. *Learning, Culture and Social Interaction*, 2019. –Volume 22, 100314.

[20] S. Mumford, et al. Pre-service language teachers reflection development through online interaction in a hybrid learning course. *Computers & Education*, 2020. –Volume 144, 103706.

[21] Ibrahim A., et al. Advance organizers in flipped classroom via e-learning management system and the promotion of integrated science process skills. *Thinking Skills and Creativity*, 2020.- Volume 35, 100622.

[22] Neghavati A. Core Skills Training in a Teacher Training program. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 232 (2016) 617 – 622. International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language, GlobELT 2016, Antalya, Turkey.

[23] M. Burchinal, et al. School-entry skills in predicting school-age academic and social–emotional trajectories. *Early Childhood Research Quarterly* Volume 51, 2nd Quarter 2020, Pages 67-80.

[24] Mann-Whitney U-criteria <https://www.psychol-ok.ru/statistics/mann-whitney> (accessed 25.01.2020).

[25] Wilcoxon’s T-test <https://www.psychol-ok.ru/statistics/wilcoxon> (accessed: 25.01.2020).

Болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығын қамтамасыз етуге дайындығын қалыптастыру мәселелері

А.Д. Сыздықбаева¹, А.Т. Исакова², Р.К. Бекмағамбетова¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),*

*²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті
(Шымкент, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім берудің сабақтастығын жүзеге асыруға дайындық мәселесі қарастырылады. Авторлар педагогикалық құбылыс ретінде сабақтастықтың философиялық, психологиялық, педагогикалық мәнін анықтайды. Сабақтастық білім берудің жалпы және ерекше мақсаты, баланың тиімді үдемелі дамуын, оның білім берудің келесі сатысына табысты ауысуын қамтамасыз ететін бірыңғай мазмұндық желіні құру ретінде белгіленген. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың типтік оқу бағдарламасы және мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім берудің сабақтастығын анықтау тұрғысынан 1-сыныптың оқу бағдарламасы талданды. Авторлар болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығын іске асыруға дайындық құрылымын негіздейді, олар: мотивациялық, когнитивті, іс-әрекет және рефлексивті компоненттерді бөліп көрсетеді. Болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығын іске асыруға дайындығының критерийлері, көрсеткіштері мен деңгейлері (төмен, орташа, жоғары) және тәжірибелік-эксперименттік жұмыс нәтижелері ұсынылған.

Мақала «2019 жылғы ЖОО үздік оқытушысы» гранттық қаржыландыру есебінен шығарылды.

Түйінді сөздер: сабақтастық, мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығы, педагогтың кәсіби дайындығы, болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығын жүзеге асыруға дайындық компоненттері.

Questions of formation of readiness of the future teacher to ensure continuity of preschool and primary mathematical education

A. Sydykbaeyeva¹, A. Iskakova², R.K. Bekmagambetova¹

*¹ Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan),*

*² M. Auezov South Kazakhstan State University
(Shymkent, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the problem of the future teacher’s readiness to implement the continuity of preschool and primary mathematical education. The authors define the philosophical, psychological, and pedagogical essence of

continuity as a pedagogical phenomenon. Continuity is defined as the General and specific goal of education, the construction of a single content line that provides effective progressive development of the child, his successful transition to the next stage of education. The article analyzes the typical curriculum of preschool education and training and the curriculum of the 1st grade to determine the continuity of preschool and primary mathematical education. The authors substantiate the structure of the future teacher's readiness to implement the continuity of preschool and primary mathematical education, highlighting: motivational, cognitive, activity and reflexive components. The criteria, indicators and levels (low, medium, high) of the future teacher's readiness to implement the continuity of preschool and primary mathematical education and the results of experimental work are presented.

The article was published through grant funding «The best teacher of the university in 2019».

Keywords: continuity, continuity of preschool and primary mathematical education, teacher training, components of the future teacher's readiness to implement the continuity of preschool and primary mathematical education.

Поступила в редакцию 21.01.2020

МРНТИ 14.35.07

Ж. А. ТАДЖИБАЕВА¹, А.Х. АРЕНОВА¹

¹Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
имени Ш. Есенова (Актау, Казахстан)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ-РЕПАТРИАНТОВ В ЦЕЛОСТНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Аннотация

В данной статье рассмотрены методологические подходы, которые рационально применить при исследовании проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов в целостном педагогическом процессе вуза. Изучены и анализированы научные исследования проблемы адаптации, включая его теоретические основы. Теоретической и методологической базой для предоставления научного анализа послужили работы казахстанских, российских и зарубежных ученых. Даны определения понятий репатриация, адаптация, описаны виды адаптации.

Важным этапом приобщения личности к ценностям высшего образования является поступление в высшее учебное заведение, освоение фундаментальных научных знаний, профессиональных базовых понятий. В связи с этим особое значение приобретает проблема адаптации студентов-репатриантов к условиям обучения в вузе. Успешность адаптации студентов-репатриантов к обучению в вузе в значительной мере обусловлена ценностными ориентациями как фактором, обеспечивающим эффективную организацию учебного процесса. Проведенная характеристика используемых подходов, принципов и методов достаточно полный разбор показал содержательный их аспект. И овладение всей системой подходов, определяет возможность подготовить целесообразную методику исследования.

Ключевые слова: адаптация, репатриация, межкультурная адаптация, психолого-педагогическая адаптация, студенты-репатрианты, научный анализ, теоретические основы, методологические подходы, принципы.

Социально-политические перемены, миграционные работы обусловили появление в поликультурном пространстве Казахстана такой разряды социальной группы как репатрианты. Понятие «репатриант» возникло от латинского слова – «возвратившийся на родину» или «возвращенец», отсюда термин «репатриация» – перемещение этноса на свою историческую родину, своеобразная «возвратная миграция» [11]. Этот тип миграции характеризуется следующей особенностью: она стимулирует

ся государственной политикой принимающей страны. Репатриация – это процесс переселения индивида или группы в страну своего происхождения или происхождения своих предков, восстановление в правах. В целом, за годы независимости Казахстана количество репатриантов существенно выросло и составляет на сегодняшний день около миллиона человек [10]. В результате, состав этнических казахов становится не только существенной «влиятельной силой» в многонациональной стране, но и реальным фактором социального развития отдельных регионов. В результате постоянно растущего потока иммигрантов в Казахстан также увеличивается количество студентов-репатриантов в высших учебных заведениях. Ежегодно сотни молодых казахов из России, Узбекистана, Монголии, Китая, Таджикистана, Туркменистана, Кыргызстана, Турции, Ирана и др. прибывает в Казахстан для получения высшего образования. Все это говорит о том, что система казахстанского образования должна быть активно включена в процессы содействия адаптации и интеграции, такой категории обучающихся, как репатрианты. Проблема процесса адаптации студентов-репатриантов в вузе представляет научный и практический интерес в силу своей социальной значимости

Вопросы адаптации студентов-репатриантов рассматривались с позиций философии, культурологии, социальной психологии, этнопсихологии, педагогики. В настоящее время созданы научные и теоретические предпосылки для исследования данного феномена в условиях современного общества и предъявляемых требований к системе образования.

В определении методологических основ исследования проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов составили разработанные теоретические положения, изложенные в работах отечественных и зарубежных культурологов, педагогов, психологов, социологов, философов, таких как К.А. Абульханова-Славская, Ф.Б. Березин, Л.С. Выготский, В.М. Воробьев, В.П. Казначеев,

Т.Г. Стефаненко, П.Н.Осипов, М.Г. Рогов, М.В. Ромм, Т.М. Трегубова, Р.Х. Шакуров, С.Bochner, S. Furnham, H. Triandis, C. Ward и др. по проблемам межкультурной адаптации, положения о взаимосвязи социальной среды и личности, о развитии личности в процессе социализации [1; 2; 4; 22; 25].

Проблемы адаптации и интеграции репатриантов рассматриваются в трудах казахстанских ученых, таких как Г.А. Касен, Ж.Нуршаиховой, Ж.А. Шаяхметовой, С.А. Нургалиевой, Д.А. Жанпеисова, Б.Н. Бокаева, А.М. Досановой, А.С. Сейсенбаевой, М.М. Биназаровой, Б.Б. Досжанова, А.Сагындыкова, А.А. Есалиева, Б. Шуршитбай, М.К. Какимжановой. В их работах исследован процесс языковой адаптации, этноязыковой идентификация репатриантов-казахов, процесс преподавания русского языка студентам-оралманам, обучающимся в казахстанских вузах (А.М.Досанова, М.М. Биназарова). Исследованы в социально-философском плане проблемы адаптации и интеграции репатриантов в социокультурной среде, социально-психологическая проблематика адаптации и аккультурации человека, педагогические условия успешности процесса адаптации оралманов к обучению (Д. А. Жампеисов, Л.О. Баймолдина, С.А.Нургалиева)[11; 20].

Разработанные в психолого-педагогической науке подходы: системный подход (В.Г. Афанасьев, И.В. Блауберг, В.Н.Садовский, Э.Г. Юдин и др.); личностно ориентированный подход (В.А.Болотов, Е.В. Бондаревская, И.А. Зимняя, В.В. Сериков, И.С. Якиманская и др.); деятельностный подход (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн) стали методологической базой для исследователей проблем адаптации студентов в вузе [1; 7; 22; 25; 28].

В современной психологической науке, исследования о теории этнокультурной адаптации, представляют значительный интерес (К.Т. Ветчинкина, М.А. Иванова, Н.М. Лебедева, Т.Л. Смолина, А. В. Сухарев, Л. Л. Шпак, Р. Adler, А.К. Singh, I.E. Babiker, P.M. Miller); теория социальной адаптации

(Г.М. Андреева, В.В. Гриценко, А.А. Налчаджян, В.В. Новиков); теория «культурного шока» (В.В. Гриценко, Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, К. Oberg) [2; 4; 7; 24; 25].

Следует отметить, что теоретической основой нашего исследования являются фундаментальные положения теории личности, развиваемые в трудах А.Г. Асмолова, А.А. Бодалева, Е.В. Бондаревской, Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, А.В. Петровского, В.А. Петровского, С.Л. Рубинштейна, В.П. Симонова, Д.И. Фельдштейна и др.; концептуальные подходы общей теории адаптации, раскрывающие диалектику адаптационных процессов и отраженные в трудах Г.М. Андреевой, А.А. Балла, А. Маслоу, А.А. Налчаджяна, Н.И. Сарджвеладзе, раскрывающие диалектику адаптационных процессов и отраженные в трудах Г.М. Андреевой, А.А. Балла, А. Маслоу, А.А. Налчаджяна, Н.И. Сарджвеладзе, Г. Селье, В.А. Ядова и др.; идеи личностно-ориентированного образования и психолого-педагогической поддержки личности, развиваемые А.Г. Асмоловым, О.С. Газманом, Н. Мак Кейбом, П.И. Пидкасистым, В.А. Петровским, В.В. Сериковым и др., а также подходы к использованию новых информационных технологий в образовательной практике, предложенные Е.С. Полат, И.В. Степановым, Н.Б. Хлебниковой и др [2; 5; 14; 22].

С позиции **философии** адаптация изучается как социальное понятие, вид взаимодействия личности или социальной группы с социальной средой, в ходе которого согласовываются требования и ожидания его участников. Идея адаптации человека к среде на протяжении развития человечества рассматривалась многими философами: В. Вундтом, Гиппократом, Р. Декартом, Э. Дюркгеймом, Ш. Монтескье, Г. Спенсером и другими.

Одним из основных методов проектирования личностно-ориентированного образования применительно к мигрантам в многонациональном обществе является **культурологический подход**, рассматривающий образование сквозь призму культуры, и

понимается как процесс, осуществляющийся в культуросообразной образовательной среде, все составляющие которой наполнены личностными смыслами и служат человеку. Результативная жизнедеятельность в новой социокультурной среде может быть при условии приспособления мигрантов в принимающем обществе и принятии ими новых социальных и культурных требований. В области образования принято говорить о социально-педагогической адаптации студентов-мигрантов.

Другим теоретическим основанием, позволившим построить фундамент нашей концепции психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов в целостном педагогическом процессе вуза стали исследования ученых В.Г. Крысько, А.Р. Лурия, А.А. Налчаджян, Р.Е. Потер, Л.А. Самовар, Г.У. Солдатовой, Л.А. Стефании, Л.А. Шайгеровой и другими исследователями, изучавших особенности процесса приспособления человека к новой этнокультурной среде. Значительная роль культурного основания в адаптации раскрыта в исследованиях Л.М. Архангельского, Дж. Берри, С. Бочнером, Х. Д. Брауном, Дж. Вико, В. Виндельбандом, М. Коулом, Р. Левином, Г. Олпортом, Г. Риккертом, А.Фэрнхемом, Г. Хофстеде [3; 5; 7; 12; 24].

Безусловно, решение задачи психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов во многом зависит от тесной связи аксиологии, педагогики и психологии, и, как следствие, – от того, как определяются стратегические цели **и аксиологический базис** образования. Как показывает анализ научной литературы по данной проблеме (А.Д. Андреева, А.Г.Асмолов, Л.В.Блинов, С.М.Годник, М.И.Дьяченко, М.С.Жамкочьян, Э.Ф. Зеер, В.П. Зинченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Клименко, В.В.Лагерева, Г.Б. Рычкова, А.Г. Смирнов, Б.А.Трегубов, Цао Жуй, Лю Юнхэн, Юй Юнцзян, Ли Чжи, Шэнь Сюнь, Чжан Фань, Тань Бяо и др.) представляет возможность нам особо отметить ценностные ориентации, как фактор адаптации студентов к обучению в вузе.

Следует отметить, теория ценностей об-

ширно представлена в трудах философов С.Ф. Анисимова, В. Борзенкова, М.С. Казана, В.А. Лекторского, В.П. Тугаринова и др.; психологов – А.Д. Андреевой, Г.М. Андреевой, Л.И. Анцыферовой, Ю.М. Жукова, Э. Фромма, К. Хорни, ГоМинь, Шао Сяофан, ЧжаоСя, Чжу Дань и др.; педагогов – Ш.А. Амонашвили, А.М. Баскакова, М.Е. Дуранова, В.И. Жернова, В.П. Зинченко, С.И. Маслова, Ван Даоцзюнь, Ван Ханьлань, Цюй Баокуй, Се Вэйхэ, Гу Минюань, Лян Чжунь и др.

Важным этапом приобщения личности к ценностям высшего образования является поступление в высшее учебное заведение, освоение фундаментальных научных знаний, профессиональных базовых понятий. В связи с этим особое значение приобретает проблема адаптации студентов-репатриантов к условиям обучения в вузе. Успешность адаптации студентов-репатриантов к обучению в вузе в значительной мере обусловлена ценностными ориентациями как фактором, обеспечивающим эффективную организацию учебного процесса.

В науке сложились противоречия между необходимостью в согласовании ценностной основы иностранных студентов с ценностями, принятыми в новой социокультурной среде, и отсутствием технологии по соотношению значений нового сообщества с имеющимися сценариями собственного поведения в ходе профессиональной подготовки.

Исходя из этого положения, ученые пришли к выводу, что вхождение иностранных студентов в отечественный вуз подчиняется общим законам поведения в новой культурной среде. И основными аспектами этого процесса являются усвоение ценностей нового сообщества. В ходе адаптации иностранных студентов в вузе можно выделить механизм, как совокупность состояний и процессов, который включает универсальные, присущие любому межкультурному взаимодействию этапы: переживание автономности, ассимиляцию, интеграцию. Каждый этап механизма адаптации отражает степень осознания и усвоения социокультурных ценностей нового

сообщества, позволяющих соответствовать параметрам иносоциокультурной среды.

В современной психологической науке по исследованию проблемы социальной адаптации можно выделить три направления:

Первое направление связано с психоаналитическими концепциями взаимодействия личности и социальной среды. Социальная адаптация трактуется как результат, выражающийся в гомеостатическом равновесии личности и требований внешнего окружения. Содержание процесса адаптации описывается обобщенной формулой: конфликт-тревога-защитные реакции (З. Фрейд, Э. Эриксон, Л. Берковиц) [7; 22; 25].

Второе направление связано с гуманистической психологией. Цель адаптации рассматривается как достижение духовного здоровья и соответствия ценностей личности ценностям социума (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Оллпорт, В. Франкл) [3, 8]. При этом предполагается развитие у индивида необходимых личностных качеств. Процесс адаптации описывается формулой: конфликт – фрустрация – акты приспособления. Выделяются конструктивные и неконструктивные поведенческие реакции. Признаками неконструктивных реакций являются агрессия, регрессия, фиксация состояний и т.п. Эти реакции не осознаются и направлены на устранение неприятных переживаний из сознания, реально не решая самих проблем. Признаками конструктивных реакций являются направленность на решение определенных проблем, четко поставленная цель, осознанность поведения, наличие определенных изменений внутриличностного характера и межличностного взаимодействия.

Третий подход связан с концепциями когнитивной психологии личности. Ее представители А. Бандура и Д. Роттер предлагают формулу адаптационного процесса: конфликт – угроза – реакция приспособления. Предполагается, что если в процессе информационного воздействия со средой личность сталкивается с информацией, противоречащей имеющимся у нее установкам, возникает

рассогласование между содержательным компонентом установки и образом реальной ситуации. Это расхождение (когнитивный диссонанс) и переживается как состояние дискомфорта (угроза). Угроза стимулирует личность к поиску возможностей снятия или уменьшения когнитивного диссонанса.

Дальнейшее исследование по проблеме адаптации с позиции *социальной психологии* связано с работами В.С. Агеева, М.Я.Басова, И.А. Бобылевой, Л.С. Выготского, Л.К. Гришанова, Б.А. Душкова, И.С. Кона, Н.М. Лебедевой, С.В. Лурье, А.В. Мудрика, А.В. Петровского, Т.Г. Стефаненко, В.Д. Цуркана и других ученых. Результаты данных исследований определили наиболее важные направления в изучении представленного явления и обозначили особенности взаимодействия личности и группы с социальной средой.

Педагогический аспект адаптации нашел отражение в работах Н.Н. Бояринцевой, Р.Р.Бибриха, С.Н. Митина, Р.С. Немова, В.Н.Соловьева, П.И. Третьякова и других авторов. Роль и место адаптивной образовательной системы в процессе приспособления к новой среде показаны М.И. Витковской, А.В. Карповым, Н.П. Капустинным, Л.Г. Почебут, И.В. Троцук.

Психолого-педагогические условия адаптации студентов в вузе изучались Т.А.Жуковой, А.Н. Макаровой, С.Г.Рудковой, П.А. Просецким. Факторы, условия, принципы, критерии адаптации иностранных студентов в вузе и вынужденных мигрантов рассматривались М.И. Витковской, М.А.Ивановой, Н.Л. Ивановой, Н.К. Маяцкой, Г.Г. Павловец.

Адаптация – это стратегическая линия, в которой принимающее сообщество при общении с индивидом, или наоборот, индивид с сообществом, имеет своё личное выражение в конкретных эмоциональных, мотивационных, когнитивных действиях. Именно с этих процессов началось изучение адаптации в психологии и социальной психологии. Можно выделить три основных направления: биологическое (Янош Шейе), психоаналитическое (В. Шутц,

Э.Фром, З. Фрейд, Г.Гартман), социально-психологическое (сюда входят такие теории, как бихевиористические, когнитивные, гуманистические) [22,25,28].

В науке сложился клинический подход, в котором получила свое развитие «концепция культурного шока», предполагающее непереносимое рассмотрение стадийного характера процесса адаптации.

В 50-х годах С. Лисгард, исследовавший межкультурную адаптацию мигрантов, предложил концепцию стадий адаптации в виде графической U – кривой. В центре внимания этой теории – три периода адаптации: первоначальный период приподнятого настроения и оптимизма, период депрессии и растерянности (период культурного шока) и период восстановления. «U – кривая» была ограничена лишь адаптацией людей в новой культуре, однако более поздние статьи показали, что более полным описанием этого процесса может быть «W – кривая», которая охватывает как адаптацию в иноязычной культуре, так и реадаптацию к родной культуре по возвращении домой, когда адаптирующийся опять переживает состояние дезадаптированности, за которым следует вторая стадия восстановления [15].

Социокультурная адаптация – процесс и результат приспособления индивида (адаптанта) или группы к условиям новой социокультурной среды, т.е. к новым ценностям, нормам поведения, традициям, развитие способностей адаптанта к самостоятельной деятельности во всех сферах жизни. Исследователи начали активно обращаться к этой теме на рубеже 20 века. Впервые социологическую интерпретацию социальной адаптации привели в своих работах М. Вебер, Р. Мертон [17]. Адаптационное поведение мигрантов изучали представители социологической Чикагской школы (В. Уайт, Ф. Знанецкий и др). Так как интенсивность миграционных процессов в начале XXI века значительно возросла, изменились и сами исследовательские подходы. Миграционные перемещения стали рассматриваться с позиций необходимых экономических ресурсов.

Теоретико-методологическим основам исследования миграции посвящены труды В.И. Мукомеля [19]. Классификации факторов социокультурной адаптации приведена в работах Корель Л.В. В 80-90-х годах прошлого столетия появляется ряд работ в рамках миграциологии. Активно в рамках нового интегративного знания работают М.Б. Денисенко, Б.С. Хорев, В.А.Ионцев. С проблемой социокультурной адаптацией детей мигрантов занимались такие исследователи: Д.А. Александров, Т.И. Алиева, Е.А. Бауэр, Г.Г.Габуня, А.Д. Гладуш, А.Н.Гуляева, В.П. Засыпкин, Г.Е. Зборовский, Н.И. Ковалева, Л.А.Лукина, А.Я. Макаров, Н.Л. Микиденко, Т.И.Монастырская, О.Ю.Мязина, Е. А. Омельченко, А.П. Пантева, И.А. Проскурня, Г. Солодова [21; 24; 25]

Несмотря на то, что в последнее время появилось много работ, посвященных адаптации детей мигрантов в образовательной среде, в предметном поле социологических наук исследование проблем и потребностей мигрантов, агентов социокультурной адаптации ведется недостаточно. Важным показателем, влияющим на процесс адаптации, является направленность притязаний. При этом высокие притязания связаны с повышением интеллекта, и низкие с обретением авторитета у преподавателя, который оказывается значимым только в функциональном аспекте [16].

Проблемы социальной адаптации изучаются различными социальными и гуманитарными науками. Мировая социологическая наука изучением вопросов адаптации стала заниматься в конце XIX – начале XX вв. В этот период были заложены теоретические основы изучения данной проблемы. В дальнейшем появляются работы, в которых представлены различные теоретико-методологические подходы к анализу социальной адаптации, а также выявляется специфика протекания социальной адаптации и особенности её изучения в различных социальных контекстах. У.Томас и Ф.Знаецкий разработали *методологический инструментарий* анализа проблемы адаптации учебных мигрантов в новой социокультурной среде.

Т. Парсонс выявляет содержание и функциональное значение адаптации как фундаментального свойства социальных систем [26]. Также можно выделить три основных типа адаптации иностранных студентов:

1) иностранный студент, попадая в новую социокультурную среду, полностью принимает обычаи, традиции, нормы, ценности и т. п., которые постепенно начинают доминировать над первоначальными этническими чертами;

2) происходит частичное восприятие новой социокультурной среды, которое проявляется в принятии «обязательных норм общества», но при этом сохраняются основные этнические черты посредством образования этнических групп;

3) происходит отказ или «обособление» от принятия культурных норм и ценностей, характерных для большинства представителей социального окружения [13]. С нашей точки зрения, наибольший интерес представляет адаптация социальная, под которой понимают «вид взаимодействия личности или социальной группы с социальной средой, в ходе которого осуществляется согласование требований и ожиданий социальных субъектов с их возможностями и реальностью социальной среды [13]. Следует выделить, что причины, определяющие уровень адаптации иностранных студентов, условно можно разделить на три категории:

– объективные, которые обусловлены учебной деятельностью и условиями жизни в отрыве от семьи и родины (к ним относятся новые формы обучения и контроля занятий, новый коллектив, новая обстановка и т.п.);

– объективно-субъективные (слабые навыки самостоятельной работы и самоконтроля и т.д.);

– субъективные (нежелание учиться, застенчивость и др.) [8].

Как западные, так и отечественные социологи процесс социальной адаптации личности рассматривали преимущественно в рамках теории социальных ролей как процесс приспособления индивида к пред-

писанным общественным нормам и ролям. Большинство исследователей подчеркивают активный характер процесса адаптации личности. В их работах обосновано положение о том, что процесс социальной адаптации выступает как средство для становления и развития личности. Изучая становление личности в процессе социализации, социологическая наука столкнулась с проблемами адаптации личности к условиям внешней среды.

Установлено, что процесс социальной адаптации личности – это процесс достижения ею гармонических взаимоотношений с социальной средой при возникновении адаптивной ситуации, процесс достижения относительного приспособления к данной ситуации путем осуществления необходимых изменений в структуре личности (трансформации общественных норм и ценностей во внутренние, личные установки и ценности человека) и способах ее поведения. Объективная сложность данного процесса является причиной того, что содержание понятия социальной адаптации личности не имеет общепризнанной трактовки. Изучение процесса социальной адаптации иностранных учащихся в стране пребывания является самостоятельным и весьма актуальным направлением исследований проблем социальной адаптации личности.

Изучение психологами приведенного общественного исключения обусловлено равным образом нуждой дальнейшего развития теории социальной приспособления применительно к внешним мигрантам, исследовании научно обоснованных рекомендаций по их приему, обустройству, психологической реабилитации с учетом накопленного отечественного опыта и международной практики таких исследователей как, А.А. Реан, Г.У. Солдатова, Г.С. Витковская, Г.Ф. Габдрахманова.

Контакты в поликультурном обществе призваны служить взаимному обогащению культур представителей различных национальностей, вместе с тем они

предполагают усиление национального компонента в образовании. Теория и практика поликультурного образования и воспитания тесно связаны с основными принципами личностно-ориентированного образования и воспитания, которые не только вооружают человека необходимыми знаниями, умениями и навыками, но и помогают найти решение многих жизненных проблем с позиции личностного опыта участников образовательного процесса. На сегодняшний день разработан ряд теоретических подходов и практических направлений формирования психологической поддержки личности в ее саморазвитии и самоопределении; обозначены главные описания личности как субъекта собственной жизни (К.А. Абульханова-Славская, Г.С. Абрамова, А.Г. Асмолов, В.В. Белоус, О.Г. Власова, Д.В. Василенко, Н.В. Гришина, И.Е. Лилиенталь и другие).

Итак, на основании изложенного в представленной нами таблице раскрыты основные положения методологических подходов исследования проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов в целостном педагогическом процессе вуза. (Таблица 1).

Таким образом, проведенный нами анализ научной литературы позволяют утверждать, что теоретической и методологической базой исследования проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов являются:

- основные положения концепций адаптации и социализации личности;
- идеи аксиологического подхода, включая ценностное становление человека в социуме и роль ценностей в социализации личности, адаптации к среде, а также определение ценностной тождественности и релевантности;
- культурологический подход, раскрывающий категорию культуры, концепцию взаимодействия культур и принцип межкультурного взаимодействия;
- ведущие идеи деятельностного подхода в определении взаимодействия студентов-иностранцев с представителями нового социума;

Таблица 1

Методологические подходы к исследованию проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ	
Название подхода	Содержание методологического подхода
<i>1</i>	<i>2</i>
Философский	Идея адаптации человека к среде на протяжении развития человечества;
Культурологический	Раскрывает категорию культуры, концепцию взаимодействия культур и принцип межкультурного взаимодействия; Рассматривает образование как процесс, осуществляющийся в культуросообразной образовательной среде, все составляющие которой наполнены личностными смыслами и служат человеку
Концептуальный	Концептуальные подходы общей теории адаптации, раскрывающие диалектику адаптационных процессов: - теории этнокультурной адаптации; - теория социальной адаптации; - теория «культурного шока»;
Демографический	Изучает миграцию с точки зрения воспроизводства и сохранения человеческих популяций, их численности, половозрастной структуры и т.д., акцентируя внимание на проблемах демографической безопасности народов.
Социологический	Основные положения концепций адаптации и социализации личности; Процесс социальной адаптации личности рассматривают в рамках теории социальных ролей как процесс приспособления индивида к предписанным общественным нормам и ролям;
Аксиологический	Идеи аксиологического подхода, включая ценностное становление человека в социуме и роль ценностей в социализации личности, адаптации к среде, а также определение ценностной тождественности и релевантности
Клинический	Концепция «культурного шока», предполагающий непременно рассмотрение стадийного характера процесса адаптации.

1	2
Системный	Рассмотрение проблемы адаптации системно и целостно с учетом всех факторов, влияющих на данный процесс
Личностно ориентированный	Разработка гуманистической парадигмы воспитания, отвечающей особенностям сегодняшней социокультурной ситуации и задачам обновления системы поликультурного образования; Идеи психолого-педагогической поддержки личности;
Деятельностный	Ведущие идеи деятельностного подхода в определении взаимодействия студентов-иностранцев с представителями нового социума.
Компетентностный	Формирование у студентов-репатриантов профессиональных, социальных, коммуникативных компетенций.
ПРИНЦИПЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ	
<i>гуманизма, самооценности, индивидуализации адаптации, социально-культурной открытости адаптации</i>	
МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	
изучение научной литературы, теоретический анализ научных исследований, обобщение педагогического опыта вузов, педагогический эксперимент, методики диагностики социально-психологической адаптации, анкеты, интервью, полупроективные методики, конкретные психодиагностические методики, методы статистической обработки данных, исследования по логике программы кросскультурного этнопсихологического исследования, социометрия и др.	

– основные положения теории этнокультурной адаптации;

– идеи личностно-ориентированного образования и психолого-педагогической поддержки личности студента-репатрианта.

В совокупности эти подходы предполагают соблюдение в процессе психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов следующих **принципов**:

– принцип *гуманизма*, который заключается в уважении и доброжелательности к студенту-репатрианту;

– принцип *самоценности* каждого индивида, который основан на использовании возможностей интеллектуального, духовного, физического потенциала личности, на реализации развития у репатрианта определенных способностей, при этом

можно опираться на достигнутые успехи его личностного, профессионального развития в родной стране, что создает предпосылки успешного перехода человека на другую степень развития;

– принцип *индивидуализации адаптации*, который основан на проявлении самобытности и творческих возможностей каждого отдельно взятого студента-репатрианта;

– принцип *социально-культурной открытости адаптации*, который заключается в открытости коренных жителей, людей, проводящих адаптацию репатриантов по отношению к изменяющемуся миру, уважении к нормам и национальным традициям различных культур, поддержании инициатив всех субъектов адаптационного пространства (родственников мигранта, уча-

щихся, учителей, коллег в новом окружении и др).

Как видим, анализу трудностей адаптации к вузу посвящены многочисленные работы, великолепно обозначающие круг проблем, которые студенты, в особенности репатрианты, часто не могут разрешить самостоятельно. Однако, мы убедились, что вопросы помощи студентам-репатриантам в процессе адаптации в целостном педагогическом процессе вуза рассматриваются крайне недостаточно. Сегодня не существует убедительного ответа на вопрос, как помогать студентам-репатриантам в

преодолении адаптационных барьеров в целостном педагогическом процессе вуза.

Таким образом, в данное время проблема адаптации студентов – репатриантов отстает актуальной. Для успешного решения проблемы адаптации необходимо усовершенствовать возможность выбора оптимальных форм, методов и технологий процесса обучения и воспитания студентов-репатриантов, тем самым, создавая эффективные условия для комплексного решения проблемы психолого-педагогической адаптации и интеграции студентов-репатриантов в вузе.

Список использованных источников

- [1] Абульханова-Славская К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии теории и исследования реальной личности) /К.А.Абульханова-Славская. –Воронеж: МОДЕК,1999. – 217 с.7.
- [2] Андреева Г.М. Социальная психология /Г.М. Андреева. – М.: Аспект пресс, 1997. – 376 с.
- [3] Allport G.W. The nature of prejudice. Cambridge (Mass.): Addison-Wesley, 1954.
- [4] Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация [текст]. – Л., 1988.
- [5] Берри Дж.У. Аккультурация и психологическая адаптация /Дж.У. Бери /Развитие личности. – 2002. – № 1. – С. 291
- [6] Воробьева О.Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики /Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации /Аналитический сборник Совета Федерации ФС РФ – 2003. – №9 (202). – С. 35.
- [7] Гриценко Г.Д. Мигранты в новом сообществе: адаптация и/или интеграция. Социс. /Г.Д. Гриценко, Т.Ф. Маслова /М.: Социс, 2010.
- [8] De Tinguay Ethnic Migrations of the 1990s from and to the Successor States of the Former Soviet Union: «Repatriation» or Privileged Migration /Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel, and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective /Eds. R. Muenz, R. Ohlinger. –Portland: Frank Cass, 2003. – P.113.
- [9] Ибрагимова Д.М. Формирование социальной адаптации иностранных студентов в Российском вузе / Межкультурная коммуникация в современном мире: материалы II межвуз. науч-практ. конф. иностранных студентов /Под ред. Ю.А. Шурыгиной. – Пенза: ПГУ, 2013. – С.52-56.
- [10] Информация по этнической миграции пресс-служба МТСЗН РК [Электронный ресурс]: URL: <http://www.enbek.gov.kz/> (дата обращения 27.12.2019).
- [11] Касен Г.А., Сейилбекова Н.Ж. Процесс инкультурации репатриантов: сравнительный аспект. Педагогика и психология. – 2016. – № 2(27). – С.6-18.
- [12] Кросс-культурная психология: актуальные проблемы /Сборник статей /Под ред. Л.Г. Почебут, И.А. Шмелевой. – СПб: СПбГУ, 2005. – 377 с.
- [13] Куликова О.В. Проблема адаптации иностранных студентов в процессе обучения в российском вузе /О.В. Куликова, Н.В.Поддубный /Журнал научных публикаций аспирантов и докторов. – 2007. – №3. – С.51-56.
- [14] Лондаджим Тьерри. Социокультурная адаптация иностранных студентов, обучающихся в Российских вузах: Дис. ...канд. социол. наук: 22.00.04. – Нижний Новгород, 2012. – 149 с. [Электронный ресурс]: <http://www.dissercat.com> дата обращения: (дата обращения 25.11.2019).
- [15] Lysgaard S. Adjustment in a foreign society: Norwegian Fulbright. Grantees Visiting the United Stat /S. Lysgaard / International Social Science Buletting. –1955.

- [16] Мазитова Л.Т. Социальная адаптация иностранных студентов (на примере вузов Башкортостана) /Уфа – 2002. – С.315.
- [17] Мертон Р. Социальная структура и аномия /Р.Мертон /Социологические исследования. – 1992. – №3.
- [18] Мохова Л.А. Сагоякова Н.Ф., Спирина Т.А. Социально-педагогические условия адаптации детей мигрантов в общеобразовательной школе /Вестник Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова. – 2014. – № 9. – С.96-99.
- [19] Мукомель В. Трансформация трудовой миграции: социальные аспекты / отв. ред. М.К. Горшков. – М.: Новый хронограф, 2012. – С.236-263.
- [20] Нуршаихова Ж. Толерантность как средство адаптации казахских репатриантов /Ж. Нуршаихова /Язык и толерантность: Сб. науч. тр. межд. науч.-теор. конф. «Ахановские чтения». – Алматы, 17-18 мая 2007. – С.159-166.
- [21] Омельченко Е.А. Адаптация детей мигрантов в образовательном учреждении: как помочь директорам и педагогам в решении проблемы? /Е.А. Омельченко /Научно-информационный альманах «Этнодиалоги». – 2015. – №1 (48). – С.108-120.
- [22] Ромм М.В. Адаптация личности в социуме /Adaptation of a person in a society: Теоретико-методол. аспект: [Монография]. Новосибир. гос. техн. ун-т. – Новосибирск: Наука, 2002. – 272с.
- [23] Рязанцев С.В., Гребенюк А.А. «Наши» за границей. Русские, россияне, русскоязычные, соотечественники: расселение, интеграция и возвратная миграция в Россию. – М.: Институт социальнополитических исследований РАН. – 2014. – С.91.
- [24] Солдатова Г.У. Психологическая помощь мигрантам. – Москва: Смысл, 2002. – С.26-514
- [25] Стефаненко Т.Г. Адаптация к новой культурной среде /Т.Г. Стефаненко /Этнопсихология. – М.: Аспект-пресс, 2003.
- [26] Тихонова Е.Г. Особенности адаптации иностранных студентов в вузе региона / Регионология. – 2010. – №2[Электронный ресурс]: <http://regionsar.ru>. (дата обращения 25.11.2019).
- [27] Хмель Н.Д., Молдажанова А.А. Об отборе методологических подходов при организации исследовательского процесса /Педагогические науки. – 2004. – №2(7). – С.3-7.
- [28] Юдина Т.Н. Социология миграции. – М.: Академ Проект, 2006. – С.272.

References

- [1] Abul'hanova-Slavskaya K.A. Psihologiya i soznanie lichnosti (problemy metodologii teorii i issledovaniya real'noj lichnosti) /K.A. Abul'hanova-Slavskaya. –Voronezh: MODEK, 1999. – 217 s.7.
- [2] Andreeva G.M. Social'naya psihologiya /G.M. Andreeva. – М.: Aspekt press, 1997. – 376 s.
- [3] Allport G.W. The nature of prejudice. Cambridge (Mass.): Addison-Wesley, 1954.
- [4] Berezin F.B. Psihicheskaya i psihofiziologicheskaya adaptaciya [tekst]. – L., 1988.
- [5] Berri Dzh.U. Akkul'turaciya i psihologicheskaya adaptaciya /Dzh.U. Beri /Razvitie lichnosti. – 2002. – № 1. – S. 291
- [6] Vorob'eva O.D. Migracionnye processy naseleniya: voprosy teorii i gosudarstvennoj migracionnoj politiki / Problemy pravovogo regulirovaniya migracionnyh processov na territorii Rossijskoj Federacii /Analiticheskij sbornik Soveta Federacii FS RF – 2003. – №9 (202). – S. 35.
- [7] Gricenko G.D. Migranty v novom soobshchestve: adaptaciya i/ili integraciya. Socis. /G.D. Gricenko, T.F. Maslova /M.: Socis, 2010.
- [8] De Tinguy Ethnic Migrations of the 1990s from and to the Successor States of the Former Soviet Union: «Repatriation» or Privileged Migration /Diasporas and Ethnic Migrants: Germany, Israel, and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective /Eds. R. Muenz, R. Ohlinger. –Portland: Frank Cass, 2003. – P.113.
- [9] Ibragimova D.M. Formirovanie social'noj adaptacii inostrannyh studentov v Rossijskom vuze /Mezhkul'turnaya kommunikaciya v sovremennom mire: materialy II mezhvuz. nauch.-prakt. konf. inostrannyh studentov /Pod red. YU.A. SHuryginov. – Penza: PGU, 2013. – С.52-56.
- [10] Informaciya po etnicheskoj migracii press-sluzhba MTSZN RK [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.enbek.gov.kz/> (дата обращения 27.12.2019).

- [11] Kasen G.A., Sejlbekova N.ZH. Process inkul'turacii repatriantov: sravnitel'nyj aspekt. Pedagogika i psihologiya. – 2016. – № 2(27). – S.6-18.
- [12] Kross-kul'turnaya psihologiya: aktual'nye problemy /Sbornik statej /Pod red. L.G. Pochebut, I.A. SHmelevoj. – SPb: SPbGU, 2005. – 377 s.
- [13] Kulikova O.V. Problema adaptacii inostrannyh studentov v processe obucheniya v rossijskom vuze /O.V. Kulikova, N.V.Poddubnyj /ZHurnal nauchnyh publikacij aspirantov i doktorov. – 2007. – №3. – S.51-56.
- [14] Londadzhim T'erri. Sociokul'turnaya adaptaciya inostrannyh studentov, obuchayushchihsya v Rossijskih vuzah: Dis. ...kand. sociol. nauk: 22.00.04. – Nizhnij Novgorod, 2012. – 149 s. [Elektronnyj resurs]: <http://www.dissercat.com> data obrashcheniya: (data obrashcheniya 25.11.2019).
- [15] Lysgaard S. Adjustment in a foreign society: Norwegian Fulbright. Grantees Visiting the United Stat /S. Lysgaard / International Social Science Bulleting. –1955.
- [16] Mazitova L.T.Social'naya adaptaciya inostrannyh studentov (na primere vuzov Bashkortostana) /Ufa – 2002. – C.315.
- [17] Merton R. Social'naya struktura i anomiya /R.Merton /Sociologicheskie issledovaniya. – 1992. – №3.
- [18] Mohova L.A. Sagoyakova N.F., Spirina T.A. Social'no-pedagogicheskie usloviya adaptacii detej migrantov v obshcheobrazovatel'noj shkole /Vestnik Hakasskogo gosudarstvennogo universiteta im. N.F. Katanova. – 2014. – № 9. – S.96-99.
- [19] Mukomel' V. Transformaciya trudovoj migracii: social'nye aspekty / otv. red. M.K. Gorshkov. – M.: Novyj hronograf, 2012. – S.236-263.
- [20] Nurshaihova ZH. Tolerantnost' kak sredstvo adaptacii kazahskih repatriantov /ZH. Nurshaihova /Yazyk i tolerantnost': Sb. nauch. tr. mezhd. nauch.-teor. konf. «Ahanovskie chteniya». – Almaty, 17-18 maya 2007. – S.159-166.
- [21] Omel'chenko E.A. Adaptaciya detej migrantov v obrazovatel'nom uchrezhdenii: kak pomoch' direktoram i pedagogam v reshenii problemy? /E.A. Omel'chenko /Nauchno-informacionnyj al'manah «Etnodialogi». – 2015. – №1 (48). – C.108-120.
- [22] Romm M.V. Adaptaciya lichnosti v sociume /Adaptation of a person in a society: Teoretiko-metodol. aspekt: [Monografiya]. Novosib.gos.tekhn. un-t. – Novosibirsk: Nauka, 2002. – 272s.
- [23] Ryazancev S.V., Grebenyuk A.A. «Nashi» zagranicej. Russkie, rossiyane, russkogovo-ryashchie, sootchestvenniki: rasselenie, integraciya i vozvratnaya migraciya v Rossiyu. – M: Institut social'nopoliticheskij issledovaniy RAN. – 2014. – S.91.
- [24] Soldatova G.U. Psihologicheskaya pomoshch' migrantam. – Moskva: Smysl, 2002. – S.26-514
- [25] Stefanenko T.G. Adaptaciya k novoj kul'turnoj srede /T.G. Stefanenko /Etnopsihologiya. – M.: Aspektpress, 2003.
- [26] Tihonova E.G. Osobennosti adaptacii inostrannyh studentov v vuze regiona / Regionologiya. – 2010. – №2[Elektronnyj resurs]: <http://regionsar.ru>. (data obrashcheniya 25.11.2019).
- [27] Hmel' N.D., Moldazhanova A.A. Ob otbore metodologicheskij podhodov pri organizacii issledovatel'skogo processa /Pedagogicheskie nauki. – 2004. – №2(7). – S.3-7.
- [28] YUdina T.N. Sociologiya migracii. – M.: Akadem Proekt., 2006. – S.272/

ЖОО-ның тұтас педагогикалық үдерісіндегі оралман студенттердің психологиялық - педагогикалық бейімделу мәселелерін зерттеу бойынша методологиялық әдістемелері

Ж.А. Тәжібаева¹, А.Қ. Аренова¹

¹Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті
(Ақтау, Қазақстан)

Аңдатпа

Аталған мақалада ЖОО-ның тұтас педагогикалық үдерісіндегі оралман студенттердің психологиялық - педагогикалық бейімделуі мәселелерін зерттеу барысында қолданылатын әр түрлі методологиялық

әдістемелер қарастырылды. Мақалада бейімделу мәселелері және ғылыми зерттеулердің теориялық негіздері зерттелді және талданды. Ғылыми талдаудың теориялық және методологиялық негізін қазақстандық, ресейлік және шетелдік ғалымдардың еңбектері ұсынылды. Сонымен бірге, оралман, бейімделу ұғымдарының анықтамалары келтірілді және бейімделу түрлері сипатталды.

Яғни, жоғары білім құндылықтарындағы жеке тұлғаны қалыптастырудың маңызды кезеңі - жоғары оқу орнына түсу, іргелі ғылыми білімді және кәсіби базалық білімді игеру. Осыған байланысты оралман студенттерді университеттегі оқу жағдайларына бейімдеу мәселесі ерекше мәнге ие. Оралман студенттердің жоғары оқу орнында оқуға бейімделуінің сәттілігі көп жағдайда оқу процесін тиімді ұйымдастыруды қамтамасыз ететін фактор ретінде құнды бағдарлармен байланысты. Пайдаланылған тәсілдер, принциптер мен әдістердің сипаттамасы, жеткілікті түрде жан-жақты талдау, олардың маңызды жақтарын көрсеттілі. Барлық әдістемелер жүйесін игеру арқылы зерттеудің жөнділікті методикасын дайындауға мүмкіншілік туғызады.

Түйін сөздер: бейімделу, репатриация, мәдениетаралық бейімделу, психологиялық-педагогикалық бейімделу, студенттерге оралмандар, ғылыми талдау, теориялық негіздер, әдіснамалық көзқарастар, қағидалар.

Methodological approaches to the study of the problem of psychological and pedagogical adaptation of students-repatriates in the holistic pedagogical process of the University

Zh. A. Tajibayeva¹, A. H. Arenova¹

*¹Caspian State University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
(Aktau, Kazakhstan)*

Abstract

This article considers methodological approaches that can be rationally applied in the study of the problem of psychological and pedagogical adaptation of students-repatriates in the holistic pedagogical process of the University. Scientific researches of the problem of adaptation, including its theoretical bases are studied and analyzed. Kazakh, Russian and foreign scientists' works were the theoretical and methodological basis for the provision of scientific analysis. Definitions of concepts repatriation, adaptation are given, types of adaptation are described in this article.

An important stage of introducing a person to the values of higher education is admission to a higher educational institution, the development of fundamental scientific knowledge, professional basic concepts. In this regard, the problem of adaptation of repatriated students to the conditions of study at the University is of particular importance. The success of adaptation of repatriated students to study at the University is largely due to value orientations as a factor that ensures the effective organization of the educational process. The carried-out characteristic of the used approaches, principles and methods has shown their substantial aspect rather full analysis. And mastering the whole system of approaches, determines the ability to prepare an appropriate research methodology.

Key words: adaptation, repatriation, intercultural adaptation, psychological and pedagogical adaptation, students-repatriates, scientific analysis, theoretical foundations, methodological approaches, principles.

Поступила в редакцию 24.01.2020.

МРНТИ 14.23

А.Т. КОЖАГУЛОВ¹, А.А. АЛИМБЕКОВА¹

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

АРТ-ПРАКТИКИ В ДОШКОЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ: МИРОВЫЕ ТРЕНДЫ И КАЗАХСТАНСКИЕ РЕАЛИИ

Аннотация

Искусство всегда было важной частью программ раннего развития детей. В науке накопилось достаточно оригинальных методик в этом направлении, которые на сегодняшний день требуют детальной систематизации и анализа. Отсюда, в статье раскрывается мировой опыт внедрения арт-практик в программы раннего развития детей. Автор анализирует передовые практики когнитивного и социально-эмоционального развития детей дошкольного возраста, основанные на разных видах искусства. При этом, автор стремится к критическому осмыслению накопленного до сегодняшнего дня достижений казахстанской дошкольной педагогики в ракурсе анализируемого вопроса.

В статье представлено теоретическое обоснование модели развития детей раннего возраста в системе дошкольной педагогики, основанной преимущественно на визуальных искусствах. Системное целенаправленное художественное образование малышей 3-4 лет основано на формировании устойчивого интереса детей к визуальному искусству как одному из наиболее действенных методов активного познания окружающего мира.

Авторская методология опирается исключительно на общедоступные творческие техники и материалы, что позволяет преподавателям и родителям широко использовать этот опыт в повседневной жизни, помогая детям выражать свои мысли и впечатления в графической и пластической форме.

Ключевые слова: арт-практики, дошкольная педагогика, мировой опыт, казахстанские реалии, авторская методика, цифровая эпоха.

Цифровая эпоха изменила общество и детей в том числе, гораздо больше чем предыдущий век технической революции. Гаджеты изменили культуру детства практически до неузнаваемости, сегодня им становится моментально доступной практически любая информация, в их распоряжении неограниченные возможности множества сетевых развлечений, игр и т.д. Психологи все чаще говорят о цифровом детстве как об историческом этапе детства, обосновывая необходимость организации комплексных междисциплинарных исследований по влиянию цифровой культуры на детей и подростков. Все чаще высказываются опасения о колоссальных масштабах влияния на развитие и психику детей онлайн-пространства. Специалистами уже обоснованы реальные риски, которые квалифицируются как контентные, коммуникационные, потребительские, тех-

нические и риски интернет-зависимости. Обоснованы также и положительные стороны для развития детей.

Среди них труды известного американского ученого и педагога Prensky М. [1; 2], который в начале 2000-х годов опубликовал ряд значительных работ в этом направлении. В своей работе «Цифровые аборигены уходят в онлайн: что они делают иначе благодаря технологиям и как они это делают» [2] он отмечает, что современные дети совсем иначе занимаются творчеством. Им доступна масса онлайн-возможностей – они могут создавать флеш-фильмы, сайты, в онлайн-играх они создают целые дома и их интерьер, коллекции одежды, оружие и т.д. Напрочь, забыв (или даже не зная) о том как это все можно сделать на бумаге.

Известный российский психолог Г. Солдатова еще в 2013 году опубликовала много-

гранную статью о детях цифровой эпохи [3]. Она пишет: интернет для детей рано и интенсивно начинающих им пользоваться выступает новым культурным орудием, опосредующим формирование у них высших психических процессов [3, С.26]. Насколько положительно, или насколько губительно влияние цифровой эпохи на детей однозначно никто скажет не может. Но, цифровая эпоха уже наступила и в этой реальности необходимо научиться жить, развивать и воспитывать детей, в том числе и через искусство. На наш взгляд, наиболее эффективной стратегией воспитания и обучения детей цифровой эпохи станут различные арт-практики, синтезирующие различные традиционные и инновационные методики.

Арт-практики в мировой дошкольной педагогике. Исследованию влияния искусства на развитие детей дошкольного возраста посвящено не мало работ зарубежных исследователей. Среди них работы Dighe J., Calomiris Z., Van Zutphen C. [4], Edwards L.C., Nabors M.L. [5], Feeney S., Moravcik, E. [6], Froebel F. [7] и многих других. Представим небольшой аналитический обзор мировых методик дошкольной педагогики, основанной на арт-практиках. Так, в работе [4] рассматриваются вопросы обучения маленьких детей ценить искусство на примере трех специализированных центров, где основное внимание уделяется произведениям искусства, которые представляют интерес для детей младшего возраста.

В статье Edwards L.C. и Nabors M.L. [5] описывается цикл занятий по искусству для детей младшего возраста, а также обсуждаются особенности творчества и способы, которыми учителя и воспитатели способствуют творческому обучению детей.

Работа Feeney S., Moravcik E. [6] посвящена исследованию роли учителя в эстетическом развитии детей младшего возраста. Авторская методика сосредоточена на «живом» обмене между учителем и детьми информацией о красоте, изучению произведения искусства с детьми, прямой опыт работы с искусством / художниками, обеспе-

чение творческих возможностей и многое другое.

Классиком европейского детского образования по праву считается немецкий ученый Friedrich Froebel, который в своей работе [7] выделил фундаментальные принципы дошкольной педагогики. Фребель разработал подход к дошкольному образованию, который оказал огромное влияние на современные методы. Он утверждал, что роль учителя состоит не в том, чтобы воспитывать, а в том, чтобы поощрять самовыражение через игру. Его метод основан на параметрах творческой игры, которая способствует росту художественных способностей. Ученый также считал, что игра имеет важную внутреннюю связь между процессом мышления и предметом изучения.

После Фребеля в западной научной мысли стал доминировать подход, в котором искусство стало считаться естественным занятием для поддержки игрового обучения детей. Так, свобода манипулирования различными материалами органическим и неструктурированным способом позволяет детям исследовать и экспериментировать на уроках искусства. Эти художественные начинания и самостоятельные исследования не только познавательные, но и веселые. Поэтому искусство позволяет детям практиковать широкий спектр навыков.

Другое понимание роли искусства и арт-практик в системе дошкольного образования представлено в работе Klein B. [8]. Ученый считает, что художественная программа для детей дошкольного возраста должна включать в себя четыре социальных аспекта искусства для повышения эстетического восприятия, улучшения художественного творчества и воспитания самооценки.

Несколько изданий пережил известный труд Koster J.B. [9], который предназначен для педагогов дошкольного воспитания. В книге представлены теоретические основы и базовые знания, необходимые для разработки творческих занятий для детей младшего возраста от младенчества до начальных классов. Книга прекрасно иллюстрирована рисунками детей, где представлен апроби-

рованный ранее опыт использования драматургических искусств, музыки, танца и изобразительного искусства, способствующих творчеству детей. Эта книга предоставляет богатый ресурс идей и подходов воспитания детей дошкольного возраста на основе разнообразных арт-практик.

Другим методическим трудом, не раз пережившим издание является книга Lowenfeld V., Brittain W.L. [10]. Труд посвящен исследованию взаимосвязи творчества и психологического развития ребенка, где автор на разнообразных примерах доказывает весомую роль занятий творчеством.

Вопросам изучения искусства в начальных классах посвящена работа Sautter R.C. [11], который считает, что современные реформаторы образования упустили из виду один мощный подход к обучению: образование в искусстве и через него. Исследователь задокументировал множество ситуаций, которые убедительно свидетельствуют о том, что участие учащихся в искусстве как часть учебной деятельности по другим предметам зажигает «мотивационную искру», которая ведет к подлинному обучению.

В статье By Jill Englebright Fox, Stacey Berry [12] подробно рассматривается роль искусства в дошкольном образовании, которое влияет на социально-эмоциональное и когнитивное развитие детей, при этом авторы уделяют внимание вопросам взаимосвязи занятий искусством и развития моторики детей.

Анализируемая методика основана на непосредственно художественном опыте детей на занятиях искусством, экскурсиях по музеям, вовлечение других членов семьи в процесс освоения искусства, а также организация выставок творческих работ детей как демонстрации достижений.

Для настоящего исследования безусловно импонируют идеи авторов о социально-эмоциональном и когнитивном развитии ребенка на занятиях искусством. Авторы уверены в том, что посредством художественной деятельности у детей развиваются способности и навыки, которые могут применяться во многих других областях учебы в целом. При

этом, дети будут ценить искусство других людей и культур, а также «уверенно выражать свои мысли и чувства через искусство. Далекая от идеи воспитания вундеркиндов, подобная интеграция искусства в учебную программу раннего детства приведет к «всестороннему развитию» детей», – пишут ученые [12].

В исследовании китайского ученого Kim Jenson [13] подчеркивается, что дети должны иметь свободу исследовать и экспериментировать во всех видах искусства: будь то танец, музыка, драма или изобразительное искусство. Данное в конечном счете должно лежать в основе дошкольной педагогики. По мнению исследователя, художественное образование способствует целостному развитию в исследовательской среде. Участие в искусстве играет решающую роль в том, как ребенок осознает свое окружение, свой мир и, в конечном счете, себя [13, С.79].

Познание и рефлексия необходимы, чтобы ценить, интерпретировать и творить с художественным замыслом. Оценка наших собственных и чужих художественных работ с помощью критического мышления, решения проблем и принятия решений является основой для художественного роста. Люди получают представление о значениях произведений искусства, участвуя в процессе художественной критики. Процесс критики искусств приводит к развитию навыков критического мышления, переносимых в другие контексты.

Особой популярностью в мировой дошкольной педагогике пользуется методика М. Монтессори [14]. Ее основными правилами являются создание обучающей предметно-развивающей среды и атмосферы сотрудничества, предоставление детям свободы во время занятий и другое. Одной из ярких форм работы учащихся по методике Монтессори являются творческие мастерские. Они представляются как способ расширения образовательного пространства, позволяющих проявлять творческую инициативу.

Не меньшей популярностью пользуется Вальдорфская педагогика, которая на первый план выдвигает художественно-эстети-

ческий элемент образования. В учебные планы включены занятия по живописи, музыке, эвритмии и рукоделию. Именно, в рамках данного подхода считается, что создание и интерпретация на занятия искусством стимулируют воображение, инновации и творческий риск. Структурные правила и условия формы искусства служат и основой, и отправной точкой для творчества. Искусство по сути своей основано на опыте и активно вовлекает учащихся в процессы создания, интерпретации и реагирования на искусство.

Не менее значим в анализируемом направлении опыт стран СНГ. Так, в статье укра-

инского ученого В.В. Рагозиной [15]. Автор раскрывает методические особенности художественного развития ребенка от одного до трех лет, выделяя цель, задачи и формы организации художественного образования детей раннего возраста. К нему в общем относятся музыкальная, изобразительная и театрализованная деятельность детей.

Подводя, итоги краткого аналитического обзора необходимо сказать, что в мировой дошкольной педагогике обучение искусству и обучение посредством искусства основано на нескольких основных положениях, графически представленных в Таблице 1.

Таблица 1

Основные положения обучения искусству или посредством искусства в раннем детстве (на примере мирового опыта)

1	2
Развитие мелкой моторики	Практика с карандашами, мелками и кистями формирует навыки, требующие контролируемых движений (застегивание пуговиц, завязывание шнурков и т.д.).
Когнитивное развитие	Искусство помогает детям выучить и практиковать такие навыки как: нанесение рисунка, причина и следствие. Они практикуют навыки критического мышления, составляя мысленный план или картину того, что они намерены создать в конечном итоге.
Математические навыки	Дети при создании творческих работ учатся понимать такие понятия как: размер, форма, сравнение, подсчет и пространственные рассуждения.
Языковые навыки	Дети описывают и делятся своими работами, а также своим процессом. Также дети познают новые слова относительно своего проекта (например, текстуры).

Арт-практики в Казахстане: система дошкольного образования. Воспитательно-образовательный процесс в дошкольных организациях Казахстана основывается на Государственном общеобязательном стандарте дошкольного воспитания и обучения (приказ МОН РК от 31 октября 2018 года № 604). Стандарт предусматривает пять об-

разовательных областей «Здоровье», «Коммуникация», «Познание», «Творчество» и «Социум», где каждая из областей характеризуются определенными критериями. В ракурсе настоящего исследования интерес представляет область «Творчество». Она включает в себя рисование, лепку, аппликацию, развитие восприятия и понимания про-

изведений искусства, формирование элементарных представлений о видах искусства, восприятие музыки, произведений отечественных композиторов, национальных музыкальных инструментов, художественной литературы, фольклора, реализацию самостоятельной творческой деятельности детей [16].

Каждое дошкольное учреждение Казахстана основывает методологию обучения в данной области на основе Типового учебного плана дошкольного воспитания и обучения № 557 от 20 декабря 2012 года (с изменениями и дополнениями от 10 октября 2018 года № 556), а также согласно Типовой учебной программе дошкольного воспитания и обучения (приказ МОН РК от 12 августа 2016 года № 499). Анализ ТУП показал некоторые положительные моменты в методике обучения искусству в детских садах Казахстана, но как мы знаем область искусства на данный момент сильно развивается и знания устаревают буквально на глазах. Поэтому в основу авторской методики легли не только минимальные требования, отраженные в настоящих нормативных документах, но и международный опыт.

Предлагаемая методика ориентирована на системное художественное образование малышей 3-4 лет. Ее основной целью является формирование устойчивого интереса детей к визуальному искусству как одному из наиболее действенных методов активного познания окружающего мира. Через самые простые художественные техники дети научатся выражать свои впечатления в графической и пластической форме. Авторская методология опирается исключительно на общедоступные творческие техники и материалы, что позволяет преподавателям и родителям широко использовать этот опыт в повседневной жизни, превращая урок в занимательную игру.

Основными видами творческой деятельности является рисование в различных техниках, конструирование, аппликации с разными материалами и многое другое. Все они предстают в качестве исследовательских проектов, которые направлены на выражение чувств с помощью материалов (например, глина, краска для пальцев и т.д.), выражение творчества и индивидуальности, понимание причин и следствия, развитие умений планирования (выбирая цвета или материалы для создания), развитие мелкой моторики, координации глаз и рук, языковых навыков и фантазии.

Анализ, приведенных выше исследований и современной практики обучения искусству детей дошкольного возраста показал высокую значимость искусства в целостном развитии ребенка.

В мировой педагогике доминирует понимание, что изобразительное искусство является важным аспектом образования каждого ребенка и оно на каждом уровне обучения учит мыслить творчески и критически. Это достигается за счет того, что дети могут иметь практический опыт создания многих форм визуального искусства. Развитие навыков, техник и процессов в искусстве усиливает способность детей запоминать, обрабатывать и систематизировать информацию. Благодаря целенаправленной практике дети учатся управлять, осваивать и совершенствовать простые, а затем сложные навыки и приемы.

Таким образом, авторская методика ориентирована на целостное развитие ребенка на основе креативных подходов к обучению, помогающие детям проявить свое воображение и стимулировать самовыражение. На данный момент наше пилотное исследование апробируется, а его результаты планируются авторами представить в ближайшее время.

Список использованных источников

- [1] Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. MCB University Press, Vol. 9 No. 5, October 2001, 1-6.
- [2] Prensky M. The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of technology, and how they do it. On the Horizon 9 (6), 1-7.
- [3] Солдатова Г. Они другие? // Дети в информационном обществе, № 14. – 2013. – С. 24-33.

- [4] Dighe J., Calomiris Z., Van Zutphen C. (1998). Nurturing the language of art in children. *Young Children*, 53(1), 4-9.
- [5] Edwards L.C., Nabors M.L. (1993). The creative arts process: What it is and what it is not. *Dimensions*, 48(3), 77-81.
- [6] Feeney S., Moravcik E. (1987). A thing of beauty: Aesthetic development in young children. *Young Children*, 42(6), 7-15.
- [7] Froebel F. (1974). *The education of man* (W.N. Hailmann, Trans.). Clifton, NJ: A.M. Kelley. (Original work published 1826.)
- [8] Klein B. (1991). The hidden dimensions of art. In J.D. Quisenberry, E.A. Eddowes, & S.L. Robinson (Eds.). *Readings from childhood education* (pp. 84-89). Wheaton, MD: Association of Childhood Education International.
- [9] Koster J.B. (1997). *Growing artists: Teaching art to young children*. Albany, NY: Delmar.
- [10] Lowenfeld V., Brittain, W.L. (1975). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan.
- [11] Sautter R.C. (1994). An arts education reform strategy. *Phi Delta Kappan*, 75(6), 433-440.
- [12] By Jill Englebright Fox, Stacey Berry. *Art in Early Childhood: Curriculum Connections*.
- [13] Kim Jenson Early childhood: Learning through visual art Volume 5, Number 3 – May 2018 He Kuru. The word. 75-82
- [14] Монтессори М. Мой метод. – М.: Центрполиграф, 2011. – 414 с.
- [15] Рагозина В.В. Особенности развитие ребенка раннего возраста в системе художественного образования Украины //Педагогика и психология, – 2019. – № 3. – С. 12-25.

References

- [1] Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. *MCB University Press*, Vol. 9 No. 5, October 2001, 1-6.
- [2] Prensky M. The Emerging Online Life of the Digital Native: What they do differently because of technology, and how they do it. *On the Horizon* 9 (6), 1-7.
- [3] Soldatova G. Oni drugie? //Deti v informacionnom obshchestve, № 14. – 2013. – S. 24-33.
- [4] Dighe J., Calomiris Z., Van Zutphen C. (1998). Nurturing the language of art in children. *Young Children*, 53(1), 4-9.
- [5] Edwards L.C., Nabors M.L. (1993). The creative arts process: What it is and what it is not. *Dimensions*, 48(3), 77-81.
- [6] Feeney S., Moravcik E. (1987). A thing of beauty: Aesthetic development in young children. *Young Children*, 42(6), 7-15.
- [7] Froebel F. (1974). *The education of man* (W.N. Hailmann, Trans.). Clifton, NJ: A.M. Kelley. (Original work published 1826.)
- [8] Klein B. (1991). The hidden dimensions of art. In J.D. Quisenberry, E.A. Eddowes, & S.L. Robinson (Eds.). *Readings from childhood education* (pp. 84-89). Wheaton, MD: Association of Childhood Education International.
- [9] Koster J.B. (1997). *Growing artists: Teaching art to young children*. Albany, NY: Delmar.
- [10] Lowenfeld V., Brittain, W.L. (1975). *Creative and mental growth*. New York: Macmillan.
- [11] Sautter R.C. (1994). An arts education reform strategy. *Phi Delta Kappan*, 75(6), 433-440.
- [12] By Jill Englebright Fox, Stacey Berry. *Art in Early Childhood: Curriculum Connections*.
- [13] Kim Jenson Early childhood: Learning through visual art Volume 5, Number 3 – May 2018 He Kuru. The word. 75-82
- [14] Montessori M. Moj metod. – М.: Centrpoligraf, 2011. – 414 с.
- [15] Ragozina V.V. Osobennosti razvitie rebenka rannego vozrasta v sisteme hudozhestvennogo obrazovaniya Ukrainy //Pedagogika i psihologiya, – 2019. – № 3. – S. 12-25.

Мектепке дейін педагогикадағы арт-тәжірибе: әлемдік тренд және қазақстандық көрініс

А.Т. Қожазулов¹, А.А. Алимбекова¹

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Баланың өсу бағдарламасында өнер әрқашанда ең басты орын алатын. Ғылымда қазіргі таңда егжей-тегжейлі жүйелендіру және талдауды қажет ететін осы бағытта жеткілікті ерекше метадиқалар сақталған. Мақалада ерте жастан балаларды дамыту бағдарламасына арт-тәжірибені енгізудің әлемдік тәжірибесін қарастырылады. Автор әр түрлі өнер түрлеріне негізделген когнитивті тәжірибенің ең озықкогнитивті және мектепке дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалды дамытуға арналған тәжірибелерге талдау жасайды.

Сонымен қоса, автор осы күнге дейін қазақстандық мектепке дейінгі педагогиканың талдану мәселесіне негізінде жиналған ақпаратты критикалық түрде ұғуға талпыныс жасаған.

Мақалада визуалды өнерге негізделген мектепке дейінгі педагогика жүйесінде кішкентай кезінен балаларды дамыту моделіне теоретикалық түрдегі негіздер қарастырылған. 3-4 жастағы балаларды жүйелі түрде көркемдік білім беруде қоршаған ортаны тануда ең белсенді жоюлы ретінде балардың визуалды өнерге деген құштарының қалыптасуына бағытталған. Авторлық методология жалпы шығармашылық техника және мәлімітке негізделеді. Бұның барлығы ата-аналармен ұстардарға аталған тәжірибелерді күнделікті өмірде балаларға өз әсерлерін графикалық және пластикалық формада кең түрде қолдануға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: арт- тәжірибе, мектепке дейінгі педагогика, әлемдік тәжірибе

Art practices in preschool pedagogy: world trends and Kazakhstan realities

A.T. Kozhagulov¹, A.A. Alimbekova¹

Abay University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

Art has always been an important part of early childhood development programs. In science, quite original techniques have accumulated in this direction, which today require detailed systematization and analysis. From here, the article reveals the world experience in introducing art practices in early childhood development programs. The author analyzes the best practices of cognitive and socio-emotional development of preschool children, based on different types of art. At the same time, the author looks for critically reflects on the achievements of Kazakhstan preschool pedagogy accumulated to this day in the context of the analyzed issue.

The article presents the theoretical justification of the development model of young children in the system of preschool pedagogy, based mainly on visual arts. Systematic focused art education of children 3-4 years old is based on the formation of a steady interest of children in visual art as one of the most effective methods of active cognition of the world. The author's methodology is based solely on generally available creative techniques and materials, which allows teachers and parents to widely use this experience in everyday life, helping children to express their impressions in graphic and plastic form.

Keywords: art practices, preschool pedagogy, world experience, Kazakhstan realities, author's methodology.

Поступила в редакцию 21.01.2020.

Қолданбалы психология және психотерапия
Прикладная психология и психотерапия
Applied psychology and psychotheory

MP НТИ 378. 02:37.016

Z. MAKAZHANOVA

*T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF LEARNING ENGLISH

Abstract

The article discusses issues of effective learning and mastering a foreign language and factors affecting the learning process. The author focuses on the methodological and psychological aspects of this process. The effectiveness of learning and mastering a foreign language, its further professional use, in addition to the teacher's talent to use the correct method of presenting and activating teaching material, the ability to build trust with students and create a comfortable environment for them in the classroom, depends largely on psychological factors, on the students' ability to change established ideas about their ability to assimilate and freely use foreign language speech both in class and in real life.

Keywords: psychological barrier, affective filter; motivation, learning a second language, foreign language, psychological factor, motivation, language barrier, self-confidence, self-esteem, anxiety, ability, negative rating, credibility

In modern conditions the role of the qualitative improvement of education system is increasing dramatically. The resolution of this problem is directly related to the development of more advanced, scientifically based methods of teaching foreign language that can mobilize the creative abilities of an individual. This improvement, and, more precisely, updating the methodology should have a psychological justification. This need is doubly increasing since the subject of study itself, a foreign language, is a phenomenon closely connected with human mental activity. The learning process is based on psychological, linguistic possibilities that are owned by both a teacher and a student, as well as the socio-psychological opportunities that are embedded in the system of interactions, which characterizes the development of educational team.

For most people seeking both professional and personal development, knowledge of English today is simply "a must." language all over the world. It is not surprising that in such

conditions English as a discipline is obligatory for studying both at school, college, and in a high school.

Meanwhile, it is well known that many people learn English, but only a few really know it well. Moreover, the importance of good language training in modern conditions is recognized by everyone, a person with a non-linguistic education, fluent in English is not a very frequent phenomenon in our country.

Nowadays, in linguodidactics, there is an active methodical search for effective ways of learning English. Moreover, the concept of "effective way" incorporates the concept of "fast way", since the accelerating pace of life in the 21st century does not allow a person to study English methodically for several years, relying on a possible result, which may not be in the future. Modern man needs the result immediately, on the go. The result on the move is, of course, not fluency, but at least speaking out on everyday topics in the simplest situations of social interaction in English.

Success in mastering the language still depends on many factors, and not only purely methodical. If it were possible to create a methodical concept that could guarantee a quick result at least above average, most likely, it would have been created. The same didactic methods and techniques can be effective in one situation and ineffective in another.

The effectiveness of learning and mastering a foreign language, its further professional use, in addition to the teacher's talent to use the correct method of presenting and activating teaching material, the ability to build trust with students and create a comfortable environment for them in the classroom, depends largely on psychological factors, on the students' ability to change established ideas about their ability to assimilate and freely use foreign language speech both in class and in real life.

First, about what to start with and how to relate to this very exciting process.

Learning with pleasure. Determine a comfortable (or currently relevant) rhythm: either it is a sprint – the most intensive training for a short time, or a marathon – long, slowly but surely. This is closely connected with the psychotype, that is, with the individual personality characteristics of the person. For this reason, someone can learn English on their own, setting their own pace and sticking to it, someone needs interaction with other participants and communication in a group, and someone is looking for a tutor, believing that this way the efficiency of learning is higher. My personal opinion is that individual lessons are not a guarantee of success either. Everything goes from the inside: motivation, systematic, correctly set pace. After all, the teacher has his personal characteristics and it is not the fact that your communication style, perception features and behavior will resonate, even if you are both professionals and wonderful people.

Classes with a native speaker may not always be effective either, since a native speaker is not always, and more often than not, he has never been a teacher by his specialty. He does not have a language teaching methodology, he just speaks it well. A native speaker can be helpful

in improving the skills of oral speech, (English Club), nothing more.

Factors affecting the degree of language learning:

- motivation;
- attitude to the subject and the process of his comprehension;
- abilities;
- self-confidence and self-esteem;
- the language barrier.

Motivation. The low level of performance of some students in learning a second language is caused by insufficient motivation due to lack of interest in the subject, confidence in their abilities to cope with difficulties, dissatisfaction with the method of teaching the subject, any negative emotions regarding the language being studied and the meaning of studying it. One of the main pedagogical tasks is enhancing students' motivation, interest in studying the subject, changing the method of teaching in accordance with the individuality of a student, creating a relaxed, but work environment in the classroom, introducing elements of culture and history of the language being studied.

Attitude to the subject and the process of its comprehension:

- a negative attitude, when the motives of avoiding troubles prevail, there is no interest, adequate self-esteem and all failures are due to external causes;
- neutral (passive-indifferent) attitude is observed when the student does not set himself any goals, is indifferent to the results of the educational process;
- a positive (amorphous) attitude, when a person shows a cognitive interest in the results of studies, understands and performs the tasks assigned by the sample, but has no clear motives;
- a positive (responsible) attitude, which is typical for people who are ready to improve the ways of cooperation with other people, who are able to take on different goals that set themselves and are rapidly moving towards their realization.

Anxiety. Anxiety is another affective factor, one of the most famous and common types of

emotions that affect the learning of a second language. Students with a high level of anxiety experience acute excruciating anxiety, fear, increased heartbeat.

There are three types of anxiety when learning a language:

- communicative anxiety provoked by the actual and /or expected need to communicate in a foreign language with another student or teacher. Such anxiety is dominant and more than others has a negative impact on language learning;

- anxiety caused by the control of knowledge and skills when the student suffers from mental suffering before, during and after the control task, the exam, which leads to a low score. This type of anxiety is due to a number, in turn, leads to the appearance of another reason: insufficient preparation for the lesson, preparation for it at the last minute or a complete lack of preparation for the lesson in general because of the inability to plan one's time, ability to organize oneself, complexity of the subject: material, a large amount of homework, etc.

- fear of receiving unsatisfactory marks, fear of conviction and constant expectation of negative opinions from other students and the teacher, an attempt to avoid test situations because of the imminent danger of failure.

- fear of making mistakes, inhibition, losing face criticism and learners shyness.

- nothing to say in the classroom because of the unmotivated atmosphere.

- students lack of practicing English because of teacher's character.

- the use of mother tongue is common in classes because learners find it easier to express themselves in their native language.

Abilities. Abilities are the features of a person of a definite psychological nature, which determine the success of obtaining knowledge and skills, and they themselves are not reduced to their presence. In the case of studying English, one should speak about linguistic knowledge and speech skills in four types of speech activity: speaking, listening, writing and reading.

In mastering English abilities are an objective advantage, meanwhile this advantage needs to be developed through constant practice, otherwise it is leveled.

It should be noted that the search for the most effective methods and approaches in teaching English should be aimed precisely at people with average abilities. It is necessary to ensure that in the process of learning these abilities are developed, since one of the objectives of learning is developing, and to develop through constant practice, which is the key to success and from a purely methodical point of view, a person capable of a foreign language is usually easy mastering it by any method, another thing is that the poor quality of education (both the method and the work of the teacher) can kill interest in the language and reduce the motivation to learn it.

It is also interesting to note that it very rarely happens that a person knows one foreign language perfectly and does not own any other at all at least at an elementary level. The fact is that a good knowledge of any language allows you to see the connections between the languages of one group or one family, thus, mastering each next language becomes several times easier on the basis of the existing language knowledge and experience of mastering a foreign language and speech activity in a foreign language.

Self-confidence and self-esteem. Self-confidence is a necessary quality of any person striving to achieve success in learning. Success in learning a foreign language is also largely dependent on the student's faith in his abilities. Self-doubt, in their own abilities, fear of making a mistake, low self-esteem, expectation of failure and fear of becoming the object of criticism lead to increased anxiety developing into "tightness" and can have a negative impact on the process of learning a foreign language, cause a negative attitude towards it reduce motivation, being a serious obstacle. The student will constantly experience fear of failure and humiliation, feel his inadequacy, be distracted from the performance of tasks and thereby create new barriers for himself.

The language barrier. In modern teaching practice, foreign language teachers often

encounter a situation where a person who successfully learns a foreign language is lost in a situation of social interaction in this language in everyday life or in professional activities. At the same time he can cope well with it if it is modeled by the teacher in class. In real communication, the language barrier prevents him from realizing his language knowledge, skills and abilities. Language barriers - this is what often prevents an adult to successfully master a foreign language, and they can be both internal and external.

I refer to my personal experience: mature adults quite often experience barriers when they need to communicate in English. And this despite the fact that the level of English, say, Intermediate. Enumerate the main causes of this phenomenon. The difficulty lies in the fact that the general psychological barriers (pace of speech, status, environment, prejudice, temperament, etc.) are also added linguistic (knowledge of vocabulary, grammar, pronunciation, accents, neologisms).

A person, it is quite permissible, may experience some kind of internal tension, and simply, fear.

– Fear of looking stupid or losing credibility;

- Fear of misunderstanding the message;
- Fear of misrepresenting information;
- Fear of making the wrong impression;
- Fear of getting a negative rating.

Moments with the form of training are clarified. Now, let us go directly, to practice.

Necessary practice:

- Learn, read, listen, discuss (of course, in English) topics that interest you. Speak about what touches, amuses, angers, upsets, in other words, about what causes an emotional response.
- Compete mainly with yourself and not with other participants.
- Consciously use at least a few new words or expressions in each lesson – activate and update the vocabulary.
- Communication in a foreign language should be comfortable for you in terms of your usual style of communication. Someone teaches idioms, slang, anecdotes, which make speech more diverse and vibrant, and someone crammed terms and stable expressions in old, but solid textbooks. Each style has the full right to exist.

References:

- [1]. Bozovic L.I. Selected psychological works //Problems of formation of personality / resp. ed. DI. Feldstein – M.: International Pedagogical Academy, 1995.
- [2]. Cheharon, S. Strategies to develop speaking Skills among Malay learners of Arabic. International Journal of Humanities and Social science. – 2012. – №2(17). – 303-304.
- [3]. Dorney, Z. Motivation in second and foreign language learning. Language Teaching Additional Services for Language Teaching, 31(3). Retrieved from <http://Journals Cambridge Org/LTA.>, 2009.
- [4]. Parygin B.D. Social psychology: Problems of methodology, history and theory. – SPb.: Publishing house IGUP, 2014
- [5]. Dulay H., Burt M., Krashen S. Language Two. – New York: Oxford University Press, 2012.
- [6]. Galygin V.F. On the manifestations of the psychological barrier in the implementation of ACS //Social and psychological problems of leadership and management teams. – M., 2006. –p.21.
- [7]. Humphries, R. Language anxiety in International students: how can it be overcome. Griffith Working Papers in Pragmatics and International Communication. – 2011. – №4(1). – 65-77.
- [8]. Jeonglee, S. Can speaking activities of residents in a virtual world make difference to their self-expression. Educational Technology and Society. – 2013. – №16(1). – 254-262.
- [9]. Kitaygorodskaya G.A. Methodical foundations of intensive learning of foreign languages. – M.: Publishing House of Moscow State University, 1998.
- [10]. . Krashen S. Second Language Acquisition and Second Language Learning. – Oxford: Pergamon Press, 2010.
- [11]. Problems and Challenges in Teaching and Learning Speaking at Advanced Level. – Poznan University Press: Alhosni, 2014

[12] Rogers C. Client-Centered Therapy: Its Current Practice, Implications, and Theory. – London: Constable & Robinson Ltd., 2003.

[13] Royak A.A. Psychological characteristics of difficulties in relationships with peers in children of preschool age: Author. dis. ... cand. psychol. sciences. – М., 1995.

[14]. Rubinstein S.L. Problems of general psychology. – М.: Pedagogy, 1998.

[15]. Shakurov R.Kh. Barrier as a category and its role in the activity //Questions of psychology. – 2001. – №1. – p.3-18.

Ағылшын тілін үйренудегі психологиялық аспектілер

Мақажанова З.Ш.

Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық академиясы

Аңдатпа

Мақалада шет тілін тиімді оқыту мен меңгеру мәселелері және оқу процесіне әсер ететін факторлар қарастырылған. Автор осы процестің әдіснамалық және психологиялық аспектілеріне назар аударады. Шетел тілін үйренудің және оны меңгерудің тиімділігі, оны әрі қарай кәсіби пайдалану мұғалімнің дарындылығымен қатар, оқу материалын ұсынудың және оны іске асырудың дұрыс әдісін қолдану, студенттерге деген сенімін қалыптастыру және сабақта оларға қолайлы жағдай жасау мүмкіндігі, көбінесе психологиялық факторларға, оқушылардың шет тіліндегі сөйлеуді сабақта да, нақты өмірде де игеру және еркін пайдалану қабілеті туралы қалыптасқан идеяларды өзгерту қабілетіне байланысты.

Түйін сөздер: психологиялық тосқауыл, аффективті сүзгі; уәждеу, екінші тілді үйрену, шет тілін үйрену, психологиялық фактор, мотивация, тіл кедергісі, өзіне сенімділік, өзін-өзі бағалау, алаңдаушылық, қабілет, жағымсыз рейтинг, сенім

Психологические аспекты изучения английского языка

Мақажанова З.Ш.

*Казахская национальная академия искусств имени Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы эффективного изучения и овладения иностранным языком и факторы, влияющие на процесс обучения. Автор акцентирует внимание на методологических и психологических аспектах этого процесса. Эффективность изучения и овладения иностранным языком, его дальнейшее профессиональное использование, помимо таланта учителя применять правильный метод представления и активизации учебного материала, умения строить доверительные отношения со студентами и создавать им комфортную среду в классе, во многом зависит от психологических факторов, от способности учащихся изменять устоявшиеся представления об их способности усваивать и свободно использовать иностранную речь как в классе, так и в реальной жизни.

Ключевые слова: психологический барьер, аффективный фильтр; мотивация, освоение второго языка, иностранный язык, психологический фактор, мотивация, языковой барьер, уверенность в себе, чувство собственного достоинства, беспокойство, способность, отрицательный рейтинг, доверие.

Поступила в редакцию 23.01.2020.

Білім беру саласындағы инновациялар Инновации в образовании Innovations in education

МРНТИ 15.01.29

Б.С.АХМЕТОВ¹, В.А.ЛАХНО², А.Б.АДРАНОВ¹, Б.Т.КАСЫМБЕРГЕБАЕВ³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан),

²Украинаның биоресурстар және табиғатты пайдалану ұлттық университеті
(Киев, Украина),

³Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті
(Ақтау, Қазақстан)

ЖОО-НЫҢ БҰЛТТЫ-БАҒЫТТАЛҒАН ОҚУ ОРТАСЫНЫҢ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қоғам тарапынан оқу үдерісін ұйымдастыру мен сапасына қойылатын үздіксіз өсіп келе жатқан талаптар мәселелері қарастырылған. Бүгінгі күні ХХІ ғасыр студенттерінің жан-жақты дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болуда, неғұрлым тиімді ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), атап айтқанда бұлтты-бағдарланған оқу ортасы (ББОО) жылдам қарқынмен дамуда. ЖОО-ның бұлтты-бағытталған оқу ортасын жобалаудың теориялық-әдістемелік негіздерін дамыту мәселелері және оның бұлтты технологияларды қолдану негізінде министрліктің әдістемелік орталығымен өзара әрекеттесуінің құрылымдық схемасын негіздеу талданды. ПОҚ-ның жаңа үлгідегі сабақтарды ұйымдастыру және өткізу, студенттердің оқу қызметін жандандыру, сандық құзыреттілікті қалыптастыру және тұлғаның жан-жақты дамуы бойынша сұраныстарын барынша толық қанағаттандыруға мүмкіндік беретін оқу ортасының осындай үлгілерін енгізу қажет. Мұндай мүмкіндіктер ЖОО-ның бұлтты-бағытталған оқу ортасын пайдалануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: бұлтты-бағытталған оқу ортасы; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар; сандық құзыреттілік; виртуалды кабинет.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі қоғам тарапынан оқу үдерісін ұйымдастыру мен сапасына қойылатын үздіксіз өсіп келе жатқан талаптарға негізделеді. Бүгінгі күні ХХІ ғасыр студенттерінің жан-жақты дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болуда, неғұрлым тиімді ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), атап айтқанда бұлтты-бағдарланған оқу ортасы (ББОО) жылдам қарқынмен дамуда. Жоғары білім беру жүйесіне ББОО-н енгізу ЖОО-ның басқару және оқу құрылымдарын құруға мүмкіндік береді, олар электрондық білім беру ресурстарына шектеусіз қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар қуатты АТ - бөлімшелер мен материалдық-техникалық ресурстар жоқ оқу орындары үшін коммуникация

мен ынтымақтастықтың жаңа жағдайларын қамтамасыз етеді.

ЖОО-дағы инновациялық өзгерістер профессор-оқытушылар құрамының (ПОҚ) үздіксіз білім беру парадигмасын жүзеге асыру кезінде студенттің жеке тұлғасын жан-жақты дамытуға, демократиялық қоғамның құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Барлығына ашық қазіргі қоғамда білім беруді дамытуға бағытталған және оқушылардың жан-жақты дамуы, олардың әлеуетін ашу және табысты адам мен маманды қалыптастыру сенім берілген ПОҚ негізгі рөлге ие. Университеттің ПОҚ-ның кәсіби қызметі күрделі болып келеді: жаңа педагогикалық технологиялар енгізілуде, білім беру мазмұны өзгереді, қызметтің

жаңа түрлері пайда болады, олар өз кезегінде барлық оқыту субъектілерінің сандық құзыреттілігін (СҚ) жүйелі дамытуды талап етеді. Сондықтан жоғары оқу орнында кәсіби және білікті ПОҚ жоғары деңгейде мотивациясы бар, студенттерге әрдайым көмектесуге дайын болуы қажет.

Әдебиетті шолу және талдау. Соңғы жылдары білім беруге деген қызығушылық айтарлықтай артты және ПОҚ коммуникация, ынтымақтастық және корпоративтік жұмысты ұйымдастыру үшін АКТ пайдалану мақсатында интернет желісі қызметтеріне жиі жүгінеді, ал бұлтты сервистерді қарқынды дамыту оқу процесіне қатысушылардың білім беру ұтқырлығының мәселелерін шешудегі жетекші үрдіске айналды.

Бұл мәселелерді шешу педагогикалық ғылымның әлеуметтік маңызды міндеттері болып табылады.

БОО-н зерттеудің негізі ЖОО-да АКТ-ны енгізу процесін көрсететін бірқатар ғылыми нәтижелер болып табылады [1-3].

Білім беру саласындағы жетекші ғалымдардың ғылыми еңбектерінің теориялық талдауы, оқу үрдісінде АКТ-ды қолдану тәжірибесін, университеттердің басқару қызметі арасындағы қайшылықтардың бар екендігін көрсетеді [4-7]:

– жоғары білімнің дамуына АКТ-дың ықпалының өсуі және оларды оқу процесінде жүйелі пайдалану мәселелерінде теориялық және әдістемелік зерттеулердің артта қалуы;

– БОО-ның маңызды дидактикалық әлеуеті және оны университеттерде пайдаланудың теориялық негізделген модельдері мен тиімді әдістерінің болмауы;

– ЖОО-да оқу үдерісін ұйымдастыруға қоғамның өсіп келе жатқан талаптары және АКТ мен БОО-ның құралдарын пайдаланудың төмен деңгейі;

– оқу үдерісін бағдарламалық, оқу-әдістемелік және дидактикалық қамтамасыз етудің едәуір санының болуы және оған жаппай қол жеткізудің болмауы;

– БОО-ның едәуір технологиялық әлеуеті және білім беру процесіне

қатысушылардың төмен оқу мобильділігі;

– АКТ-дың қарқынды дамуымен және оқу бағдарламаларының мазмұнын жаңарту жылдамдығымен, атап айтқанда техникалық және ақпараттық пәндер бойынша ақпараттық коммуникациялық студенттерді қалыптастыруды қамтамасыз етуі.

Осылайша, оқытушылардың практикалық қажеттіліктерін және қоғамның оқу процесін ұйымдастыруға қойылатын талаптарын ескеретін БОО-да ғылыми-теориялық негіздеу және әзірлеу мәселесі шешілмеген болып табылады. Соңғысы, өз кезегінде, оқу үдерісі субъектілерінің сандық құзыреттілігін дамыту деңгейінде және олардың білім беру ұтқырлығын қамтамасыз етуде кері әсерін тигізеді [7-9].

Осылайша, ЖОО-ның БОО-н жобалаудың теориялық-әдістемелік негіздерін дамыту бойынша зерттеудің өзектілігі ЖОО оқытушылары, қызметкерлері мен студенттерінің сандық құзыреттілігін дамытуға бағытталған бұлтты-бағдарланған оқу ортасын әзірлеу және пайдалану теориясы мен әдістемесі бойынша жалпыұлттық деңгейдегі ғылыми-қолданбалы зерттеулердің жаңа бағытын қалыптастыру қажеттілігімен анықталады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. ЖОО-ның бұлтты-бағытталған оқу ортасын жобалаудың теориялық-әдістемелік негіздерін дамыту проблематикасын талдау және оның бұлтты технологияларды қолдану негізінде министрліктің әдістемелік орталығымен өзара әрекеттесуінің құрылымдық схемасын негіздеу.

Мақаланың негізгі материалы. Оқытудың кез келген циклі, оның ішінде жоғары оқу орындарында үш негізгі компоненттен тұрады: мақсаты, мазмұны және игеру процесі. Сондықтан әрбір оқыту циклі тұтас жүйенің элементі ретінде мыналарды қамтамасыз ету керек:

– тірек білімді өзектендіру және студенттерді оқуға ынталандыру;

– іс-әрекеттің жаңа түсініктері мен тәсілдерін қалыптастыру;

– күрделілігі әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды шешу үшін және т. б.

ББОО-дағы оқыту субъектілерінің қызметін жобалау-бұл күрделі желілік коммуникацияны әзірлеу (Сурет 1). Сондықтан ЖОО-да оқу процесінің әртүрлі аспектілері бойынша жобалауды қарастырайық.

ПОҚ және студенттердің ББОО-дағы қызметін келесі критерийлер бойынша бөлуге болады:

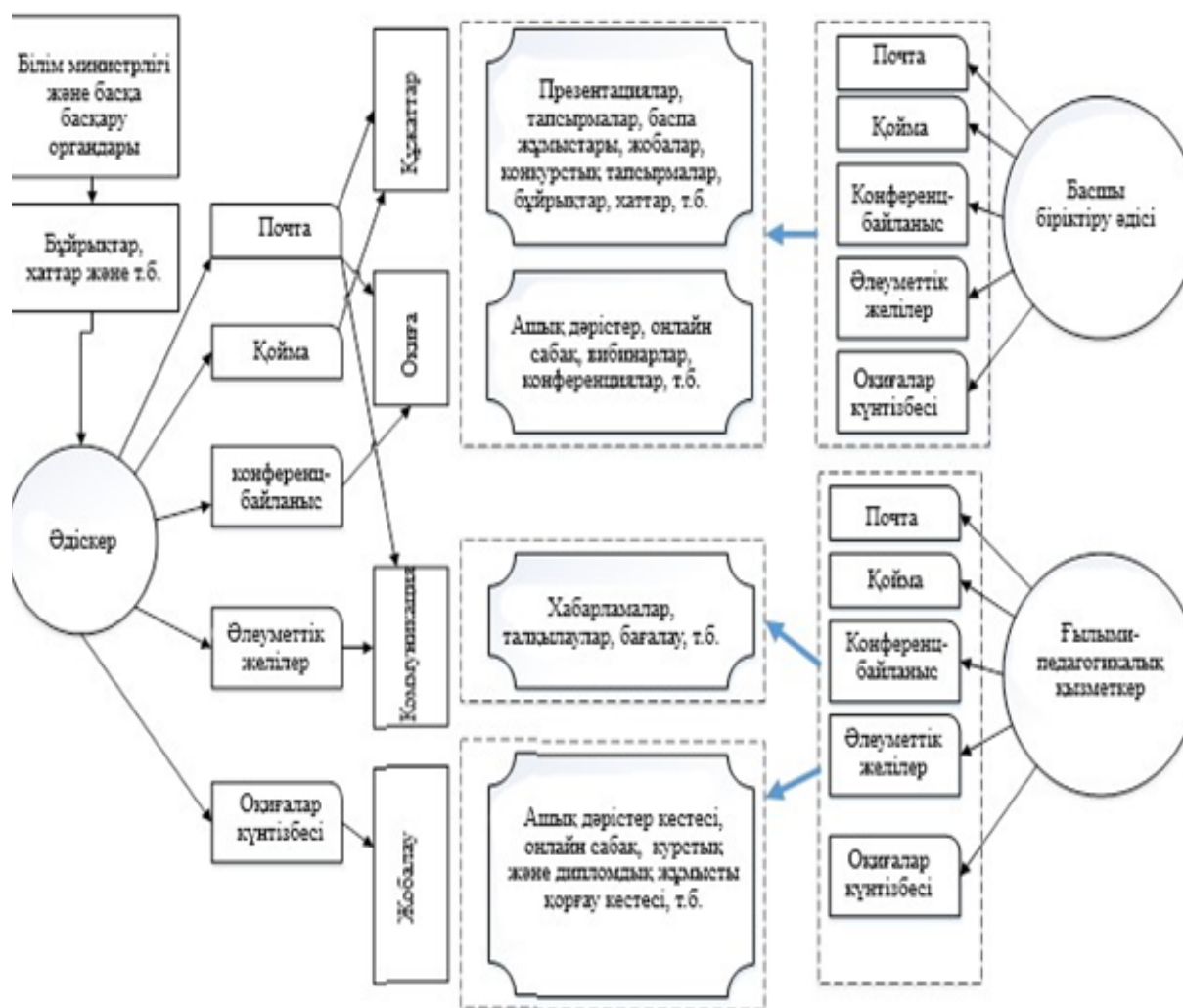
- көпшілік: жеке, топтық, ұжымдық;
- оқыту субъектілерінің қатысуы: онлайн және офлайн;
- оқыту технологиясы: синхронды және асинхронды;
- оқытуды ұйымдастыру технологиялары: дербес, жобалық, зертханалық, практикалық;
- бағалау: өзін-өзі бағалау, өзін-өзі талдау, рефлексия;

- белсенділік: белсенді оқыту, пассивті оқыту;
- бағыт: практикалық, теориялық.

ББОО-дағы оқыту субъектілерінің қызметі келесідей қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін іске асырылады: оқыту, жеке даму. Оқу қажеттіліктері студентті олардың білім деңгейін арттыруға және басқа оқыту субъектілерімен өзара іс-қимыл жасауға итермелеуі тиіс.

Оқушылардың тұлғалық дамуының қажеттілігі үшін қанағаттандырылады:

- өз қабілеттерін дамыту;
- пәндік құзыреттілікті дамыту;
- басқа субъектілермен өзара іс-қимыл жасау.

Сурет 1. Бұлтты технологиялар көмегімен ЖОО-ның ПОҚ-мен министрліктің әдістемелік орталықтарының өзара іс-қимыл жасау құрылымы

ПОҚ және студенттер арасындағы өзара іс-қимыл кезінде жүзеге асырылуы мүмкін:

- әр түрлі тапсырмаларды тексеру және бағалау;
- семинар сабақтарын өткізу;
- жобаларды орындау.

ПОҚ практикалық және зертханалық сабақтарға арналған тапсырмаларды дайындау кезінде міндеттерді әзірлейді:

- жалпы-барлық параллель топтар үшін;
- топтық-бір топ үшін;
- кіші топтар үшін-студенттердің жұптасып (үштік, төрттік) жұмыс істеуі үшін)
- жеке-әр студент үшін.

Студент мұндай оқу қызметін ББОО-да жүзеге асыруы тиіс:

- ПОҚ-на орындалған тапсырмаларын жіберу, мысалы, электрондық пошта арқылы;
- жалпы қатынауға ұсынылған құжаттарда тапсырмаларды орындау;
- ПОҚ-қа жалпы қолжетімділікке тапсырма беру.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау:

- жеке;
- топтық.

Сабақ өткізу кезінде студенттер әртүрлі сервистерді қолдана отырып жеке жұмысты орындай алады немесе шығармашылық тапсырмаларды орындауды ұйымдастыру барысында ПОҚ-мен қарым-қатынас жасау үшін конференц-байланыс жүйесін пайдалана алады.

Қазіргі уақытта ПОҚ-ның студенттермен өзара әрекеттестігіндегі АКТ-дың рөлі жыл сайын артып келеді. Сондықтан ПОҚ-ның түрлі санаттары, сондай-ақ ЖОО-ның әдіскерлері, кафедра меңгерушілері мен ЖОО-ның басқа да құрылымдық бөлімшелерінің қызметкерлері арасында тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз ету, нормативтік-әдістемелік материалдарға қолжетімділікті ұйымдастыру қажеттілігі туындайды. Бұл оларды сақтау, әдістемелік

ұсынымдарды, нұсқаулықтарды тарату, ПОҚ-ның дидактикалық әзірлемелерінің сапасына сараптама жүргізу және бағалау жүргізу, оқу курстарын, атап айтқанда бұлтта орналастырылған аттестациялауды ұйымдастыру, түрлі конференциялар мен конкурстарда нәтижелерді таныстыру және т. б. үшін қажет.

Қазіргі заманғы АКТ-ды пайдалану, мысалы, Office365 немесе Google Docs сияқты бірқатар мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, олардың бірі динамикалық виртуалды әдістемелік пәндік бірлестіктерді (ВӨПБ) құру және дамыту, жетекші университеттердің ғылыми-әдістемелік орталықтарымен кешенді өзара іс-қимылды қамтамасыз ету болып табылады.

Оқу үрдісі мен оқу ортасының құрамдас бөлігі, атап айтқанда, студенттердің білім сапасын бақылау сияқты міндеттерді шешуді қамтамасыз ететін, тиісті саладағы ПОҚ-ның әдістемелік бірлестіктері болып табылады, мысалы, АТ, математика, физика, химия саласында маманданған ПОҚ. ЖОО-ның әдістемелік жұмысының сапасын оның барлық деңгейлерінде ПОҚ-ның университеттік әдістемелік бірлестігінен салалық оқу ортасының көмегімен арттыруға болады. Бұлттық есептеулердің дамуы мен таралуының арқасында университеттерде ПОҚ үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болады, мысалы, виртуалды әдістемелік пәндік бірлестіктерді қалыптастыру.

Кәсіптік жұмыста ББОО-н пайдалана отырып, әдістемелік бірлестіктер бірқатар артықшылықтарға ие болады:

- жеке материалдар мен құжаттарға орны мен уақытына байланыстырылмай қол жеткізу;
- компьютерге қосымша жүктемесіз бейне және аудио файлдарды онлайн пайдалану мүмкіндігі;
- Лұпс құралдарымен басқа оқу орындарымен қарым-қатынас жасау (онлайн дәрістер, тренингтер, дөңгелек үстелдер өткізу));
- жеке кәсіби даму траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі;
- зерттеулерді ұйымдастыру, жобалау

қызметі және оқу материалын нақты өмірге бейімдеу үшін жаңа мүмкіндіктер;

– білім берудің жаңа мүмкіндіктері (белгілі бір білім саласындағы жетекші мамандармен онлайн дәрістер, вебинарлар, интеграцияланған практикалық сабақтар, кооперативтік зертханалық жұмыстар, басқа қалалардың немесе елдердің профессорлық-оқытушылық құрамы мен студенттерімен онлайн коммуникациялар).

Виртуалды әдістемелік пәндік бірлестіктер қызметінің дайындық кезеңі әдістемелік, дидактикалық және нормативтік құжаттардың қоймасы ретінде әрбір ПОҚ-ның жеке «виртуалды кабинетін» құру болып табылады. Виртуалды кабинет – бұл студенттер мен профессорлық-оқытушылар құрамының пікір алмасуы, кеңес беру және алу, жиналыстар мен түрлі іс-шаралар өткізу, сондай-ақ оқу-әдістемелік материалдарды сақтау, ақпаратты хабарландыру тақталары арқылы тарату және т. б. орын.

Қорытындылар мен ұсыныстар.

Қазіргі заманғы жоғары оқу орындарын дамытудың қазіргі кезеңінде оқу ортасының жұмыс істеуін қамтамасыз ету қажет, ол ПОҚ мен студенттер арасындағы оқу ұтқырлығы, коммуникация, кооперация және ынтымақтастық үшін жағдайларды толық көлемде іске асыруға мүмкіндік береді. ПОҚ-ның жаңа үлгідегі сабақтарды ұйымдастыру және өткізу, студенттердің оқу қызметін жандандыру, сандық құзыреттілікті қалыптастыру және тұлғаның жан-жақты дамуы бойынша сұраныстарын барынша толық қанағаттандыруға мүмкіндік беретін оқу ортасының осындай үлгілерін енгізу қажет. Мұндай мүмкіндіктер ЖОО-ның бұлтты-

бағытталған оқу ортасын пайдалануға мүмкіндік береді.

ЖОО-да ББОО-н тиімді енгізу үшін жаңа үлгілерді әзірлеу қажет, онда ББОО-ның негізгі компоненттері, олардың процестері мен өзара байланысы көрсетіледі. Бір жағынан ПОҚ мен студенттер арасындағы интерактивті оқыту, оқу коммуникациясы, ынтымақтастық және корпоративтік жұмыс әдістерін белсенді қолдана отырып, бұлтқа бағдарланған оқу ортасына, сондай-ақ әр түрлі ЖОО-ның ПОҚ-ның, бірінші кезекте белгілі бір пән саласында жетекші өзара іс-қимылына негізделген ББОО-ның үлгісі перспективалы болып табылады. ББОО-дағы оқытудың қарқынды түрлері мен әдістерін іске асыру – оқу-танымдық қызметін ынталандыру, жоғары оқу орындары студенттерінің осы мәліметтерді эмоциялық қабылдау деңгейін арттырудың маңызды факторы болып табылады. ББОО-ның моделі білім министрлігінің оқу-әдістемелік орталықтарының ЖОО-мен өзара іс-қимылының арқасында оқу-тәрбие процесін ғылыми-әдістемелік сүйемелдеудің жаңа мүмкіндіктерін ашады, сондай-ақ қала немесе облыс деңгейінде, ЖОО-ның ПОҚ-ның әдістемелік бірлестігі деңгейінде өзара іс-қимыл тәсілдерін анықтайды.

ББОО-ның құралдары арқылы оқытудың қажетті шарты жеке тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасын іске асыру болып табылады. Онда жоғары оқу орындарында оқытудың стандартты әдістемелерін абсолюттеудің қажеттілігі жоқ. ББОО-дағы субъектілердің қызметін жобалау ерекшеліктері оқу процесінің әртүрлі аспектілерімен және қол жеткізудің үш жақтарымен (жалпы, топтық, жеке) айқындалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Dennis Altman. Power and Community. Organizational and Cultural Responses to AIDS / Dennis Altman. – London : Taylor & Francis, 1994. – 190 p.
- [2] Denton D.W. Enhancing instruction through constructivism, cooperative learning, and cloud computing. / D.W. Denton // TechTrends. – 2012. – Vol. 56. – No. 4. – P. 34-41.
- [3] Frederickson, N., Reed, P., & Clifford, V. (2005). Evaluating web-supported learning versus lecture-based teaching: Quantitative and qualitative perspectives. Kluwer Academic Publishers, 50(4), 645-664.
- [4] Облачные вычисления [Электронный ресурс] // Хабрахабр: веб-портал. – Текст. данные. Режим доступа: http://habrahabr.ru/blogs/cloud_computing/111274.

[5] Ростелеком запустил сервис информатизации школьного и дошкольного образования на базе облачных решений в Орле [Электронный ресурс] // CNews Cloud=Облачные сервисы. – Текст. данные. – Режим доступа: <http://cloud.cnews.ru/news/line/index.shtml?2012/09/26/504399> (дата обращения 15.09.15).

[6] Antonopoulos N. Cloud Computing. Principles, Systems and Applications / Nick Antonopoulos, Lee Gillam. – London : Springer. – 2010. – 379 p.

[7] Arfstrom K., Hamdan N., McKnight K., McKnight P. The Flipped Learning Model: A White Paper Based on the Literature Review Titled A Review of Flipped Learning. 2013.

[8] Armbrust M. Above the clouds: A Berkeley view of Cloud Computing [Electronic resource] / Michael Armbrust, Armando Fox, Rean Griffith et al.

[9] Gonzalez-Martinez J.A. Cloud computing and education: A state-of-the-art survey. / Jose A. Gonzalez-Martinez, Miguel L. Bote-Lorenzo, Eduardo Gomez- Sanchez, Rafael Cano-Parra // Computers & Education. – 2015. – Vol. 80. – P. 131- 152.

References

[1] Dennis Altman. Power and Community. Organizational and Cultural Responses to AIDS / Dennis Altman. – London : Taylor & Francis, 1994. – 190 p.

[2] Denton D.W. Enhancing instruction through constructivism, cooperative learning, and cloud computing. / D.W. Denton // TechTrends. – 2012. – Vol. 56. – No. 4. – P. 34-41.

[3] Frederickson, N., Reed, P., & Clifford, V. (2005). Evaluating web-supported learning versus lecture-based teaching: Quantitative and qualitative perspectives. Kluwer Academic Publishers, 50(4), 645-664.

[4] Oblachnyye vychisleniya [Elektronnyy resurs] // Khabrakhabr: veb-portal. - Tekst. dannyye. http://habrahabr.ru/blogs/cloud_computing/111274

[5] Rostelekom zapustil servis informatizatsii shkol'nogo i doshkol'nogo obrazovaniya na baze oblachnykh resheniy v Orle [Elektronnyy resurs] // CNews Cloud = Oblachnyye servisy. - Tekst. dannyye. – Rezhim dostupa: <http://cloud.cnews.ru/news/line/index.shtml?2012/09/26/504399> (data obrashcheniya 15.09.15). - Zaglaviye s ekrana.

[6] Antonopoulos N. Cloud Computing. Principles, Systems and Applications / Nick Antonopoulos, Lee Gillam. – London : Springer. – 2010. – 379 p.

[7] Arfstrom K., Hamdan N., McKnight K., McKnight P. The Flipped Learning Model: A White Paper Based on the Literature Review Titled A Review of Flipped Learning, 2013.

[8] Armbrust M. Above the clouds: A Berkeley view of Cloud Computing [Electronic resource] / Michael Armbrust, Armando Fox, Rean Griffith et al.

[9] Gonzalez-Martinez J.A. Cloud computing and education: A state-of-the-art survey. / Jose A. Gonzalez-Martinez, Miguel L. Bote-Lorenzo, Eduardo Gomez- Sanchez, Rafael Cano-Parra // Computers & Education. – 2015. – Vol. 80. – P. 131- 152.

Проблематика развития облачно-ориентированной учебной среды вуза

Б.С.Ахметов¹, В.А.Лахно², А.Б.Адранов¹, Б.Т.Касымбергбаев³

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан),

²Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, (Киев, Украина),

³Yessenov University (Актау, Казахстан)

Аннотация

В данной статье рассмотрены проблемы непрерывно возрастающими требованиями к организации и качеству учебного процесса со стороны общества. Сегодня появляются новые возможности для всестороннего развития студентов XXI века, быстрыми темпами развиваются новые, более эффективные информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), в частности облачно-ориентированные учебные среды (ООУС). Проанализированы проблематики развития теоретико-методических основ проектирования облачно-ориентированной учебной среды вуза и обоснование структурной схемы его взаимодействия с методическим центром

министерства на базе применения облачных технологий. Необходимо внедрение таких моделей учебной среды, которая позволит максимально полно удовлетворять запросы ППС по организации и проведению занятий нового типа, активизации учебной деятельности студентов, формированию цифровой компетентности и всестороннему развитию личности. Такие возможности предоставляет использование облачно-ориентированной учебной среды вуза.

Ключевые слова: облачно-ориентированные учебные среды, информационно-коммуникационные технологии, цифровая компетентность, виртуальный кабинет

Problems of development of a cloud-oriented educational environment of the university

B.S.Akhmetov¹, V.A. Lakhno², A.B.Adranova¹, B.Kassymbergebayev³

¹*Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)*

²*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine*

³*Yessenov University (Aktau, Kazakhstan)*

Absrtact

This article discusses the problems of ever-increasing demands on the organization and quality of the educational process on the part of society. Today there are new opportunities for the comprehensive development of students of the XXI century, new, more effective information and communication technologies (ICT), in particular cloud-oriented learning environments (COLE), are developing rapidly. The problems of the development of theoretical and methodological foundations for designing a cloud-oriented educational environment of the university and the justification of the structural scheme of its interaction with the methodological center of the ministry based on the use of cloud technologies are analyzed. It is necessary to introduce such models of the learning environment, which will allow to fully satisfy the demands of teaching staff on the organization and conduct of classes of a new type, the activation of educational activities of students, the formation of digital competence and the comprehensive development of personality. Such opportunities are provided by the use of a cloud-based educational environment of the university.

Key words: cloud-oriented learning environments, information and communication technologies, digital competence, virtual office

Поступила в редакцию 06.02.2020

MPHTI 14.07.01

R.Z. ZHUMALIYEVA¹, A. MURATKYZY¹

¹*Suleyman Demirel University (Almaty, Kazakhstan)*

INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE: FINDINGS FROM COMPETENCE-BASED APPROACH

Abstract

Globalization is a fact in our era arising from many various factors. The process and results of this phenomenon affect each nation, community and almost every single person somehow in almost all spheres.

The current stage of development is characterized by the formation of the global challenges facing society, civilization as a whole, which inevitably impacts on the state of education. The demand of transition to a new Kazakhstan educational paradigm is a target for the implementation of competence-based approach.

The study is dedicated to the logical, conceptual approach towards understanding of cognition, language and

culture, which can be found in the fundamental works of researches on competency-based approach. Moreover, this paper describes the nature, mechanism and importance of forming intercultural-communicative competence of future specialists.

This research is carried out within the framework of the Ministry of Education and Science of Republic of Kazakhstan grant project “Developing and implementing the innovative competency-based model of multilingual IT specialist in the course of national education system modernization”.

Key words: competence, competency, competency-based approach, intercultural communicative competency, sub-competency.

Introduction. The interactions of communities and people of diverse cultures have become much more intensive than they were in the past. The most significant type of interactions of the nations and people from different cultural backgrounds is communication.

Language is the basic tool and means of communication. Therefore, it has been acknowledged that there is an urgent call for any language to be the means of intercultural interactions and communication to integrate the globalizing world, run the business, and benefit from the boons of globalization. Intercultural communication necessitates acquiring cognition and competency in implementing the target language as a means of cross-cultural and intercultural communication effectively, appropriately and mostly verbally. As language, culture and communication are three facts with their concepts closely interrelated they should not be investigated solitarily.

The new paradigms, perspectives, methods, principles and techniques are to be applied to enable the students to get competency in the use of the target language for intercultural communication.

Background. Nowadays education in a broad sense has been distinguished as investment in the development of society. The governments and the wide public are concerned about adequacy of education quality, training, economic and social efficiency of the means invested in education. The matter of educational contents corresponding to future demands has become a vital issue in educational reforms all over the world. Moreover, the significance of flexibility, adaptability, mobility, creativity of education and life-long learning in the global, changing world is the focal point of modern national and international discussions

concerning higher education and vocational training. In the light of Bologna agreements assuming the academic and professional recognition of the state diplomas within the European space, graduation of qualified specialists, capable of life-long learning and performing professional work in conditions of multicultural environment, the problem of professionally orientated communicative language competence development acquires a special meaning [4, PP. 307-314; 7, P.8-17; 14].

The essential contribution to the theoretical analysis of concepts *competence*, *competency*, with reference to young specialists in conditions of a contemporary competitive market, was made by such scientists and researchers as Hymes D., Canale M and Swain M., Bremer C. and Kohl K., Schneckenberg D. and Wildt J. and others. In a number of works the concept *competency* is defined as intellectual and personal ability of an individual to practical activities, and *competence* as a contents component of the given ability in the form of knowledge, skills and attitudes [11; 20, PP. 34–42].

There are significant differences between countries in their way of interpreting the notion of competence and of translating it according to their national contexts. Countries differ not only in the strength of the commitment of key policy actors to the idea of competence-based education, but also in their capacities to implement complex curriculum reforms aimed at altering school level pedagogical approaches. Successful implementation can be only in those countries where there is coordinated action in the following four areas:

- a. the definition of competence development-related goals and standards in national curriculum documents,
- b. the alignment of national and school level

assessment and evaluation approaches with these goals and standards,

c. intensive capacity building among teachers so that they become capable of adapting their classroom level practices to the new goals and standards,

d. massive support for school level pedagogical innovations that enhance the renewal of learning environments. This also requires investing in the development of school leadership and national educational innovation systems. National assessment and evaluation systems must also be developed so that they better support educational level innovations [10].

According to local researchers fast development of international relations of Kazakhstan universities, has accelerated integration of Kazakhstan educational system into the international one and, therefore, its internationalization called for creating innovative competent model of education and developing competent model of a Bachelor within the Kazakhstan educational system.

Due to Kazakhstan researches competency is defined as a specific group of sub-competencies – the complex of knowledge, skills, abilities and qualities, which all together help a person to perform in a variety of situations, including new ones. It is noteworthy that competency elements are activated via so-called competence components, which are implemented within competencies by specific activities.

Findings and discussion. Intercultural interaction to facilitate intercultural communication is also defined as complex of abilities needed to perform effectively and appropriately when interacting with others who are linguistically and culturally different from oneself. Whereas effective usually reflects one's own view of one's performance in the foreign lingua-culture (i.e., an ethic or outsider's view of the host culture); appropriate relates to how one's performance is perceived by one's hosts. These perceptions often differ, yet they are instructive when compared and contrasted because they arise from different cultural approaches to the same situation [5; 17].

It can be assumed that intercultural communicative competence (ICC) requires some qualifications such as skills, knowledge, attitudes, and awareness, etc. There have been many attempts to figure out and design models for ICC to illustrate what the ICC is, what components it includes and what the students need to acquire in foreign language teaching for the intercultural space of globalizing world. The most widely known and comprehensive of them is Deardorff's model. Byram offers knowledge, skills and attitudes in his model. Deardorff added critical cultural awareness in his model adapted from Byram's ones. The figure below shows and illustrates what the sub-competencies of ICC are, what qualities ICC requires and what progresses and knowledge are necessary to gain in the formation.

ICC involves ability in three areas or domains, which, curiously, are just as important in one's own native lingua-culture as well. These are:

a. an ability to establish and maintain relationships,

b. an ability to communicate with minimal loss or distortion,

c. an ability to collaborate in order to accomplish something of mutual interest or need.

ICC also has four dimensions: knowledge, (positive) attitudes/affect, skills, awareness [6; 13, PP. 140-170]. These four dimensions have already been offered in Deardorff's model adapted from Byram's once. Besides the appropriateness and effectiveness constituents, knowledge, attitudes and skills are regarded as key factors of ICC. Possessing enough knowledge, the right attitude and certain skills are thought to lead to impression of competence. [12; 19, PP. 9-13]. Appropriateness and effectiveness are the criteria for judging competence and skills, motivation and knowledge are the requirements for achieving intercultural communication. There exist parallel terms to describe knowledge, attitudes and skills such as cognitive, affective and operational [8, P.21; 15, PP. 235-238]; knowledge, motivations and actions [1; 16, P. 146]. The terms knowledge, attitudes and skills best describe what one needs to know, feel and do in practice in order to enhance the possibility

to be perceived as intercultural competent. Consequently, ICC skills are often thought to be interchangeable with IC competence. According to Hammer, however, skills themselves are not the competence but the judgments of the competence are made on the basis of them. As Gudykunst has stated the skills do not ensure competence, but they certainly enhance the possibility that the others see the people as being competent. Moreover, Hecht et al. who considers communication fundamentally problematic define skills as responses to problematic issues that occur in communication. The studies taking the skills approach normally identify some skills that would lead to intercultural competence. A pioneer study employing the skills approach was conducted by Ruben who identified seven variables as constituents of IC competence:

1. display of respect;
2. interaction posture;
3. orientation to knowledge;
4. empathy;
5. self-oriented role-behavior;
6. interaction management;
7. tolerance for ambiguity [5].

Awareness is also central and especially critical to cross-cultural development. It is enhanced through reflection and introspection in which both the individual's native lingua-culture and the foreign lingua-culture are contrasted and compared. Awareness differs from knowledge in that it is always about the self-vis-à-vis all else in the world (other things, other people, other thoughts, etc.) and ultimately helps to clarify what is deepest and most relevant to one's identity. Awareness is furthered through developments in knowledge, positive attitudes, and skills and also furthers.

Proficiency in the Host Language is the ability to communicate in the host language greatly enhances ICC development in both quantitative and qualitative ways. Communicating in another language confronts how one perceives, conceptualizes and expresses oneself and, in the process, fosters the development of alternative communication strategies on someone else's terms. Lack of a second language – even at a minimal level – restricts one to continue to

think about the world and act within it, only in one's native system, and deprives the individual of one of the most valuable aspects of the intercultural experience.

Developmental Levels of ICC normally evolves over a lengthy and continuing process. Much of what happens depends on the strength of one's individual motivation (instrumental vs. integrative) vis-à-vis the host culture. Some levels may be added or substituted as useful, as well as other terms such as: basic, intermediate, advanced and native-like.

In the past fifty years, intercultural communication competence (ICC) has been studied in many fields and from different perspectives. Thus, various conceptions, models and theories have been created [5]. What they have in common is an idea of the ICC as a precondition for succeeding in intercultural interactions.

After being the focus of intercultural communication research for many decades ICC still attracts many researchers. One might wonder whether there still is place for new inquiries and anything to explore anymore. The impetus for the ICC research arose from practical needs created by increasing worldwide intercultural contacts in the globalizing world. This led to theoretical disintegration that was followed by a theoretical turn seeking to integrate the findings of the previous research [5]. According to Witteborn, the theoretical turn can be regarded as progress in the ICC research.

Reconceptualization of ICC resulted also in the dominance and building of culture general models of ICC that would help to predict competent behavior in intercultural settings across situational and cultural contexts [3; 9]. Witteborn argues that the culture-general approach to ICC has separated communication from its context and thus, many aspects of ICC have remained unexplored. Quite an opposite, Witteborn himself suggests that in the future ICC research has to obtain more specific and detailed information concerning intercultural communication in different cultural and situational contexts. Furthermore, Hajek and Giles argue that there is a lack of research that would define concrete behaviors leading

to judgment of competence in intercultural interaction. That is, culture-specific and context-specific constructs of ICC are needed. A comprehensive attempt of creating a model of ICC that would present concrete tools how to behave competently in intercultural settings is The Profile of Interculturally Effective Person. In this study, focusing on the behavioral side of ICC implies studying the intercultural skills [2, PP. 1-20; 18].

As it is seen in definition of competence, it is a set of intellectual-professional-cultural qualities of a person in the content of intercultural communicative competence. The set of six basic functions which were agreed upon by the Council of Europe is as follows:

1. imparting and seeking factual information;
2. expressing and finding out intellectual attitudes;
3. expressing and finding out emotional attitudes;
4. expressing and finding out moral attitudes;
5. getting things done (suasion);
6. socializing [17].

All types and the components of competencies such as skill, abilities, knowledge, attitudes and values for a person to be called competent, are acquired through talent, experience or education. The competency itself without application and implication is of no use and value. Humans would put the competence into practice to overcome their difficulties, solve the problems, reach up to their goals and produce beneficial products for life. It is our main objective to get competency as successfully as possible for input but mostly for output. Therefore, there are numerous approaches; methods and ways appeared, claiming to teach competency come true. Competency-based approach is one of them. The rationale for adapting competency-based teaching and learning is to help students better orientate their goals of learning in the hope that their learning strategies can be effectively directed and repositioned through

the learning goals and language targets. In cognitive lingua-cultural aspect, having the mentioned and given scientific reasons and proofs about the inseparability of language and culture or very strong relationship between them, the competence, especially in language field, can be gained by cognition the lingua-cultural features, linguistic mechanisms of the target language and through culture of the native speakers (points of views, life styles, beliefs, values, etc.) of the target language for intercultural interaction.

Conclusion and implications. All given information above devoted to define and explain the term competence with its components is a set of qualities of a person necessary for being mastered to be competent. In this case, competence is understood not as a total set but complete list of-comprehended knowledge, abilities and accepted valuable behaviors. Consequently, it can be stated that competence is an experience of successful realization of cognition on performance of certain activity or its operation.

How human beings can get the competency and apply it when necessary is needed to be answered. Education of competency deals with the areas of personal capability that enable people to perform successfully in their jobs by completing tasks effectively. The competence approach has affirmed as one of the leading methodological bases in domestic pedagogy and teaching methodology. At the pedagogical level, this approach has generated a paradigm change in that teaching is no longer relies on knowledge and teachers/trainers, but on action and learners. The competence approach, in paradigm value, allows raising personal activity, personality of the future specialist within the limits of educational process. So, it can be said that Competence-Based Education is based on a set of outcomes that are derived from an analysis of tasks typically required for students in life role situations.

References:

1. Alptekin C. Towards Intercultural Communicative Competence (ICC) / ELT Journal. – Volume № 56/1. – January, Oxford University Press, 2002.

2. Bennett M.J. Intercultural communication: A current perspective / In Milton J. Bennett (Ed.), Basic concepts of intercultural communication: Selected readings. Yarmouth, ME: Intercultural Press. – 1998. – pp. 1-20.
3. Berlo D.K. The process of communication / New York: Holt. – Rinehart&Winston, 1960.
4. Chyung S.Y., Stepich D., Cox D. Building a Competency-Based Curriculum Architecture to Educate 21st-Century Business Practitioner / Journal of Education for Business. – Vol. 81, No 6, 2006. – pp. 307-314.
5. Clark S.C.T. A General Theory of Teaching / Journal of teacher education. Vol. 21, No3. – 1970. – 403 p.
6. Condon J.C. & Fathi Y., An Introduction to Intercultural Communication / New York: Macmillan, 1975.
7. Docking R. Competency-based curricula-the big picture / Prospect. Vol. 9, No2. – 1994. – p.8-17.
8. Holmes S. Intercultural Communication and Dialogue Competence: An Attempt at Synthesis through useful «Fictions» / Working paper of International Society for Diversity Management e.V. No. 2. – 2013. – p.21.
9. Jenkins O.B. Thoughts on Culture Acquisition in Language Learning / ENO Net Notes, a Newsletter of the Entry Orientation Network. Kenya: Nairobi, January, 1993.
10. Johnston H.N. The universities and competency-based standards / In D. Anderson ed. Higher Education and the Competency Movement. Canberra. Centre for Continuing Education at the Australian National University, 1992.
11. Keck C., Kim Y. Pedagogical grammar / John Benjamin publishing company. Amsterdam. – 2014. – 651 p.
12. Kerlinger F. Theory of teaching. 1965. [Electronic resource]: URL: <http://anandkab.blogspot.com/2011/03/theories-of-teaching.html> (access date: 03.02.2020).
13. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching (Second Edition) / Cambridge: CUP. – 2001. – pp. 140-170.
14. Schneck E.A. A Guide to Identifying High School Graduation Competencies / Portland. Oreg.: Northwest Regional Educational Laboratory, 1978.
15. Sharma R.K., Mangal S.K., Advanced Educational Psychology, nature and theories of learning / PHI learning Private Limited, pp. 235-238.
16. Stamgaliyeva N.K. Metodika kontekstno-centrirovannogo obucheniya inostrannomu yazyku v neyazykovom vuze (neftyanye special'nosti tekhnicheskogo vuza, angliiskii yazyk): dis. ... kand. ped. nauk, Almaty. – 1999. – 146 s.
17. Van Ek, J.A. Significance of the threshold level in the early teaching of modern languages / Strasbourg: Council of Europe, 1976.
18. Wilhelm L. Formal Communication. [Electronic resource]: URL: <https://www.coursehero.com/file/p2e4jjh/Wilhelm-L-2011-Formal-Communication-online/> (access date: 15.01.2020)
19. Yeluhina N. V. Rol' diskursa v mezhhkul'turnoj kommunikacii i metodike formirovaniya diskursivnoj kompetencii / Inostrannyye yazyki v shkole, № 3. – 2002. – s. 9–13.
20. Zimnyaya I.A. Key Competences – New Paradigm of Education Result / The Higher Education Today, Vol. 5. – 2003. – pp. 34–42.

Құзыреттілікке негізделген тәсілдеме аясындағы мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі

Р.З. Жумалиева¹, А. Муратқызы¹

*¹Сүлейман Демирел атындағы университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Жаһандану – біздің дәуірімізде көптеген себептерден туындаған ақиқат. Осы құбылыстың үдерісі мен нәтижелері әр халыққа, қауымдастыққа және әрбір адамға барлық салада дерлік әсер етеді.

Дамудың қазіргі кезеңі білім беру жағдайына сөзсіз әсер ететін қоғамның, жалпы өркениеттің алдында тұрған жаһандық сын-қатерлердің қалыптасуымен сипатталады. Жаңа қазақстандық білім беру парадигмасына көшу талабы құзіреттілікке негізделген тәсілді жүзеге асырудың бірден-бір мақсаты болып табылады.

Бұл зерттеу танымды, тіл мен мәдениетті түсінудегі логикалық, тұжырымдамалық құзіреттілікке негізделген зерттеулердің іргелі еңбектерінен табуға болатын көзқарасқа арналған. Осы жұмыста болашақ мамандардың мәдениетаралық қарым-қатынас құзіреттілігін қалыптастырудың мәні, механизмі мен маңыздылығы сипатталған.

Берілген жұмыс «Отандық білім беруді модернизациялау жағдайында көптілді IT маманының құзиретті инновациялық моделін әзірлеу және енгізу» атты гранттық жоба аясында жүзеге асырылып жатыр.

Түйін сөздер: құзиреттілік, құзирет, құзиреттілікке негізделген тәсілдеме, мәдениетаралық қарым-қатынас құзиреттілігі, құзирет бөлігі.

**Межкультурно-коммуникативная компетенция: в рамках
компетентностного подхода**

Р.З. Жумалиева¹, А. Муратқызы¹

*¹Университет имени Сулеймана Демиреля
(Алматы, Казакстан)*

Аннотация

В нашу эпоху возникновение глобализации обусловлено множеством различных факторов. Процесс и результаты данного феномена влияют на каждую нацию, общество и, в частности, каждого человека буквально во всех сферах.

Современный этап процесса глобализации характеризуется формированием всеобъемлющих задач, стоящих перед обществом и цивилизацией в целом, что неизбежно сказывается на состоянии системы образования. Необходимость перехода к новой казахстанской образовательной парадигме является целью реализации компетентностного подхода.

Исследование посвящено логическому, концептуальному подходу к пониманию познания, языка и культуры, который можно найти в фундаментальных работах по компетентностному подходу. В статье раскрываются сущность, механизм и значение формирования межкультурно-коммуникативной компетентности будущих специалистов.

Данная работа выполняется в рамках грантового проекта Министерства Образования и Науки Республики Казахстан «Разработка и внедрение инновационной компетентностной модели полиязычного IT-специалиста в условиях модернизации отечественного образования».

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, межкультурно-коммуникативная компетенция, субкомпетенция.

Поступила в редакцию 17.01.2020

МРНТИ 14.35.07

Қ.Ж.АГАНИНА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

**ОҚУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ-ЖОҒАРЫ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МЕНЕДЖМЕНТТІ
ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Инновация жағдайында жоғары білім жүйесіндегі менеджментті жетілдірудің бір бағыты білім саласы менеджерлерін даярлау болып табылады. Білім саласы менеджерлерінің кәсіби құзиреттілігін қалыптастыруды білім саласындағы инновациялық өзгерістерге сәйкес жүзеге асыру қажеттілігі туындап отырғаны белгілі. Мақалада соңғы жылдардағы білім саласындағы менеджментті жетілдіру бағытындағы даярланған еңбектерге талдау жасай отырып, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде осы бағытта жүргізілген ғылыми жобаларға шолу жасалынған. Бұл еңбектерде білім саласы менеджерлерін даярлауға деген

қажеттіліктің артып отырғаны көрсетілген. Осы қажеттілікті қанағаттандыру мақсатында дайындалған, магистратура мен докторантураға арналған «Білім берудегі менеджмент» оқу бағдарламаларына және «Жоғары білім жүйесіндегі менеджмент» атты элективті курс бағдарламасына сипаттама берілген «Педагог мәртебесі туралы» Заңына сәйкес жаңартылған оқу бағдарламаларында білім алушылардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру нәтижесі болашақ мамандардың моделі ретінде сипатталған. Болашақ маманның қызмет орындары, қызмет түрлері және білім алу нәтижелері көрсетілген.

Түйін сөздер: білім; инновация; менеджмент; жоғары білім саласындағы инновациялық менеджмент; менеджер дайындау; оқу бағдарламалары; құзыреттілік; кәсіби құзыреттілік.

Әлемнің көптеген дамыған елдері білім беру жүйесіндегі жаһандану дәуірінің басталуына сәйкес үздіксіз модернизациялау мен реформалау жағдайын бастан кешіруде. Білім беру саласына инновацияны енгізу қарқыны Қазақстанда да үздіксіз жүріп келеді және жыл өткен сайын қарқын алуда. Бұл өзгерістер жайлы Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында нақты көрсетілген. Құзыретті мамандар өз саласындағы көшбасшылар қатарынан басқарушылардың кадрлық резервін қалыптастыру, сондай-ақ КРІ бойынша білім беру ұйымдары басшыларының қызметін бағалауды енгізу қажеттілігі көрсетілген. Сонымен қатар, білім беру ұйымдарының басшылары үшін менеджмент бойынша біліктілікті арттырудың сертификатталған курстарын ұйымдастыру мәселесі өзекті болып табылады [1].

Бүгінгі күні білім беру саласындағы негізгі құжаттарда, атап айтқанда, «Педагог мәртебесі туралы» Заңда мынадай анықтама берілген «педагог– педагогикалық немесе өзге де кәсіби білім беруді тиісті бейіні бойынша жүзеге асыратын, педагогтың кәсіби қызметін оқыту және тәрбиелеу, білім алушыларды және (немесе) тәрбиеленушілерді әдістемелік сүйемелдеу немесе білім беру қызметін ұйымдастыруды жүзеге асырушы тұлға» [2].

Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы Басқарма Төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы № 133 «Педагогтің кәсіби стандарты» бұйрығына қосымшада салалық біліктілік шеңберіне сәйкес 7-8 біліктілік деңгейіне сәйкес келетін «білім

берудегі менеджер» мамандығының жеке карточкасы бөлінген.

Кәсіби стандарт талаптарын ескере отырып, білім беру бағдарламалары, оның ішінде білім беру ұйымдарының қызметкерлерін оқыту, білім беру ұйымдарының қызметкерлері мен түлектерін сертификаттау мәселелері қарастырылады [3].

Қазіргі кезеңдегі білім берудің дамуы мен оны басқарудағы негізгі ерекшеліктердің бірі олардың әлемдік қауымдастықтың жаһандану-интеграция жағдайындағы жалпы әлеуметтік жүйеге өтуі болып табылады. Осындай жағдайда кез-келген жүйені басқару тұтас үрдіс және объектінің құрамдас элементтері арасындағы күрделі ішкі және сыртқы байланыстардың барлық жиынтығын ескере отырып құрылуы тиіс [4].

Инновация жағдайындағы білім менеджері – білім беру процесін басқаратын субъект. Ол процесс басқарушы және материалдық, еңбек, ақпараттық, әлеуметтік, ғылыми-әдістемелік, экономикалық қорлар, ұстанымдар, функциялар мен қазіргі заманғы менеджменттің әдістерін қолдану арқылы жоғары білікті маман дайындауға бағытталған педагогикалық функциялардың іске асуын қамтамасыз етеді [5].

Болашақ білім беру саласы менеджерлерін дайындау, олардың кәсіби әрекетке дайындығын қалыптастыру жаңа оқу бағдарламалары мен қосымша интеграцияланған элективті курстарды ендірумен байланысты болып отыр, сондықтан-да зерттеу мақсатына сәйкес осы бағдарламаларды даярлаудың ғылыми-әдістемелік ерекшеліктері қарастырылады

Қазақстанда білім беру жүйесіндегі басқару мәселелерін республика ғалымдары бірнеше бағытта зерттеді. Айталық, жоғары оқу орын-

дарында білім беру жүйесіндегі оқу үдерісін басқару Н.Асанов, Б.А.Альмухамбетов, Ш.Т.Таубаева, С.С.Хасенов, Е.Ш.Қозыбаев, жалпы орта білім беру жүйесіндегі мектепті басқару Н.А.Әбішев, К.Д.Қарақұлов, кәсіптік-техникалық білім беру жүйесіндегі оқу үдерісін басқару Б.К.Момынбаев, К.Ө.Өстеміров, оқу-өндірістік комбинатты, жастарға еңбек және экономикалық білім беруді басқару Г.Т.Хайруллин, А.М.Мүсілімов, Қ.Ж.Аганина және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан.

Білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш.Т.Таубаева, Н.Н.Нұрахметов, С.Н.Лактионова, Е.З.Батталханов, Ж.А.Қараев, Г.К.Нұрғалиева, Т.О.Балықбаев, У.Б.Жексенбаева және т.б. педагог ғалымдар зерттеген [6].

Басқару мәселесінің түрлі қырларын зерттеу ғылымда пәнаралық сипатқа ие. Шет елдік зерттеушілер Ф.У.Тейлор, А.Файол және П.Ф.Друккердың өнеркәсіпті тиімді басқару туралы идеялары білім саласындағы менеджмент мәселелерін зерттеудің теориялық негізін дайындауға ықпал етіп, алыс (Т.Буш, Б.Баркер, Р.Берд, Дж.Мерсер және басқалар) және таяу (Р.Желвис, М.Баркаускайте, Ю.Мельников, Ю.К.Конаржевский, В.П.Симонов, Т.И.Шамов, С.Ю.Трапицын, А.П.Тряпицын) шет елдердің педагогикалық ғылыми еңбектерде көрініс тапты.

Соңғы онжылдықта білімнің түрлі саласындағы менеджмент мәселесіне отандық ғалымдар да (К.Н.Нарибаев, А.А.Жайтапова, Т.М.Баймолдаев, З.А.Исаева, З.М.Садвакасова, К.Ж.Аганина, Ж.Б.Умирбекова және басқалар) үлкен қызығушылық туындатуда.

Ғалымдардың ғылыми еңбектеріне сүйене отырып, инновация жағдайында жоғары білім беру жүйесін басқару осы саладағы менеджментті жетілдіруден басталуы тиіс деп есептейміз.

Күнделікті тұрмыста менеджмент сөзі белгілі бір ұйымдағы барлық адамдардың қызметіне басшылық етумен шұғылданып, өз мақсатына жетуді білдіреді.Тіпті білікті

басқару саласының өзінде де менеджмент ұғымы түрліше түсіндіріледі.

Егер менеджмент теориясын алғашқы жасаушылардың бірі Ф.Тейлордың пікірінше менеджмент – іргелі дәл ғылымға, ережелер мен принциптерге негізделген шынайы ғылым деп есептесе, Друккердің түсіндіруінше – жоғарыда аталған элементтері бола тұрса да, менеджмент ғылымнан немесе кәсіптен гөрі, практикаға жуықтау. Ол менеджмент ұғымына кең мағынада түсінік беруге қарсы болып, оны іскерлік кәсіпшілікке, былайша айтқанда тауар өндіру мен алуан түрлі экономикалық қызмет көрсетуге жатқызады [7].

Менеджмент ұғымына Э.Петерсон мен Э.Плоумен кеңірек түсінік берді. Бұлар батыстағы іскерлік әлемге «Бизнес пен менеджментті ұйымдастыру» кітабының авторы ретінде танымал. Олар былай деп жазады: «Кең мағынада, әлеуметтік тұрғыдан қарағанда, менеджмент дегеніміз адамдарға тән тенденцияда топты қалыптастыру нәтижесінде өрістейтін техника немесе тәсіл. Мұндай топтың мысалына үкіметті, алуан түрлі клубтарды және іскер кәсіпорындарды жатқызуға болады. Қандай топ болмасын, оның өзінің дербес менеджменті болуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда менеджмент тәсілдер жиынтығы ретінде қарастырылады, әрі сол арқылы белгілі бір адамдар тобының мақсаттары мен міндеттері белгіленеді, айқындалады» [8].

Елімізде жүргізіліп жатқан білім саясаты әлемдік білім кеңістігімен кіріктірілген жалпы білім берудің басымдылық мақсаты-білім жүйесіндегі менеджментті жетілдіру бағытында өзгермелі өмір жағдайына тез бейімделетін, білім жүйесіндегі жаңа жетістіктерге жету барысында оң шешім қабылдай алатын білім саласы менеджерлерін дайындау болып отыр.

Бұл бағыттағы қазіргі негізгі ізденістер білім саласы менеджерлерін даярлайтын мамандандырылған арнайы Оқу бағдарламалары құрастыру болып табылады.

Оқу бағдарламасын даярлауда әлемдік және отандық тәжірибеге сүйендік.

Жапонияда менеджерлерді даярлау мәселесі жалпы ұлттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде көрінеді. АҚШ-тың Нью-Йорк университетінде жоғары білімді басқару саласында философия докторлары мен білім докторларын, жоғары білім берудегі студенттік қызметкерлерді басқару саласында өнер магистрлерін даярлайды.

Біздің кәсіби білім беру жүйесі үшін АҚШ-та оқытуды ұйымдастырудың практикалық-бағытталған бағыты тұрғысынан менеджерлерді дайындау тәжірибесі пайдалы, ол білім алушылардың жаңа тәжірибені өз бетінше меңгеру, өз қызметін талдау, нақты кәсіби қызметке жақындатылған, ересек адамдарды оқыту уәждемесінің ерекшеліктерін ескеретін, оқу-танымдық іс-әрекетті қарым-қатынас және ойынмен үйлестіруге мүмкіндік беретін жағдайлар жүйесі ретінде құрылады.

Ұлыбританияда мектеп басқарушыларын даярлауды дамытудың ұлттық орталығы бар, онда басқарушыларды даярлау бағдарламалары әзірленеді, Германияда мектеп жетекшілерін дайындауды бірқатар ұйымдар жүзеге асырады.

ERASMUS жобасы аясында Еуропалық білім беру менеджменті Мектебі құрылды. Тыңдаушылар бірқатар бағыттар бойынша ЕО елдерінен алынады. Бұл мәліметтерді біз 2013 жылы Қазақстан ғалымдарының Францияға ғылыми тағылымдамасы кезінде зерттелген.

Тағылымдама барысында 2014 ж. 17 қараша мен 1 желтоқсан аралығында докторант Жунусбекова А және Книсарина М, 2019 ж. 10 қараша мен 25 желтоқсан аралығында докторант Сагынғалиев Д., А.И. Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университетінде (Санкт-Петербург қ., РФ) білім беру жүйесі үшін басқарушы кадрларды даярлау ерекшеліктеріне талдау жүргізілді. Аталған ЖОО-ның білім беруді басқару және кадрлық менеджмент кафедрасы «Сапаны басқару» бағыты және «Білім беру менеджменті» бейіні бойынша «Менеджмент» бағыты бойынша ма ман даярлайды, «Білім берудегі Менеджмент» және «МВА - іскерлік әкімшілік шебері» кәсіби дайындық бағдарламасын жүзеге асырады.

Беларусь Республикасында білім беру менеджерлерін даярлау 2008 жылдан бастап «Білім және ғылым саласындағы инновациялық менеджмент» бағдарламасы бойынша профессор-оқытушылар құрамы үшін біліктілікті арттыру курстарында жүзеге асырылады, бағдарлама 36 сағатқа есептелген.

Литва Эдукологиялық университетінде білім менеджерлері педагогикасы кафедрасында екі бағдарлама бойынша дайындалады:

1. Білім беру сапасының менеджменті;
2. Білім берудегі Менеджмент және көшбасшылық.

Орталық Азия елдерінде, атап айтқанда Қырғызстан мен Тәжікстанда білім беру менеджерлерін даярлаудың ерекшеліктерін зерделеу білім беруді дамытудың мәдени-тарихи, әлеуметтік жағдайларының ұқсас болуына байланысты маңызды болып табылады. Бұл елдерде «Білім берудегі менеджмент» магистрлік бағдарламасы жоқ. Білім беру менеджерлерін жоғары оқу орындарында элективті курстар арқылы, сондай-ақ кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институттары арқылы дайындайды.

Білім беруді дамытудың жалпы тарихи көзі бар осы елдер мен Қазақстанның бірлескен іс-әрекеттері педагогикалық кадрларды даярлаудың трансформациясына елеулі әсер етуі мүмкін. Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан университеттері 2012 жылдан 2015 жылға дейін қатысты. Tempus EDUCA «Орталық Азия елдеріндегі Педагогика және білім беру менеджменті бойынша оқу бағдарламаларын жаңғырту және дамыту» жобасында бұл жоба Еуропалық білім беру кеңістігінің үздік тәжірибесіне бағыттау, осы елдердің ұлттық ерекшеліктері мен басымдықтарын сақтау тұрғысынан Орталық Азияның үш еліндегі білім берудің педагогикалық жүйесін елеулі түрде реформалауға және жаңғыртуға бағытталған және бұл елдерді педагогикалық салада, жалпы алғанда, басқару саласында, атап айтқанда, жоғары білікті мамандармен қамтамасыз ету.

Қазақстанда алғаш рет 1996 жылдан ба-

стап Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінде магистранттардың педагогикалық менеджменті бойынша элективті курстар арқылы басқару қызметіне дайындайды, ал 2003 жылы «Білім беру саласындағы менеджмент» мамандануы енгізілді. Сонымен қатар, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінде Педагогика кафедрасының жанынан «білім берудегі Менеджмент» мамандығы бойынша магистратура жұмыс істеді. Бірақ бұл мамандандыру кейінірек жабық болды, Ө.А. Байқоңыров атындағы Жезқазған университетінің Педагогика және психология кафедрасы әзірлеген ғылыми жобада «Білім берудегі менеджментке педагог-практиктерді даярлау және қайта даярлау технологиясы» тақырыбы бойынша гранттық қаржыландыру шеңберінде білім беру қызметкерлерінің біліктілік сипаттамаларында көрсетілген «білім менеджері» стандартын жобалау, мектеп директорының басқарушылық құзыреттілігін өлшеуіштерді әзірлеу, жоғары оқу орнында оқу кезеңінде де, практикалық қызмет кезеңінде де басқару құзыреттілігін дамыту технологиясын жүзеге асыру енгізілген.

Сонымен, аталған міндеттерді шешу үшін басқару әрекеттерін жетілдірудің арнайы ұстанымдары, шарттары мен әдістері негізінде магистранттардың, докторанттардың кәсіби басқару әрекетіне дайындығын қалыптастыру мақсатында Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Педагогика және психология мамандығы аясында «Білім берудегі менеджмент» арнайы оқу бағдарламалары мен «Жоғары білім жүйесіндегі менеджмент» атты элективтік курс бағдарламасы дайындалды /авторлар Аганина Қ.Ж., Рахымбердиева А.В., Саудабаева Д.Е., Сағынғалиев Д.Н. [9].

Білім беру менеджері – кәсіби басқару-педагогикалық әрекетті шығармашыл тұрғыдан жүзеге асыруға қабілетті, осы үрдісте үздіксіз өзін-өзі дамытатын және жетілдіретін өз ісінің шебері, маманы. Зама-

науи әлеуметтік-экономикалық жағдайларда менеджерлерді дайындау демократияландыру мен гуманизацияландырумен байланысты белсенді инновациялық үрдістермен, түрлі нұсқадағы оқу жоспары, білім берудің жаңа мазмұнымен анықталуда. Өйткені, неғұрлым әлеуметтік мәдени орта кеңейген сайын, менеджер әрекетінің мазмұны да соғұрлым өзгермек. Осыған орай оқу бағдарламасында білім саласының құзыретті маманы –білім саласы менеджерінің моделі төмендегіше ұсынылды:

Білім беру жүйесінде:

- білім беруді ұйымдастыра-басқару, ғылыми-зерттеу және оқытушылық қызметті жүзеге асырудағы құзыреттілікті;
- білім беру саласында менеджментті жүзеге асыруда кәсіби және әлеуметтік, моральдық жауапкершілікті;
- мақсаттар мен құндылықты бағдарлардың айқындығы, дербес шешімдер қабылдауға қабілетті;
- білім беру жүйесіндегі басқару қызметінде ғылыми ақпаратты өңдеу әдістерін қоса алғанда, қазіргі заманғы ақпараттық технологиялармен игеруі.
- эмоциялық интеллект және тұрақтылық бейімділігі;
- басқаларды өзімен бірге алып жүру, көшбасшы болу қабілеті, шығармашылыққа қабілетті және үздіксіз кәсіби өсуге және өзін-өзі дамыту менеджменттің жетілдіруге, жасампаз әлеуметтік белсенділікке бейімді біліктілігі жоғары маман. Біз ұсынып отырған оқу бағдарламаларында болашақ мамандар қызметінің объектілері төмендегіше сипатталған.

Кәсіптік қызмет объектілері:

- мемлекеттік және жеке басқару органдары оқу-тәрбие қызметін ұйымдастыруға, жүргізуге, мониторинг жүргізуге және бақылауға байланысты;
- мектепке дейінгі білім беру ұйымдары
- жалпы орта білім беру ұйымдары;
- кәсіптік-техникалық білім беру ұйымдары;
- жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары;
- аудандық, облыстық, республикалық білім бөлімдері мен басқармалары;

- білім беру мәселелерін зерттеумен айналысатын ғылыми-зерттеу ұйымдары;
- қосымша білім беру ұйымдары;
- білім беруді оқу-әдістемелік қамтамасыз ету орталықтары;
- білім сапасын бағалау орталықтары

Кәсіптік қызмет түрлері:

1) Білім беру (педагогикалық): жоғары оқу орнының бакалавриатында, арнайы орта оқу орындарында білім берудегі менеджмент бойынша пәндерді оқыту;

2) Менеджерлік қызмет: әртүрлі деңгейдегі білім беру жүйесінің бөлімдері мен басқармаларын басқару;

3) Маркетингтік қызмет: Білім берудегі инновациялық және стратегиялық менеджментті ескере отырып, білім беру саласында маркетингті жүзеге асыру;

4) Әлеуметтік-педагогикалық: білім берудегі менеджментті ескере отырып, әлеуметтік-педагогикалық жұмыстарды енгізу;

5) Ғылыми-зерттеу қызметі: Білім берудегі менеджменттің теориялық және қолданбалы мәселелерін зерттеу, осы салада тәжірибелік жұмыстар жүргізу;

6) Ұйымдастыру-басқару: қосымша білім беру жүйесінде білім беру бағдарламаларын енгізумен байланысты мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардағы жұмыс;

7) Ақпараттық-коммуникациялық: білім беру саласына менеджментті енгізу процесінде ат пайдалану;

8) Сараптамалық-бағалау қызметі: білім беру саласында сараптамалық-бағалау жұмыстарын жүргізу;

9) Әдістемелік қызмет: білім беру саласы педагогтарының кәсіби қызметінде әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыру және жүзеге асыру;

10) Ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету қызметі: білім беру жүйесі үшін ОӘК-нің авторлығын, әзірленуін және сараптамасын жүзеге асыру.

Пәнді оқып меңгеруі нәтижесіндегі болашақ ЖОО менеджерлерінің білім, білік, дағдылары көрсетіліп, құзыреттілігін қалыптастыру бағыттары өзіндік жұмыс

тапсырмалары мен семинар тақырыптары негізінде берілген.

Осы бағдарлама аяқталғаннан кейін магистранттар төмендегі құзыреттіліктерді игереді деп болжанған:

– ОҚ1-Қазақстан Республикасының Конституциясын, Білім беру жүйесін басқарудың нормативтік-құқықтық құжаттарын білу;

– ОҚ2-жаңа ғылыми тұжырымдамалар мен теорияларды, білім беру саласындағы менеджмент саласындағы мәселелерді шешу үшін ғылыми зерттеудің әдіснамасын білу;

– ОҚ3-жоғарыақыл-ойжәнеморальдық, көшбасшылық, ұйымдастырушылық-іскерлік қасиеттерді және білім менеджерінің кәсіби құзыреттілігі;

– ОҚ-білім менеджменті саласындағы күрделі стандартты емес әлеуметтік-этикалық және қаржылық - экономикалық міндеттерді шешу үшін теориялық және практикалық білімді қолдану;

– ОҚ5-жаңа жетістіктерді талдау, болжау, бақылау және сыни бағалау, оларды білім саласында қолдану мүмкіндігін қарастыру,

– ОҚ6-ұжымды ынталандыру, тез жұмылдыру және ұжымның әрбір мүшесіне кәсіби-педагогикалық өсуге, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруға жағдай жасау;

– ОҚ7-білім беру менеджменті проблемаларын шешу процесінде стандартты емес жағдайда идеяларды генерациялау және өз бетінше тиімді және оңтайлы шешім қабылдау;

– ОҚ8-білім беру менеджменті саласында алынған ғылыми нәтижелерге және олардың әлеуметтік /экономикалық тиімділігіне азаматтық жауапкершілікте болу;

– ОҚ9-маркетингтік зерттеу әдістерін меңгеру, стратегиялық жоспарларды құрылымдау және жаңа ақпараттық технологияларды ескере отырып білім беру ұйымының инновациялық қызметін жүзеге асыру;

– ОҚ10-уақытты тиімді басқару, командада жұмыс істеу;

– ОҚ11 білім беру мекемелерін

мемлекеттік аттестациялауды, аккредитациялауды және мырыштауды жүзеге асыру әдістерін меңгеру;

– ОҚ12 білім беруде менеджментті енгізуді ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету технологиясын меңгеру

Негізгі пәндер магистратурада:

- М-1 ғылыми-гуманитарлық модуль;
- М-2 ғылыми- іргелі модуль;
- М-3 ғылыми-кәсіби модуль;
- М-4 ғылыми-әдістемелік модуль;
- М-5 әлеуметтік- экономикалық модуль;
- М-6 көпмәдениетті білім беру модулі;
- ал докторантурада;
- М-1 ғылыми-гуманитарлық модуль;
- М-2 ғылыми-кәсіби модуль;
- М-4 ғылыми-әдістемелік модуль;
- сияқты іріктелген модульдер аясында реттеліп ұсынылған.

«Жоғары білім жүйесіндегі менеджмент» бойынша дайындалған элективті курс бағдарламасы болашақ білім саласы менеджерлерін оқу-тәрбие үрдісін жоспарлауға, басқаруға, жобалауға, жүйелеуге, мотивациялауға, реттеуге, бағалауға, бақылауға өзінің мүмкіндіктерін ескере отырып, кәсіби әрекетін тиімді ұйымдастыруға бейімдейді.

Элективтік курстың кіріспе бөлімінде мәселенің өзектілігі баяндалып, төмендегіше мақсат міндеті белгіленген:

«Жоғары білім саласындағы менеджмент» атты арнайы курс бағдарламасының **мақсаты:** жоғары білім саласы менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру.

«Жоғары білім саласындағы менеджмент» атты арнайы курс бағдарламасының **міндеттері:**

- жаһандану жағдайында білім саласы менеджментінің маңызын анықтау;
- заманауи менеджменттің дамуын ескере отырып, білім саласын жетілдіру шарттарын анықтау;
- жоғары білім саласы менеджер-

лерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін анықтау.

«Жоғары білім саласындағы менеджмент» арнайы курс бағдарламасының тақырыптық оқу жоспары төмендегіше берілген

I. Жоғары білім беру саласындағы менеджменттің негіздері. Білім беру жүйесіндегі менеджменттің мәні мен мағынасы, даму тарихы Жоғары білім саласындағы менеджменттің заңдылықтары, қағидалары, қызметтері. Білім беру жүйесін басқарудың механизмдері мен стилдері. Жоғары білім саласындағы маркетинг. Білім берудегі сапа менеджменті. Білім беру жүйесіндегі инновациялық менеджмент.

II. Жоғары білім беру жүйесіндегі менеджментті жетілдіру. Жоғары білім жүйесіндегі кадрлық менеджмент HR-менеджмент. Білім беру менеджерінің моделі. Білім беру жүйесіндегі Тайм менеджмент, Жоғары білім саласындағы қаржылық менеджмент. Жоғары білім саласындағы стратегиялық менеджмент. Жоғары білім беру жүйесіндегі менеджерлерді дайындауды дамытудың бағыттары.

Қорытындылай келе, инновация жағдайында қазіргі жоғары білім жүйесіндегі оқыту үдерісінің сапасын көтеру, болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мақсатында жалпы әлемдегі тәжірибелерге сүйене отырып төмендегідей ұсыныстар беруді жөн көрдік:

– жоғары педагогикалық білім беру ұйымдарында болашақ білім беру саласы менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған элективті курс бағдарламаларын оқыту үрдісіне енгізіп, жүзеге асыру;

– болашақ білім беру саласы менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге бағытталған оқу-әдістемелік құралдарын дайындау;

– инновациялық өзгерістерге сәйкес болашақ білім беру саласы менеджерлерін даярлауды арнайы, ғылыми негіздемелерге

сүйеніп дайындалған ОБ пайдаланып даярлау негізінде жүзеге асыру [11].

Зерттеу мәліметтері көрсетіп отырғандай, аль-Фараби атындағы ҚазҰУ және Абай атындағы ҚазҰПУ базасында ғалымдардың жүргізіліп жатқан ғылыми зерттеу жұмыстарының қорытындылары, атап айтқанда: білім беру жүйесіндегі

менеджментті жетілдіруге бағытталып қорғалған докторлық, магистрлік диссертациялар, дайындалып жарияланған ғылыми мақалалар мен оқу әдістемелік құралдар Қазақстан Республикасы білім беру жүйесіндегі менеджментті жетілдіруге және инновациялық менеджменттің қалыптасуына үлкен үлес қосар деген ойдымыз [12-22].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

- [1] Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы //Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988.
- [2] Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК «О статусе педагога» //Казахстанская правда от 31.12.2019 г., № 250.
- [3] Профессиональный стандарт «Педагог» //Приложение к приказу Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 133 от 8 июня 2017 года
- [4] Аганина К.Ж. Инновация жағдайында білім беру саласы менеджерлерін даярлау. //Білім әлемінде /В мире образования /In the world of Education. – 2017. – № 5. – С.30-34.
- [5] Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник для вузов: 5-е издание. – СПб.: Питер, 2005.
- [6] Нарисбаев К.Н., Аганина К.Ж., Нурлихина Г.Б., Утебаева Н.М., Жунусбекова А., Книсарина М.М. Менеджмент в сфере образования Республики Казахстан /Уч. пособие. – Алматы: Ұлағат, 2014. – 216 с.
- [7] История менеджмента /Под ред. Д.В. Валового. – М., 1997
- [8] Бердалиев К.Б., Әмірзақов С.П., Есенгазиев Б.К., Ергалиев Қ.Р. Басқару негіздері. – Алматы, 1997
- [9] Аганина К.Ж., Рахымбердиева А.В., Саудабаева Д., Сағынғалиев Д.Н. Жоғары білім жүйесіндегі менеджмент: Элективтік курс бағдарламасы. – Алматы, 2019. – 36 б.
- [10] Аганина К.Ж. Білім саласы менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігі /Оқу құралы.–Алматы, 2016. – 240 б.
- [11] Нарисбаев К.Н. Реформа высшего образования в Казахстане. – Алматы, 2013. –390 с.
- [12] Нарисбаев К.Н., Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. Менеджмент с сфере образования /Образовательная программа. – Алматы, 2012. – 50 с.
- [13] Нарисбаев К.Н., Нурлихина Г.Б., Аганина К.Ж., Жунусбекова А., Куанжанова К., Подготовка менеджеров образования» /Учеб. пособие. – Алматы: Ұлағат, 2013. – 140 с.
- [14] Абибаева Р.Ш. Развитие управленческой компетентности руководителей организаций образования в системе повышения квалификации: Дисс... к.п.н. – Караганда, 2010. – 204 с.
- [15] Жексенбаева У.Б. Компетентностно-ориентированное образование в современной школе /Учебно-метод. пособие. – Алматы, 2009. – 178 с.
- [16] Садвақасова З.М. Мировые концепции менеджмента для организации образования /Учеб.пособие. – Алматы, 2010. – 298 с.
- [17] Жайтапова А.А., Садвақасова З.М., Кабдолданова Б.А. Менеджмент качества в организации образования. – Алматы,.2010. – 256 с.
- [18] Бердалиев К.Б., Әмірзақов С.П., Есенгазиев Б.К., Ергалиев Қ.Р. Басқару негіздері. – Алматы, 1997.
- [19] Журавлева Л.В. Практические основы профессиональной подготовки менеджеров образования /Учеб. пособие. – Сургут: Дефис, 2000.
- [20] Нарисбаев К.Н., Аганина К.Ж., Утебаева Н.М Менеджмент образования в условиях инновационного развития Республики Казахстан /Білім әлемінде/В мире Образования /In the world of education. – 2011. – №5. – 8-11 бб.
- [21] Исаева З.А. Подготовка менеджеров образования как фактор повышения качества педагогического образования //Качество педагогического образования: проблемы и перспективы развития: Материалы международной научно-практической конференции. 18-19 мая 2004 г. – Алматы: Ұлағат, 2004.

[22] Аганина Қ.Ж. Дидактические условия разработки учебной литературы по подготовке менеджеров образования /Білім әлемінде /В мире образования /In the world of Education. 2015. – №4.

References

[1] Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020-2025 gody //Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988.

[2] Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 293-VI ZRK «O statute pedagoga» //Kazahstanskaya pravda ot 31.12.2019 g., № 250.

[3] Professional'nyj standart «Pedagog» //Prilozhenie k prikazu Predsedatelya Pravleniya Nacional'noj palaty predprinimatelej Respubliki Kazahstan «Atameken» № 133 ot 8 iyunya 2017 goda

[4] Aganina K.Zh. Innovaciya zhaғdajynda bilim beru salasy menedzherlerin dayarlau. //Bilim әлемінде /V mire obrazovaniya /In the world of Education. – 2017. – № 5. – С.30-34.

[5] Fathutdinov R.A. Innovacionnyj menedzhment: uchebnik dlya vuzov: 5-e izdanie. – SPb.: Piter, 2005.

[6] Naribaev K.N., Aganina K.Zh., Nurlihina G.B., Utebaeva N.M., Zhunusbekova A., Knisarina M.M. Menedzhment v sfere obrazovaniya Respubliki Kazahstan /Uch. posobie. – Almaty: Ұлағат, 2014. – 216 s.

[7] Istoriya menedzhmenta /Pod red. D.V. Valovogo. – M., 1997

[8] Berdaliev K.B., Әmirzakov S.P., Esengaziev B.K., Erfaliyev Қ.Р. Bасқару negizderi. – Almaty, 1997

[9] Aganina K.Zh., Rahymberdieva A.V., Saudabaeva D., Saғynfaliyev D.N. ZHоғары bilim zhyjesindegi menedzhment: Elektivtik kurs bardarlamasy. – Almaty, 2019. – 36 b.

[10] Aganina K.Zh. Bilim salasy menedzherleriniң kәsibi қузыrettiligi /Оқу қуралы. – Almaty, 2016. – 240 b.

[11] Naribaev K.N. Reforma vysshego obrazovaniya v Kazahstane. – Almaty, 2013. – 390 s.

[12] Naribaev K.N., Aganina K.Zh., Utebaeva N.M. Menedzhment s sfere obrazovaniya /Obrazovatel'naya programma. – Almaty, 2012. – 50 c.

[13] Naribaev K.N., Nurlihina G.B., Aganina K.Zh., Zhunusbekova A., Kuanzhanova K., Podgotovka menedzherov obrazovaniya» /Ucheb. posobie. – Almaty: Ulagat, 2013. – 140 s.

[14] Abitaeva R.Sh. Razvitie upravlencheskoj kompetentnosti rukovoditelej organizacij obrazovaniya v sisteme povysheniya kvalifikacii: Diss... k.p.n. – Karaganda, 2010. – 204 s.

[15] ZHeksenbaeva U.B. Kompetentnostno-orientirovannoe obrazovanie v sovremennoj shkole /Uchebno-metod. posobie. – Almaty, 2009. – 178 s.

[16] Sadvakasova Z.M. Mirovye koncepcii menedzhmenta dlya organizacii obrazovaniya /Ucheb.posobie. – Almaty, 2010. – 298 s.

[17] ZHajtapova A.A., Sadvakasova Z.M., Kabdoldanova B.A. Menedzhment kachestva v organizacii obrazovaniya. – Almaty, 2010. – 256 s.

[18] Berdaliev K.B., Әmirzakov S.P., Esengaziev B.K., Erfaliyev Қ.Р. Bасқару negizderi. – Almaty, 1997.

[19] ZHuravleva L.V. Prakticheskie osnovy professional'noj podgotovki menedzherov obrazovaniya /Ucheb. posobie. – Surgut: Defis, 2000.

[20] Naribaev K.N., Aganina K.Zh., Utebaeva N.M. Menedzhment obrazovaniya v usloviyah innovacionnogo razvitiya Respubliki Kazahstan /Bilim әлемінде/V mire Obrazovaniya /In the world of education. – 2011. – №5. – 8-11 bb.

[21] Isaeva Z.A. Podgotovka menedzherov obrazovaniya kak faktor povysheniya kachestva pedagogicheskogo obrazovaniya //Kachestvo pedagogicheskogo obrazovaniya: problemy i perspektivy razvitiya: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. 18-19 maya 2004 g. – Almaty: Ulagat, 2004.

[22] Aganina Қ.Ж. Didakticheskie usloviya razrabotki uchebnoj literatury po podgotovke menedzherov obrazovaniya /Bilim әлемінде/V mire obrazovaniya/In the world of Education. 2015. – №4.

Образовательные программы как инструмент совершенствования менеджмента в системе высшего образования

Аганина К.Ж

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Одним из направлений совершенствования менеджмента в системе высшего образования в условиях инноваций является подготовка менеджеров в сфере образования. Как известно, формирование профессиональной компетентности менеджеров образования необходимо осуществлять в соответствии с инновационными изменениями в сфере образования. В статье проанализированы подготовленные работы по совершенствованию менеджмента в сфере образования за последние годы, в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая был проведен обзор научных проектов, проводимых в этом направлении. В этих трудах показано увеличение потребности в подготовке менеджеров в сфере образования. В обновленных учебных программах в соответствии с Законом «О статусе педагога», который описывает учебные программы «Менеджмент в образовании» для магистратуры и докторантуры и программу элективного курса «Менеджмент в системе высшего образования», разработанные с целью удовлетворения этих потребностей, описаны модели будущих специалистов. Представлены виды деятельности и результаты обучения будущего специалиста.

Ключевые слова: образование; инновация; менеджмент; инновационный менеджмент в сфере высшего образования; подготовка менеджера; учебные программы; компетентность; профессиональная компетентность.

Educational programs as a tool for improving management in the higher education system

Aganina Kundyz

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

One of the directions of improving management in the higher education system in the conditions of innovation is the training of managers in the field of education. As you know, the formation of professional competence of education managers must be carried out in accordance with innovative changes in the field of education. In the article, having analyzed the prepared works on improving management in the field of education in recent years, the review of scientific projects carried out in this direction was conducted at the Kazakh national pedagogical University named after Abay. These works show an increase in the need for training managers in the field of education. The updated curricula in accordance with the law «On the status of a teacher», which describes the educational programs «Management in education» for master's and doctoral studies and the elective course «Management in higher education», developed to meet these needs, are described as models for future specialists. Services, activities and training results of the future specialist are presented.

Key words: education; innovation; management; innovative management in higher education; manager training; training programs; competence; professional competence.

Редакцияға 22.03.2019 қабылданды.

FTAMP 016: 004

Г.К.ШУГАЕВА¹, Н.ШМАНҚЫЗЫ¹

*Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(Атырау, Қазақстан)*

ЖОО-ДА БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жоо-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктері қарастырылады. Инклюзивті білім беру ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды әлеуметтендіруге жүйелі кешенді көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Білім беру және әлеуметтік даму ресурсы бала және оның отбасы мүмкіндіктерімен ғана емес, бірінші кезекте әртүрлі субъектілерді ендіретін білім беру ортасының мүмкіндіктерімен және ресурстарымен тығыз байланысты. Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды бұқаралық білім беру ортасына енгізу қазіргі заманғы білім беру жағдайында осындай баланың өзін-өзі анықтауы мен даму әлеуетін анағұрлым күшейтеді. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру жағдайында білім беру ортасының мүмкіндіктері ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды және олардың отбасын психологиялық-педагогикалық қолдаудың (психокоррекциялық, психотерапевтік) дәстүрлі мүмкіндіктерінен жоғары болуы қажет.

Түйін сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру, жүйе, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар бала.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында: «... орта білім берудің инфрақұрылымдық дамуын қамтамасыз ететін міндеттердің бірі - ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды инклюзивті ортада қолдау, ал орта білім берудің мазмұнын жаңарту аясындағы міндеттердің бірі - білім беру ұйымдарын өлшем шартпен бағалау жүйесіне көшуді жүзеге асыру» - деп атап көрсетілген [1].

Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беруге қосу нысандары Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы №499 қаулысымен бекітілген «Жалпы білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидаларында» баяндалған [2].

Бұл мемлекет саясаты басымдылықтарының бірі денсаулық мүмкіндігі шектеулі азаматтардың барлық категориясы үшін қолжетімді білім беру және сапалы білім беруді жетілдіру екендігін көрсетеді.

Сонымен осы тұжырымды міндеттер ЖОО-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктері мәселесін өзектендіре түседі.

Жалпы алғанда, инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдердің кәсіби даярлық негіздерін ресей ғалымдары (Е.Г.Самарцева, И.Н.Хафизуллина, О.С.Кузьмина, Ю.В.Шумиловская, С.А.Черкасова, т.б.) және отандық зерттеушілер (Р.А.Сулейменова, З.А.Мовкебаева, И.Оралканова, А.Б.Дүзелбаева, Ә.К.Оралбекова, т.б.) әр түрлі аспектіде қарастырады.

Соның ішінде, қарастырылып отырылған мәселе мынадай бағыттарда зерттелінген: инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа бастауышсынып мұғалімдерінің дайындығын қалыптастыру (И.А.Орлаканова, 2014) [3]; инклюзивті білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға даярлау (А.К.Оралбекова, 2017) [4]; педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында мұғалім-дефектологтарды дайындау (А.Б.Дүзелбаева, 2018) [5].

Зерттеудің мақсаты: жоо-да болашақ мамандарды, соның ішінде біздің зерттеу контекстімізде педагог-психологтарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктерін ашып көрсету.

Зерттеу міндеттері:

1. Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдерді кәсіби даярлаудың теориялық негіздерін анықтау.

2. Инклюзивті білім беруді әлеуметтік-педагогикалық феномен ретінде сипаттау.

3. ЖОО-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктерін ашып көрсету.

Бүгінде Қазақстандық инклюзивті білім беру жүйесінде заманауи талаптар (өркениеттік және жалпыадамзаттық даму) негізінде көптеген өзгерістер болуда.

Осы орайда, білім беру жүйесінде (мектепке дейінгі, жалпы орта, кәсіптік және қосымша білім беру) қағидаттық өзгерістерді айқындай отырып, инклюзивті білім берудің мынадай стратегиялық бағыттары бөліп көрсетіледі: инклюзивті білім беруді дамытуға арналған жағымды жағдайларды қамтамасыз ететін институционалдық ортаны жетілдіру; ерекше оқытуды қажет ететін адамдарға сапалы білім берудің қол жетімділігін қамтамасыз етудің ғылыми-педагогикалық, кадрлық және оқу-әдістемелік әлеуетін нығайтудың негіздерін әзірлеу және т.б.

З.А.Мовкебаеваның пікірінше, тарихи даму үрдісінде денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім беру жүйесі оқшаулаудан инклюзияға дейінгі бірқатар жолдардан өтті. Мектептегі ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту тарихын шартты түрде келесі кезеңдерге бөліп көрсетуге болады: ХХ ғасырдың басынан 60-шы жылдарына дейін - денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларды адамдардан изоляциялауды сипаттайтын «медициналық үлгі». 60-шы жылдардан 80-шы жылдардың ортасына дейін - денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың қоғамдық өмірде адамдармен ықпалдасуын көрсететін «нормаға келтіру үлгісі». ХХ ғасырдың 80-ші жылдардан бүгінгі дейінгі

уақыттағы «енгізу үлгісі», яғни инклюзия [6].

Ғалымдардың пікірінше, инклюзивті білім беру инклюзивті саясатты дамыту, инклюзивті практиканы дамыту, инклюзивті мәдениетті жасау секілді үш аспектіні құрайды [7].

Шетелдік зерттеулерде интерактивті тұғыр арқылы жүзеге асырылатын экзистенциализм, прагматизм, постмодернизм, феноменология секілді философиялық идеяларды негізге алатын инклюзивтік білім беру тұжырымдамалары ұсынылады.

Н.М.Назарованың пікірінше, осы тұғыр шетел педагогикасындағы инклюзивті білім берудің теориялық-әдіснамалық негізі болып табылады. Сонымен бірге инклюзивті білім беру гуманитарлық-мәдени тұғырға да негізделеді, онда білім беру мәдениет ұғымы арқылы қарастырылады, мәдени сйкестілік ортаның негізгі компоненті ретінде адамзаттық мәнге ие. Білім беру интеграциясының ұйымдастырушылық-педагогикалық міндеттерін шешуде синергетикалық тәсілді қолдану жүйенің дамуында синергетикалық сипаттағы көмек көрсетуді қамтамасыз етеді. Сондай-ақ инклюзивтік білім беру жағдайында адамның ерекше білім беруде қажеттілігі мен қоршаған ортасы арасындағы динамикалық тепе-теңдікті қалпына келтіруде конструктивтілік тәсіл маңызды болып саналады [8].

Жалпы алғанда, инклюзия әлеуметтік тұжырымдама, оның жетекші идеясы мүмкіндігі шектеулі, біздің зерттеу контекстімізде ерекше білім беру қажеттілігі бар адамдарды қабылдау және оларға деген қоғамдық қарым-қатынасты мақсатты бағытта түсіну, олардың құқықтарын ескере отырып, сапалы білім беру болып табылады. Осыдан, білім берудегі инклюзия – бұл оның дамуының гуманитарлық идеяларының бірі ретінде инклюзияның қоғамдағы сатысы. Инклюзивті білім беруді дамыту - жаңа жүйені құру емес, ол тұтас алғанда білім беру жүйесін сапалы және жоспарлы түрде өзгерту.

Бүгінде инклюзия ұғымының өзіне көп назар аударылады, сондықтан да кәсіби ой-

лау іс-әрекеттің мән-мағынасын (семантикасын) анықтауды талап етеді.

Алыс және жақын шетелдік және отандық зерттеушілер еңбектеріне талдау жасай отырып, инклюзивті білім берудің сан алуан түрлі анықтамаларына назар аударылды:

– инклюзивті білім беру әлеуметтік-педагогикалық феномен ретінде инклюзивті білім беру жүйесін өзгертуге, жалпы алғанда инклюзивті қоғамды қалыптастыруға бағдарланған (М.М.Гордон, Е.В.Данилова, Е.В.Ковалев, В.И.Лопатина, М.С. Староверова, Д.Е. Шевелева, т.б.);

– интеграцияланған (инклюзивті) білім беру арнайы білім жүйесін дамытудың заңды үрдісі ретінде оны жалпы білім берумен жақындастырады (Л.С.Волкова, А.А.Дмитриев, Д.В. Зайцев, Н.М.Назарова, М.И.Никитина, Н.Д.Шматко, т.б.).

Ғалымдардың пікірінше, ЮНЕСКО барлық балаларға теңқұқылы қол жетімді сапалы білім беруді ұсынатын тұтастықтағы феномен ретінде инклюзивті білім беруге бірегей анықтама береді. Бұл түсінік өзіне гуманизмді, интеллект пен шығармашылық қабілеттерді дамытуды, тұлғаның интеллектуалдық, этникалық, эмоционалдық және физиологиялық компоненттерінің баланстарын да енгізеді [9].

Ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыс істейтін болашақ мамандарды жоо-да дайындауда әсіресе, осындай балаларға көмек көрсетуге іштей психологиялық дайындығын қалыптастыру қажет.

Белгілі психолог Х.Хекхаузен «көмек көрсетуді альтруистік немесе бейәлеуметтік, мінез-құлықтық тұрғыдан болсын басқа адамдардың әл-ауқатына, амандығына бағытталған кез келген әрекеттер ретінде түсінілуі мүмкін» - деп тұжырымдайды [10].

Н.В.Борисова «инклюзивті білім беруді табиғаты жағынан екі жақты деп есептейді, бірінші жағынан, мемлекеттің білім беру саясатына және әлеуметтік дамуына байланысты; екінші жағынан, жалпы білім беру саясаты контекстінде өзіндік міндеттерін де шешеді» [11].

Е.В.Данилова зерттеуінде «инклюзивті білім беру жүйесі инклюзивті қоғамды дамытудың тиімді тетігі болып табылады, яғни олардың дамуы бір-бірімен (барлығы үшін қоғам және әрқайсысы үшін қоғам) тығыз байланысты» – деп ашып көрсетіледі [12].

Ғалымдардың жоғарыда айтылған тұжырымды ой-пікірлері инклюзивті білім беруді әлеуметтік-педагогикалық феномен ретінде сипаттауға мүмкіндік береді:

– инклюзивті білім беру – эксклюзиядан (шығару), сегрегация (бөлу) және интеграция (біріктіру) инклюзивті қоғамды дамытуға алып баратын инклюзияға (қосу) өтетін тарихи үрдіс;

– инклюзивті білім беру әлеуметтік феномен ретінде келесі құраушылардан тұрады: инклюзияның философиялық негізі, құндылықтары мен қаидалары, табыстылық индикаторы (инклюзияның «қаңқасы»), мәдени ортада және тұрғылықты жерде жүзеге асыру.

Сонымен бүгінгі таңда инклюзия білім беру бағдарламасының көмегімен әрбір баланың қабілеттерін ашады, сонымен бірге білім беру үрдісіне қатысушыларға (бала, ата-ана және педагог) қажетті арнайы жағдайларды және қолдауларды (психологиялық, әлеуметтік-педагогикалық, коррекциялық) есепке алады.

Сондықтан жоо-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындауда кәсіби-тұлғалық дайындығы (кәсіби-құндылық бағдары, кәсіби-тұлғалық сапасы мен біліктілігі, т.б.), кәсіби-гуманистік даярлығы (кәсіби-гуманистік бағыттылығы, кәсіби іс-әрекеттегі гуманистік құндылықтары, кәсіби шеберлігі, т.б.), сонымен қатар ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларға көмек көрсетуге деген дайындығы болуы қажет.

Осыған орай ЖОО-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындау үрдісінің компоненттері анықталып, олардың мазмұны ашып көрсетіледі:

– мотивациялық компонент

(инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа тұрақты мотивтерінің жиынтығы, оқыту үрдісін тиімді жүзеге асыруға бағыттылық, әрбір оқушыны оқу әрекетінің субъектісі ретінде мойындау, ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушыларды жағымды қабылдауға ішкі дайындықты қалыптастыру);

– когнитивтік компонент (ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушылармен педагогикалық үдерісті құрудың ерекшеліктері, денсаулық мүмкіндігі шектеулі балаларды психикалық және физикалық дамыту, мүгедектік жайлы түсініктерінің және білімінің жүйесі);

– креативтік компонент (ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік туғызатын материалдық және рухани құндылықтарды құрудағы болашақ мамандардың шығармашылық белсенділігі мен тұлғалық ерекшеліктерін бейнелейді);

– іс-әрекеттік компонент (ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыста кәсіби-педагогикалық білімді жүзеге асырудың әдістері мен тәсілдерін қолдана білуді және соған сәйкес кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруды ұсынады).

Сонымен бірге ЖОО-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктері ретінде ерекше білім беруге қажеттіліктері бар оқушылармен жұмыста басшылыққа алатын қағидалар жүйесі бөліп көрсетіледі: жалпыпедагогикалық қағидалар (гуманизация, индивидуализация, жүйелілік, ынтымақтастық және серіктестік, табыстылық, мәдени сәйкестілік, т.б.); арнайы қағидалар (білімнің коррекциялық-компенсациялық бағыттылығы, оқыту мен тәрбиелеудегі іс-әрекеттік тәсіл қағидасы, шығармашылық белсенділік қағидасы, т.б.).

Жоғарыдағы ғалымдар еңбектеріне талдау жасау инклюзивті білім беруді дамытудың мақсаты мен міндеттерін нақтылауға және төмендегідей белгілеуге мүмкіндік берді.

Сонымен, инклюзивті білім беруді

дамытудың мақсаты барлық категориядағы тұлғалардың сапалы білім алуға тең құқығын жүзеге асыру, ал негізгі міндеттері:

– инклюзивті білім беруді дамытудың нормативтік-құқықтық және ұйымдастырушылық-экономикалық негіздері мен тетіктерін жетілдіру;

– инклюзивті білім беруді дамытудың әдіснамалық, оқу-әдістемелік негіздерін жетілдіру;

– білім алушылар өздерін мектеп қоғамының белсенді мүшесі есебінде сезінетіндей, өзін-өзі жоғары бағалайтындай, оқуға ынтасы артатындай және әлеуметтенетіндей дербестендірілген түзету-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық қолдау көрсету, қолайлы білім беру ортасын жасау; инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын ұйымдарды кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту.

Зерттеу міндеттеріне сәйкес инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдерді кәсіби даярлаудың теориялық негіздерін анықтау мақсатында, инклюзивті білім беру инклюзивті саясат пен практиканы дамыту, инклюзивті мәдениетті жасау аспектілерінің бірлігінде синергетикалық, альтруистік немесе бейәлеуметтік, мінез-құлықтық, интерактивті тұрғыларда жан-жақты ашып көрсетіледі. Ол болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындау үрдісінің компоненттерін (мотивациялық, креативтік, іс-әрекеттік) анықтауға және олардың мазмұнын сипаттауға мүмкіндік берді.

Демек, инклюзия білім беру ұйымының әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы басты қағидасы болып табылады. Оның негізгі мәні баланы өзгертуге немесе түзетуге емес, осы мүмкіндіктеріне сүйене отырып, кез келген баланы сол білім беру ұйымының білім беру кеңістігіне, баланы қоршаған әлеуметтік ортасына бейімдеуге бағытталуымен сипатталады. Ал бұл өз кезегінде жоо-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктеріне тікелей байланыста жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2015.
2. Жалпы білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидалары. ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 17 мамырдағы №499 қаулысымен бекітілген.
3. Орлаканова И.А. Формирование готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования: дис. на соискание научной степени доктора философии (PhD). – Алматы, 2014. – 136 с.
4. Оралбекова А.К. Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға даярлау: Дисс. ...философия докторы (PhD). – Алматы, 2017. – 227 б.
5. Дузелбаева А.Б. Педагогикалық білім беруді жаңарту жағдайында мұғалім-дефектологтарды дайындау – Алматы, 2018. – 166 б.
6. Мовкебаева З.А., Денисова З.А., Оралканова И.А., Жакупова Д.С. Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. – Алматы: Дайкпресс, 2013. – 165 с.
7. Кучмаева О.В. Проблемы развития инклюзивного образования в столице // Воспитание школьников. – 2013. – №4. – С.3-11.
8. Назарова Н.М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения // Вестник Московского городского педагогического университета. – 2009. – №3 (9). – С.8-18.
9. Карпенкова И.В. Тьютор в инклюзивной школе: сопровождение ребёнка с особенностями в развитии. Из опыта работы / Под ред. М.И. Семенович. – М.: ЦППРиК Тверской, 2010. – 88 с.
10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: Т.1; Пер. с нем. / Под ред. Б.М. Величковского. – М.: Педагогика, 1986. – 408 с.
11. Борисова Н.В., Прушинский С.А. Инклюзивное образование: право, принципы, практика. – М.: Перспектива. 2009. – 127 с.
12. Данилова Е.В. Инклюзивное образование как долгосрочная концепция [Электронный ресурс]. URL: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=388. (дата обращения 12.12.2019.)

References

1. Kazakstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylymды damytudyn 2016-2019 zhyldarga arnalğan memlekettik bagdarlamasy. – Astana, 2015.
2. Zhalpy bilim beru uiymdary (bastauysh, negizgi orta zhane zhalpy orta) kyzmetinin ulgilik kagidalary. KR Ukimetinin 2013 zhylygy 17 mamyrdagy № 499 kaulysymen bekitilgen.
3. Orlakanova I.A. Formirovanie gotovnosti uchitelej nachal'nyh klassov k rabote v usloviyah inklyuzivnogo obrazovaniya: dis. na soiskanie nauchnoj stepeni doktora filosofii (PhD). – Almaty, 2014. – 136 s.
4. Oralbekova A.K. Inklyuzivti bilim beru zhagdajynda bolashak bastauysh synyp mufalimderin akparattyk-kommunikaciya lyk tekhnologiyalardy koldanuga dayarlau: Diss. ...filosofiya doktory (PhD). – Almaty, 2017. – 227 b.
5. Duzelbaeva A.B. Pedagogikalyk bilim berudi zhanartu zhagdajynda mugalim-defektologtardy dajyndau – Almaty, 2018. – 166 b.
6. Movkebaeva Z.A., Denisova Z.A., Oralkanova I.A., Zhakupova D.S. Metodicheskie rekomendacii po podgotovke pedagogov k vnedreniyu inklyuzivnogo obrazovaniya. – Almaty: Dajkpress, 2013. – 165 s.
7. Kuchmaeva O.V. Problemy razvitiya inklyuzivnogo obrazovaniya v stolice // Vospitanie shkol'nikov. – 2013. – №4. – S.3-11.
8. Nazarova N.M. Integrirovanoe (inklyuzivnoe) obrazovanie: genезis i problemy vnedreniya // Vestnik Moskovskogo gorodskogo pedagogicheskogo universiteta. – 2009. – №3 (9). – S.8-18.
9. Karpenkova I.V. T'yutor v inklyuzivnoj shkole: soprovozhdenie rebēnka s osobennostyami v razvitii. Iz opyta raboty / Pod red. M.I. Semenovich. – M.: CPPRиK Tverskoj, 2010. – 88 s.
10. Hekkhauzen H. Motivaciya i deyatel'nost': T.1; Per. s nem. / Pod red. B.M. Velichkovskogo. – M.: Pedagogika, 1986. – 408 s.
11. Borisova N.V., Prushinskij S.A. Inklyuzivnoe obrazovanie: pravo, principy, praktika. – M.: Perspektiva. 2009. – 127 s.

12. Danilova E.V. Inklyuzivnoe obrazovanie kak dolgosrochnaya koncepciya [Elektronnyj resurs]. URL: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=388. (data obrashcheniya 12.12.2019.)

**Возможности подготовки будущих специалистов в вуз-е к системе инклюзивного образования
в школе**

Г.К.Шугаева¹, Н.Шманқызы¹

¹ Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова
(Атырау, Казахстан)

Аннотация

В данной статье рассматриваются возможности подготовки будущих специалистов в вузе к системе инклюзивного образования в школе. Инклюзивное образование позволяет оказывать системную комплексную помощь в социализации ребенка с особыми образовательными потребностями. Ресурс образовательного и социального развития тесно связан не только с возможностями ребенка и его семьи, но в первую очередь с возможностями и ресурсами самой образовательной среды, включающей в себя различные субъекты. Включение ребенка с особыми образовательными потребностями в массовую образовательную среду значительно усиливает потенциал развития и самоопределения такого ребенка в условиях современного образования. Возможности образовательной среды в условиях реализации инклюзивного образования несравнимо выше возможностей традиционного психолого-педагогического сопровождения (психокоррекционного, психотерапевтического) детей с особыми образовательными потребностями и их семей.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, система, ребенок с особыми образовательными потребностями.

Possibilities preparation of future specialists in hue to the system of inclusive education at school

G.K.Shugaeva¹, N.Shmankyzy¹

¹Atyrau State University named after Kh.Dosmukhamedov
(Atyrau, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the possibilities of training future specialists in the system of inclusive education at school. Inclusive education makes it possible to provide comprehensive systemic assistance in the socialization of a child with special educated needs. The resource of educational and social development is closely connected not only with the capabilities of the child and his family, but primarily with the capabilities and resources of the educational environment itself, which includes various actors. The inclusion of a child with special educational needs in the mass educational environment greatly enhances the potential for the development and self-determination of such a child in modern education. The possibilities of the educational environment in the context of the implementation of inclusive education are incomparably higher than the possibilities of the traditional psychological and pedagogical support (psychocorrectional, psychotherapeutic) of children with special educational needs and their families.

Key words: inclusion, inclusive education, system, child with special educational needs.

Редакцияға 27.12.2019. қабылданды.

Білім берудің мәселелері мен келешегі Проблемы и перспективы образования Problems and prospects of education

FTAMP 14.01.85

Г.З. ХАЛЫҚОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУЫН ДАМУЫҒА БАУЛУ

Аңдатпа

Мақалада болашақ педагог мамандарды кәсіби даярлау процесінде олардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту мәселелері қарастырылады. Кіріспеде Қазақстан Республикасында қабылданған нормативті құжаттардағы ұсынылып отырған зерттеудің өзектілігі талданған. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының құрылымы анықталып, оның құрамдас бөліктері ашылып көрсетілген. Педагог ғалымдарының зерттеулеріндегі «сынау» және «сын тұрғысынан ойлау» ұғымдары нақтыланып, талданған. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының негізгі моделі келтірілген. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының кезеңдері қарастырылып, әрбір кезеңде пайдалануға болатын әдіс-тәсілдер сипатталған. Педагогикалық ЖОО-дағы жүргізілген тәжірибесінің негізінде құрылған болашақ педагог мамандардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту моделі туралы баяндалған. Мамандықтың спецификалық ерекшеліктерін ескере отырып, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы енгізілгенде тиімді нәтиже беретіндігі аталып көрсетілген.

Түйін сөздер: кәсіби даярлау, болашақ педагог маман, білім беру жүйесі, сын тұрғысынан ойлау, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы.

Әлемде қазіргі білім беруді дамытудың басты міндеттерінің бірі адамзат дамуындағы ғылыми жетістіктер мен ақпараттық технология құралдарын пайдалану арқылы оқушылардың өз бетімен оқып үйрене білу іскерлігін, өзіндік шығармашылық іс-әрекет жасауға қажетті іскерліктерді қалыптастыру болып табылады. Қазіргі біз өмір сүріп отырған қоғам – ақпараттық қоғам, ал ХХІ ғасыр – ақпараттық технологиялар ғасыры. Бұл қоғам адамзат қызметінің барлық салаларында білім мен технологиялардың жанару қарқынымен сипатталады. Ақпараттық қоғам тарапынан маманға қойылатын талап та өзгеше. Бұл күндері Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті

Н.Ә.Назарбаев оқушыларды болашақта тиімді іс-әрекет жасауға негіз болатын білімді өз бетімен іздеуге, зерттеу жүргізуге және ақпарат алмасуға даярлау міндетін қойып отыр. Бұл жөнінде Ел Басының жыл сайынғы халыққа жолдаған Жолдауларында, мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламаларында аталып көрсетілген. Ел Басы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «Мектеп оқушыларын оқыту нәтижесі олардың сын тұрғысынан ойлауды меңгеруі мен ақпаратты өз бетімен іздеп, оған тере талдау жасай білу дағдыларын меңгеруі болуы тиіс» екені аталып көрсетілген [1].

Білім беру процесі тек оқушының белгілі бір білім қорын меңгеруімен ғана

шектелмейді, сонымен бірге, олардың жеке тұлғалылығының, танымдық, шығармашылық және ойлау қабілеттерінің дамуымен сипатталады. Практикада жиі кездесетін тығырықты жағдайларды мәселе ретінде тұжырымдап, жауапты шешімді өз бетімен қабылдау, оның мүмкін болатын салдарларына болжам жасау оқушының сын тұрғысынан ойлауын дамыту қажеттілігін көрсетеді. Оқушыны тұлға ретінде дамыту, сын тұрғысынан ойлауға үйрету білім мазмұны мен оқыту әдіс-тәсілдеріне өзгерістер енгізуді талап ететіні белгілі. Сонымен қатар, оқушының сын тұрғысынан ойлауын дамыту жаңартылған білім мазмұнының да алдына қойылған негізгі міндеттерінің бірі. Болашақ педагог мамандарды оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамытуға баулу кәсіби даярлау мазмұны, әдістері мен тәсілдеріне өзгеріс енгізуді талап етеді.

Зерттеудің мақсаты. Болашақ педагог мамандарды оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамытуға баулу, кәсіби даярлау процесіндегі оның маңыздылығын ашып көрсету.

Зерттеудің міндеттері:

– оқыту мазмұнын сын тұрғысынан ойлауға бағыттау қажеттілігінің маңыздылығын, мемлекеттік деңгейде қабылданған нормативті құжаттардағы алатын орнын ашып көрсету;

– сын тұрғысынан ойлауды дамытудың ғылыми, әдістемелік әдебиеттердегі зерделенуіне талдау жасау;

– педагог мамандарды кәсіби даярлау процесінде сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдалану тәжірибелерін талдау.

Бүгінгі күні Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың білім беру жүйесінің алдына қойып отырған негізгі міндеттерінің бірі – оқушыларды білімді өз бетімен ізденіп алуға, зерттеу жүргізуге, ақпарат алмасуға, болашақта тиімді іс-әрекет жасауға үйрету. Бұл міндет білім беру жүйесіне инновациялық технологияларды енгізу арқылы жүзеге асырылу үстінде. Сол себепті жаңартылған білім бағдарламасы бойынша білім беруде

жеті модульден тұратын Кэмбридж жүйесі пайдаланылуда. Аталған жеті модульді барлық деңгейдегі оқыту процесіне енгізу қарастырылған. Олар: оқытудағы жаңа тәсілдер, сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, оқу және оқыту үшін бағалау, оқытуда АКТ-ны пайдалану, дарынды және талантты оқушыларды оқыту, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқытуды жүзеге асыру, оқытуды басқару және көшбасшылық. Осы бағдарламадағы жеті модульді меңгерген болашақ ұстаз жаңартылған білім мазмұнына сай білім мазмұны мен оқыту технологияларымен танысып, оны болашақта кәсіби іс-әрекетінде пайдалана алады.

Жаңартылған білім мазмұнының негізгі міндеттерінің бірі – оқушыны сын тұрғысынан ойлай білуге үйрету болып табылады. Осы міндетті жүзеге асыру үшін бағдарламаның қалған модульдері қызмет етеді. Біздің еліміздегі білім беру жүйесінде сын тұрғысынан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік ретінде қабылданған. Себебі, оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту талантты оқушыларды тауып, олардың дарындылығын дамытуға негіз болады. Оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамытудың әлемдік білім беру жүйесінде алатын орны бар және бұл мәселе ерекше мәнге ие.

Оқушының сын тұрғысынан ойлауы дегеніміз не және оны қалай түсінеміз? «Дәстүрлі оқыту әдістері сыни тұрғыдан ойлауды дамытпады ма?» деген сұрақтың туындайтыны да заңды. Соңғы жылдары біздің елімізде педагогика, оқыту әдістемесі салаларында жүргізілген ауқымды зерттеулердің бірі оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту мәселесіне арналады. Зерттеулер нәтижелеріне сай, сын тұрғысынан ойлау бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде пайдаланылатын әдіс ретінде көрсетілген. Сын тұрғысынан ойлау оқушыларда жаңа ойдың пайда болуына, соның негізінде қандай да бір әрекет жасауына түрткі болатындығы ғылыми зерттеулерде келтірілген. Бұл мәселе

соңғы уақытта педагогтар практикасында ерекше мәнге ие болып, «сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы» деген атпен танымал болып келеді.

Сын тұрғысынан ойлауды дамытудың негізгі міндеттері қарым-қатынас құзыреттілігін дамыту, іздеп таба білу іскерлігі, алынған ақпаратты талдау және талқылау, объективті және жан-жақты ойлау болып табылады. Зерттеу нәтижелеріне сай, сын тұрғысынан ойлау адамның ойлауының бір түрі екенін байқауға болады. Сын тұрғысынан қарау – өз кезегінде, қандай да бір таңдауы бар жағдайда әрекет ете білу және баламалы шешім қабылдау, шешімнің жалған екендігін дәлелдеп көрсету болып табылады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы қазіргі уақытта батыс елдерінде де білім беру жүйесіне белсенді түрде енгізілуде. Аталған мәселені зерттеушілер американдық ғалым М.Скривен оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту қажеттілігін ерекшелей отырып, оны білім берудегі маңызды мәселе ретінде қарастырып: «сын тұрғысынан ойлау» дегеніміз – бұл оқу және жазу іскерлігімен қатар тұратын дағды деп көрсетеді [2]. Бұл бағытта зерттеу жүргізген ғалымдар сын тұрғысынан ойлауды дамыту мәселесінің жан-жақты екенін алға тартады. Аталған мәселенің мәнділігін нақтылау үшін осыған қатысты негізгі ұғымдарды (ойлау және сын тұрғысынан қарау) талдап көрейік. «Ойлау» терминіне Д.Халперн мен М.Гомарк: «ол мидың қызметі, адамдардың қоғамдық-өндірістегі іс-әрекетінде пайда болатын, сезіну, қабылдау мен болжамдардың негізінде дамиды» деген анықтама береді [3]. Л.С.Выготский: «ойлау – бұл субъектінің қажеттіліктерден мотивация алатын, мақсатқа бағытталған мәні бар өзекті іс-әрекеті» деп тұжырымдайды. Сын тұрғысынан ойлауға қатысты екінші термин «сынау (критика)» болып табылады. Адам өмірінде, білім беруде сын тұрғысынан ойлаудың қажеттілігін көрсете отырып,

Д.Дьюи: «Сынау - бұл тұжырымның ақиқатқа сәйкестілігін немесе сәйкес еместігін анықтау үшін жүргізілетін тексеру, сараптама жасау» ретінде анықтаған [4].

Философиялық сөздікте: «Сынау – бұл қателіктер мен кемшіліктерді айқындап, анықтау тәсілі» [5].

«Сынау – бұл «kritike» грек тілінен аударғанда талқылау өнері, біріншіден, баға беру мақсатында талқылау, мысалы, әдеби сын; екіншіден, ғылымдағы, өнердегі, қоғамдық өмірдегі және т.б. мәселелердің кемшіліктерін көрсету; үшіншіден, мәтіндегі, тарихи деректердегі айтылған мәселенің түпнұсқаға сәйкестілігін, дәлділігін ғылыми тұрғыдан тексеру, зерттеу [6].

Сонымен, сынау дегеніміз кемшіліктерді айқындау тәсілі ретінде анықталатынын көруге болады. Е.В.Муравьев сынауды екі бағытқа бөліп қарастырады: сынаудың бірінші бағыты танымдық тұрғыдан ақылдың сапасына тәуелді болса, екінші бағыт бойынша тұлғалық тұрғыдан, сынау – бұл жеке тұлғаның қасиеті деп көрсетеді [7].

Сын тұрғысынан ойлауды Ж.Брауспен Д. Вуд «не нәрсеге сеніп, орындауға болады деген шешімге бағытталған рефлексті ойлау, мағыналы, мәндіні іздеу...» деп анықтаса [8], Д.Халперн «сын тұрғысынан ойлау – бұл бағытталған ойлау процесі, ол қисындылығымен, мақсатты көздейтіндігімен, қалаған нәтижені алу ықтималдылығын арттыратын когнитивті дағдылар мен стратегияларды пайдаланумен ерекшеленетіндігін» [9, 10], Д.Кластер «Сын тұрғысынан ойлау – бұл шығармашылық немесе интуитивті ойлау екенін» [11] атап көрсетеді.

Сын тұрғысынан ойлау – бұл қабылдаудың жоғарғы деңгейімен, өзін қоршаған ақпараттық өрісті объективті тәсілмен түсіну арқылы сипатталатын адамның интеллектуалдық іс-әрекетінің бір түрі болып есептеледі (Г.Селевко) [12].

Сын тұрғысынан ойлау – бұл догманы қабылдамайтын, өзінің өмірлік тәжірибесіне

жаңа ақпаратты енгізу жолымен дамитын, ашық түрде ойлау ретінде анықталады (С.И.Заир-Бек) [13].

Бұл зерттеулерден сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы көптеген шетел зерттеушілерінің еңбектерінен көрініс тапқанын аңғаруға болады. Сын тұрғысынан ойлау ұғымына берілген анықтамалардың әртүрлілігіне қарамастан, олардың бір-бірімен қайшылыққа келмейтінін және бірін-бірі толықтырып отыратыны байқалады.

Дж. Барелл сын тұрғысынан ойлай алатын адамдарға тән қасиеттерді ерекшеленген. Олардың ішінен: мәселені шешудегі табандылық; әртүрлі көзқарас тұрғысынан мәселені қарастыру; құбылыстар арасында жан-жақты байланыс орнату; ақпаратты белсенді түрде қабылдау; қандай да бір мәселені шешуде әртүрлі көзқарастарға төзімділікпен қарау; көптеген мағлұматтардың ішінен қажетті ақпаратты таңдауды келтіруге болады [14].

Біздің елімізде оқушылардың сын тұрғысынан ойлауды дамыту және қалыптастыру мәселелері бірқатар отандық зерттеушілердің еңбектерінен көрініс тапқан [15;16; 17]. Р.А.Набуова мен А.М.Жұбандықова болашақ мамандардың сын тұрғысынан ойлауды дамытудың маңыздылығын талдай келе, диалогтік оқыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының сыни тұрғыдан ойлауды дамыту мәселесін қарастырған [18]. Б.Т.Керімбаева және т.б. зерттеушілер білім берудегі инновациялық технологияларға сараптама жасай отырып, сын тұрғысынан ойлауды дамытуда педагогтің сын тұрғысынан ойлаудың маңыздылығын атап көрсетеді [19].

Біз жоғарыда қазіргі уақытта тек орта мектеп мұғалімдері ғана емес, педагогикалық жоғары оқу орындарының ұстаздары да жаңартылған білім мазмұнына сай Кэмбридж жүйесінің жеті модулін пайдалануға байланысты біліктілікті арттыру курстарынан өтіп жатқанын атап өттік. Оқушылардың сын тұрғысынан ойлаудың қалыптасып,

дамуы алдыңғы кезекте мұғалімнің сын тұрғысынан ойлай алу қабілеті мен кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігі, жаңа технологияларды ұтымды ұйымдастырып, пайдалана білуіне тәуелді. Сондықтан болашақ педагог мамандарды даярлау процесінде олардың сын тұрғысынан ойлауды дамыту маңызды болып есептеледі.

«Болашақ педагог маманның сын тұрғысынан ойлауы» дегенді қалай түсінеміз? Бұл болашақ педагог маманның кәсіби міндеттерді тиімді шешуіне қажетті кәсіби пәндерді оқыту процесінде қалыптасатын арнайы іскерліктерде көрініс табатын, ойлау-бағалау іс-әрекетінің түрі. Болашақ педагог маманның сын тұрғысынан ойлаудың құрылымындағы үш компонентті ерекшелуге болады: мотивациялық, когнитивті және іс-әрекеттік.

Мотивациялық компонент танымдық мотивацияның болуымен түсіндіріледі, егер мұндай мотивация болмаса адам сын тұрғысынан ойлай алмайды. Белгілі бір айғақтарға, тұжырымдар мен болжамдарға сын тұрғысынан қарап талдау үшін, ең алдымен, сол сала туралы терең мағлұмат пен білім болуы керек, хабардарлық деңгейі жоғары болуы тиіс. Мұндай пәндік білімді сын тұрғысынан ойлаудың когнитивті компоненті құрайды. Сонымен қатар, когнитивті компонентте: ақпаратты талдау, ұқсастықтарды табу, себеп-салдарлы байланыстарды табу, ақпаратты құрылымдау, әртүрлі деректер қорынан алынған ақпараттарды салыстыру сынды интеллектуалдық іскерліктер де ерекше мәнге ие. Іс-әрекеттік компонентте: өз іс-әрекетінің нәтижелерін бағалай білу, өзіндік бағалау мен өзіндік бақылауды жүзеге асыратын рефлексік іскерліктерді ерекшелуге болады. Бұл компоненттегі маңызды іскерліктердің бірі – қарым-қатынас іскерлігі. Оған: диалогты сүйемелдеу, талқылауға ат салысу, әртүрлі сұрақтар қоя білу, жолдастарының айтқан құнды пікірлерін мойындау жатады. Сонымен қатар, бұл компонентке дәлелді қорытындылар жасай білу,

болжам жасап, оны гипотеза ретінде ұсына білу, әртүрлі көзқарастарды ескеріп, бағалай білу іскерліктері тән.

Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау процесінде оқыту процесін талдау студенттердің іс-әрекетінде байқалатын аталған көрсеткіштер барлық уақытта тиісті деңгейде болмайтынын көрсетеді. Сондықтан болашақ педагог мамандарды даярлау процесінде сын тұрғысынан ойлауды дамыту міндеті аса маңызды, әрі өзекті мәселе болып табылады. Бұл «маманның өз бетімен сын тұрғысынан ойлауын қалыптастыруды қамтамасыз ететін стратегиялардың ашық жүйесі».

Американдық зерттеуші педагогтардың ұсынған сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының кезеңдері жеке тұлғаның когнитивті іс-әрекетінің кезеңдеріне сәйкес келеді. Бұл технология үш кезеңді қамтиды: ұсыныс тастау, ұғыну (түсіну) және рефлексия. Қазіргі уақытта аталған технология сын тұрғысынан ойлауды дамытудың негізгі әдісі болып табылады, сондықтан біздің зерттеуімізде болашақ педагог мамандардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту моделінің негізіне алынды.

Ұсыныс тастау кезеңі. Бұл кезеңнің маңызды міндеттерінің бірі өз оқуының міндетін өз бетімен тұжырымдау, оқу процесіне ішкі мотивтің қалыптасуына қажетті алғы шартты құрады. Бұл кезеңдегі екінші міндет – студенттердің белсенділігін арттыру. Өз тәжірибесін өзектілендіру мақсатында барлығы жұмысқа қатысуы тиіс. Бұл жағдайда оқытушы студенттермен жұмыс істеудің дербес және топтық түрлерін үйлестіре білуі тиіс. Ұсыныс тастау кезеңі ойдағыдай жүзеге асырылатын болса, ол келесі кезеңде жұмыс істеуге – жаңа ақпарат алуға жақсы ұмтылыс болады.

Екінші кезең – ұғыну кезеңі деп аталады. Бұл кезеңнің негізгі міндеті – студенттердің материалды түсінуін қадағалау. Егер студенттер бірінші кезеңде өзінің танымдық бағытын анықтаған болса, оқытушы

түсіндіру процесінде берілетін сұрақтар мен одан күтілетін жауаптар арасындағы сәйкестіктің болатынын басшылыққа ала алады. Бұл кезеңді жүзеге асыру барысында алдыңғы кезеңде қалыптасқан студенттердің қызығушылығы мен белсенділігін сүйемелдеп отыру және жаңа сұрақтар қоюға студенттерді ынталандыру маңызды.

Келесі кезең – рефлексия кезеңі. Рефлексті талдау жаңа материалдың мазмұнын ашуға, ары қарай оқыту жоспарын құруға бағытталады. Рефлексия кезеңінде студенттер бұрынғы өздеріндегі болжамға қатысты жаңа ақпаратты жүйелейтін болады. Аталған кезеңде дербес және топтық жұмыстарды бірлесе пайдаланған ұтымды болады. Әртүрлі жазба жұмыстарын ауызша рефлексиямен үйлестіруге болады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы болашақ педагог мамандардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту көрсеткішін жетілдіруге бағытталадындай белгілі бір әдіс-тәсілдерді пайдалануды ұсынады. «Ұсыныс тастау – ұғыну – рефлексия» моделінің шеңберінде әртүрлі практикада тексерілген тәсілдер пайдаланылуы мүмкін. Ұсыныс тастау кезеңінде пайдаланылатын тәсілдер: жұптық және топтық миға шабуыл, «есіңе түсір, ойлан, ұсын», ассоциация, түйінді сөздер, шатасқан логикалық шынжырлар, «know, want, learn (KWL)» кестесі, денотатты граф және т.б. Ұғыну кезеңінде пайдалануға болатын тәсілдер: Insert, өзара сұрақ, өзара оқыту, аялдамамен оқу, қосарланған күнделік, түймедақ сұрақтары, мәселені шешу парағы және т.б. Рефлексия кезеңінде төмендегідей тәсілдерді пайдаланған дұрыс: жұптық миға шабуыл, түйінді сөздер, «know, want, learn (KWL)» кестесі, қосарланған күнделік, бес минуттық эссе, «Синквейн», мәселені шешу парағы, ақылдың алты қалпағы және т.б.

Зерттеу нәтижесі және оның талқылануы. Педагогикалық жоғары оқу орындарында информатикалық пәндерді оқыту тәжірибесінің негізінде және

бітіруші курс студенттері мен магистранттар арасында жүргізілген әңгімелесу мен оқытушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша болашақ мамандарды пәндік даярлау процесінде сын тұрғысынан ойлауды дамыту мәселелеріне жеткілікті деңгейде көңіл бөлінбейді деген тұжырымға келдік. Бұл мәселенің бірнеше себептері бар екені анықталды: ең алдымен, оқу уақытының жеткіліксіздігі болса, екінші жағынан, сын тұрғысынан ойлауды дамыту тәсілдерін оқытушылардың жеткілікті деңгейде меңгермеуі және осы бағытта арнайы оқу және әдістемелік материалдардың жеткіліксіздігі болып табылады. Зерттеу нәтижелерін негізгі ала отырып, болашақ педагог мамандардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту моделі құрылды. Модель төрт негізгі бөліктен тұрады: мақсатты, диагностикалық, әрекеттік және нәтижелі бағалау. Мақсатты компонент – қорытынды мақсат қоюды ұсынады; диагностикалық компоненттің негізгі қызметі – сын тұрғысынан ойлауды дамытудың бастапқы деңгейін айқындау; әрекеттік компонент сын тұрғысынан ойлауды дамыту процесінің кезеңдерін сипаттайды. Болашақ педагог мамандардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту моделі үш кезеңді қамтиды: бастапқы, негізгі және қорытынды.

Тәжірибелі экспериментке информатика мамандығы студенттері мен магистранттары алынды. Бастапқы кезеңде: ойлау іскерліктері мен сын тұрғысынан ойлауды дамытуға бағытталған тапсырмалар программалауды үйретуге бағытталған пәндер мазмұнына енгізілді. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының әртүрлі тәсілдері сабақтың барлық кезеңдерін қамтып отырды. Бұл өз кезегінде студенттердің танымдық мотивациясы мен интеллектуалдық іскерліктерінің қалыптасуының алғы шарты болды. Негізгі кезеңнің мәні программалау пәндерін оқыту мазмұнына студенттердің сын тұрғысынан ойлауын дамытуға бағытталған есептерге программалар құру енгізілгенімен си-

патталады, оның негізгі мақсаты болашақ информатика мұғалімдеріне программалау технологиясы мен методологиясын меңгерту болып табылады. Қорытынды кезеңде, студенттердің сын тұрғысынан ойлау көрсеткіштерін жетілдіру жұмыстары жүзеге асырылды. Алдыңғы кезеңдерде қалыптастқан сын тұрғысынан ойлау іскерліктері студенттердің оқу-зерттеу іс-әрекеттеріне, атап айтқанда, дипломдық зерттеу жұмыстарын жазу, кәсіби педагогикалық практикадан өту кезіндегі жұмыстардың орындалуына негіз болады. Бұл кезеңде іс-әрекеттік компоненттің рефлексивті іскерліктерін жетілдіруге басымдық беріледі.

Қорытынды. Болашақ педагог мамандарды кәсіби даярлау процесінде оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамытуға баулу, үйрету бүгінгі таңда кезек күттірмейтін мәселе. Сын тұрғысынан ойлай алатын ұстаз ғана оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамытатындай оқыту процесін ұйымдастыра алады. Сондықтан болашақ педагог мамандарды кәсіби даярлау процесінде арнайы және кәсіби пәндерді оқыту барысында сыни тұрғыдан ойлауды дамытудың әдістері мен тәсілдерін меңгерту маңызды. Қазіргі оқу әрекетін зерттеу тәсілдерінің бірін (мысалы, Lesson Study) пайдалана отырып, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы тиімді жүзеге асырылатын пәндерді айқындау қажет. Сол мамандықтың спецификалық ерекшеліктерін ескере отырып, сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын жүзеге асыру моделі енгізілгенде ғана тиімді нәтиже береді. Жаңашылдыққа жаны құмар, жаңа идеялар мен іс-әрекеттерді практикаға енгізуді әдетке айналдырған мамандар ғана елімізді дамытудың көш басшысы бола алады. Сол себепті оқушының сын тұрғысынан ойлауын дамыту қазақстандық білім беру жүйесінің маңызды бір стратегиялық бағытына айналып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы/ «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», Астана қ., 2014, 17 қаңтар. (Дата обращения декабрь, 2018 г.)
- [2] Мерзлякова Т. Ю., Тип мышления? Или что такое критическое мышление ребенка? // Вопросы психологии. – 2001. – № 11. – С. 47.
- [3] Агейчева А. Г. Развитие критического мышления у детей младшего школьного возраста // Всероссийский фестиваль пед.идей «Открытый урок» 2016 2017 уч.г. <https://urok.1sept.ru/> (дата обращения 11.02.2020)
- [4] Дьюи Д., Демократия и образование. – Москва: Знание, 2000. – 16 с.
- [5] Философский словарь [Текст] / Под ред. И.Т. Фролова. – М.:Политиздат, 2007. – 590с.
- [6] Энциклопедический словарь [Электронный ресурс] // Сборник онлайн словарей//OnlineDics.ru (дата обращения 11.02.2020).
- [7] Муравьев Е. В., Критика и критическое мышление // Образование в современной школе. – 2010.– №3.– С.32.
- [8] Браус Дж. А., Вуд Д. Энвайроментальное образование в школах [Текст]: Пер.с англ.– NAAEE, 1994.
- [9] Халперн Д. Психология критического мышления [Текст]. – СПб.:Питер, 2000. – 512 с.
- [10] Rudd, Rick D. Defining Critical Thinking//Techniques//Vol. 82, No. 7, 2007
<https://www.questia.com/magazine/1G1-170157748/defining-critical-thinking> (дата обращение ноябрь, 2018 г.)
- [11] Кластер Д. Что такое критическое мышление? [Текст] // Перемена: Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. – 2001. – №4. – с. 36-40.
- [12] Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии [Текст]: учеб. пособие / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
- [13] Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления через чтение и письмо: стадии и методические приемы //Директор школы. – 2005. – № 4. – С.66-72.
- [14] Технология развития критического мышления в вузе: перспективы дляшкольного образования 21 века [Текст]: Материалы конференции. – Н.Новгород: Арабеск, 2001. – 272с.
- [15] Коржумбаева А., Бекмаханов Г. Основы критического мышления. Общациональное движение «Қазақстан – 2050», 2014. – Астана. – 208 с. (дата обращение 27 январь, 2020 г.). http://kz2050.kz/documents/page/projekt/2014/Critical%20BOOK%20Finalized_27-08-2014.pdf
- [16] Б.А.Жетписбаева, Д.Б.Ақынова. О некоторых особенностях критического мышления при обучении иностранному языку//Вестник КарГУ. 2009. <https://articlekz.com/article/4469>. (дата обращение 27 01.2020.)
- [17] Воевода Е.В. Критическое мышление как культурный феномен / Е.В. Воевода //Язык и коммуникация в контексте культуры: Сборник статей по материалам 7-й Международной научно-практической конференции, 21–22 мая 2012 года /отв. ред. С.В. Лобанов, Е.В. Воевода. – Рязань: РГУ им. С.А. Есенина, 2012. – С. 120-126.
- [18] Набуова Р.А., Жубандыкова А.М. Формирование критического мышления студентов с посредством диалогового обучения//Педагогика және психология журналы. 2017. № 3(32). – с. 153-159.
- [19] Керимбаева Б.Т., Исакова П.К., Усенбаева Ш.М. Білім беру үдерісіндегі дәстүрлер мен инновациялардың арақатынасы//Педагогика және психология журналы. 2016. № 3(28). – с.116-121.

References

- [1] Address of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the People of Kazakhstan / «Kazakhstan’s way-2050: common goal, common interests, common future», Astana, January 17, 2014.
- [2] Merzlyakova T. Type of thinking? What about critical thinking of pupils? // The psychology problems. 2001.- No 11. 47.
- [3] G. The development of critical thinking in children after school // Russian Festival of Pedagogical Ideas. – 2016. <https://urok.1sept.ru/> (reference date 11.02.2020).

- [4] Dewey D., Democracy and Education. – Moscow: Knowledge, 2000. –16 p.
- [5] Philosopher’s Slovak [Text] / Edited by I.T. Frolova. – M.: Political Print House, 2007. – 590s.
- [6] Encyclopedic Slovak [Electronic resource] // Proceeding online Slovak // OnlineDics.ru (reference date 11.02.2020).
- [7] Muravyev E. W., Criticism and Critical Thinking // Education in Contemporary School. –2010. – No 3. – p. 32.
- [8] Braus J. A., Wood D. Environmental Education in the School (Text): English Edition - NAAEE, 1994.
- [9] Halpern D. Psychology of critical thinking [Text]. – Sankt Petersburg: Peter, 2000. – p. 512.
- [10] Rudd, Rick D. Defining Critical Thinking//Techniques//Vol. 82, No. 7, 2007 <https://www.questia.com/magazine/1G1-170157748/defining-critical-thinking> (reference date 11.02.2020)
- [11] Cluster D. What are your critical criteria? [Text] // Command: Interdisciplinary Magazine about the development of the data by the size and weight. – 2001. – No. 4. – s. 36-40.
- [12] Selevko, G.K. Modern educational technology [Text]: textbook. allowance / G.K. Selevko. – M.: Public education, 1998. – 256 p.
- [13] Zaire-Bek S.I. The development of critical thinking through reading and writing: stages and methodological methods // Director of the school. 2005. – No 4. – C.66-72.
- [14] Technology of critical reading in the university: perspectives on the subject of 21 Education [Text]: Materials of the conference. – N. Novgorod: Arabesque, 2001. – 272s.
- [15] Korzhumbaeva A., Bekmakhanov G. Fundamentals of critical thinking. The national movement «Kazakhstan - 2050» – Astana, 2014. – 208 p.
- [16] B.A. Zhetpisbaeva and D. B. Akynova. On some features of critical thinking in teaching a foreign language // Bulletin of KarSU. 2009. <https://articlekz.com/article/4469> (reference date 27.01.2020)
- [17] Voivoda E.V. Critical thinking as a cultural phenomenon / E.V. Voivode // Language and Communication in the Context of Culture: Collection of articles based on the materials of the 7th International Scientific and Practical Conference, May 21– 22, 2012 / ed. ed. S.V. Lobanov, E.V. Governor. - Ryazan: Russian State University named after S.A. Yesenina, 2012. – S. 120-126.
- [18] Nabuova R.A., Zhubandykova A.M. The formation of critical thinking of students through dialogue learning // Pedagogy and psychology journals. 2017. – No 3 (32). – p. 153-159.
- [19] Kerimbayeva BT, Iskakova PK, Usenbayeva Sh.M. The relation of traditions and innovations in the educational process // Journal of Pedagogy and Psychology. 2016. – No.3 (28). – p. 116-121.

Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления студентов

К.З. Халикова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается проблемы развития критического мышления в процессе подготовки будущих учителей. Во введении проанализирована актуальность данного исследования в нормативных документах, принятых в Республике Казахстан. Определена структура критического мышления будущих учителей и проанализированы его компоненты. Проанализированы и уточнены понятия «критика» и «критическое мышления» в исследованиях ученых педагогов. Приведена базовая модель технологии развития критического мышления. Рассмотрены этапы технологии развития критического мышления, подходы и методы, которые можно использовать на каждом этапе. Приведена модель развития критического мышления будущих учителей, созданная на основе опыта проведенных в педагогическом вузе. В статье также отмечена, что технология развития критического мышления дает эффективные результаты, если учесть специфические особенности специальности будущих педагогов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущий учитель, система образования, критическое мышление, технология развития критического мышления.

Preparation of future teachers for the development of students' critical thinking

K. Khalikova

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The problems of developing critical thinking in the training process of future teachers are considered in the article. In introduction the relevance of this study in the regulatory documents adopted in the Republic of Kazakhstan are analyzed.

The structure of critical thinking of future teachers is determined and its components are analyzed. The concepts of "criticism" and "critical thinking" are analyzed and refined in the studies of scientific researchers. The basic model of critical thinking development technology is given.

The development stages of the of critical thinking technology, approaches and methods are considered that can be used at each stage. A model for the development of critical thinking of future teachers is given that are created on the basis of experience that conducted in a pedagogical university. The article notes that the technology of developing critical thinking gives effective results, if take account the specific features of the specialty.

Key words: professional training, future teacher, educational system, critical thinking, technology of developing critical thinking.

Редакцияға 14.06.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.35.07

Д.О. ИБРАЕВ¹, Л.Н. СУХОПУКОВА², Б.Н. МЫНБАЕВА¹, Е.С. ГАБДУЛЛИН³

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан),*

*²Ярославский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского
(Ярославль, Россия),*

*³Павлодарский государственный педагогический университет
(Павлодар, Казахстан)*

РАЗВИТИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ В РЕЗУЛЬТАТЕ ИЗУЧЕНИЯ ЗООЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация

Проблема развития научного потенциала высшей школы, путем совершенствования организации научно-исследовательской деятельности студентов в вузах России и Казахстана, не теряет своей актуальности. Содержание педагогической деятельности включает проведение научных исследований разных направлений, что рассматривается не просто как право педагога, а прежде всего, как его профессиональная обязанность. Для студентов биологических специальностей педагогических университетов одной из базовых дисциплин, в процессе обучения которой возможно приобщение студентов к исследовательской деятельности с первого курса, служит зоология. В условиях степей и полупустынь Казахстана, где доминируют мелкие млекопитающие и, связанные с ними экто-и эндопаразитические животные, особую актуальность приобретают зоологические исследования в области паразитологии. До недавнего времени развитию паразитологии в Казахстане уделялось огромное значение. Сегодня в силу целого ряда причин спектр исследований в этом направлении суще-

ственно сократился, что может сказаться отрицательно на санитарном благосостоянии и здоровье населения, продуктивности животноводства, рациональном природопользовании. Анализ психолого-педагогических трудов позволяет заключить, что интерес к научно-исследовательской деятельности студентов как предмету изучения возрастает. Авторы переосмысливают её формы и направления. Однако исследований, посвящённых формированию научно-исследовательской деятельности студентов средствами паразитологии и других зоологических дисциплин, не проводилось. В статье отмечается, что научно-исследовательская деятельность технологична. Поэтому заданные цели должны быть организованы в форме таксономии и ориентированы на результат. Раскрываются этапы и связи между учебно-исследовательской и научно-исследовательской деятельностью студентов в области паразитологии, обосновываются её направления, формы организации, критерии сформированности научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: учебно-исследовательская деятельность студентов (УИДС), научно-исследовательской деятельности студентов (НИДС), формы НИДС дополняющие учебный процесс, НИДС идущая параллельно учебному процессу, паразитология, направления исследования, формы, методы и методики исследования.

Введение. В условиях динамично развивающегося общества образование становится открытым и непрерывным. Современному выпускнику педагогического университета важно быть готовым к принятию нестандартных решений, активному участию в инновационных процессах, чтобы развивать творческие способности обучающихся и развиваться самому. Творчество неотделимо от научного исследования. Поэтому важно уже с первого курса обучения в университете формировать у будущего педагога готовность к научно-исследовательской деятельности. Важность развития научного потенциала высшей школы путем совершенствования организации научно-исследовательской деятельности студентов в вузах России и Казахстана подчеркивают многие исследователи [5;6;7;9;10;11;16].

Основная часть. Для студентов-биологов одним из базовых предметов, в процессе освоения которого, возможно приобщение к исследовательской деятельности с первого курса, служит зоология. При этом научные исследования должны учитывать возможности и интересы региона. Для Казахстана особую актуальность приобретают зоологические исследования в области паразитологии. Это обусловлено тем, что территориально здесь преобладают степи и полупустыни, где доминируют мелкие млекопитающие и, связанные с ними экто- и эндо паразитические животные.

По устоявшейся традиции под паразитологией понимают только зоопаразитологию – науку о представителях животного мира, ведущих паразитический образ жизни (гельминты, клещи, насекомые, простейшие), вызываемых ими инвазионных (обусловленных паразитами животного происхождения) болезней, методах и средствах борьбы с ними [15;18]. Значительный вклад в развитие паразитологии внесли российские ученые. Академик К.И. Скрябин – создатель гельминтологии, в советское время им организованы первые гельминтологические научно-исследовательские учреждения во всех республиках страны, включая Казахстан. Академиком Е.Н. Павловским было создано учение о природной очаговости инфекционных и паразитарных болезней человека и животных. Сущность этого учения в том, что в природе на необжитых человеком территориях у местных диких животных встречаются иногда бессимптомно протекающие трансмиссивные (передающиеся через переносчиков) паразитарные болезни, чрезвычайно опасные для человека и сельскохозяйственных животных и, заканчивающиеся нередко массовой гибелью заболевших [15]. Значительный вклад в развитие общей паразитологии внес В.А. Догель. Созданное им руководство по этой дисциплине пользуется ныне признанием во всех странах мира [18]. Среди последователей известных российских паразитологов немало представителей

из Казахстана (Т. Досжанов, Г. Шабдарбаева, К. Базарбеков, Б. Шайкенов, М. Сулейменов и другие). До 90-х годов XX столетия развитию паразитологии в Казахстане уделялось огромное значение. Однако в настоящее время работа целого ряда институтов и лабораторий приостановлена или недостаточна эффективна. В связи с этим учёные-паразитологи выражают опасение в том, что Казахстан не сможет достигнуть передовых рубежей в сельском хозяйстве, медицине и охране природы. «Проблемы паразитологии связаны в единый узел с интересами медицины, животноводства и охраны естественной природной среды, а в целом с поступательным развитием нашей страны. Паразиты – это важный и неотъемлемый компонент естественной природы, такой же, как растительность, хищники, сапрофиты. Вычеркнуть их из цепи природных явлений не в наших силах. В наших же интересах создать самые благоприятные условия для проведения глубоких исследований по изучению мира паразитов и явлений паразитизма. Это даст толчок для улучшения санитарного благосостояния, уровня здоровья людей, повышения продуктивности животноводства и растениеводства, охраны природных биологических ресурсов и рационального природопользования» [4].

Таким образом, вовлекать студентов в научно-исследовательскую деятельность по паразитологии своевременно и актуально. Однако анализ практики обучения на биологических факультетах Казахского национального университета им. Абая и Павлодарского государственного педагогического университета показал, что преподаватели сконцентрированы на предметном содержании и рассчитывают на мотивированного студента, который способен самостоятельно овладеть научно-исследовательской деятельностью. В силу этого не создается позитивная установка на работу в области научных исследований не только при изучении зоологических, но и других дисциплин, не вырабатывается стремление к лидерству в науке. Из статей целого ряда авторов можно заключить, что и в высших учебных заведениях России, включая педагогические университеты, мотивация к НИРС остается низкой [2;5;6;7;9;10;11;16;19;22]. В работах

В.А. Миронова, Э.Ю. Майковой, Л.К. Слободнюк указывается, что «Статус НИР в общей иерархии ценностей один из самых низких. В основной массе студенты относятся равнодушно, а иногда и негативно к тем единичным студентам, которые увлечены научной работой» [11;19]. Исследователи подчёркивают, что «..более половины студентов вообще не занимаются научно-исследовательской деятельностью. По мнению самих студентов причина этого – формальное отношение преподавателей к организации НИРС» [11].

Наше исследование так же показало, что коллекционный фонд биологических кафедр педагогических университетов используется в основном в учебных целях, студенты не имеют возможности занять позицию субъекта исследовательской деятельности. В результате при выполнении выпускных квалификационных работ они затрудняются применять методы исследования, формулировать цель и задачи, выдвигать гипотезу, строить модель исследования, формулировать выводы.

Тем не менее, анализ психолого-педагогических трудов позволяет заключить, что интерес к научно-исследовательской деятельности студентов как предмету изучения, возрастает. В частности, авторы раскрывают пути интеграции деятельностного и компетентностного подходов, рассматривают условия формирования способности к исследовательской компетентности [6], выясняют роль исследовательской деятельности в профессиональной подготовке педагога [4]. Выясняются факторы, стимулирующие к НИРС [11]. Переосмысливаются формы и направления научно-исследовательской деятельности студентов в условиях: университетского ботанического сада [7], экологического лагеря и натуралистических станций [12], краеведческого музея и научных обществ [14]. Однако исследований, посвящённых проблеме формирования научно-исследовательской деятельности студентов средствами паразитологии и других зоологических дисциплин, не проводилось.

Таким образом, существует научно-педагогическое противоречие между потребностями общества в формировании у студентов, будущих учителей биологии научно-исследовательской деятельности и недостаточной

разработанностью направлений, содержания, форм и методов её организации в области паразитологии и других направлений зоологии. Поэтому цель нашего исследования – разработать и научно обосновать технологию формирования исследовательской деятельности студентов средствами паразитологии.

Методологической основой исследования служит деятельностный подход. В качестве исходной, для понимания деятельности, принята концептуальная модель, разработанная А.Н. Леонтьевым. Автор понимает деятельность как систему взаимосвязанных компонентов: «потребности – мотивы – цели; действия – операции – условия» [8]. Общая модель деятельности конкретизирована применительно к научно-исследовательской деятельности. Учитывалось, что в основе

исследовательской деятельности лежит важнейшая потребность в новых знаниях и результатах деятельности. Эта потребность – неотъемлемая составляющая личности [11]. Для нашего исследования важно мнение, что научно-исследовательская деятельность, как и любая другая деятельность, представляет собой единство трёх составляющих: когнитивной или содержательной, технологической или процессуальной и личностной [1,5]. При этом такая деятельность должна быть технологична, то есть, прогнозируема и нацелена на результат [11]. В связи с этим цели НИДС применительно к паразитологии сформулированы в деятельностной форме и выстроены в иерархии, согласно таксономическому подходу к их определению (Таблица 1) [20].

Таблица 1

Планируемые результаты научно-исследовательской деятельности студентов при изучении паразитологии

Содержательные	Процессуальные	Личностные
<p>знать: требования к проведению и оформлению научного исследования</p> <p>определять: методологические понятия: факт, объект, гипотеза, идея, теория;</p> <p>естественно научные понятия: предмет и задачи паразитологии, объекты – экто- и эндопаразиты, жизненный цикл, коэволюция паразита и хозяина;</p> <p>выявлять: существенные признаки морфологического, анатомического строения экто- и эндопаразитов, особенности процессов жизнедеятельности;</p> <p>Понимать: особенности организменной среды жизни, взаимосвязь между паразитом и хозяином, типы паразитирования (облигатный, факультативный паразит), связи между биотопом, хозяином, паразитом и возбудителем; причины и последствия природной очаговости трансмиссивных болезней.</p>	<p>применять:</p> <p><i>методы исследования:</i> теоретические (анализ, прогнозирование, моделирование), эмпирические (наблюдение, измерение, описание, ведение лабораторного и полевого журнала, сравнение, классификация), методы и частные методики паразитологии; (сбора и обработки материала, отлова и учета численности мелких млекопитающих, сбор эктопаразитов, обработка материала в лабораторных условиях, статистическая обработка данных)</p> <p>находить и оценивать научную информацию,</p> <p>преобразовывать текстовую информацию в графическую (составлять схемы, таблиц, графики, диаграммы),</p> <p>представлять научную информацию в форме научных докладов, статей, проектов.</p>	<p>освоить ценности и нормы науки; направить мотивы на самореализацию и саморазвитие в области изучения объектов паразитологии;</p> <p>выявлять противоречие, определять проблему исследования, ставить цель и конкретные задачи, формулировать гипотезу исследования, планировать этапы исследования, осуществлять рефлекссию собственных исследовательских действий;</p> <p>участвовать в экспедициях, студенческих научных обществах и конференциях факультета и университета конкурсах;</p> <p>стремиться выйти за рамки учебных программ, участвовать в подготовке публикаций, научно-исследовательских проектов, республиканских и международных конференциях, выставках, конкурсах.</p>

Целевой компонент технологии формирования научно-исследовательской деятельности тесно связан с содержательным компонентом, в котором отражены направления

исследовательской деятельности, охватывающие типичные объекты паразитологии – кровососущих насекомых, клещей и гельминтов (Таблица 2).

Таблица 2

Тематика научных исследований в области паразитологии

Объекты исследования		
насекомые	клещи	гельминты
Таксономическое разнообразие мелких млекопитающих как основных хозяев кровососущих насекомых. Эктопаразиты мелких млекопитающих как переносчиков возбудителей болезней человека и животных. Паразито-хозяйинные связи блох (и других эктопаразитов) с грызунами. Природные очаги инфекционных заболеваний Казахстана, связанные с кровососущими насекомыми. Профилактика заболеваний, вызванных кровососущими насекомыми.	Видовое разнообразие иксодовых и гаммазовых клещей. Млекопитающие и птицы как основные хозяева. Ландшафтное и биотопическое распределение клещей в конкретной области. Стадии развития иксодовых клещей – паразитов животных. Распространение резистентности клещей к действию химических средств защиты. Иксодовые клещи – переносчики возбудителей вирусных заболеваний человека. Природные очаги возбудителей инфекционных болезней, связанных с иксодовыми клещами.	Таксономическое разнообразие гельминтов. Методы исследования гельминтов. Биология и жизненные циклы гельминтов, наиболее опасных для здоровья человека. Гельминты пресноводных рыб озерного (речного) рыбного хозяйства Казахстана. Профилактика гельминтозов крупного рогатого скота (овец, свиней, лошадей). Современные средства профилактики и борьбы с аскаридозами, трихинеллёзом и другими нематодозами человека и животных.

Учитывая специфику педагогического вуза, мы выделили также четвёртое направление – образовательно-просветительское, (отражение понятий и закономерностей паразитологии в содержании общего и высшего профессионального образования; разработка образовательных программ, содержания исследовательских экскурсий, экспедиций, конференций, круглых столов, методических рекомендаций для населения).

При организации процесса формирования научно-исследовательской деятельности мы исходили из того, что мотивацию и позицию исследователя, приобретаемый опыт можно сформировать только путём активного вовлечения студентов в научно-исследовательскую деятельность.

Известно, что наиболее общепринято различать учебно-исследовательскую деятель-

ность студентов (УИРС или УИДС) и научно-исследовательскую (НИРС или НИДС). В.В. Балашов определяет УИДС как «научно-исследовательскую деятельность студентов, встроенную в учебный процесс» [6]. К такому виду деятельности относятся те работы, которые включены в учебные планы и программы обучения студентов и выполняются в обязательном порядке. Они призваны служить развитию у студентов их задатков и интереса к научно-исследовательской деятельности. Наш опыт показывает, что важно не только включать сведения о предмете, объектах и закономерностях паразитологии, практически значимых паразитах, особенностях циклов их развития в содержание программы и лекций по зоологии беспозвоночных, но и подчёркивать важность научных исследований в этой области для своего ре-

гиона. На зоологических экскурсиях в природные биотопы или просмотре музейных экспозиций с изображением естественных ландшафтов следует сообщать сведения о функционировании природных очагов паразитарных болезней, приуроченных к тем или иным типам ландшафтов. Практические и лабораторные занятия в короткий срок позволяют студенту приобрести обширную совокупность знаний и прикладных умений по изучению экто- и эндопаразитов. Важно преодолеть у студентов негативные эмоции к объектам паразитологии. Лучшее средство от отвращения, брезгливости, страхов – правдивая информация о паразитах и степени их опасности для человека, исходящая от авторитетного специалиста или специальных учебных пособий [3;13;17]. При этом важно подчёркивать неисчерпаемый потенциал природных механизмов регуляции численности паразитов. В исследовании учитывалось, что в процессе изучения паразитологии как самостоятельной дисциплины, у студентов следует сформировать способность:

– связывать сведения о паразитических организмах из разных систематических групп животного царства в эволюционном порядке;

– определять последовательность изложения сведений об инвазионных заболеваниях, характеристике возбудителей, клинике, диагностике, лечении, профилактике [21].

При изучении экологии необходимо знакомить с закономерностями экологической паразитологии, исследующей зависимость фауны паразитов от биологического цикла, физиологии их хозяев и факторов окружающей среды [15;21].

Исключительное значение кроме аудиторных занятий в организации УИДС общепринято отводить самостоятельной работе над курсовыми и дипломными работами, «...где студенты осваивают аналитические, постановочные, поисковые элементы научно-исследовательской деятельности» [11]. Следует согласиться с мнением, что «...оптимизация организации, форм и содержания УИРС может послужить фактором, способ-

ствующим развитию и повышению качества научно-исследовательской работы студентов вузов» [11].

При организации научно-исследовательской деятельности мы вслед за В.В. Балашовым различаем НИДС, дополняющую учебный процесс, и НИДС, параллельную учебному процессу [6]. К научно-исследовательской деятельности, дополняющей учебный процесс, мы относим самостоятельную научную деятельность под руководством преподавателя, участие в студенческих научных обществах (СНО), конференциях своего вуза. На основе СНО «Зерттеуші» (куда входят студенты разных курсов), нам удалось создать исследовательскую среду, где студенты могли обсуждать результаты своих исследований, выслушивать мнение и получать рекомендации ведущих паразитологов. С целью, овладения методами и методиками исследования проводились научно-исследовательские экспедиции.

Работа в СНО открывала для студентов перспективы дальнейшего развития научно-исследовательской деятельности – осуществлять НИДС параллельно учебному процессу: развивать научные связи с зоологическими кафедрами других университетов Казахстана и зарубежья, участвовать в конференциях регионального и международного уровней, республиканских конкурсах научно-исследовательских работ. Мы учитывали, что одним из важнейших факторов научного, творческого роста молодого исследователя служит возможность публикаций, длительная совместная работа с преподавателем, результат которой – совместные публикации. Наш опыт показывает, что значительное влияние на формирование научно-исследовательской деятельности студентов оказывает индивидуальный подход, предполагающий вовлечение в НИР способных студентов с первых курсов, и работу над постоянной научной темой практической направленности в течение нескольких (не менее двух) лет под руководством компетентного научного руководителя, помогающего с публикацией результатов научной деятельности.

Заключение. Авторы отмечают, необхо-

димось разработки критериев и уровней сформированности НИДС, позволяющих корректировать процесс формирования НИДС и оценивать эффективность предложенной технологии [1,7]. Применительно к паразитологии уровни сформированности НИДС представлены в таблице 3.

Таблица 3

Уровни сформированности научно-исследовательской деятельности применительно к паразитологии

<i>Низкий уровень</i>
Имеют базовые знания об особенностях внешнего и внутреннего строения, экологии и биологии паразитов с элементами профилактики (личной и общественной гигиены). Определяют методологические понятия, знают требования к оформлению ВКР. Но ограничивают себя рамками учебных программ и учебно-исследовательской деятельностью. Опыт научно-исследовательской деятельности отсутствует. Курсовые и дипломные работы носят репродуктивный или учебно-исследовательский характер. Не воспринимают научно-исследовательскую деятельность как лично значимую. На научных конференциях преимущественно исполняют роль слушателей.
<i>Средний уровень</i>
Знают особенности биологии и экологии экто- и эндопаразитов, наиболее практически значимых таксономических группы и видов кровососущих насекомых, клещей, гельминтов. Понимают значение профилактики и лечения широко распространенных и опасных паразитарных заболеваний. Проявляют стремление узнать и освоить больше, чем предлагают учебные программы. Заинтересованно относятся к освоению методов и методик исследования паразитологии. Считают, что это может пригодиться при организации учебно-исследовательской работы в школе. Но методологией исследования владеют недостаточно, затрудняются формулировать задачи и гипотезу исследования, определять, научную новизну, теоретическую и практическую значимость работы. Выступают с докладами в основном на факультетских семинарах и конференциях, то есть ограничивают себя рамками научно-исследовательской деятельности, дополняющей учебный процесс. Способны анализировать, планировать, излагать и оформлять результаты исследования. Но к научно-исследовательской деятельности стойкого интереса не проявляют. Решать проблемы, отличающиеся сложностью и научной новизной, не берутся. Публикации отсутствуют.
<i>Высокий уровень</i>
Имеют глубокие знания о морфологическом и анатомическом строении, физиологии, жизненных циклах, систематике, экологии, основных эволюционных адаптаций паразитических организмов, базирующиеся на зоологии беспозвоночных и позвоночных, экологии и филогении. Владеют методами и методиками исследования. Сформированы важнейшие исследовательские умения: выявлять проблему, формулировать цель, задачи и гипотезу, планировать проведение наблюдений и экспериментов, анализировать исходные данные и оценивать результаты исследования. Владеют методологией исследования. Считают исследовательскую деятельность зоологической направленности важным условием освоения будущей профессии. В научно-исследовательской деятельности достигают высоких результатов. Участвуют в конкурсах научно-исследовательских работ, выступают не только на университетских, но и на региональных, международных конференциях и семинарах. Имеют публикации. Проявляют намерение продолжить исследование за пределами университетского образования.

В исследовании так же учитывалось, что на эффективность НИРС существенное влияние оказывает свободный доступ к необходимой научной информации, как отечественной, так и зарубежной, через традиционные источники и ресурсы Интернет.

Список использованных источников

- [1] Быстренина И.Е. Критерии и уровни готовности будущих учителей к исследовательской деятельности // Вестник МГОУ. Серия «Педагогика». – 2011. – № 3. – С. 36 - 41.
- [2] Ганцен Н.Ф., Орехова Т.Ф. Опережающая профессиональная подготовка будущих учителей в процессе научно-исследовательской деятельности в период обучения в вузе: практико-ориентированная монография. / М-во образования и науки Российской Федерации, Гос. образовательное учреждение высш. проф. образования «Магнитогорский гос. ун-т». - Магнитогорск: Изд-во Магнитогорского гос. ун-та, 2010. - 150 с.
- [3] Диунов А.Г., Жариков Г.П., Тихомирова С.В. Медицинская паразитология для первокурсников. Ярославль: Аверс плюс. 2012.– 130 с.
- [4] Досжанов Т., Шайкенов Б., Шабдарбаева Г., Сабанчиев М., Сулейменов М., Базарбеков К. Почему в Казахстане исчезает паразитология [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31254479#pos=3;-105 (дата обращения: 10.11.19).
- [5] Ермакова. А.А. Формирование учебно-исследовательской деятельности студентов как средства базовой математической подготовки в техническом вузе: дис. канд. пед. наук. – Астрахань: Волгоградский гос. тех. ун-т, 2010. – 22 с.
- [6] Ершова О.В. Научно-исследовательская деятельность студентов как средство повышения качества образования // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 11-3. – С. 529-532.
- [7] Константинов В.А., Сухорукова Л.Н. Организация научно-исследовательской деятельности студентов в ботаническом саду ЯГПУ им. К. Д. Ушинского. Учебно-методическое пособие. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2010. – 68 с.
- [8] Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. II. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.
- [9] Maksutova I.O., Taubayev Sh.T., Mombek A.A. Technological competence of the teacher: from idea to model // Педагогика и психология. Научно-методический журнал. – № 4(37). – 2018. – С. 116-122.
- [10] Миронов В.А., Майкова Э.Ю. Социальные аспекты активизации научно-исследовательской деятельности студентов вузов. Монография. – Тверь: ТГТУ, 2004. – 100 с.
- [11] Мягков А. Ю. Студенческая наука в техническом вузе: опыт и результаты оценочного исследования // XXI Уральские социологические чтения. Социальное пространство и время региона: проблемы устойчивого развития : материалы Международная научно-практическая конференция (Екатеринбург, 15–16 марта 2018 года). — Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2018. — С. 134-138.
- [12] Некипелова О.А., Киселева Н.Ю. Особенности организации исследовательской деятельности школьников в условиях экологического лагеря // Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 2-1. – С. 122-125.
- [13] Новак М.Д. Методические указания по дисциплине «Паразитология и инновационные болезни животных». М.: Гостехиздат, 2012. – 850 с.
- [14] Носова Т.М., Шведов В.Г. Зоологический музей Самарского государственного социально-педагогического университета в профессиональном образовании // Инновации в профессиональном и профессионально-педагогическом образовании: материалы 24-й Международной научно-практической конференции, 23–24 апреля 2019 г., Екатеринбург / Рос. гос. проф. - пед. ун-т. - Екатеринбург: Издательство РГППУ, 2019. - С. 492-495.
- [15] Помелова М.А. Развитие отечественной экспериментальной эмбриологии в первой половине XX века: дис. кандидат биологических наук: 07.00.10. – история науки и техники. Москва. 2012. 190 с.
- [16] Ракитов А. Романкова Л. Кадры высшей школы: молодежная политика // Высшее образование в России.– 2001.– № 4 – С.32-36.
- [17] Сборник ситуационных задач по генетике и медицинской паразитологии / Под ред. Г.В. Хомулло. – М.: ООО «Медицинское информационное агентство», 2007. – 144 с.
- [18] Симакова А.В., Полторацкая Н.В., Панкова Т.Ф. Общая паразитология: учеб. пособие. – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2016. – 152 с.
- [19] Слободнюк Е.К. Ценностные ориентации личности в контексте современной высшей школы // Человечество на пороге XXI века. Материалы межвузовской конференции. Магнитогорск – 1999 – С. 12-15.

[20] Таксономия целей [Электронный ресурс]: URL: <http://www/intel./content/dam/www/program/education/emea/ru/ru/dokuments/project-desiqn1/thinking-skills/bloom-taxonomy.pdf>, (дата обращения: 17.09.19).

[21] Тарасовская Н.Е., Шалменов М.Ш., Абдыбекова А.М. Методические уровни и проблемы преподавания паразитологии в биологических и аграрных вузах. // Материалы X Международной научно-практической интернет-конференции «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ». Переяслав-Хмельницкий - «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», 29- 30 апреля 2013 г.

References

[1] Bystrenina I.Ye. Kriterii i urovni gotovnosti budushchikh uchiteley k issledovatel'skoy deyatel'nosti // Vestnik MGOU. Seriya «Pedagogika». – 2011. – № 3. S. 36 – 41.

[2] Gantsen N.F., Orekhova T.F. Operezhayushchaya professional'naya podgotovka budushchikh uchiteley v protsesse nauchno-issledovatel'skoy deyatel'nosti v period obucheniya v vuze: praktiko-oriyentirovannaya monografiya. / M-vo obrazovaniya i nauki Rossiyskoy Federatsii, Gos. obrazovatel'noye uchrezhdeniye vyssh. prof. obrazovaniya «Magnitogorskiy gos. un-t». - Magnitogorsk: Izd-vo Magnitogorskogo gos. un-ta, 2010. –150 s.

[3] Diunov A.G., Zharikov G.P., Tikhomirova S.V. Meditsinskaya parazitologiya dlya pervokursnikov. Yaroslavl': Avers plyus. 2012.– 130 s.

[4] Doszhanov T., Shaykenov B., Shabdarbayeva G., Sabanchiyev M., Suleymenov M., Bazarbekov K. Pochemu v Kazakhstane ischezayet parazitologiya [Elektronnyy resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31254479#pos=3;-105 (accessed date: 10.11.19).

[5] Yermakova. A.A. Formirovaniye uchebno-issledovatel'skoy deyatel'nosti studentov kak sredstva bazovoy matematicheskoy podgotovki v tekhnicheskoy vuze: dis. kand. ped. nauk. – Astrakhan': Volgogradskiy gos. tekhn. un-t, 2010. – 22 s.

[6] Yershova O.V. Nauchno-issledovatel'skaya deyatel'nost' studentov kak sredstvo povysheniya kachestva obrazovaniya // Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy. – 2016. – № 11-3. – S. 529-532;

[7] Konstantinov V.A., Sukhorukova L.N. Organizatsiya nauchno-issledovatel'skoy deyatel'nosti studentov v botanicheskom sadu YAGPU im. K. D. Ushinskogo. Uchebno-metodicheskoye posobiye. – Yaroslavl': Izd-vo YAGPU, 2010. – 68 s.

[8] Leont'yev A.N. Izbrannyye psikhologicheskkiye proizvedeniya: V 2-kh t. T. II. – M.: Pedagogika, 1983. – 320 s.

[9] Maksutova I.O., Taubayev Sh.T., Mombek A.A. Technological competence of the teacher: from idea to model // Pedagogika i psikhologiya. Nauchno-metodicheskii zhurnal. – № 4(37). – 2018. – S.116-122.

[10] Mironov V.A., Maykova E.YU. Sotsial'nyye aspekty aktivizatsii nauchno-issledovatel'skoy deyatel'nosti studentov vuzov. Monografiya. – Tver': TGTU, 2004. – 100 s.

[11] Myagkov A. YU. Studencheskaya nauka v tekhnicheskoy vuze: opyt i rezul'taty otsenochnogo issledovaniya // XXI Ural'skiye sotsiologicheskkiye chteniya. Sotsial'noye prostranstvo i vremya regiona: problemy ustoychivogo razvitiya: materialy Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya (Yekaterinburg, 15-16 marta 2018 goda). – Yekaterinburg: Gumanitarnyy universitet, 2018. – S. 134-138.

[12] Nekipelova O.A., Kiseleva N.YU. Osobennosti organizatsii issledovatel'skoy deyatel'nosti shkol'nikov v usloviyakh ekologicheskogo lagerya // Sovremennyye naukoymkiye tekhnologii. – 2016. – № 2-1. – S. 122-125.

[13] Novak M.D. Metodicheskkiye ukazaniya po distsipline «Parazitologiya i innovatsionnyye bolezni zhivotnykh». M.: Gostekhizdat, 2012. – 850 s.

[14] Nosova T.M., Shvedov V.G. Zoologicheskii muzey Samarskogo gosudarstvennogo sotsial'no-pedagogicheskogo universiteta v professional'nom obrazovanii // Innovatsii v professional'nom i professional'no-pedagogicheskoy obrazovanii: materialy 24-y Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 23–24 aprelya 2019 g., Yekaterinburg / Ros. gos. prof. - ped. un-t. - Yekaterinburg: Izdatel'stvo RGPPU, 2019. - S. 492-495.

[15] Pomelova M.A. Razvitiye otechestvennoy eksperimental'noy embriologii v pervoy polovine KHKH veka: dis. kandidat biologicheskikh nauk: 07.00.10. – istoriya nauki i tekhniki. – Moskva, 2012. – 190 s.

[16] Rakitov A. Romankova L. Kadry vysshey shkoly: molodezhnaya politika // Vyssheye obrazovaniye v Rossii.– 2001.– № 4 – S.32-36.

[17] Sbornik situatsionnykh zadach po genetike i meditsinskoj parazitologii / Pod red. G.V. Khomullo. – М.: ООО «Meditsinskoye informatsionnoye agentstvo», 2007. – 144 s.

[18] Simakova A.V., Poltoratskaya N.V., Pankova T.F. Obshchaya parazitologiya: ucheb. posobiye. – Tomsk: Izdatel'skiy Dom Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2016. – 152 s.

[19] Slobodnyuk Ye.K. Tsennostnyye oriyentatsii lichnosti v kontekste sovremennoy vysshey shkoly // Chelovechestvo na poroge XXI veka. Materialy mezhdunarodnoy konferentsii. Magnitogorsk – 1999 – S. 12-15.

[20] Taksonomiya tseley [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www/intel./content/dam/www/program/education/emea/ru/ru/dokuments/project-design1/thinking-skills/bloom-taxonomy.pdf>, (accessed date: 17.09.19).

[21] Tarasovskaya N.Ye., Shalmenov M.SH., Abdybekova A.M. Metodicheskiye urovni i problemy prepodavaniya parazitologii v biologicheskikh i agrarnykh vuzakh. // Materialy X Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy internet-konferentsii «Problemy i perspektivy razvitiya nauki v nachale tret'yego tysyacheletiya v stranakh SNG». Pereyaslav-Khmel'nitskiy – «Pereyaslav-Khmel'nitskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet imeni Grigoriya Skovorody», 29 - 30 aprelya 2013 g.

Зоологиялық пәндерді оқу нәтижесінде студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін дамыту

Д.О. Ибраев¹, Л.Н. Сухорукова², Б.Н. Мынбаева¹, Е.С. Габдуллин³

¹Абай атындағы ҚазҰПУ (Алматы, Қазақстан),

²К.Д. Ушинский атындағы ЯМПУ (Ярославль, Ресей),

³ПГПУ (Павлодар, Қазақстан)

Аңдатпа

Ресей мен Қазақстанның университеттерінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруды жетілдіру арқылы жоғары білімнің ғылыми әлеуетін дамыту мәселесі өзектілігін жоғалтпайды. Педагогикалық қызметтің мазмұнына әртүрлі бағыттар бойынша ғылыми зерттеулер жүргізу кіреді, мұны мұғалімнің құқығы ғана емес, ең алдымен оның кәсіби міндеті деп санайды. Педагогикалық университеттердің биологиялық мамандықтарының студенттері үшін оқу процесінде студенттерді бірінші курстан бастап ғылыми-зерттеу қызметімен таныстыруға болатын негізгі пәндердің бірі зоология болып табылады. Ұсақ сүтқоректілер мен соған байланысты экто- және эндопаразиттік жануарлар басым болатын Қазақстанның далалары мен шөлейттерінде паразитология саласындағы зоологиялық зерттеулер өзекті болып табылады. Соңғы уақытқа дейін Қазақстанда паразитологияның дамуына үлкен мән беріліп келген. Бүгінгі таңда бірқатар себептер бойынша осы бағыттағы зерттеулердің спектрі едәуір қысқарды. Бұл санитарлық жағдай мен халықтың денсаулығына, мал өнімділігі мен табиғатты ұтымды пайдалануға кері әсерін тигізуі мүмкін. Психологиялық-педагогикалық жұмыстарды талдау студенттердің зерттеу пәні ретіндегі зерттеу қызметіне деген қызығушылық артып келеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Авторлар оның формалары мен бағыттарын қайта қарастырады. Алайда, студенттердің паразитология және басқа зоологиялық пәндер арқылы ғылыми-зерттеу қызметін қалыптастыру бойынша зерттеулер жүргізілген жоқ. Мақалада ғылыми-зерттеу жұмыстарының технологиялық екендігі айтылған. Сондықтан қойылған мақсаттар таксономия түрінде ұйымдастырылып, нәтижеге бағдарлануы керек. Студенттердің паразитология саласындағы оқу және ғылыми-зерттеу қызметінің кезеңдері мен байланыстары анықталды. Оның бағыттары, ұйымдастыру формалары және ғылыми-зерттеу қызметін қалыптастырудың критерийлері негізделген.

Түйінді сөздер: студенттердің оқу-зерттеу жұмыстары (СОЗЖ), студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары (СҒЗЖ), оқу процесін толықтыратын СҒЗЖ формалары, Оқу үрдісімен қатар жүргізілетін СҒЗЖ, паразитология, зерттеу бағыттары, нысандар, зерттеу әдістері мен әдістемелері.

Development of scientific research activity at students as a result of studying of zoological disciplines

D.O. Ibrayev¹, L.N. Sukhorukova², B.N. Mynbayeva¹, E.S. Gabdullin³

¹Abai University (Almaty, Kazakhstan),

²Yaroslavl State PU named after K.D. Ushinsky (Yaroslavl, Russia),

³Pavlodar state PUniversity (Pavlodar, Kazakhstan)

Abstract

The problem of developing the scientific potential of higher education, by improving the organization of research activities of students in universities in Russia and Kazakhstan, does not lose its relevance. The content of pedagogical activity includes the conduct of scientific research in various areas, which is considered not just as a teacher's right, but above all, as his professional duty. For students of biological specialties of pedagogical universities, one of the basic disciplines, in the learning process of which it is possible to introduce students to research activities from the first year, is zoology. In the conditions of steppes and semi-deserts of Kazakhstan, where small mammals and related ecto-and endoparasitic animals dominate, zoological research in the field of parasitology is of particular relevance. Until recently, the development of parasitology in Kazakhstan was given great importance. Today, for a number of reasons, the spectrum of research in this direction has significantly decreased, which may adversely affect sanitary welfare and public health, livestock productivity, and rational nature management. An analysis of psychological and pedagogical works allows us to conclude that the interest in students' research activities as a subject of study is increasing. The authors rethink its forms and directions. However, studies on the formation of research activities of students by means of parasitology and other zoological disciplines have not been conducted. The article notes that research activities are technological. Therefore, the set goals should be organized in the form of a taxonomy and focused on the result. The stages and connections between educational and research activities of students in the field of parasitology are revealed, its directions, forms of organization, and criteria for the formation of research activities are substantiated.

Keywords: educational and research activities of students, scientific research activities of students, forms of research activities of students complementing the educational process, scientific research activities of students running parallel to the educational process, parasitology, direction of research, forms, research methods and techniques.

Поступила в редакцию 24.01.2020.

МРНТИ 18.41.51

Г.Ф.САПАРФАЛИЕВА

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

ӘНШІ-АКТЕРДІ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДАҒЫ ДИКЦИЯНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Ән айтуды музыкалық сөйлеу деп атауға болады, сондықтан ән айту дауысы тек ауқым мен күшпен ғана емес, тембрмен де ерекшеленеді, яғни дауыс бояуы деп аталады. Вокалистерді оқытуда вокалист дикциясы мен оның дауыс қалыптастыру арасында тығыз байланыс бар екенін түсіну маңызды. Артикуляциялық органдар жұмысының белсенділігі мен үйлесімділігі сөйлеу дыбыстарының айтылу сапасын, сөздердің анықтығын немесе дикцияны анықтайды. Бұл тақырып бүгінгі таңда өзекті болып табылады – вокалдағы көптеген білім алушылар дикция қоюды қажет ететінін тәжірибе көрсетіп отыр. Сонымен қатар, вокалдық педагогика міндетті түрде вокалдық шығарманы орындаудың қажетті шарты ретінде сөздерді анық және мәнерлі айтуға үйретуді көздейді. Және дикцияның мәнерлілігі белгілі техникасыз алуға болмайды деп айту керек.

Түйін сөздер: вокалға оқыту; әншілік дикция техникасы; ән орындау; артикуляция; вокалдық сөйлеу тілі; сөйлеу техникасы; ән айту дикциясы; сөз дикциясы.

Дикция – латын тілінен аударғанда айту, айтылуы деген ұғымнан шыққан. Әншілік дикция (айтылуы) техникасы «Театрда музыка сөзден басталып, ырғаққа (ритм) жалғасып, әуезді әуенге ұласады. Осылайша музыка театр қойылымдарының негізгі құрамдарының біріне айналады. Орындаушылар мен көрермендерге сахналық атмосфераның тыныс – тіршілігін сезінулеріне әсер етеді. Тіл құдыреті жеткізе алмаған астарлы сезімдер мен ойларды жеткізеді. Театрда музыка өз бетінше ештеңе тындыра алмайды. Тек сахналық іс-әрекетпен үндестік тапқан әуеннің атқарары ұшан-теңіз. Қойылымдағы әуен көрермендерге ғана ықпал етіп қоймай, актердің шығармашылық ой-сезіміне оң әсерін тигізіп, кейіпкердің бейнесіне кіруіне, сахналық атмосфераны сезінуіне көмектеседі» [10, 162 б.].

Сахнадағы орындаушы мен көрерменді біріне-бірі түсіністіретін, жақындастыратын құрал-сөз, тіл анықтылығы, яғни дикция. Онсыз әдебиетте, музыкада, әншілік орындаушылықта, сахналық түрлі жанрдағы қойылымдарда тыңдарманның көрермендермен қарым-қатынасы болмақ емес. Сөз жоқ жерде ән, сахна өнері де жоқ. Сахна көрермені үшін сөз тек, көрермен мен орындаушы арасындағы қарым-қатнасты жалғастырушы емес. Ол мазмұнға толы шығарма, авторлардың композициялық құрылысы, жанрлық сұранысы, оқиғаның желісі мен идеялық табиғаты; музыка мен мәтін (сөз) біріге, бір көрініске, оқиғаға айналып, кіші формадағы драматургиялық көрініс, кейіпкердің монологына айналады. Сөз, тіл сахнаның сәулеті, ғимараты, әннің тас табалдырығы мен қыш қабырғасын өріп шығаратын асылтас. Өйткені ән тілі (сөзі) сахнаға көшіріле салған әншілік ауызекі тіл емес, ол өзінің шығу тарихы – әншілік дәстүрімен, жанрдың сұранысы және орындау шеберлігімен байланысты. Ой теңізінің тұңғық түбінен терілген маржан сөздер, неше түрлі бояуға боялған әуендер, музыка гармониясы, мәтін мен өлшемдік бітім композициялық құрылысы мәтінмен бірлесіп, жанрлық сипаты, оқиға желісі, идеялық табиғаты, тілдік қуаты әбден пісіп, айқындалып барып өмірге келеді.

«Қазақстанда еуропалық вокалдық өнердің өсуіне қазақ тілінің «вокалдығы» ықпал етті. Өнердегі қазақстандық әншілер проявлялись шегін өзіндік ерекшелігін, олар анықталды своеобразием өмір сүру жағдайларын, протекавшей в соседстве көптеген пен ұлыстың өкілі бар, населявшими елге. Ал егер шексіз даланы және жазық даланы елестетсек, қазақстандық камералық музыканы орындауға енген кеңдік пен күш сезімі түсінікті болады.» [11, 478 б.].

«XIX ғасырдың соңында камералық музыка тыңдаушылардың кең ауқымын терең жаулап алды. Камералық орындаушылық өнерді меңгеру әрбір вокалистке берілген жоқ. Романстарды орындау кәсіби әншілердің арнайы дайындығын талап етті, бірақ консерваториялар камералық ән айту мамандығын таңдаған вокалистер тәрбиесімен айналыспаған. Алайда, көптеген ғасырлар бойы камералық өнер тыңдаушыларды музыкамен жүзеге асырылатын образдарға жақындату мүмкіндігін тарта отырып, опералық орындаумен бәсекелесуге шыдады.» [6, 336 б.].

Кеңестік Ресейдің атақты опера әншісі (бас), КСРО халық артисі Е.Е. Нестеренко: «Ән айту барысындағы сөйлеу тілінің кейбір мәселелері» деген еңбегінде вокалдық шығармадағы сөздің маңыздылығы туралы былай дейді – «Шығармамен жұмыс істеу барысында, мән – мағынасыз нәрселерге ұрынбау үшін, әнші ең алдымен шығарма мәтінін орфографиялық және фонетикалық тұрғыда мұқият оқып, игеруге міндетті. Кейбір жағдайларда сөзді дикциялық – мазмұндық айқындық үшін емес, көркемдік көрінісі тұрғысынан бөлуге тура келеді», – дейді [3, 97 б.].

Сөз ... оның қалың қатпарлы қабат-қабат ірге тасын, шығарманың оқиға желісін, сезім байлығын, ұсынылған тосын жағдайын, ішкі әрекет-қуаты, зейін-нысанасы, шындық пен сенім, қиял көзі сияқты көптеген элементтер шоғырынан тұратын, музыкамен өрілген мәтінді тыңдарманға жеткізу, орындаушының негізгі мақсаты. Музыкадағы мәтіннің анық айтылуы тыңдаушының ойы мен сезімін өмірге әкеледі. Ал шығарма сөзінің үні

мен әуені, әсем саздылығы ой мен қиялы орындаушының ішкі сезім дүниесін тудырады. Тыңдарманның эстетикалық талғамын қанағаттандырады. Сайып келгенде бәрінің бастау байлығы музыка, музыкамен өрілген сөз. Адамзаттың бес сезіміне ой салатын, қиял сезімге, арман биіктігіне жетелейтін де сол музыкадағы сөз. Мәселен, музыкалық шығарманың атын айтсаңыз болғаны, құлағымызға сол әуеннің үні естілмей ме? Немесе сүйсініп жейтін дәміңізді есіңізге алып көріңіз, сөз жоқ сілекейіңіз шұбырады. Яғни есту мен көру образдары құлағың мен көз алдыңа келсе, оқиға желісін түсінген музыкамен өрілген, анық (дикция) мәтінмен орындалған шығарма тыңдарманды тәтті етері сөзсіз. Бұл музыкамен өрілген сөздің әсері, сөздің құдыреті.

«Табиғи жалғасы қиындаған дәстүрді бүгінге сай әдістемелік жүйесін таппауы, ән зерттеуші теоретиктер мен орындаушылар арасындағы байланыстың кемшіндігі» [16, 137 б].

Демек, әншілік сахна тілі – өмірге ізгілік идеясын әкелетін символдық сипат. Сөз, оның ішінде сахналық әншілік сөз, өзінің ішкі астарлы – мағынасымен, теңіздей тереңділігімен, пішіндік сипаты – айшықтығымен символ сабақтастығын тудырады.

«Адам дауысы – оның саналуан көңіл – күйін мейлінше толық жеткізе алатын таң ғажайып аспап. Дауыс бояуын, динамикасын, сөзді айту мәнерін өзгерте, құбылта орындауда, бір ғана дауыстың көмегімен шығарманың мазмұнын барынша терең жеткізе отырып, вокалдық бейненің ішкі мазмұнын жеткізе алады», – дейді Л.Б.Дмитриев [5, 123 б.].

Анықтап айтқанда, тіл – идеяның символы. Әсілі, әншінің күңгірленген ішкі толғанысын, үлбіреген мөлдір сезімін сахнадан көрермендерге тасымалдайтын аспап, құдыретті қару – музыкамен өрілген осы сөз.

Әрекет тұрғысынан әрекет арқауы деп атасақ, тіл тұрғысынан сөз астары деп айтамыз. Сөз астарын, табиғатын ән әуенімен байланыстыру. «Сөз – ойдың сәулесі. Сөз астары адамның ойы мен толғанысының асқақтата

салған әуені. Сөздің маңызы мен мазмұны, әсемділігі мен әуезділігі – адамның жан сарайымен безендіріледі. Сөздің сұлулығы мен саздылығы да оның астар айшығына арналады. «Әннің қазақ өмірінде алатын зор маңызын басқа халықтан кездестіруге екі талай. Қазақтар тіпті жай сабақты да балаларға ән көмегімен оқытады. Алдымен жеке дыбыстарды әндетіп, соңынан толық бір сөзді әнмен айтады» [9, 3 б.].

Сөз астарын ашудың да өз құпиясы бар. Ол құпия – айтқан сөздің мен естігеніңді көкірек көзіңмен зерделенген ішкі сезім арқылы көруің. Әнші орындаушы сөз және дыбыс шығарушы емес, кейіпкердің бейнесін яғни образ тудырушы. Сондықтан сахнада сөзбен қарым-қатынас жасаған кезде сөзді құлаққа емес көзге айту қажет. Сахнада ән орындау кезінде тыныс белгілерін сақтап, дұрыс орындау, әншіні асығып-үсігіп, қалай болса солай ән айтудан сақтандырады. Музыкалық дыбыс легінің тазалығы, яғни шығармадағы оқиға желісіндегі кейіпкердің сұрағы, кідірісі, таңдануы, күйзелуі т.б. тыныс белгілері орындаушының қиялы, яғни ойлау қабілеті арқылы айтылады. Тілдің тазалығына дақ түсірмеуге көмектеседі.

«Ойың түсініксіз болса, сөзің де түсініксіз» – деп жазған орыстың ұлы сыншысы Б.Г.Белинский. Яғни, ойсыз, орындалған музыкалық шығармадағы сөзден бойды аулақ салу алғы шарт, сөз астарын ашу, музыкамен ажырамастай, сөз астарын терең зерттеп, зерделеп тыңдаушы қауымның жүрегіне жеткізу қажет.

Бұл жөнінде Л.Б.Дмитриев былай деп жазады: «Вокалдық сөйлеу тілі: анық, яғни, тілі жатық; әуенмен айту барысында вокалдық тұрғыда құлаққа жететіндей табиғи; мәнерлі, яғни, сөз әуезділігінің элементтері сезіліп тұратындай; әуенді, яғни тең түсетін дауысты дыбыстарға құрылған» [4, 504 б.].

Біріншіден – анық айтылған вокалдық шығарманың сөзі тыңдаушы мен көрерменнің қарым-қатынасы және әншінің орындап тұрған шығармасының мағынасын жетік түсініп, автордың шығармада көрсетілген өзіндік ойы мен мақсатын тыңдаушыға жеткізу.

Екіншіден – а, о, и, у, ә, ө, е, ұ, ү, і дауысты дыбыстары дыбыстың жақыннан ашық шығуына әрекет етеді және әншілік дауыстың өте жоғарғы позицияда қалыптасуына үлкен көмек береді. Сондықтан да әнші әрдайым дауыс жаттығуларында (дауыс қыздыру, распевка) дауысты дыбыстарға дауыссыз дыбыстарды қосады. Мысалы: ма, мэ, ми, ра, рэ, ри, ру, ди, да, дэ, ду... т.б.

Үшіншіден – анық айтылған сөз музыкалық әуенмен үндесе отырып, шығарманың негізгі мазмұнын тыңдаушыға жеткізеді.

Төртіншіден – анық дикцияның ән орындау техникасын қолайлы қолдануға көмегі көп, дауыс аппаратының қысылмауына, әнші демінің дамуына септігін тигізеді. Кейбір шығармаларда сөзге, әуенге (музыкаға) қарағанда көп мән беретіндей жағдайлар болады: студенттің негізгі орындаушылық құралы ретіндегі дикциясының анықтығы, үлкен залда айқын да анық шығуы, оның ең соңғы қатарда отырған көрермен тыңдаушыға әрбір сөзінің түсінікті болуы. Әуен мен сөздің байланысындағы шығарманың түсінікті болуын қатты қадағалау қажет. Кейбір шығармалардағы сөз Абай, Пушкин, Біржан-сал, Ақан-сері, Шекспир, Гетелерге, музыканың әуендері П.Чайковский, М.Төлебаев, Дж.Верди, Біржан-салға тән болуы мүмкін. Ондай жағдайда оған мән бермеуге болмайды. Сөз авторы мен композиторды теңестіруге тура келеді, сөз астарын аша білу, оның мағынасын, терең ойын тыңдаушы қауымға жеткізе білу – ең басты мақсат.

Кейбір қатаң дауыссыз п, т, к. үнсіз дауыссыз ф, с, х, ш әріптерін табиғаттан дикциясы жетілмей, дамымай қалған студенттерді тәрбиелеуге, сақау, тілі күрмеліп, «р» дыбысы болмаса «ш, с» дыбыстарға тілі келмейтін шәкірттерді, күнделікті арнайы жаттығулар арқылы кемшіліктен арылтуға болады.

Тілдің қандай бағытта, оның ауыздың қай қуысына барып тірелетінін, қандай формада болуы, дауыс құралдарын дамыту, оның артикуляциясына күнде жаттығулар жасау, әрбір дыбысқа еріннің өзіндік бағытын түзеу арнайы жаттығуларды қажет етеді. Кейбір

әншілердің дикция кемістігі жоғарғы және төменгі ерінді өте бос ұстауына байланысты болады, сондықтан сөз анық шықпауы мүмкін. Үстіңгі ерін мен астыңғы еріннің бір-бірімен тығыз бірікпеуінен кейбір дауыссыз дыбыс қалыптаспауы не болмаса нашар қалыптасуы мүмкін.

«А.И. Мұхамбетованың «Қазақстанда жаппай музыкалық білім беру» атты мақаласында: «Жоқ әлде Қазақстандағы музыкалық білім беру ісі баланың зияткерлік және мәдени әлеуетін дамытатын, оны өз халқының мәдениетін түсініп, қадірлей білу қасиетін тәрбиелейтін, қазіргі замандағы қазақ мәдениетінің біте қайнасқан элементіне айналама?», – дейді» [2, 279 б.].

Кейбір студенттің дикциялық кемістігіне өзінің көзін жеткізу үшін, диктофонға оның сөзін, не әнін түсіріп, тыңдату дұрыс, әр кемістікті студент өз құлағымен, сезім мүшесі арқылы, (бұл келеңсіздік баланың еркелігінен болуы мүмкін) өзі тапса ғана, ол қателіктерді тез арада дұрыс жолға келтіруге болады. Әрине ұстаздың іс-әрекеті шәкірт кемістігін түзету ғана емес. Оның дауыс табиғатын, шәкірт дарынындағы оның өзіне ғана тән ерекшеліктерін дамытуға көмектесу.

Студенттің сөйлеу техникасын дамыту (мейлі ән дикциясын, сөз дикциясын) күнделікті жүйелі жаттығулар арқылы іске асады. Негізгі ерін, жақ, көмей, мойын бұлшық еттерін күнделікті үзбей шынықтыру қажет. Сонда ғана ерін бос, сылбыр болмайды, оның нақты бұлшық еттері дер кезінде ширақ дұрыс қолданылуы мүмкін, сол сияқты көмей, мойын бұлшық еттері де осындай шынықтыру жаттығулары арқылы дамиды.

«Тіл техникасын меңгеру өз алдына, оны актерлік шеберлікпен ұштастыра білу көп еңбек пен ізденісті талап етеді. Себебі, театр маманы М. Байсеркенов: «... сахнадағы тіл мәдениеті әлі күнге өрге баспай келе жатыр. Жалаң декламация, жалған пафос, құрғақ баяндау көз аштырмайтын болды. Сахнадан сөйлеген сылдыр сөзден көрермен мезі болып бітті. Асығып – аптығып, сөзінің аяғын жұтып жұлмалап, жұлқып сөйлеген жара-

лы сөздерді естігенде, жаның жабырқайды. Жалаулаған жасық сөздің жаныңа батқаны сондай – жадап-жүдеп, күйзелмекке шараң жоқ», – дейді» [7, 250 б.].

Жоғарыда көрсетілгендей, әншінің орындауындағы шығармалар күрделі, аралас, ауыспалы өлшемдер болады, кейбір қазақ әндерінің жігерлі, шабытты, екпінді шығуына еріннің артикуляциялық нақтылығының көмегі зор. Ол әнші-орындаушының тіл бұлшық еті, ерін бұлшық етінің дамуына байланысты.

«Сөз мәнін анық жеткізу – оның нақты эмоциялық бояуы, әрине, барлық ұлттық мектеп әншілеріне өте қажетті», – дейді орыс вокалдық педагогикасының теоретик, зертеуші ғалымы Л.Б.Дмитриев [4, 504 б.].

Мысалы: халық композиторлары Үкілі Ыбырай әндерінің ішіндегі «Гэкку», Біржансал әндерінің ішіндегі «Жанбота», сонымен қатар көңілді әндерде дауыссыз дыбыстар өте анық, ашық болуы керек. Сонда ғана, бұл мысалда көрсеткендей дыбыс қарқыны өте жеңіл болады, тез арада дыбыстың өзгеруі ән желісін бұзбайды, сөздің түсінікті болуына көмектеседі.

Әрине әрбір музыкалық шығарманың өлшемдеріне, ырғақтарына (ритм) байланысты сөйлеу жобасын анықтау керек, ән ырғағы неғұрлым тез болса, дикция да солғұрлым анық болуы керек. Екпінді жәй айтылатын әндерде дикция өте жұмсақ, созылмалы болуы оның анықтығына кедергі жасамауы қажет, жалпы ән әуенінің кең тыныстылығы сөздің анықтығына біршама кедергі келтіргенмен, үлкен түсіністікпен, сезімталдықпен орындалған шығармада, әншінің орындаушылық қабілетінің деңгейін анықтайды.

Сонымен күрделі, аралас, ауыспалы өлшемдегі музыкалық шығарма болсын, не болмаса жәй екпіндегі шығарма болсын, сөз анық болуы керек. Осы екі жағдайда да мәтіннің айтылуына (сөзге) біркелкі көзқарас болуы қажет.

«Біздің ойымызша, қазіргі заманғы әншінің кәсіби дайындығы кезінде актерлік шеберлікті қалыптастыру. Атап айтқанда, «сахналық сөйлеу» - вокалдық өнерге

қатысты барлық аспектілерде. Өкінішке орай, озық вокалдық педагогтар мен фониятрлардың, сондай-ақ көрнекті театр қайраткерлері мен әншілердің жетістіктеріне қарамастан, «ақылды сөзге» деген көзқарас жақсарып қана қоймай, одан да елеусіз қалар еді. Жас әншілер вокалдық шығарманың мазмұнына, ойға және фразаның реңіне, тіпті сөздің дұрыс айтылуына, яғни дикцияға, ал диалект пен фраза жиі құбылыс болды. Сонымен қатар, вокал педагогтарының дауыстың не болғанын, «әдемі жоғарғы» болатынын, ал әнші не айтатынын естуге болады, бұл маңызды емес» [14, 173 б.].

Шығармашылық саласында сөзді ақын тұндырса, сөз астарын музыканың иірімдерімен орындаушы әнші тудырады. Сол себептен әншілерге сөз астарын, мағынасын ашу басты міндет. Демек сөз астарына табан тіреген әнші, орындаушы ретінде шығарманың көркемдік тұлғасын аша алатын алтын кілті.

Сондықтан, әншілерден ана тілінің бай болмысын бұзбай, вокалдық фонетикалық әуені мен орфоэпиялық ерекшеліктерін қатаң сақтау талап етіледі [13, 183 б.]. Сайып келгенде әншілер шетел, ресей, т.б. халық әндерін орындау барысында тіл заңдылықтарын ескеру міндетті.

Әншілерге шығарма сөзінің тактілерге сай бөлінуін, сөйлемдердің мазмұнының толық қамтылуын, терең талдап, мағынасын музыканың көңіл күйіне бағындыра отырып ашуы басты мақсат.

«Дауыстың тембрін, оның динамикасын, сөздерді айту мәнерін өзгерте отырып, әнші шығарманың ішкі әлемін терең және бейнелі жеткізе алады, тамаша вокалдық-көркемдік бейне жасай алады» [8, 361 б.].

Сөздің сұлулығы мен шешендік пішініне, мазмұны мен жатықтылығына, тұлғалық сипатына назар аудара отырып, ең соңында үндік, әуендік тазалығын, әрі ашық, анық айтылуын қадағалау қажет.

Ол үшін әннің сөз тілінің ерекшеліктерін, грамматиканы, әсіресе вокал орфоэпия заңдылықтары мен ережелерін жақсы білуі қажет. Мәселен, академиялық, ақындық, ғылыми, шешендік, сахналық сияқты жоғарғы дәрежеде саналатын стиль-

ден басқа, бейтарап сөйлеу (нейтральная речь) нақышсыз, қарапайым сөйлеу стилі (просторечный стиль) болып бөлінеді. Бұл айырмашылықтарды жоғарғы кәсіби тұрғыдағы орындаушылар жақсы біледі. Жас буын талпкерлерді осы бағытта тәрбиелеу әр ұстаздың басты міндеті.

«Болашақ эстрада вокалісінің концерттік қызметке дайындық жүйесінің мазмұнды блогы зерттелетін процестің келесі міндеттерін қамтыды: кәсіби шеберлікті меңгеру (вокалдық техника, білім, білік, дағды, шығармаларды көркемдік-бейнелі іске асыру тәсілдері)» [1, 141 б.]. Вокалдық шығарманы зерттеу – композитордың ойын жеткізе білу. Зерттеп отырған шығарманың көркемдік табиғатын, мазмұнын және заңдылықтар жүйесін айыру. Сөз өнеріндегі стильдік заңдылықтарды тану көп ретте текстологиялық мәні мен төл сипатын байқаудан тұрады. Астарланған, алуан түрлі бейнені (образды) студенттерге

жан-жақты тәсілмен талдауға, түсіндіруге тура келеді. Әсіресе дүние жүзінің асыл қазынасы болып есептелетін классикалық шығармаларды, халық композиторларының әндерін орындаған кезде оның шығу тарихы, авторлардың өздеріне тән әуені мен сөз астарын ашуға өте көп көңіл бөлу қажет.

Кезінде К.Станиславский: «Дауысты дыбыстар-өзен, дауыссыз дыбыстар-өзен арнасы. Сөз тазалығы жоқ жайылма әндер-арнасыз өзен, әрі қарай батпаққа батып сөздер жоғалып жатады» – деген [15].

Шығармада берілген автордың мәтінін, халық әнін осы уақытқа дейін жеткен дәстүр бойынша, өзгертпей, тек орындаушының өзіне тән түсінігі, ішкі сезімімен орындау бұл ұстаздың шәкірттерге қоятын басты талабы. Әсіресе қазақ өлеңіндегі бейнеліктің сипатын, астарын, жұмбақтауды, тұспалауды, ымдауды, долбарлауды, меңзеуді, толғауды, зарлауды игеруі қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

- [1] Абельтаева, Ж. Музыкалық эстраданың болашақ вокалистін концерттік-орындаушылық қызметке дайындау. – Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ, –№1(45), 2015. –140-143 бб.
- [2] Аманов Б.Ж, Мұхамбетова А.И. Қазақстандағы жаппай музыкалық білім беру // Дәстүрлі қазақ музыкасы және XX ғасыр. – Астана, 2013. – 278-288 бб.
- [3] Вокалдық педагогика мәселелері. 7 шығ.. – М.: Музыка, 1984. – 212 б.
- [4] Дмитриев, Л. Б. Вокалдық әдістеме негіздері. – М.: Музгиз, 1963. – 674 б.
- [5] Дмитриев, Л. Б. Музыка. – М.: 2004. – 123 б.
- [6] Доливо, А. Певец и песня. – М. : Музыка, 2012.
- [7] Қырқынбекова, С.Т., Қырқынбекова, Б.Т. Қазақ театрларының дамуындағы сахна тілі шеберлігі. – Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ, – №1(49), 2016. – 249-253 бб.
- [8] Қалияқбарова, Л.Т. Юсупова, А.А. Камералық-вокалдық орындаушылық тарихы [The history of chamber and vocal performance] //Ғылым және әлем. Халықаралық ғылыми журнал [Science and world. International scientific journal]. №1(5), 2014 №1(5). ISSN 2308-4804.
- [9] Нұғыманова, Ә. Кіріспе сөз //Балалар дауысының тәрбиесі. – Алматы: Жазушы, 1970. – 3-4 бб.
- [10] Рахимов А. Режиссер шеберлігі. А.: Тарих тағылымы. 2010. – 248 б.
- [11] Россихина, В. Кеңестік камералық-вокалдық орындаушылық. – М. : Мәскеу университетінің баспасы, 2000.
- [12] Сапарғалиева, Г.Г. Драма актерлеріне ән пәнінен дәріс берудің ерекшеліктері. – Алматы: Қазақпарат, 2002.
- [13] Сапарғалиева, Г.Г. Музыкалық театр актерлерінің вокалдық дайындауы. // Хабаршы. «Педагогика және психология» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ. N1 (30), 4(9) 2(7), 2017.
- [14] Сладкопевец, Р.В. Опералық дауысты қоюдағы дикция мәселесі. ISSN 1997-0803. Мәскеу мемлекеттік мәдениет және өнер университетінің Хабаршысы. – 2013. 3(53), мамыр-маусым. 172-174 бб.
- [15] Станиславский, К.С. Актердің өз үстіндегі жұмысы. Шығ.жин., 3 том, 2 бөл. – М., 1965. – 34 б.

[16] Тлеухан, Б. Қазақтың кәсіби вокалды өнерінің кейбір ерекшеліктері // Құрманғазы және мыңжылдықтар тоғысындағы дәстүрлі музыка: Құрманғазының 175 жылдығына арналған халықаралық конференциясының материалдары / құраст. А.И. Мухамбетова. – Алматы: Дайк-Пресс, 1998. – 136-143 бб.

References

- [1] Abeltayeva, G. Preparation of future singers of musical variety for concert and performing activity. – Bulletin. Series «Pedagogical Sciences». KazNPU named after Abai's. No. 1 (45), 2015. PP. 140-143.
- [2] Amanov B. Zh., Mukhambetova A. I. Mass musical education in Kazakhstan // Traditional Kazakh music and the XX century. – Astana, 2013. – PP. 278-288.
- [3] Problems of vocal pedagogy. 7 exit. – Moscow: Music, 1984. – PP. 212.
- [4] Dmitriev, L. B. Fundamentals of vocal technique. – Moscow: Muzgiz, 1963. – PP. 674.
- [5] Dmitriev, L. B. Music. – Moscow: 2004. – PP. 123.
- [6] Dolivo, A. Singer and song. – Moscow: Music, 2012.
- [7] Kyrkynbekova, S. T., Kyrkynbekova, T. T. Mastery of stage language in the development of Kazakh theaters. - Bulletin. Series «Pedagogical Sciences». KazNPU named after Abai's. No. 1 (49), 2016. PP. 249-253.
- [8] Kaliakbarova, L. T. Yusupova, A. A. The history of chamber and vocal performance. Science and the world. International scientific journal. №1(5), 2014 №1(5). ISSN 2308-4804.
- [9] Nugumanova, A. Introduction // Education of children's voice. – Almaty: Writer, 1970. – PP. 3-4.
- [10] Rakhimov A. Rejisser sheberligi [Director's mastery]. Alm.: Tarih tagylimi [Lesson of the History]. 2010. PP. 248.
- [11] Rossikhin, V. The Soviet chamber-vocal performance. – Moscow: Moscow University Press, 2000.
- [12] Sapargaliev, G. G. Features of teaching music to drama actors. – Moscow: Higher School, 2002.
- [13] Sapargaliev, G. G. Vocal training of musical theater actors. // Bulletin. Series «Pedagogy and psychology». KazNPU named after Abai's. N1 (30), 4(9) 2(7), 2017.
- [14] Sladkopevets, R. V. The problem of diction in Opera voice production. ISSN 1997-0803. Bulletin of the Moscow state University of culture and art. - 2013.3 (53), may-june. PP. 172-174.
- [15] Stanislavsky, K. S. The work of the actor in fact. Output. Jean., Volume 3, cab 2. – M., 1965. – 34 P.
- [16] Tleukhan, B. Some features of vocal art in // Kurmangazy and traditional music at the turn of the millennium: proceedings of the international conference dedicated to the 175th anniversary of Kurmangazy / comp. I. Mukhambetova. Almaty: Dyke Press, 1998. – PP. 136-143.

Важность дикции при обучении певца-актера

Г. Г. Сапаргалиева

*Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Пение можно назвать музыкальной речью, и потому певческий голос отличается от разговорного не только диапазоном и силой, но и тембром, то есть отличается так называемой окраской голоса. В обучении вокалистов важно понимать, что между дикцией вокалиста и его голосообразованием существует тесная взаимосвязь. Активность и слаженность работы артикуляционных органов определяет качество произношения звуков речи, разборчивость слов, или дикцию. Эта тема является актуальной на сегодняшний день – практика показывает, что многие обучающиеся вокалу нуждаются в постановке дикции. Кроме того, вокальная педагогика обязательным образом предполагает обучение ясному и выразительному произношению слов, как необходимому условию исполнения вокального произведения. И надо сказать, что выразительность дикции не получить без определенных техник.

Ключевые слова: обучение вокалу; техника певческой дикции; пение; артикуляция; вокальная речь; техника речи; певческая дикция; дикция речи.

Importance of dictions when teaching singer-actor

G.G. Sapargalieva

*T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Singing can be called a musical speech, and therefore the singing voice differs from the spoken one not only in range and strength, but also in timbre, that is, it differs in the so-called voice coloring. In the training of vocalists, it is important to understand that there is a close relationship between the diction of the vocalist and his voice formation. The activity and coherence of the work of articulatory organs determines the quality of pronunciation of speech sounds, legibility of words, or diction. This topic is relevant today - practice shows that many students of vocals need staging diction. In addition, vocal pedagogy necessarily involves teaching a clear and expressive pronunciation of words, as a necessary condition for the performance of a vocal work. And I must say that the expressiveness of diction cannot be obtained without certain techniques.

Keywords: vocals training; technique of singing diction; singing; articulation; vocal speech; speech technique; singing diction; diction of speech.

Редакцияға 15.10. 2019. қабылданды.

МРНТИ 50.00.01.

С.С. ЖУСУПБЕКОВ¹, Л.К. АБЖАНОВА¹, О. НАУРЫЗБАЕВ¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ПАРАМЕТРИЧЕСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ МОДЕЛИ НА ПРИМЕРЕ ВОДОГРЕЙНОГО АГРЕГАТА

Аннотация

Статья посвящена системным вопросам, связанным с принципами математического моделирования технологических объектов, и степени адекватности тех или иных математических описаний реальным процессам в этих системах. В статье с использованием метода наименьших квадратов (МНК) построена модель водогрейного агрегата, как ММО-система. Проведен анализ технологического процесса как сложный многосвязанный объект управления. На основе экспериментальных данных получена математическая модель в пространстве состояний водяного тракта. Установление адекватности математической модели реальному объекту осуществлялся путем непосредственного сравнения выходных величин объекта с выходными величинами модели. Приведены результаты сравнительной оценки переходных характеристик построенной математической модели и объекта управления. Из переходных характеристик объекта и математической модели следует, что математическая модель достаточно верно описывает качественно и количественно свойства моделируемого объекта, т. е. она адекватна моделируемому объекту. Изложенный материал позволяет научить студента исследовать процессы методом математического моделирования, включая составление математического описания, выбор метода решения, программную реализацию модели и проверку адекватности модели реальному объекту.

Ключевые слова: ММО-система; идентификация; математическая модель; Matlab; переходная характеристика; объект.

Сложность технических систем и технологических процессов, обосновывается тем, что все реальные системы обладают нелинейностями и многосвязностью [1]. В этих условиях, исследование данных систем является актуальной задачей, привлекающей исследователей систем управления.

Специфика многомерных (многосвязных) систем автоматического управления заключается в том, что поведение каждой управляемой координаты определяется всей совокупностью управляющих воздействий, образующих вектор управления, а также вектором возмущающих воздействий [2; 3].

Следствием этого является необходимость создания таких систем, управляющих одновременно несколькими взаимосвязанными параметрами некоторого физического процесса. То есть построение МИМО-систем [4].

Водогрейный агрегат как МИМО-система. Теплоэнергетические объекты также относятся к МИМО-системам. В таких объектах изменение одного управляющего воздействия вызывает изменение сразу нескольких управляемых переменных [5]. В качестве МИМО-системы рассмотрим водогрейный агрегат (Рисунок 1).

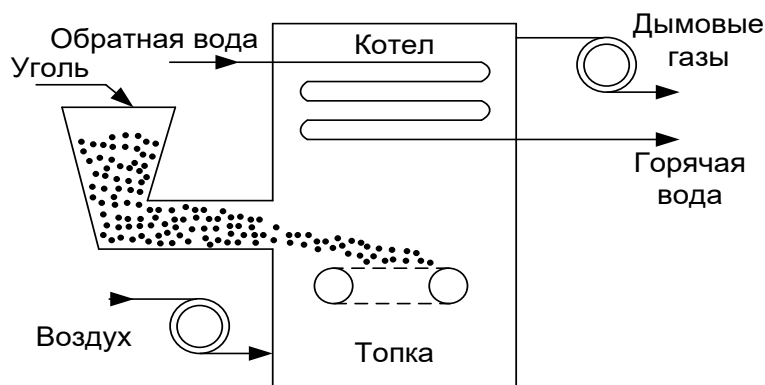

Рисунок 1. Схема водогрейного котла

Изучая процессы, протекающие в водогрейном котле, можно их разделить на следующие тракты (Рисунок 2): процесс горения и выделения тепла (топливный тракт); процесс нагревания воды (водяной тракт);

процесс нагревания воздуха (воздушный тракт), а также образование газа от горения и продвижение его по котлу (газовый тракт) [6; 7].

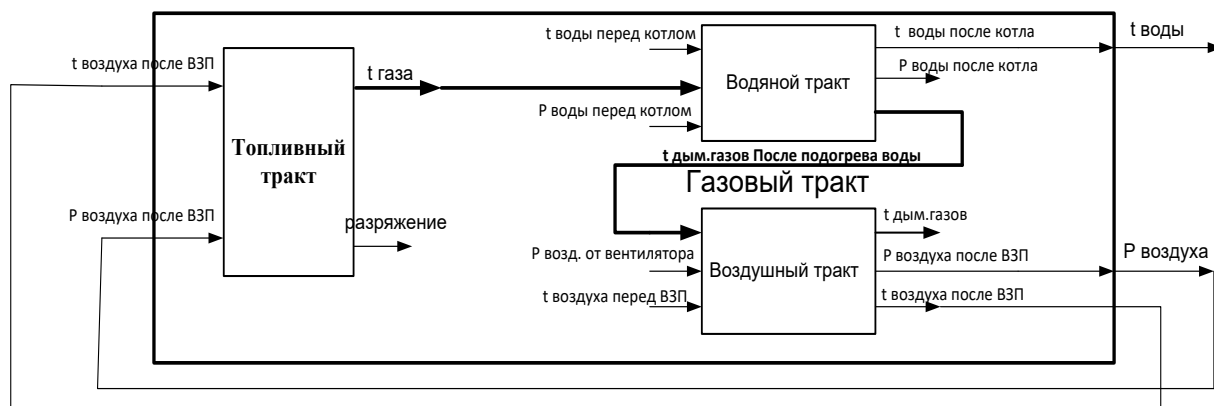

Рисунок 2. Схема водогрейного котла с трактами

На схеме показано влияние температуры дымовых газов, $T_{2,3,4}$, на все сигналы котлоагрегата, в том числе, на температуру воды и воздуха котлоагрегата, T_5, T_1 , на давление воды, измеряемой на входе и выходе котлоагрегата, P_2 , на давление воздуха, P_1 [7].

Температура газов от горения является выходной величиной топливного тракта и входной величиной для водяного и воздушного тракта. По мере продвижения газа по газозвоздушному тракту передается тепло воде, подогреваемому воздуху, стенкам печи и трубам. Определенная часть тепла теряется на выходе.

Газовую часть составляют газоход, на входе которого стоит вентилятор, а на выходе – дымосос. Интенсивность процесса горения зависит от способа подвода и распределения воздуха между частицами топлива [8]. Этот процесс обеспечивается дутьевыми вентиляторы. Дымососы предназначены для отсасывания газов, образованных при горении. Этот тракт является главным, так как без временной подачи воздуха и высасывания образовавшегося газа процесс горения невозможен.

В топливном тракте осуществляется процесс горения топлива. Горение топлива является сплошным физико-химическим процессом, химическая сторона которого, представляет собой процесс окисления горючих элементов топлива кислородом. Данный процесс сопровождается выделением большого числа теплоты. Образовавшееся тепло передается воде через стенки труб. Качество нагревания жидкости напрямую зависит от интенсивности горения, которое в свою очередь зависит от таких факторов как: вид топлива, количества воздуха, количества горелок, форма горелок, а также их расположения.

В водяной части котла происходит нагревание воды. Процесс теплообмена в котле идет через водогазонепроницаемые теплопроводные стенки – обычно это трубы. Внутри труб происходит непрерывная циркуляция воды, а снаружи они омываются горячими топочными газами.

Воздушную часть составляет

воздухоподогреватель. Который нагревает воздух за счет газов. Воздух также находится в водогазонепроницаемых трубах, омываясь со всех сторон горячими газами. В дальнейшем нагретый воздух подается на вход топливного тракта.

Построение математической модели водогрейного агрегата и параметрическая идентификация модели. Наиболее важным этапом эксперимента идентификации является выбор математической модели системы. Этот выбор зависит от большого числа факторов: цели, преследуемые экспериментом, физическая природа процессов, априорные сведения об изучаемой системе и т. п. [9; 10].

После исследования процессов в котле, разделив условно его на четыре тракте, можно сказать что мы определили эго структуру. Далее, для построения математической модели объекта необходимо определится с видом уравнения, а также определить коэффициенты математической модели.

Математическое описание объекта следует выбирать таким образом, чтобы оно отражало физическую структуру объекта, и было удобно для выбора алгоритма управления. Для определения математической модели применен аппарат идентификации программы Matlab System Identification Toolbox – Ident [11; 12]. В качестве примера приведен процесс построения водяного тракта (Рисунок 3).

Идентифицированная модель соответствует реальному на 95.97%; 95.17%; 99.64% по каждому входу.

Введя в рассмотрение переменные состояний, обозначения для входных и выходных сигналов: , получим математическую модель водяного тракта в пространстве состояний, описывается системой дифференциальных уравнений:

$$\begin{cases} \dot{x}_1 = -0.04961x_1 + 0.04675x_2 + 0.0137x_3 + 0.05885x_4 + 0.008307u_1 + 0.0003465u_2 - 0.01395u_3 \\ \dot{x}_2 = 0.00398x_1 - 0.03104x_2 - 0.02502x_3 + 0.03469x_4 + 0.007721u_1 + 0.004266u_2 - 0.003168u_3 \\ \dot{x}_3 = -0.06563x_1 + 0.0003189x_2 - 0.01519x_3 + 0.00932x_4 + 0.004473u_1 + 0.003692u_2 - 0.005254u_3 \\ \dot{x}_4 = -0.005768x_1 - 0.04603x_2 - 0.00672x_3 - 0.1005x_4 - 0.01443u_1 + 0.002319u_2 - 0.01081u_3 \\ y_1 = -0.007241x_1 - 0.2951x_2 + 0.0528x_3 - 1.443x_4 + 0.7502u_1 + 0.02657u_2 + 0.04783u_3 \\ y_2 = -5.043x_1 - 2.786x_2 + 0.04628x_3 - 0.3949x_4 + 0.05011u_1 + 0.007442u_2 + 0.5391u_3 \\ y_3 = -1.165x_1 - 1.685x_2 + 0.0731x_3 - 0.01918x_4 - 0.005816u_1 + 0.05488u_2 + 0.7384u_3 \end{cases}$$

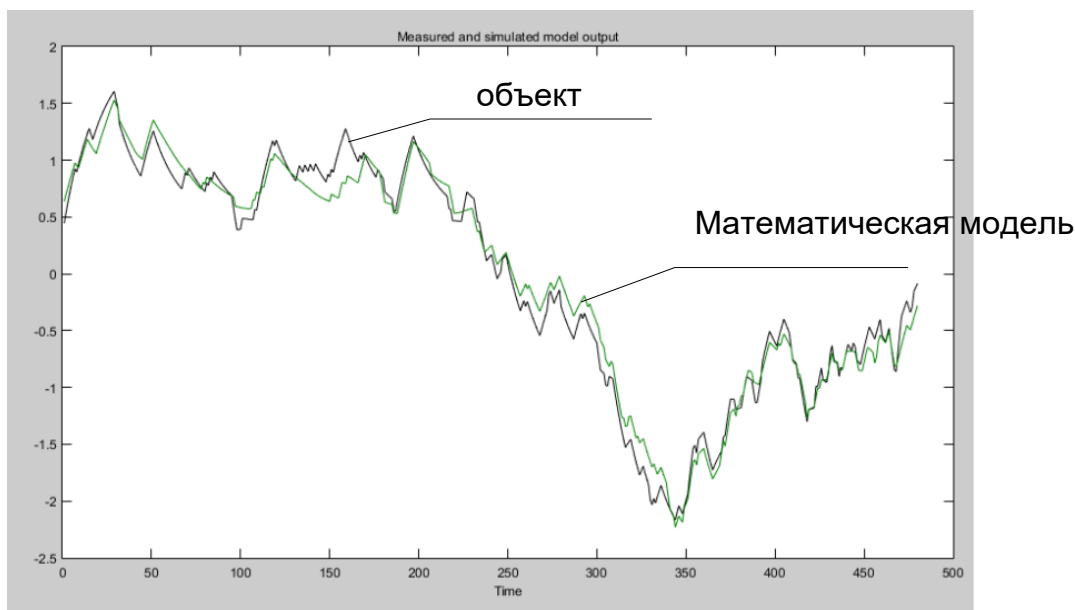

Рисунок 3. Результат параметрической идентификации котельного агрегата

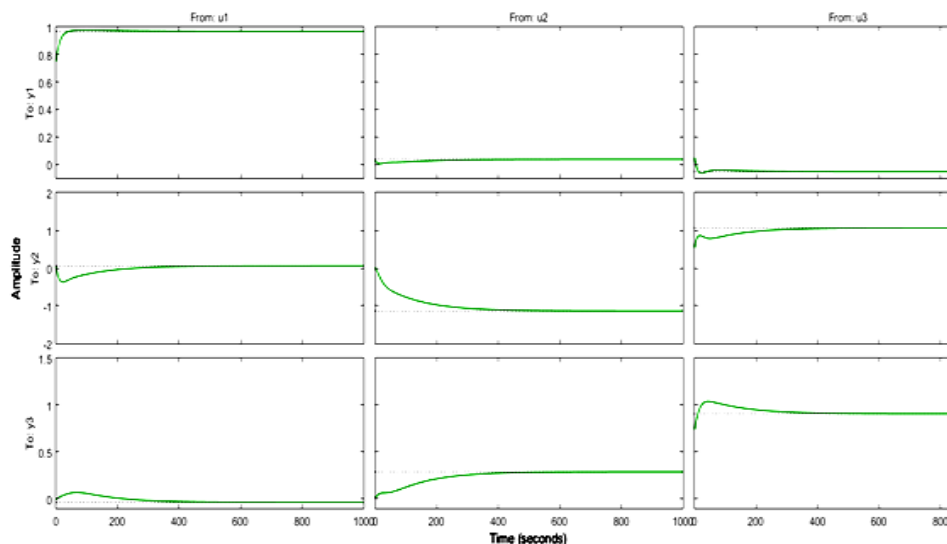

Рисунок 4. Переходные характеристики водяного тракта

Переходные процессы водяного тракта (Рисунок 4) показывают, что подсистема является устойчивой, так как переходные процессы сходятся к установившемуся состоянию [13-15].

В статье рассмотрен водогрейный агрегат, описаны процессы, протекающие в нем; сформирована функциональная схема водогрейного агрегата; выявлены взаимосвязи между входными и выходными сигналами. В результате, была определена

структура взаимосвязанного водогрейного агрегата в целом.

С использованием инструментария System Identification Toolbox MATLAB, с точностью от 90 до 99%, была построена адекватная математическая модель в пространстве состояний водяного тракта водогрейного котла. Данная математическая модель отражает все взаимосвязи водяного тракта.

Список использованных источников

- [1]. Пашков Л.Т. Математические модели процессов в паровых котлах. – М.: Институт компьютерных исследований, 2017. – 208 с.
- [2]. Федоткин, И.М. Математическое моделирование технологических процессов. – М.: Либроком, 2018. – 416 с.
- [3]. Самарский А.А., П.Н.Вабищевич. Вычислительная теплопередача. – М.: Либроком, 2012. – 784 с.
- [4]. Схиртладзе А.Г., Бочкарев С.В., Лыков А.Н. Автоматизация технологических процессов: Учебное пособие. – Старый Оскол: ТНТ, 2013. – 524 с.
- [5] Сидельковский Л.Н., Юренев В.Н. Котельные установки промышленных предприятий. – М.: Энергоатомиздат, 1988. – 528 с.
- [6] Мухин, О.А. Автоматизация систем теплогасоснабжения и вентиляции: учебное пособие для вузов. – М.: Альянс, 2015. – 304 с.
- [7] Abzhanova L.K., Mukhanov B.K., Akhmetov D.F. Development of Multiply Input Multiply Output Control System of the Boiler Aggregate //The 5th Electronic International Interdisciplinary Conference – ЕИИС, august 8-12. – 2016. – P.212-215.
- [8] Пономарев А.А. Модель газозвоздушного тракта теплоэнергетического котла как объекта регулирования. Сборник научных трудов НГТУ. – 2010. – №3(61). – С.19-28.
- [9] Селиванов А.В., Селиванов Ю.В. Методы идентификации систем автоматического управления электроприводами постоянного тока //Вестник белорусского университета. – 2008 – №1(18) –134 с.
- [10] Zhussupbekov S.S., Ibrayeva L.K., Khan S.G., Komada P. The experience of application of measurement uncertainty evaluation methods in calibration. News of the academy of sciences of the republic of Kazakhstan Kazakh national research technical university named after K. I. Satpayev series of geology and technical sciences 4 (436) july – august 2019, .- Page 79-86.
- [11] Zhussupbekov S.S., Iskakova A.M, Wojcik W., Omirbekova Zh. Research and analysis of the physicochemical properties of coal and biomass //Информатика и прикладная математика: Материалы IV Международной научно-практической конференция, 25-29 сентября. – Алматы, 2019.
- [12] Тимофеев, В.Б. Компьютерное моделирование физических процессов в пакете MATLAB: Учебное пособие. – СПб.: Лань КИТ, 2015. – 736 с.
- [13] Ольхович Л. Автоматизированная оптимизация бизнеспроцессов //Л. Ольхович //Вестник Санкт-Петербургского государственного университета. Сер. 10: Прикладная математика, информатика, процессы управления. – 2008. – №3 – С.127-135.
- [14]. Ivliev A.V. Structure of ERP systems for small enterprises /Budikhin A.V., Pashkov D.A. //Information and telecommunication technologies in intelligent systems, 03-09 July, – Lugano: Schweiz.– 2010. – P.37-44.
- [15]. Жусупбеков С.С Микропроцессорные системы управления многосвязанными технологическими процессами /Сборник тезисов V Всемирного конгресса инжиниринга и технологии-WCET. – 2012. – С.13-14.

References

- [1]. Pashkov L.T. Matematicheskie modeli processov v parovyh kotlah. – M.: Institut komp'yuternyh issledovaniy, 2017. – 208 c.
- [2]. Fedotkin, I.M. Matematicheskoe modelirovanie tekhnologicheskikh processov. – M.: Librokom, 2018. – 416 c.
- [3]. Samarskiy A.A., P.N. Vabishchevich. Vychislitel'naya teploperedacha. – M.: Librokom, 2012. – 784 c.
- [4]. Skhirtladze A.G., Bochkarev S.V., Lykov A.N. Avtomatizatsiya tekhnologicheskikh processov: Uchebnoe posobie. – Staryj Oskol: TNT, 2013. – 524 c.
- [5] Sidel'kovskij L.N., Yurenev V.N. Kotel'nye ustanovki promyshlennyh predpriyatij. – M.: Energoatomizdat, 1988. – 528 s.
- [6] Muhin, O.A. Avtomatizatsiya sistem teplogazosnabzheniya i ventilyacii: uchebnoe posobie dlya vuzov. – M.: Al'yans, 2015. – 304 c.
- [7] Abzhanova L.K., Mukhanov B.K., Akhmetov D.F. Development of Multiply Input Multiply Output Control System of the Boiler Aggregate //The 5th Electronic International Interdisciplinary Conference – EIIC, august 8-12. – 2016. – P.212-215.
- [8] Ponomarev A.A. Model' gazovozdushnogo trakta teploenergeticheskogo kotla kak ob'ekta regulirovaniya. Sbornik nauchnyh trudov NGTU. – 2010. – №3(61). – С.19-28.
- [9] Selivanov A.V., Selivanov YU.V. Metody identifikatsii sistem avtomaticheskogo upravleniya elektroprivodami postoyannogo toka //Vestnik belorusskogo universiteta. – 2008 – №1(18) – 134 s.
- [10] Zhussupbekov S.S., Ibrayeva L.K., Khan S.G., Komada P. The experience of application of measurement uncertainty evaluation methods in calibration. News of the academy of sciences of the republic of Kazakhstan Kazakh national research technical university named after K. I. Satpayev series of geology and technical sciences 4 (436) july – august 2019, .- Page 79-86.
- [11] Zhussupbekov S.S., Iskakova A.M., Wojcik W., Omirbekova Zh. Research and analysis of the physicochemical properties of coal and biomass //Informatika i prikladnaya matematika: Materialy IV Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskaya konferenciya, 25-29 sentyabrya. – Almaty, 2019.
- [12] Timofeev, V.B. Komp'yuternoe modelirovanie fizicheskikh processov v pakete MATLAB: Uchebnoe posobie. – SPb.: Lan' KPT, 2015. – 736 c.
- [13] Ol'hovich L. Avtomatizirovannaya optimizatsiya biznesprocessov /L. Ol'hovich //Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 10: Prikladnaya matematika, informatika, processy upravleniya. – 2008. – №3 – S.127-135.
- [14]. Ivliev A.V. Structure of ERP systems for small enterprises /Budikhin A.V., Pashkov D.A. //Information and telecommunication technologies in intelligent systems, 03-09 July, – Lugano: Schweiz.– 2010. – P.37-44.
- [15]. Zhussupbekov S.S. Mikroprocessornye sistemy upravleniya mnogovyazannymi tekhnologicheskimi processami /Sbornik tezisov V Vsemirnogo kongressa inzhiniringa i tekhnologii-WCET. – 2012. – S.13-14.

Математикалық модельдеу және су жылыту қондырғысының мысалын қолдана отырып модельді параметрлік сәйкестендіру

С.С.Жусупбеков¹, Л.К.Абжанов¹, О.Наурызбаев¹

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

(Алматы, Қазақстан)

Андатпа

Мақала технологиялық объектілерді математикалық модельдеу принциптерімен және жүйелердегі нақты процестерге белгілі бір математикалық сипаттамалардың жеткіліктілік дәрежесімен байланысты жүйелік мәселелерге арналған. Мақалада ең аз квадраттар әдісін (ең аз квадраттар) пайдаланып, су жылыту қондырғысының моделі МІМО жүйесі ретінде жасалған. Процесті күрделі басқарылатын күрделі объект ретінде талдау.

Тәжірибелік мәліметтер негізінде су жолының мемлекеттік кеңістігінде математикалық модель алынады. Математикалық модельдің нақты объектіге сәйкестігі объектінің шығыс мәндерін үлгінің шығыс мәндерімен тікелей салыстыру арқылы анықталды. Құрылған математикалық модель мен басқару объектісінің өтпелі сипаттамаларын салыстырмалы бағалау нәтижелері келтірілген.

Нысанның өтпелі сипаттамалары мен математикалық модельден математикалық модель модельденген объектінің қасиеттерін дәл және сапалы түрде сипаттайды, яғни модельденетін объектіге сәйкес келеді. Ұсынылған материал студенттерге математикалық модельдеу әдісі бойынша процестерді оқып үйренуге, соның ішінде математикалық сипаттаманы дайындауға, шешім әдісін таңдауға, үлгіні бағдарламалық қамтамасыз етуге және модельдің нақты объектімен сәйкестігін тексеруге мүмкіндік береді.

Ключевые слова: МИМО-жүйе; идентификация; математикалық модел; Matlab; өтпелі сипаттама; объект.

Mathematical modeling and parametric identification of a model using the example of a water-heating unit

S.S.Zhusupbekov¹, L.K.Abzhanova¹, O.Nauryzbaev¹

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article is devoted to systemic issues related to the principles of mathematical modeling of technological objects, and the degree of adequacy of certain mathematical descriptions to real processes in these systems. In the article using the least squares method (least squares), a model of a water-heating unit is constructed as a MIMO system. The analysis of the process as a complex multi-connected control object.

Based on the experimental data, a mathematical model is obtained in the state space of the water path. The adequacy of the mathematical model to the real object was established by directly comparing the output values of the object with the output values of the model. The results of a comparative assessment of the transition characteristics of the constructed mathematical model and the control object are presented.

From the transient characteristics of the object and the mathematical model, it follows that the mathematical model fairly accurately and qualitatively describes the properties of the modeled object, i.e., it is adequate to the modeled object. The material presented allows you to teach a student to study processes by the method of mathematical modeling, including the preparation of a mathematical description, the choice of a solution method, software implementation of the model and verification of the model's adequacy to a real object.

Key words: MIMO system; identification; mathematical model; Matlab; transient response; object.

Поступила в редакцию 27.11.2019.

FTAMP 14.25.07.

Ұ.Қ. ҚЫЯКБАЕВА¹, А.Е. ИНИЯТОВА¹, Ж.Ж. АСАНХАНОВА,¹

Г.Қ. ШЫРЫНБАЕВА¹, М.К. СУРАНШИЕВА¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

(Алматы, Қазақстан)

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТИҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ТҰРҒЫЛЫҚТЫ МЕКЕН-ЖАЙЫ БОЙЫНША ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСЫ

Аңдатпа

Мақала авторларлары әлеуметтік педагогтың тұрғылықты жері бойынша жасөспірімдермен жұмысын және әлеуметтік көмекке мұқтаж жасөспірімдерді немесе балалардың мекен-жайы бойынша отбасы жағдайын және оның әлеуметтік ортасындағы білім ортасын басшылыққа ала отырып қорғауды атап көрсетеді. Әлеуметтік

педагогикалық жұмыс және баланың негізгі мәселелерін анықтау, жасөспірімдер мен балалар үшін олардың тұрғылықты жері бойынша қолайлы жағдай туғызу, білім беруді жаңғырту контекстінде әлеуметтік жұмысқа жәрдемдесу, сондай-ақ қоғамға бейімдеу. Зерттеу барысындағы әлеуметтік жұмыстың негізгі бағыттары, әлеуметтік педагогикалық қамтамасыз ету, әлеуметтік жұмыс процестері.

Түйін сөздер: жасөспірімдермен жұмыс, әлеуметтік педагогика, тұрғылықты мекен-жай бойынша әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік қорғау, тарихи-эксперименталдық моделдеу әдістері, әлеуметтік психологиялық зерттеу.

Бүгінгі жасөспірімдер мен жастар – еліміздің ертеңгі болашағы. Мемлекетіміздің өркендеуіне ат салысатын қоғамның басты қозғаушы күші де – жастар. Жастардың тәрбиесіне, олардың әлеуметтік жағдайына ерте күннен, яғни бала кездері мен жасөспірім шағынан аса мән беру керек.

Еліміздің қарыштап дамуына, экономикалық жағдайының реттелуіне, алдағы күндерде бейбіт те тыныш өмір сүруімізге үлкен әсер ететін – ол жас буын. Ал жастардың, жасөспірімдердің қоғамдағы жағдайын реттеп, олардың білімді жасқа айналуына зор септігін тигізетіндер – әлеуметтік педагогтер екені сөзсіз.

Балалар мен жасөспірімдер өмірінің қиын кезеңдерінде әлеуметтік педагогтің көмегіне мұқтаж болады. Күйзеліске душар болып, көптеген психологиялық өзгерістерді басынан кешіретін өтпелі кезеңде әрбір қоғамның болашағы болып саналатын балалар мен жасөспірімдердің мәселелерін тындап, түсініп, шешім қабылдауға көмектесетін мамандардың маңызы зор. Сол себепті де 1991 жылы елімізде әлеуметтік педагог қызметі енгізілді. Бұл мамандық еліміздің рухани, әлеуметтік, саяси жағдайына елеулі әсер етіп, мемлекет ретінде дамып, кемел болашаққа қол жеткізуіне өз үлесін тигізеді.

Білім беру мекемелерінде әлеуметтік педагогтардың қызмет етуі оқушылардың қоғамға бейімделуін, тұлға болып қалыптасуын және қиындықтармен лайықты түрде күресе біліп, күрделі мәселелерде дұрыс шешім қабылдауын қамтамасыз етеді. Әлеуметтік мамандар балалар мен жасөспірімдердің тұлғалық қасиеттерін зерттеумен айналысады. Осы жұмыстары барысында олардың арман, мақсаттарын қалыптастырып, өмірлерін жүйелі арнаға

бұруға көмектеседі. Дегенмен, жаңа қалыптасып келе жатқан жас буынның өміріне арнайы мамандар ғана емес, бүкіл халық жауапты. Себебі елдің рухани, мәдени ахуалынан көрініс беретін жастардың психологиялық жай-күйлері мемлекет үшін аса маңызды. Сондықтан әлеуметтік педагогика мамандығы бүгінде бұқаралық сипатқа ие [1].

Бүгінгі күні балалар мен жасөспірімдер арасында біршама маңызды проблемалар көрініс табууда. Зерттеу нәтижелері бойынша келтірілген статистикалық мәліметтерге сүйенер болсақ, оқушылардың басым көпшілігі мектептегі үлгерімдері, ата-анамен қарым-қатынасы, достарының және жақын адамдарының болмауына байланысты күйзелістерді басынан өткереді. Аз қамтылған, толық емес, кикілжіңді отбасылардың көбеюі жасөспірімдер арасында темекіге әуес болу, ішімдік қолдану, нашақорлық, бұзақылық сынды қоғам дерттерінің дамуына себеп болып отыр. Тіпті, соңғы кездері құлағымызға көп ілініп жүрген жан түршігерлік оқиғалардың, балалар мен жасөспірімдердің өздерінен кіші балаларға зорлық-зомбылық көрсетуі – қоғамның үлкен проблемасы. Осындай әлеуметтік жағдайларда балалар мен жасөспірімдердің қайғылы жағдайға душар болуының алдын алу үшін әлеуметтік педагогтар әлеуметтік қорғау жұмыстарын жүргізеді.

Әлеуметтік қорғау 4 бағытта жүргізіледі:

1. Тұлғаның дамуы мен қалыптасуын әлеуметтік қорғау.
2. Тұлғаның даму, қалыптасу ортасын әлеуметтік қорғау.
3. Адам құқығын қорғау
4. Мақсатты әлеуметтік қорғау

Осы әлеуметтік қорғау жұмыстарын жүргізу үшін әлеуметтік педагог алдымен балаларға немесе жасөспірімдерге зерттеу жасайды. Бұл жұмыстардың ішіндегі ең маңыздысы тұрғылықты мекен жайы бойынша жүргізілетін жұмысы [2].

Әлеуметтік педагог көмекке мұқтаж болған баланы не жасөспірімді қорғау, әлеуметтік ортасын қалыптастыру барысында оның тұрғылықты мекен-жайын, отбасылық жағдайын, білім алатын ортасын басшылыққа ала отырып жұмыс істейді. Оқушының әлеуметтік портретін жасау барысында бес түрлі ақпарат басшылыққа алынады: оқушы туралы жалпы мәлімет, жеке психологиялық ерекшеліктері, тұлғаның бағытталу картасы, әлеуметтік педагогикалық жағдайды қалыптастыру және іске асыру бойынша педагогтің жұмысы, тұлғаның әлеуметтенуіне, дамуына әлеуметтік факторлардың ықпалы. Тұрғылықты мекен-жайы (қала, ауыл), отбасы, мектептегі достары осы соңғы ақпараттар қатарына жатады.

Бұл құжат қарапайым болып көрінгенімен, оның мазмұны оқушының тұлғалық, негізгі әлеуметтік психологиялық мінездемесін зерттеуге, оқушының әлеуметтік тәрбиесінің деңгейін көтеруге бағытталған нақты тәрбиелік іс-шараларды атқаруға мүмкіндік береді.

Қиын балалармен, әлеуметтік көмекке мұқтаж жасөспірімдермен жұмыс барысында

әлеуметтік педагог оның үйіне бару арқылы жұмыс істейді. Осы жұмысы барысында жан-жақты зерттеу жүргізіп, ол бойынша акт жасайды [3].

Үйіне бару актісі оқушының әлеуметтік паспортында сақталады.

Әлеуметтік педагог жұмысының өнімді болуы үшін, яғни ерекше назардағы балалар мен жасөспірімдерге тиісті түрде көмек көрсете алу үшін отбасына мінездеме беріледі. Ол мінездемеде отбасы тәрбиесінің түрі, отбасындағы қиындықтар және психологтан алынған мәліметтер жазылады.

Әлеуметтік педагог оқушының тұрғылықты мекен-жайында, яғни үйінде болғаннан кейін отбасына әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан зерттеу жасайды. Отбасы туралы мәліметтерді *ақпарат жинау әдістері: бақылау, сауалнама арқылы, мінездеме жүйесі социометрия тестілеу; алғашқы мәліметтерді талдау әдістері: сапалық, сандық, отбасын суреттеу тарихи-эксперименталдық модельдеу* әдістері арқылы алса болады.

Әлеуметтік педагогтің есеп беруінің бір түрі «Оқушының үйіне бару туралы журналы» болып табылады (Кесте 1). Ол әлеуметтік педагогтің атқаратын міндеттерін ескере отырып, жұмыс уақытын бөлуі мен бөлуі мен орындалуына мүмкіндік береді [4].

Кесте 1

«Оқушының үйіне баруын тіркеу» журналы

Күні	Оқушының аты-жөні	Мекен-жайы, телефоны	Кім қатысты	Қолы

Отбасымен жұмыс кезеңдерін бақылап отыруына кеңес беру журналы көмектеседі. Кеңес берудің толық сипаттамасы оқушының әлеуметтік паспортына енгізіледі, мұнда атқарылған жұмыс туралы белгіленеді. Тұрғылықты мекен-жайы бойынша жүргізілетін осы жұмыстар мен сараптаулардың нәтижесінде әлеуметтік педагогтің тарапынан ата-анаға кеңес беріледі. Ол мәліметтер «Ата-анаға кеңес

беру» журналында толтырылады (Кесте 2).

Әлеуметтік қорғауға зәру балалар мен жасөспірімдердің қатарында ата-анасынан айырылған жетім балалар да бар. Олармен тұрғылықты мекен-жайы бойынша жүргізілетін жұмыстар өзіндік сипатқа ие. Бұл балалардың да тұрғылықты жеріне әлеуметтік педагогтің баруы міндетті және ол зерттеу жұмыстарынан соң акті толтырылады.

Кесте 2

«Ата-анаға кеңес беру» журналы

Күні уақыты	Оқушының аты-жөні	Ата-анасының аты-жөні	Қай тақырыптан кеңес берілді	Ескертпе	Қолы
-------------	-------------------	-----------------------	------------------------------	----------	------

Актіге баланың аты-жөні, туған күні, туған жері жайлы жалпы мәліметтермен қатар ата-анасы жайлы мәлімет (аты-жөні, қашан қайтыс болды), туыстары және қарамағына алған адамдар туралы мәлімет енгізіледі. Сонымен қатар ең басты назарда болатын, баланың кейінгі өмірінде материалдық жағдайын қамтамасыз етіп, қоғамдық ортаға бейімделуіне қажетті жағдайды жасайтын оған тиесілі дүние мүлік мәселесі. Сол себепті актіде мүлкі туралы мәлімет көрсетіледі (мүлкінің тізімі, сақталуы).

Дүние-мүлкі тіркелуінде ата-анасының қайтыс болғаннан кейін қалған мүлкі тіркеледі. Әлеуметтік педагог 3 данадан мынадай үлгіде тіркейді.

Ескертуге мынадай ақпарат жазылады: кімнің атында; сапасы қандай; кімге берілген, кімнің атына негізделіп жазылған (кітаптар, бағалы қағаздар), номері (акцияға арналған және бағалы қағаздар)

Құрылған күні. Әлеуметтік педагог (қолы). Комиссия мүшелері (қолы).

Кесте 3

Тұрғылықты жер бойынша мынадай дүние-мүлік есепке алынады
(аты-жөні КТЖ, ата-ана қамқорлығынсыз қалған)

Р/с	Зағтардың атауы	Затқа мінездеме қолдану деңгейі	Саны	Сапасы	Ескерту
-----	-----------------	---------------------------------	------	--------	---------

Әлеуметтік педагог тұлғаның қоғамдағы өмірге бейімделуін қамтамасыз ету үшін білім беру ұйымдары мен тұрғылықты мекен-жайы бойынша білім алушылардың білім алуы, тәрбиеленуі, дамуы және әлеуметтік қорғалуы бойынша іс-шаралар кешенін жүзеге асырады. Демек, баланың тұлға болып қалыптасуында, қоғамға бейімделуінде отбасындағы жағдайлар ғана емес, оның тұрғылықты мекен-жайы бойынша білім алатын мекемесі де маңызды рөл ойнайды. Сол себепті әлеуметтік педагогтар оқушының мектебіне, сыныбына сипаттама құжат даярлайды. Ол құжатта мектептің мекен-жайы, ондағы оқушылардың, қыз балалар мен ұл балалардың саны көрсетіледі. Балаға тұлғалық зерттеу жүргізу барысында оның сынып жетекшісімен тығыз қарым-қатынас

орнатылады. Оқушының мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-қатынасы, мектептегі үлгерімі оның психологиялық жай-күйіне тікелей әсер етеді. Мектептегі сабақ уақытында бала ата-ана қарауынан тыс қалады. Сол уақытта олардың тәртібіне, жеке қауіпсіздігіне мектептегі мұғалімдері жауапты болады. Баланың бойынан қандай да бір психологиялық ауытқушылықтар, өзгерістер немесе қарым-қатынас барысындағы қиындықтар байқалар болса, сынып жетекшісі мектептегі психолог маманға хабар беріп, алдағы жұмыстарына көмек көрсетуі тиіс. Ал психолог маман әлеуметтік педагогпен бірігіп жұмыс жүргізе отырып алдағы қиындықтардың, қайғылы жағдайлардың алдын алулары әбден мүмкін. Жұмыс барысынан, әрине баланың ата-

анасы немесе ата-анасынан айырылған бала болса, қарамағына алған жауапты адамдар хабардар болады [5].

Әлеуметтік педагогтар оқушының тұрғылықты мекен-жайы бойынша білім алатын мекемесінде жұмыс істеу барысында оқушылардың жалпы психологиялық ахуалдарын байқау үшін тұрақты, жүйелі түрде зерттеу жұмыстарын жүргізіп отырады. Ол жұмыстар оқушылардан сауалнама алу, психологиялық тренингтер өткізу немесе оқушылармен ашық пікірлесу түрінде жүзеге асады.

Аз қамтылған, көп балалы отбасынан шыққан оқушыларды немесе ата-анасынан айырылған жетім балалар мен жасөспірімдерді материалдық, рухани жағынан қолдау – әлеуметтік педагогтар мен психологтардың басты міндеті. Балаларға мектепте ыстық тамақтың берілуі, мектепке қажетті құрал-жабдықтармен немесе қыстық киіммен қамтамасыз етілуі, әлеуметтік қаржылай көмектің тұрақты түрде көрсетілуі осы мамандардың бақылауында болады [6].

Иә, жоғарыда келтірілген мәліметтер бойынша қоғамның, мемлекеттің болашағы болып саналатын балалар мен жасөспірімдердің психологиялық жағдайларын бақылауда ұстаудың қаншалықты маңызды екені түсінікті болды. Осы қажеттіліктерден әлеуметтік педагогтардың да қоғамдағы маңызы, өзіндік орны байқалады. Қоғам, халық мамандарға деген құрметтерін қалыптастырып, жұмыстарында көмек көрсетуге тиіс болса, әлеуметтік педагогтар да қоғам алдындағы жауапкершіліктерін терең сезінулері керек.

Байқағанымыздай, әлеуметтік педагогтардың күрделі де жауапты жұмыстары тек сырттай бақылаумен, теориялық тұрғыда ғана жүргізілмейді. Атқарылатын істер толыққанды әрі нәтижелі болулары үшін әлеуметтік педагогтар өз қызметтерінде түрлі бағыттар мен әдіс-тәсілдерді қолданады. Балалармен, олардың ата-аналарымен, ұстаздарымен тікелей қарым-қатынас орнату барысында ғана мамандар көмекке мұқтаж жандарға қол ұшын соза алады. Оқушының психологиялық портретін толыққанды

жасап, қоғамдық бейімделуіне жасалған жағдайларға нақты баға бере алулары үшін әлеуметтік педагогтар олармен тұрғылықты мекен-жайлары бойынша жұмыс жүргізеді. Оқушының үй жағдайымен, отбасының моральды-материалды сипатымен, білім алып, бос уақытын өткізетін ортасымен танысу әлеуметтік педагогтің жұмысын өнімді етпек [7].

Белгілі американдық маман У.Глессер, «егерде баланың тұлғалық қажеттіліктері үйде іске асырылмаса, олар мектепте жүзеге асуы тиіс. Оқушы табысқа қол жеткізу жолдарын мектепте үйренеді: өз құрбы-құрдастары және ересектермен өзара қарым-қатынас орнатады. Жалғыздық, яғни тек өзімен өзі жеке қалған бала немесе ересек адам болсын, іштей қанағат сезіміне бөлене алмайды... Мектептегі оқу мен әлеуметтік мәселені оқушының өз бетінше шешуіне лайық ұйымастырылуы тиіс» – дейді [8]. Бұл тұста түсінетініміз, баланың, жасөспірімнің тұлғалық қалыптасуы оның тұрғылықты мекен-жайына, яғни үйіне, онан кейін білім алатын мектебіне байланысты болады. Сол себепті де әлеуметтік мамандардың жасөспірімдермен жұмыс істеу барысында олардың тұрғылықты мекен-жайына байланысты ерекшеліктерге баса назар аудара отырып жұмыс істеуі іс-әрекеттің өнімді әрі нәтижелі болуына әсер етпек.

Қорыта айтқанда, әлеуметтік мамандардың қиын да күрделі қызметтері, қоғам алдында үлкен жауапкершілікті арқалайтын жұмыстары мемлекет тыныштығы мен дамуы үшін аса маңызды. Ақпарат көздерінің кеңейіп, тоқтаусыз ағылып жатқан шағында, әлемнің жаһандануы, техниканың жылдам дамуы орын алып тұрған күрделі кезеңде балалар мен жасөспірімдерге бақылау жасау қоғамның ең маңызды мақсатына әрі проблемасына айналды. Өз қызметін сүйетін, мамандығын жетік меңгерген толыққанды әлеуметтік мамандардың барында еліміз қандай қиындықтарды болсын жеңіп шығады дегенге кәміл сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1]. Власова Н.В, Шабажанова С.Қ. Мектептегі психологиялық диагностика. – Алматы, 2000. – 245 б.
- [2]. Арыбаева К.М. Девиантты мінез-құлық жасөспірімдерімен түзетушілік- педагогикалық жұмыс атқару. – Алматы, 2006. – 56 б.
- [3]. Әлеуметтік педагогтың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру. /Психология. Социология. Дефектология: Республикалық педагогикалық журнал. – 2005. – №3. – 89 б.
- [4]. Отбасы - әлеуметтік институт /Қазақстанның білім және ғылым әлемі: Республикалық-ғылыми-әдістемелік және педагогикалық журнал. – 2006. – №3. – с.
- [5]. Ауытқушы мінез-құлықтың шығу себептері мен факторлары. /Мектептегі психология /Психология в школе. – 2006. – №5. – с..
- [6]. Еркеғалиева Ж.А. Білім беру ұйымдарында әлеуметтік қызметті ұйымдастыру. – Алматы, 2000.
- [7]. Дүйсенғалиева Т.М. Әлеуметтік педагогке көмек. – Алматы, 2008. – 95 б.
- [8]. Муханбетжанова Қ.М., Ерниязов О.Н. Әлеуметтік педагог жұмысының әдістемесі. – Алматы, 2008. – 215 б.
- [9]. Арымбаева К.М. Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен түзетушілік-педагогикалық жұмыс атқару /Оқу-әдістемелік құрал. – Шымкент, 2003. – 155 б.
- [10]. Әлеуметтік-психологиялық тренинг жаттығулары. – Дарын. Қараша-желтоқсан, 2005. – 145 б.
- [11]. Баймұқанов М.Т. Отбасымен әлеуметтік педагогикалық жұмыс. – Астана, 2005. – 110 б.
- [12]. Байтұрсынова А.А. Арнайы педагогика: проблемалар мен даму болашағы: Оқу құралы. – Алматы, 2008. – 258 б.
- [13]. Таженова Г.Б. Әлеуметтік-педагогикалық жұмысының технологиялар. – Павлодар: ПМПУ, 2018. – 120.

References

- [1]. Vlasova N.V, Shabazhanova S.K. Mekteptegi psihologiyalyk diagnostika. – Almaty, 2000. – 245 b.
- [2]. Arybaeva K.M. Deviantty minez-kulyk zhasospirimderimen tyzetushilik- pedagogikalық zhұmys atqaru. – Almaty, 2006. – 56 b.
- [3]. Әleumettik pedagogtuң kәsibi құzirettiligin қалыptastyru. /Psihologiya. Sociologiya. Defektologiya: Respublikalyқ pedagogikalық zhurnal. – 2005. – №3. – 89 b.
- [4]. Otbasы – әleumettik institut /Қazaqstannuң bilim zhәне ғылым әlemi: Respublikalyқ-ғыlymi-әdistemelik zhәне pedagogikalық zhurnal. – 2006. – №3. – s.
- [5]. Auыtkushy minez-қулықtuң shyғu sebepteri men faktorlary. /Mekteptegi psihologiya /Psihologiya v shkole. – 2006. – №5. – s..
- [6]. Erkegalieva ZH.A. Bilim beru ұjymdarynda әleumettik қызmetti ұjymdastyru. – Almaty, 2000
- [7]. Dүйsensengalieva T.M. Әleumettik pedagogke көmek. – Almaty, 2008. – 95 b
- [8]. Muhanbetzhanova Q.M., Erniyazov O.N. Әleumettik pedagog zhұmysynuң әdistemesi. – Almaty, 2008 – 215b.
- [9]. Arymbaeva K.M. Deviantty minez-құлықty zhasospirimdermen tyzetushilik-pedagogikalық zhұmys atqaru / Оқu-әdistemelik құрал. – SHymkent, 2003. – 155 b.
- [10]. Әleumettik-psiologiyalyқ trening zhattyғулары. – Daryn. Qarasha-zheltoksan, 2005. – 145 b.
- [11]. Bajmұқанov M.T. Otbasymen әleumettik pedagogikalық zhұmys. – Astana, 2005. – 110 b.
- [12]. Bajtұrsynova A.A. Arnajy pedagogika: problemalar men damu bolashay: Оқu құралы. – Almaty, 2008. – 258b.
- [13]. Tazhenova G.B. Әleumettik-pedagogikalық zhұmysynuң tekhnologiyalar. – Pavlodar: PMPU, 2018. – 120.

Работа социального педагога с подростками по месту жительства

*У. Кыякбаева¹, А. Иниятова¹, Ж. Асанханова¹, К. Шырынбаева¹, М. Сураншиева¹
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Авторы статьи подчеркивают, работа социального педагога с подростками по месту их жительства и защищать подростков или ребенка которое нуждается социальной помощи, руководствуясь своим местом жительства, семейным положением и образовательной средой в его /ее социальной среде. Социальная работа и выявление основных проблем ребенка, создание комфортной атмосферы для подростков и детей по месту их жительства, основной вопрос создания благоприятной атмосферы для подростков и детей по месту жительства, содействия социальной работе в контексте возобновления образования, а так же адаптация к обществу и место, где они живут в социальной среде. В ходе исследования основные направления социальной работы, социальное обеспечение, процессы социальной работы.

Ключевые слова: работа с подростками, социальная педагогика, социальная работа по месту жительства, социальная защита, методы историко-экспериментального моделирования, социально-психологические исследования.

The work of a social educator with adolescents in the community

*U. Kuyakbayeva¹, A. Iniyatova¹, Zh. Assankhanova¹
Abay University (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The authors of the article emphasizes the work of a social pedagogue with adolescents at their place of residence and to protect adolescents or children who need social assistance, guided by their place of residence, marital status and educational environment in his / her social environment. social work and identification of the main problems of the child, creating a comfortable atmosphere for adolescents and children at their place of residence, marital status and educational environment in his / her social environment. social work and identification of the main problems of the child, creating a comfortable atmosphere for adolescents and children in their place of residence, the main issue of creating a favorable atmosphere for adolescents and children in the community, promoting social work in the context of renewed education, adaptation to society and a place where be found in the social environment, as well as adaptation to society and the place where they live in the social environment.

Keywords: working with teenagers, social pedagogy, social work in the community, social protection, methods of historical and experimental modeling, social and psychological research».

Редакцияға 16.06.2019. қабылданды.

МР НТИ 14.25.05

Р.К. БЕКМАГАМБЕТОВА¹, И.Р. ХАЛИТОВА¹, А. АЙТБАЕВА¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАССМОТРЕНИЯ КРИЗИСОВ ДЕТСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема кризиса детского развития. По утверждению автора, психика ребёнка в процессе развития проходит определённые стадии, которые называются критическими периодами. В эти возрастные промежутки возникают противоречия во внутреннем состоянии ребёнка, изменяются его взаимоотношения с родителями и обществом. Преодолевая кризис, ребёнок переходит на новую ступень психического развития и в зависимости от того, как ребенок преодолеет трудные периоды, зависит формирование его характера, внутреннего мира и самосознания. Если родители будут неправильно вести себя в это сложное для ребёнка время, то риск возникновения у него нервно – психических заболеваний будет очень велик, у ребенка развивается неуверенность в себе, низкая самооценка, возникает чувство оскорбленного достоинства, ощущение неполноценности, недоверие к окружающей среде.

Кризис детского развития – это закон развития. Кризисом детского развития считается переход из одного возрастного этапа на другой, более высокую ступень развития. Каждый ребенок через это должен пройти, считается, что ребенок, не переживший, по-настоящему кризис, не будет полноценно развиваться дальше.

Автор выделяет в раннем и дошкольном возрасте следующие виды кризиса детского развития: кризис новорожденности, кризис первого года жизни, кризис трех лет, кризис шести-семи лет. В статье дается подробная характеристика вышеуказанным кризисам детского развития и раскрыты пути их преодоления.

Ключевые слова: кризис, кризис детского развития, возрастные этапы, новообразования, противоречия, причины, переходный период.

Кризисом детского развития называют переходный период между возрастными этапами развития детей.

Кризис детского развития – это достаточно короткий, бурный период, который сопровождается качественными изменениями в психике ребенка. Любой кризис в развитии ребенка – это неизбежный процесс. Без возрастных кризисов невозможно развитие ребенка, каждому ребенку надо пройти кризис, чтобы подняться на более высокую ступень развития, считается, что ребенок, не переживший, по-настоящему кризис, не будет полноценно развиваться дальше

Кризисы, в отличие от стабильных периодов, длятся недолго – несколько месяцев, при неблагоприятном стечении обстоятельств они могут растягиваться до года или даже двух лет.

Проблема кризиса детского развития

нашла отражение в работах П.П.Блонского[1], Л.С.Выготского [2], Э.Эриксона[3], А.Н.Леонтьева [4], Д.Б.Эльконина [5], Л.И.Божович [6], К.Н.Поливаной [7] и др.

Впервые обосновал критические периоды П.П.Блонский[1], при этом он обращал особое внимание на то, что кризис – это трудный период в педагогическом отношении, в это время наблюдается неустойчивость нервной системы и неуравновешанность в поведении детей.

Л.С.Выготский [2], развил идею П.П.Блонского о кризисе детского развития. Известный психолог придавал кризисам в развитии ребенка большое значение и утверждал, что развитие ребенка протекает неравномерно и противоречиво.

По мнению Л.С.Выготского[2], кризис – это время качественных позитивных изменений в развитии ребенка, переход ребенка на более высокую ступень развития,

а содержание кризиса – это распад сложившихся социальных ситуаций и возникновение новых.

Л.С. Выготский [2], рассматривает динамику переходов от одного возраста к другому. По его мнению, на разных этапах изменения в детской психике могут происходить медленно и постепенно, а иногда – быстро и резко. Выделяются стабильные и кризисные стадии развития, их чередование – закон детского развития. Для стабильного периода характерно плавное течение процесса развития, без резких сдвигов и перемен в личности ребенка. Незначительные, минимальные изменения накапливаются и в конце периода дают качественный скачок в развитии: появляются возрастные новообразования, устойчивые, фиксирующиеся в структуре личности. Кризис начинается и завершается незаметно, его границы размыты и не отчетливы, обычно обострение наступает в середине периода. Для окружающих ребенка людей кризис связан с изменением поведения, появлением «трудновоспитуемости». Ребенок выходит из-под контроля взрослых, для него характерны аффективные вспышки, капризы, конфликты с близкими.

В кризисе развитие приобретает негативный характер: распадается, исчезает то, что образовалось на предыдущей стадии. Но создается и что-то новое. Новообразования оказываются неустойчивыми и в следующем стабильном периоде трансформируются, поглощаются другими новообразованиями, растворяются в них, и, таким образом, отмирают.

Л.С.Выготский [2], под кризисом развития понимал сосредоточение резких и капитальных сдвигов, изменений и переломов в личности ребенка.

Д.Б. Эльконин [5], развил представления Л.С.Выготского о кризисе детского развития. По его утверждению, к каждой точке своего развития ребенок подходит с известным расхождением между тем, что он усвоил из системы отношений человек – человек, и тем, что он усвоил из системы отношений человек – предмет. Как раз моменты, когда

это расхождение принимает наибольшую величину, и называются кризисами, после которых идет развитие той стороны, которая отставала в предшествующий период. Но каждая из сторон подготавливает развитие другой. По мнению Э. Эриксона[3], благополучное разрешение кризиса дает больше возможности для личностного роста.

К.Н.Полиганова [7], считает, что кризис – это совершенно специфическое психологическое пространство, в котором совершается акт развития. По ее утверждению, предшествующий кризису стабильный период формирует то или иное новообразование, которое связано с выходом на новый уровень произвольности. Объективно оно присутствует у ребенка, но он еще не владеет своей новой способностью. Для превращения ребенка в субъект новой способности нужны соответствующие условия. Таким условием и оказывается психологическое пространство кризиса. Итак, психологическое содержание возрастного кризиса в концепции К.Н.Поливановой – это субъективизация способностей.

Из вышесказанного можно сделать следующий вывод: возникают кризисы из-за физиологических и психологических изменений, кризисы положительно влияют на развитие ребенка.

Следует заметить, что поведение ребенка в период кризиса – это всегда запрос на другое отношение к нему. Кризисы проходят мягче, если окружение чутко и правильно реагирует на запросы ребенка, быстро перестраивает взаимоотношения с ребенком. Сила протекания кризиса зависит и от темперамента ребенка. Некоторые дети, особенно холерики, вкладывают больше психической энергии в любые свои проявления, соответственно кризис у таких детей проходит более бурно. Кризис у детей проходит по разному: у кого-то незаметно, у других сопровождается повышенной нервной возбудимостью, плохим поведением, у третьих – заболеванием.

Динамика развития ребенка характеризуется чередованием стабильных и

критических периодов, в стабильный период постепенно, медленно накапливаются количественные изменения, которые затем скачкообразно превращаются в качественные новообразования, т.е. в стабильный период возникают новообразования, как обычно возникновение нового приводит к распаду старого, во время кризиса происходит противоречие нового и старого.

Таким образом, процесс количественного накопления изменений приводит к качественному скачку, т.е. кризису, происходит дисгармония отношений ребенка со средой, с окружающими людьми, перестройка его бытия, его отношения к себе. Именно в этот период происходят принципиальные изменения в психике ребенка. В критический период обостряются противоречия между новыми потребностями ребенка и старыми формами его взаимоотношений со взрослыми.

Критические периоды протекают стремительно и бурно, хотя они начинаются и заканчиваются незаметно.

Л.С.Выготский [2], выделил следующие кризисы детского развития:

- кризис новорожденности,
- кризис одного года,
- кризис 3-х лет,
- кризис 6-7 лет.

Каждый период характеризуется следующими показателями:

- социальная ситуация (форма взаимоотношений ребенка со взрослыми в этот период),
- тип ведущей деятельности, реализующий социальные отношения,
- возрастные новообразования.

Между этими показателями существуют сложные взаимоотношения, благодаря ведущему типу деятельности возникают новообразования, которые приводят к возникновению трудностей в общении ребенка со взрослым, поскольку ребенок нуждается уже в новых отношениях с ним.

Основной смысл критических периодов заключается в позитивных изменениях в

ребенке. Каждый кризис сопровождается переходом на другой возрастной этап, например:

- кризис новорожденности – это переход из новорожденности в младенчество,
- кризис одного года – переход из младенчества в раннее детство,
- кризис трех лет – ступенька из раннего детства в дошкольный период,
- кризис 6-7 лет – переход из дошкольного периода в младший школьный период.

Кризис новорожденности. Период новорожденности психологи называют кризисным.

Кризис новорожденности – это промежуточный период между внутриутробным и внеутробным образом жизни ребенка.

Рождение – это кризис, родившийся ребенок попадает в совершенно новые условия существования: это переход от темноты к свету, от тепла к холоду, от одного вида питания к другому. Ребенок, отделяясь от матери, перестает ощущать ее тело, что ведет к появлению чувства незащищенности и тревоги. Ребенок испытывает стресс, он – беспомощный. В эти трудные минуты взрослые должны оказать помощь в приспособлении в окружающей среде. Взрослые окружают его заботой и удовлетворяют все его потребности: в еде, питье, тепле, общении, спокойном сне, уходе, гигиене и др.

Психика новорожденного ребенка располагает набором врожденных безусловных рефлексов, которые помогают ему в первые часы жизни.

К ним относятся:

- сосательный,
- дыхательный,
- защитный,
- ориентировочный,
- хватательный рефлекс.

Признаки кризиса новорожденного:

- потеря веса в первые дни после рождения,
- крикливость ребенка при неудовлетворении базовых потребностей,
- вздрагивания, сжатие пальцев в кулачок,

хватательные движения при купании и переодевании.

Данный период характеризуется тем, что в этом возрасте ребенок в основном спит. Ребенок считается не приспособленным к жизни не только потому, что не может удовлетворить свои потребности, но и потому, что у него пока нет ни одного сформированного поведенческого акта. Наблюдая за ним, можно заметить, что даже сосанию ребенка приходится учиться. Отсутствует у него и терморегуляция, зато развит инстинкт самосохранения: приняв внутриутробную позу, он уменьшает площадь теплообмена. Период новорожденности считается временем адаптации к новым условиям жизни. Постепенно увеличивается время бодрствования; развивается зрительное и слуховое сосредоточение, т.е. возможность сосредоточиться на зрительном и слуховом сигналах. Развиваются первые сочетательные и условные рефлексы, например, на положение при кормлении. Идет развитие сенсорных процессов – зрения, слуха, осязания, причем оно происходит значительно быстрее, чем развитие моторики.

В этот период ребенок умеет различать соленый, горький, сладкий вкус и реагировать на звуковые раздражители. Однако самым важным моментом в его психическом развитии является возникновение слухового и зрительного сосредоточения. Слуховое сосредоточение возникает в 2-3 недели. Ребенок замирает и замолкает при резком звуке, например, хлопнувшей двери. На третьей-четвертой неделе он уже реагирует на голос человека. Проявляется это следующим образом: он не только замирает, а еще и поворачивает голову в сторону его источника. На третьей-пятой неделе появляется зрительное сосредоточение. Это происходит так: ребенок замирает и ненадолго задерживает взгляд на ярком предмете, который попал в его поле зрения.

Таким образом, благодаря развитию слухового и зрительного сосредоточения у

ребенка к 5-6 неделям начинает закладываться основа для перехода от ощущений к восприятию. Он уже может воспринимать предмет не по частям, а в целом, проследить взглядом за движущимся предметом или повернуть голову за перемещающимся источником звука. На раздражитель он реагирует следующим образом: замирает и сосредоточивается только на источнике звука или объекте, все остальные реакции в данный момент прекращаются. Со временем, после приобретения способности узнавать голос ухаживающей за ребенком матери, видеть ее лицо, происходит установление эмоционального контакта с нею, появляется так называемый «комплекс оживления».

С первых часов жизни ребенка взрослые являются для него источниками звуковых и слуховых сигналов. Они смотрят на новорожденного, показывают ему разные предметы, разговаривают с ним, активизируя, таким образом, его ориентировочные реакции.

При наблюдении за рождением и первыми неделями жизни ребенка были получены следующие результаты. Ребенок начинает свою жизнь с крика, и это считается нормальным. Затем крик становится проявлением негативных эмоций. Новорожденный кричит, когда возникают неприятные ощущения, связанные с потребностью во сне, в пище, тепле, крик является реакцией на мокрые пеленки и т.д. Крик сопровождается мимическими изменениями: сморщиванием лица, покраснением кожи, кроме того, ребенок начинает совершать нескоординированные движения. В первую неделю жизни на лице новорожденного во время сна отмечаются движения, похожие на улыбку. Так как это происходит во сне, исследователи посчитали их спонтанным и рефлекторным сокращением мышц. Также в первую неделю жизни неосознанная улыбка возникает на лице ребенка при высоких звуках и различных звуковых стимулах, но уже к пятой неделе жизни просто человеческий голос не вызывают улыбку, ребенку нужны зрительные стимулы, в частности, вид

человеческого лица. Реакция на образ и голос взрослого проходит следующим образом: у ребенка возникает торможение общих движений, через 10 секунд на лице появляется выразительная улыбка, которая через 35 секунд исчезает. Так происходит общение с взрослым, которое считается проявлением первой социальной потребности ребенка. Постепенно, примерно к одному месяцу, у новорожденного вырабатывается особая эмоционально-двигательная реакция: при виде лица матери он останавливает на нем взгляд, протягивает к ней ручки, быстро двигает ножками, издает радостные звуки и начинает улыбаться. Такая реакция называется комплексом оживления. Появление комплекса оживления является новообразованием данного периода, считается завершением периода новорожденности и свидетельствует о переходе к младенчеству.

Д.Б. Эльконин[5], писал: «Улыбка на лице ребенка... является концом кризиса новорожденности. С этого момента у него начинается самостоятельная психическая жизнь. Дальнейшее психическое развитие ребенка есть, прежде всего, развитие средств его общения со взрослыми»

Кризис новорожденного обычно длится не более 1-2 месяцев. Физиологическим критерием окончания кризиса является зрительное и слуховое сосредоточение, а также достижение малышом веса, в котором он родился.

Психологическим критерием окончания кризиса новорожденности считается появление комплекса оживления.

Главным результатом кризиса новорожденного является комплекс оживления, это реакция малыша на внешние раздражители, он представляет собой совокупность следующих действий:

- оживленные движения ножками и ручками, выгибание спинки,
- улыбка, как ответная реакция на речь взрослого,
- громкие вскрикивания и протяжные гуления во время общения с окружающими людьми,

– реакция замиранья и зрительного сосредоточения на объекте внимания в первые секунды общения.

Родителям, чтобы помочь новорожденному менее болезненно пройти кризис, необходимо придерживаться следующих рекомендаций:

- кормить ребенка по требованию до сытости,
- соблюдать комфортный температурный режим в комнате малыша,
- разговаривать с ребенком ласковым тоном во время кормления, купания и в процессе переодевания, доброжелательное общение взрослого с ребенком способствует развитию комплекса оживления, а редкое и равнодушное – может привести к задержке психического развития ребенка,
- окружить вниманием и теплотой,
- делать массаж и гимнастику,
- выстроить режим дня и соблюдать его,
- в дизайне комнаты новорожденного использовать светлые пастельные тона, яркие цвета добавлять постепенно.

Не следует постоянно менять интерьер детской комнаты, ребенок ощущает себя комфортнее спокойнее в привычном помещении.

Нельзя с первых дней с новорожденным взаимодействовать и перенасыщать эмоциями и впечатлениями, показывать слишком яркие игрушки, ребенок может перенасытиться впечатлениями и стать беспокойным.

Нельзя оставлять плачущего ребенка наедине с самим собой «проплакаться».

От того, как пройдет период новорожденности, во многом будет зависеть дальнейшее развитие ребенка.

Кризис первого года жизни ребенка.

Кризис одного года возникает на стыке двух периодов: окончания младенчества и начала раннего детства, кризис наступает с 9 месяцев и длится до 1 года пяти месяцев.

Первый год жизни – важный этап в жизни ребенка: он начинает ходить, самостоятельно

передвигаться в пространстве. Ему все интересно, все хочет потрогать, попробовать на зуб. Вскоре малыш осознает себя самостоятельным и со скандалом отстаивает свое предпочтение.

Новые возможности позволяют ему впервые ощутить себя самостоятельным, но, оторвавшись от матери, он начинает бояться потерять ее, и старается не отходить от нее.

Причиной кризиса первого года является приобретение новых навыков воздействия на предметный мир, первое осознание себя как отдельного существа.

Годовалый ребенок проявляет упрямство (отказывается есть, гулять, одеваться) из-за того, что лишь таким образом он может проявить свою самостоятельность.

Кризис первого год жизни сопровождается внешними проявлениями и внутренними причинами. Внешние проявления заключаются в следующем: когда взрослый что-то запрещает ребенку или не понимает его, ребенок начинает беспокоиться, кричать, плакать, проявляет самостоятельность.

Ребенок может упасть на пол, кричать, стучать ногами, либо демонстрировать иные формы неповиновения взрослому, при этом внимательно наблюдать за реакцией на его поведение. Сутью такого поведения является испытание взрослого, исследование его реакции.

В кризисный период ребенок:

- упрям, отказывается выполнять просьбы родителей, кушать, мыться и т.д.,
- обидчив и раздражителен,
- неадекватно ведет себя на отказы и запреты: плач, крик, истерики,
- ребенок не отходит от мамы, требует постоянного внимания,
- постоянно меняется настроение, он то смеется, то плачет,
- противоречив в поведении: может попросить о помощи и тут же отказаться.

При частых эмоциональных приступах нарушается аппетит, сон становится беспокойным, ухудшается самочувствие.

Суть кризиса первого года жизни состоит в том, что ребенок начинает чувствовать

себя более самостоятельным: он начинает ходить, говорить, развиваются действия с предметами, но его возможности все же ограничены, во-первых, речь ребенка носит автономный характер, во-вторых, взрослый помогает ему в осуществлении любого действия.

Внутренние причины кризиса заключаются в нарастании противоречия между потребностями в познании окружающего мира и теми возможностями, которыми ребенок обладает.

Новообразования кризиса первого года жизни ребенка: развивается зрение, слух, восприятие, речь, память, мышление, возникает автономная речь, возрастает чувство «Я», свобода передвижения, расширяется окружающее пространство, повышается активность ребенка, усложняются взаимоотношения малыша и взрослых, происходит становление эмоциональных контактов с окружающими людьми, развиваются действия с предметами, происходит отделение ребенка от родителей, принятие ребенком границ.

В кризисный период родители не должны негативно реагировать на бурное проявление детских эмоций, надо:

1. Соблюдать режим дня. Важное новообразование кризиса – принятие ребенком границ, правил, следуя режиму дня ребенок растет здоровым, эмоционально уравновешанным, менее капризным.

2. Создание предметно-пространственной развивающей среды в квартире, способствующей интеллектуальному развитию ребенка, учитывающую возрастные особенности ребенка, обеспечивающая удобство ходьбы ребенка.

3. Обеспечение бытовой безопасности: надо убрать острые, бьющиеся предметы, закрыть электрические розетки, провода.

4. Дать ребенку возможность проявлять самостоятельность

5. Проявлять уважение к ребенку, окружить любовью, быть доброжелательным к ребенку.

В период завершения кризиса ребенок становится более спокойным, самостоятельным, совершенствуется

развитие речи, адекватно себя ведет, устанавливает контакты с окружающими людьми.

Кризис трех лет. Кризис трех лет наступает в 2, 5 лет и длится до 3,5 лет. Причиной кризиса является взросление ребенка, он хочет уйти из-под опеки родителей, это первое отделение ребенка от матери, ребенок открывается для общения с внешним миром, появляются первые навыки самообслуживания, первые навыки взаимодействия с предметами, возникают механизмы саморегуляции, он уже может выразить свои мысли и потребности. Ребенок бунтует против тех норм воспитания, которые сложились, считая, что он вырос из них. В этот период ребенок начинает понимать свое «Я», требует, чтобы его самостоятельность замечали взрослые.

Ребенок трех лет, отдаляясь от взрослых, пытается установить с ними новые отношения: «Я» – новая позиция «САМ». Отсутствие удовлетворения стимула «Я сам» является первой причиной возникновения проблем в отношениях со взрослыми.

Это период формирования не только основных черт характера, но и начало формирования личности.

Кризис трех лет впервые был описан немецким психологом Эльзой Келер в работе «О личности трехлетнего ребенка», где были выделены несколько симптомов явления, к числу которых относятся:

1. *Негативизм* – это отрицательная реакция, связанная с отношением одного человека к другому. Ребенок категорически отказывается подчиняться требованиям взрослого.

2. *Упрямство* – это реакция на свое собственное решение. Ребенок настаивает на своем требовании и на своем решении. Здесь ребенок выдвигает требование с той целью, чтобы с ним считались.

3. *Строптивость* – близка к негативизму и упрямству, но имеет специфические особенности. Это протест против порядков, которые существуют дома.

4. *Своеволие* – стремление к эмансипации от взрослого, обесценивание взрослого, «уходи», «ты плохая».

В кризисный период ребенок трех лет очень обидчив, злопамятен, он помнит длительное время наказание, иногда он может быть хитрым, показывает чувство, которое не испытывает, может быть чрезмерно настойчивым, истеричным.

В этот период ребенок требует от взрослых постоянного внимания к себе, сильно развито в нем чувство собственности, склонность к жадности и ревности, иногда ребенок может родителей назвать бранными словами.

Именно в этот период происходит разделение линии психологического развития мальчиков и девочек. У мальчиков на основе предметной деятельности формируется предметно-орудийная деятельность, а у девочек на основе речевой деятельности – коммуникативная.

Предметно-орудийная деятельность формирует зачатки конструирования, формирует абстрактное мышление, а коммуникативная деятельность развивает интуицию, способствует освоению логики человеческих отношений. Ребенок усваивает свою половую принадлежность.

Игнорирование кризиса порождает неврозы, лживость, расстройство нервной системы, раздражительность.

Новообразования кризиса трех лет:

– психологическая эмансипация «Я» от окружающих взрослых и установление со взрослыми новых отношений, появляется чувство «Я САМ», «Я ХОЧУ», «Я МОГУ»,

- независимость от взрослых,
- стремление к самостоятельности,
- формирование воли,
- новый уровень сознания,
- оценка собственных действий,
- обострение чувства собственного достоинства,

– стремление к достижению результата своей деятельности,

– стремление продемонстрировать свои успехи взрослым,

- ориентация на половую принадлежность

Кризис можно предотвратить, если взрослые правильно реализуют все задачи на этом возрастном этапе. Для этой цели необходимо:

– с начала третьего года предоставлять ребенку сильную самостоятельность во всем, что он может выполнить без помощи взрослого;

– считаться с мнением ребенка,
– поддерживать инициативу ребенка,
– предложить ребенку стратегию решения проблемы,

– относиться к самостоятельным действиям ребенка очень серьезно;

– нельзя допускать негативного отношения к ребенку;

– доверять ребенку, вселять уверенность;
– в процессе выполнения какого-либо действия поддерживать и почаще хвалить ребенка;

– учить малыша преодолевать трудности, препятствия;

– активизировать деятельность ребенка, побуждать к творчеству;

– относиться к ребенку как формирующейся личности,

– использовать сюжетно-ролевые игры,
– не сравнивать ребенка с другими детьми,
– позволять ребенку ошибаться,
– проявлять по отношению к ребенку дипломатичность.

Как не надо вести себя родителям во время кризиса ребенка трех лет:

– Постоянно ругать и наказывать ребенка за все неприятные для Вас проявления его самостоятельности.

– Не говорить «да», когда необходимо твердое «нет».

– Не пытаться любыми путями сгладить кризис, помня, что в дальнейшем у ребенка может повыситься чувство ответственности.

– Не приучать малыша к легким победам, давая повод для самовосхваления, потому что потом любое поражение для него станет трагедией. И в то же время не подчеркивать свою силу и превосходство над ним, противодействуя ему во всем, это приведет чуть позже или к безразличию во всем, или к разным видам завуалированного мщения исподтишка.

Кризис 6-7 лет. Толчком к запуску этого кризисного периода является:

– поступление в школу, обучение

накладывает на него новые обязанности, происходит ломка уже выработанных привычек,

– игровая деятельность заменяется учебной деятельностью,

– ребенок быстро вытягивается в длину,
– происходит смена зубов, появляются постоянные зубы.

В возрасте 6 лет у ребенка формируется готовность к обучению, заканчивается его беззаботная дошкольная жизнь, он приобретает новый статус – первоклассника, в жизни ребенка начинается новый период – младший школьный возраст. Стоит отметить, что в этот период жизни у ребенка наблюдается довольно серьезная стрессовая ситуация, связанная с тем, что социальная ситуация ребенка резко меняется. Она приходит на смену отношениям между ребенком и родителями, виды деятельности меняются, игровая деятельность заменяется на учебную деятельность. Родители, конечно же, весьма обеспокоены тем, насколько их чадо готово к тому, чтобы пойти в школу, справится ли с усвоением программы, как его примет новый коллектив.

Во многом кризис детей 6-7 лет обусловлен навалившимися на них обязанностями, с грузом которых маленькие ученики не всегда могут справиться без помощи родителей.

Согласно исследованиям Л. С. Выготского[2], старшего дошкольника отличает манерничанье, капризность, вычурное, искусственное поведение. У ребенка проявляется упрямство, негативизм. Исследуя эти особенности характера, Л. С. Выготский объяснил их тем, что детская непосредственность утрачивается. В данный период также возникает осмысленность в собственных переживаниях. Ребенку вдруг становится ясно, что у него присутствуют собственные переживания. Ребенок понимает, что они принадлежат только ему, сами переживания приобретают для него смысл. Это связано с весьма специфическим новообразованием – обобщением переживания, т.е. меняется отношение ребенка к окружающему миру.

По мнению Л. И. Божовича[6], кризис

6-7 лет вызван появлением новообразования – так называемой внутренней позиции. До настоящего возраста ребенок практически не задумывался о своем месте в жизни. Но в возрасте 6–7 лет эти вопросы становятся для него актуальными. В данном возрасте у детей появляется осознание своего социального «я». Дети подражают взрослым, стремятся утвердить свою значимость.

Л. И. Божович [6], указывала, что у ребенка в возрасте 6-7 лет появляется потребность в деятельности, которая обеспечивает его социальную позицию. Внутренняя позиция входит в противоречия с той социальной ситуацией, в которой находится ребенок в данный момент. С точки зрения взрослых он еще мал, а оттого беспомощен и несамостоятелен. Но в своих глазах ребенок уже взрослый, а потому может осуществлять социально значимую деятельность. Как считает Л.И. Божович [6], в основе кризиса 6-7 лет находится конфликт, который возникает от столкновения появившихся в процессе развития новых потребностей и неизменившего образа жизни ребенка и отношения к нему окружающих людей. Отношения окружающих взрослых людей не дают возможности ребенку удовлетворить потребности, которые у него появились. Это приводит к возникновению фрустрации, депривации потребностей, которые порождаются появившимися к этому времени психическими новообразованиями.

Ребенок начинает безо всякой причины кривляться, манерничать, капризничать, ходить не так, как ходил раньше, ходить изломанной походкой, говорить писклявым голосом. В его поведении появляется что-то нарочитое, нелепое и искусственное, какая-то вертлявость, паясничанье и даже клоунада. Конечно, дети кривлялись, паясничали или гримасничали и раньше, чем забавляют себя и взрослых. Но в 6-7 лет - это постоянное притворство и шутовство никак не мотивировано внешне, оно вызывает уже не смех, а осуждение взрослых.

Ребенок 6-7 лет в кризисный период:

– неусидчивый, грубый, вертлявый, раздражительный, вспыльчивый, высокомер-

ный, агрессивный, рассеянный, кляузничает на сверстников, – быстро утомляется, сравнивает постоянно себя с другими,

– отказывается делать то, что раньше ему нравилось,

– перестает слушаться взрослых,

– пытается специально передразнивать взрослых,

– какие-то мелочи доводят его до истерики,

– на любую тему ребенок готов спорить со взрослым часами,

– становится капризным и плаксивым,

– проявляется стеснительность, сильная неуверенность в себе исчезает детская непосредственность,

– изменяется отношение ко взрослому,

Позитивные новообразования происходят в период 6-7 лет:

– расширяется круг интересов и социальных контактов ребенка,

– осознает свое социальное «Я»,

– приобретает внутреннюю позицию,

– растет познавательная активность, ребенок с удовольствием хочет познавать и изучать новое,

– умеет анализировать, обобщать, сравнивать,

– теперь способен контролировать свое поведение, сознательно выполняет все правила и может вести себя правильно в общественных местах

– память становится лучше,

– у него появляется понятие о том, какие последствия может вызвать тот или иной поступок, раньше он не мог оценить исход своих действий, то теперь он понимает, что если будет плескаться в луже, то будет грязным и мокрым,

– ищет свое место в окружающем мире,

– пытается мерить на себя роли взрослого,

– формируется самооценка, сейчас понимает, что отношение детей к нему различно, он знает, что в нем хорошего, что плохого,

– хочет жить по другому,

– понимает свои чувства и переживания, умеет их обобщить, может объяснить почему, по какой причине радуется или грустит,

Для успешного преодоления кризиса необходимо взрослым проявлять гибкость, окружить ребенка лаской, вниманием, создать благоприятные условия ребенку:

- предоставлять свободу действий, должны существовать способы реализации самостоятельности,
- заранее знакомить ребенка со школой, в которой он будет учиться,
- соблюдать режим дня, выработать привычку рано ложиться спать и просыпаться,
- знакомить с правами и обязанностями, ребенок должен понять, что требования родителей основаны на доверии, расширяют его права, увеличивают ответственность,
- оказывать ребенку помощь, хвалить за незначительные достижения,
- прислушиваться к мнению ребенка,
- привлекать ребенка к обсуждению

семейных вопросов, для того, чтобы ребенок чувствовал равноправным членом семьи,
– учить способам борьбы с гневом.

Взрослым ни в коем случае нельзя идти на открытый конфликт с ребенком, это обостряет негативные симптомы.

Таким образом, наступление кризиса – это нормальное явление, кризис свидетельствует о том, что ребенок готов перейти на следующую ступеньку своего развития. Кризис протекает у всех детей по-разному, самое главное в кризисе – не сложности в воспитании, а те перемены, которые происходят в сознании ребенка.

Родителям в кризисный период надо набраться терпения, грамотно действовать в каждой ситуации, не позволять ребенку подчинять все в доме своей воле.

Список использованной литературы

- [1]. Блонский П.П. Педология. – М., 1934.
- [2]. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – СПб.: Союз, 2007.
- [3]. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб., 2000.
- [4]. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1981. – С.508-518.
- [5]. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М.: АРТ-Пресс, 2005.
- [6]. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 2008.
- [7]. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов. – М., 2002.
- [8]. Урунтаева Г.А. Детская психология. – М.: Академия, 2013. – 336 с.
- [9]. Смирнова Е.О. Детская психология. – М., 2011. – С.30-50.
- [10]. Подъяков Н.Н. Психическое развитие и саморазвитие ребенка от рождения до 6 лет. – СПб., 2010. – 236 с.
- [11]. Обухова Л.Ф. Детская психология. – М., 2010. – 330 с.
- [12]. Мухина В.С. Возрастная психология. – М., 2011 – 250 с.

Abstract

- [1]. Blonskij P.P. Pedologiya. – M., 1934.
- [2]. Vygotskij L.S. Voprosy detskoj psihologii. – SPb.: Soyuz, 2007.
- [3]. Erikson E. Detstvo i obshchestvo. – SPb., 2000.
- [4]. Leont'ev A.N. Problemy razvitiya psihiki. – M.: MGU, 1981. – S.508-518.
- [5]. El'konin D.B. Izbrannye psihologicheskie trudy. – M.: ART-Press, 2005.
- [6]. Bozhovich L.I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste. – M., 2008.
- [7]. Polivanova K.N. Psihologiya vozrastnyh krizisov. – M., 2002.
- [8]. Uruntaeva G.A. Detskaya psihologiya. – M.: Akademiya, 2013. – 336 s.
- [9]. Smirnova E.O. Detskaya psihologiya. – M., 2011. – S.30-50.
- [10]. Podd'yakov N.N. Psihicheskoe razvitie i samorazvitie rebenka ot rozhdeniya do 6 let. – SPb., 2010. – 236 s.
- [11]. Obuhova L.F. Detskaya psihologiya. – M., 2010. – 330 s.
- [12]. Muhina V.S. Vozrastnaya psihologiya. – M., 2011 – 250 s.

Бала дамуының дағдарыстарын қарастырудың педагогикалық аспектілері

Р.К.Бекмагамбетова¹, И.Р.Халитова¹, А.К.Айтпаева¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақалада бала дамуының дағдарысы туралы айтылады. Автордың айтуынша, даму кезеңінде баланың психикасы белгілі кезеңдерден өтеді, оны сынақтан өту кезеңі деп атайды. Осы жас кезеңдерінде баланың ішкі әлемінде қарама-қайшылықтар пайда болып, оның ата-аналармен және қоғаммен қарым-қатынасы өзгереді. Дағдарысты жеңе отырып, бала психикалық дамудың жаңа кезеңдеріне өтеді, оның мінезі, ішкі әлемі мен өзіндік санасының қалыптасуы баланың қиын кезеңдерді жеңуіне байланысты болады. Егер ата-ана осы қиын уақытта балаға қатысты дұрыс емес әрекет жасаса, онда жүйке психикалық аурулардың пайда болу қауіпі жоғарылап, бала өз-өзіне деген күмәндану, өзін-өзі төмен бағалау, өзін-өзі қорлау және қоршаған ортаға деген сенімсіздік пайда болады.

Бала дамуының дағдарысы – дамудың заңы. Бала дамуындағы дағдарыс бір жас кезеңнен екінші кезеңге, дамудың жоғары сатысына өту болып саналады. Әрбір бала осы кезеңнен өтуі қажет, нақты дағдарысты басынан кешірмеген бала одан әрі дамымайды. Автор бала дамуындағы дағдарыстың келесі түрлерін ерте және мектепке дейінгі жаста анықтап көрсетеді: жаңа туған нәрестенің дағдарысы, өмірдің бірінші жылындағы дағдарыс, үш жылға келген баланың дағдарысы, алты жастан жеті жасқа дейінгі дағдарыс. Мақалада жоғарыда көрсетілген баланың дамуындағы дағдарыстар туралы толық сипаттама берілген және оларды жеңудің жолдары көрсетілген.

Түйінді сөздер: дағдарыс, баланың дамуындағы дағдарыс, жас кезеңдері, жаңашылдық, қарама-қайшылықтар, себептер, өтпелі кезең.

Pedagogical aspects the consideration of the crises of child development

Р.К.Бекмагамбетова¹, I.R.Khalitova¹, A.K.Aitpaeva¹

¹Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the problem of the crisis of child development. According to the author, the child's psyche goes through certain stages in the development process, which are called critical periods. In these age periods, contradictions arise in the internal state of the child, his relationships with parents and society change. Overcoming the crisis, the child goes to a new stage of mental development, and depending on how the child overcomes difficult periods, the formation of his character, inner world and self-consciousness depends. If the parents behave incorrectly during this difficult time for the child, then the risk of neuropsychic illnesses will be very high, the child will develop self-doubt, low self-esteem, a feeling of insulted dignity, a feeling of inferiority, and distrust of the environment.

The crisis of child development is the law of development. The crisis of childhood development is considered to be a transition from one age stage to another, a higher stage of development. Each child must go through this, it is believed that a child who has not experienced a real crisis will not fully develop further. The author identifies the following types of crisis of child development at an early and preschool age: crisis of the new-born, crisis of the first year of life, crisis of three years, crisis of six to seven years. The article gives a detailed description of the above crises of child development and discloses ways to overcome them.

Key words: crisis, crisis of child development, age stages, neoplasms, contradictions, causes, transition period.

Поступила в редакцию 20.01.2020.

FTAMP 14.25.05

К. АЛШЫНБАЕВ¹, Қ.МЫРЗАКУЛОВ¹, А.АТАКАЕВА¹, М. ИРАЛИНА², С.ТУЛЕЕВ¹

¹Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҚТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТІҢ БІЛІМИ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі кезде әлемдегі білім және ғылым саласында болып жатқан жаңа өзгерістер, жаңалықтар, пайда болған бағыттар мен әдістемелер қай бір ел болмасын, өзіндік жүйесін қалыптастыруда. Білім және ғылымның қандай да болмасын бағыттары мен салалары заманның талаптарына сәйкес, жаңа технологиялар үрдісі бойынша оқытудың инновациялық түрлеріне өтуде. Сол секілді, дене шынықтыру мен спорт саласында да оқу үрдісі жаңа әдістерге көшудің үстінде. Спортшының дайындық кезеңінің негізгі құрылымы сақталғанымен, оның орындалу әдіс-тәсілдері, амалдары, тіпті, санитарлық-гигиеналық, бейімделу, қайта қалпына келу т.с.с. спортшының нәтижелерін жақсартатын әдіс-амалдар түрлері жаңарған. Мысалы, бұрын спортшының нәтижелерін жақсарту үшін негізгі, кейбір жағдайда - жалғыз амал ретінде, оның дене дайындығына өте көп назар аударылатын. Заман ағымына қарай, жаңа амал-әдістер көбейген соң, кейінгі уақыттарда, нәтижелерді жақсарту үшін спортшылардың психологиялық жәй-күйін педагогикалық үдеріс арқылы ескеру қажеттілігі туындауда.

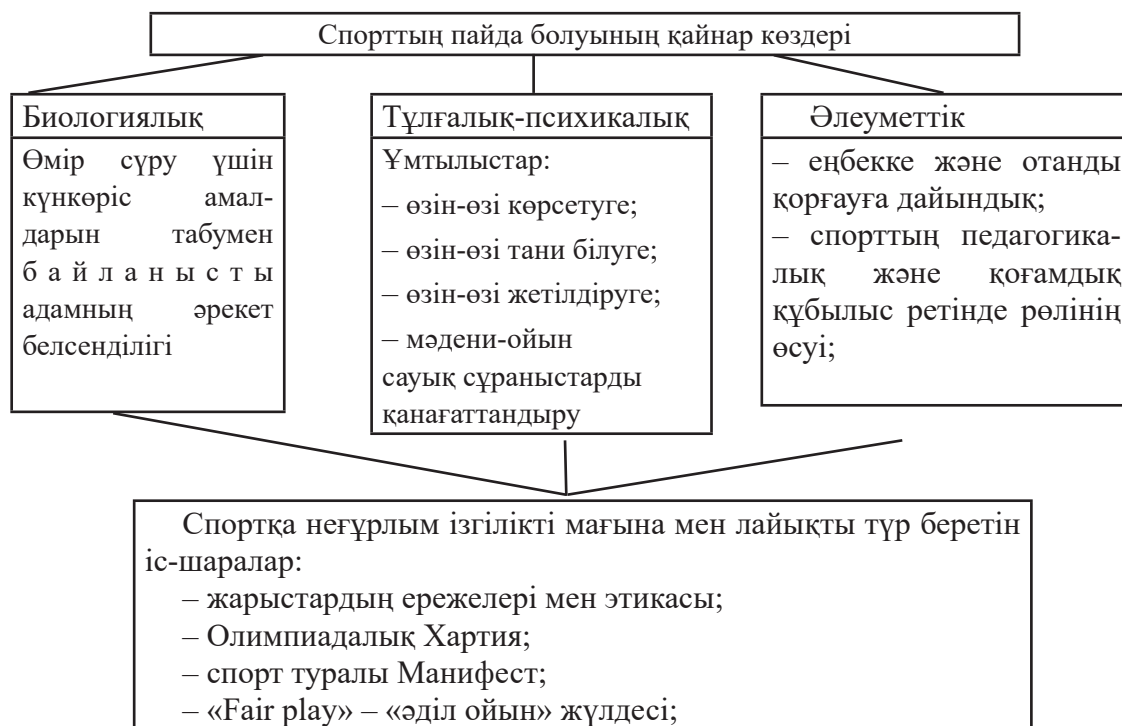
Түйін сөздер: спорттық жаттықтыру, спорт сипаттамасы, спорттағы педагогикалық үдеріс, оқыту әдістері.

Спорт өзінің педагогикалық жағымен, спорттық дайындығымен дене тәрбиесінің бір бөлігін құрайды, сондықтан, білім беру мен тәрбиенің барлық жүйесінің жиынтықтарына жауап береді. «Спорт – дене мәдениетінің бір бөлігі және материалдық, рухани байлықтың қосындысы болып табылады [1]. Ол арнайы дене даярлығымен айналысып, арнайы морфофункционалық және психикалық дене даярлығының арқасында жарыстарда үлкен көрсеткіштерге жету, арнайы жаттығулар арқылы қол жеткізетін дене мәдениетінің бір бөлігін айтады». Спорт дегеніміз қоғам қызықшылықтарына қызмет ететін тәрбиелік, даярлық функцияларды дайындайды [2]. Спорт ештеңе шығармайды, оның мемлекетке айтарлық экономикалық пайдасы жоқ, бірақ ол мемлекетке орасан зор пайда келтіреді. Әбден шыныққан, арнайы дайындықсыз спорт болмайды. Адам спортта барлық мүмкіндіктерін көрсете алады, көрсету де керек және бұл жарыстарда көп байқалады. Әлгі айтылған қағидалардың барлығы балалар спортында да бар [3]. Балалар спорты – сабақтан тыс арнайы

дайындық пен жарысқа қатысуларын, оның жас ерекшеліктеріне қарап, дене қимылдарын арнайы жетілдіру. Жастар спорты тек жас ерекшеліктеріне қарай бір-ақ жас санат-дәрежелерімен шектеледі. Мектеп спорты ол балалар спортымен бірдей. Жарыстар тек таза мектептік жарыстар болу керек, оған арнайы спорттық мектептерде айналысатын балалар қатыспайды. Дене тәрбиесі – дене қимылы дайындығының жетілдіруші педагогикалық жүйесі болып табылады. Айталық, спорт түрлерінің ішінде ауыр атлетиканы немесе жекпе-жек түрлерін (күрес, бокс, шығыс жекпе-жек түрлері) алсақ, бұрынғы дайындық жүйесі мен қазіргі кездегі дайындық жүйесінің айырмашылығы айтарлықтай.

Спорт білім беру саласында маңызды рөл атқара отырып, оның пайда болу жолдарын төмендегі суреттен танысуға болады (Сурет 1)

Мақсаты: өз бетінше қойылған іс-қимыл жаттығуларды, білімділік қимылдарды игере алмайтын айналысушыларға керекті көмек көрсету. Кейбір айналысушылар жаттығуды қамтамасыз ете алмайды, өздігінше істей алмайды [4].

Сурет 1. Спорттың пайда болуының қайнар көздері

Соларды үйрену үшін, ақыл-ойлық, білімділік іс-әрекеттерді, жаттығулар кешенін үйрету арқылы келесі мақсаттарды игерген абзал:

- мектептегі спорттық жаттықтыруды өткізу маңызы;
- мектептегі спорттық үйірмелерінде қолданылатын бақылау әдісінің түрлері;
- спорттық жаттықтырулардағы педагогикалық факторды қолданудың әдістемелік және тәрбиелік негіздерін анықтау;
- спорттық жаттықтырулардың педагогикалық негізгі міндеті.

Аталған мақсаттарды іске асыру барысында, соған байланысты келесі зерттеу міндеттерін қоюға болады [5]:

- белгіленген ережелерге байланысты тәртібінің тура болуы, оқу тапсырмасын орындауы – ол үшін уақытылы хабарлап, ескертіп тұруды қамтамасыз ету;
- жаттықтыру міндеттеріне, дайындық деңгейіне, оларды орындау шарттарына байланысты үй тапсырмасын орындау жүйесін дайындау [6].

Спорт жалпы адамзат мәдениетінің ең көне компоненттерінің бірі болып табылады. Оның шығу тарихы жөнінде әртүрлі пікірлер айтылуда. Біреулері биологиялық, екіншілері – тұлғалық-психикалық, басқалары – әлеуметтік факторларға жоғары дәрежелі мән беруде. Мәселенің бұл аспектісі туралы қазіргі заманғы көзқарас олардың тығыз бірлікте қарастыру қажеттілігіне негізделген [7].

Спорттың пайда болуының биологиялық алғышарттары адамның туа біткен өзін-өзі алып жүру белсенділігіне байланысты («алдын-алып басып озу мен қарсы тұру» инстинкті). Олар қарсыласына өмірлік қажеттіліктерін қанағаттаныруда жеңістік бермеу және одан озуға күш салуға деген табиғи талпыныспен анықталады (мысалы, өмір сүру амалдарын табуда). Адамдар арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыру аясында осындай алғышарттар радикалды қайта жаңарудың ұзақ жолын өтті. Тарихи тұрғыда олардың қалыптасуы жүріп жатқан кездегі өмір сүру салтының себеп-салдары мен нормаларының өзгеруіне

байланысты (мән-мағынасына адамзатқа тән деңгейде мән берілді) болды [8].

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығында білім алушыларға және де осы салада жұмыс жасайтын мамандарға спорттық жаттықтыру жөнінде аз-кемді ақпарат алған жөн. «Дене шынықтыру мұғалімі» мен «Спорт түрлерінен жаттықтырушы» біліктілігін алушы азаматтарға арналған осы оқулық дене шынықтыру және спорт саласында қызмет ететін мамандар мен жаттықтырушыларға, білікті спортшыларды даярлаудың қазіргі заманғы жүйесінде кеңінен қолданылатын негізгі компоненттерді тереңірек оқып-үйрену қажеттілігіне арналған. Мұнда спорттың мән-мағынасының сипаттамасына маңызды педагогикалық және қоғамдық құбылыс ретінде өте үлкен көлемде орын берілген. Сонымен бірге, аталмыш дипломдық жұмыста спорттық жаттықтырудың негізгі мәселелері, білім алушылардың кең ауқымда ғылыми-әдістемелік эрудицияларының қалыптасуы мен шығармашылық тұрғыдағы теориялық ойлау қабілеттіліктерін жетілдірудің негізіне бағытталған және спортшылардың дайындығының қазіргі заман технологияларының мәселелері жалпылай синтезделген аспектіде қарастырылған [9; 10; 11; 12].

Зерттеу әдістері мен оны ұйымдастыру: мәселені талдау барысында тарихи, отандық, жақын және алыс шетел әдеби қайнар көздерін оқып-үйрену, талдау жасау әдістері, шолу жасау, аталмыш мәселелерден мектеп бағдарламасына қолдануға болар ұтымды әдістер кешенін қолдануды қарастырады. Білім беру мекемелеріндегі спорт өзінің педагогикалық тарапымен, спорттық дайындықпен бірге дене тәрбиесінің бір бөлігін құрайды, сондықтан, білім беру мен тәрбиенің барлық жүйесінің жиынтықтарына жауап береді. «Спорт – дене шынықтырудың бір бөлігі және материалдық, рухани байлықтың қосындысы болып табылады. Спорт деп арнайы дене даярлығымен айналысып, арнайы морфофункционалық және психикалық дене даярлығының арқасында жарыстарда үлкен көрсеткіштерге жету, арнайы жаттығулар арқылы қол жеткізетін

дене шынықтырудың бір бөлігін айтады». Спорттың қоғамда атқаратын тәрбиелік, даярлау функциялары бар. Спорт ештеңе өндірмейді, оның мемлекетке айтарлық экономикалық пайдасы жоқ, бірақ мемлекетке орасан зор пайда келтіреді. Әбден шынықпай, арнайы дайындықсыз спорт болмайды. Адам спортта барлық мүмкіндіктерін көрсете алады, көрсету де керек және бұл әсіресе жарыстарда көп байқалады [13; 14; 15].

Жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үдерісінде спорттық жаттықтыруды өткізудің педагогикалық үрдісі әлі де болса көп түйткілдерді шешудің жолдарын қарастыруды қажет етеді. Мәселен, айналысушылардың дайындығына – басты міндеттермен алдын-ала танысу, сабақтың ерекшеліктерімен, бағыттамасымен түсіндіру, сабақта керекті құрал-жабдықтармен танысып, дайындау т.б. [16].

Жаттықтыруды ұйымдастыруды қамтамасыз етуге жататындар: санитарлық-гигиеналық жағдай туғызу, сабақтың материалдық-техникалық қамтамасыздығы, айналысушыларды орналастыру, оқу ісінің ұйымдастыру-әдістемелік түрлері, бапкерге көмекші оқушыларды түзеу, ұйымдастыру. Спорттың пайда болуының тұлғалық-психикалық алғышарттары спорттық қызметтің негізіндегі өзін-өзі жетілдірумен, өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтауға жеке тұлғалық ұмтылыстардың маңызды орын алуымен байланысты [17].

Спорттың қалыптасуы жеткіншек ұрпақтың өмір сүру әрекеттерінің негізгі салаларына (еңбекке және қорғанысқа) дағдыларын тәрбиелеу практикасымен тығыз байланысты. Басым көпшілігінде, дене шынықтыру саласында дами отырып, спорт жеке тұлғамен қоғамның басқа да салаларымен тығыз байланысты (мәдени-ойын-сауықтық қызметтері көрініс бере бастайды). Ғылыми-зерттеу материалдары мектепте спорт үйірмелерін қалыптастыру жұмыстарында айналысушылардың білімі мен тәрбиесін қалыптастырудың жолдарын ұсынады [18].

Спорттық жаттықтырудың тақырыптық

жоспарлаудағы орнын, алдын-ала жоспарланып отырған сауықтандыру, білім беру және тәрбиелік міндеттерін шеше білу керек. Жаттықтыру міндеттерін анықтай отырып, жаттықтыруға берілген уақытты жөнді жұмсай алу, тақырыпта қойылған міндеттер мен талаптарды орындауға, жаттықтыру циклдеріне, айналысушылардың тәрбиелік, білімділік, дене қимылы дайындығының, материалдық-техникалық жабдығына баса назар аудару қажет [19; 20].

Алынған нәтижелер мен қорытынды: спорттық жаттықтырудың тақырыптық жоспарлаудағы орнын, алдын-ала жоспарланып отырған сауықтандыру, білім беру және тәрбиелік міндеттерін шеше білу керек. Жаттықтыру міндеттерін анықтай отырып, жаттықтыруға берілген уақытты жөнді жұмсай алу, тақырыпта қойылған міндеттер мен талаптарды орындауға, жаттықтыру циклдеріне, айналысушылардың тәрбиелік, білімділік, дене қимылы дайындығының, материалдық-техникалық жабдығына баса назар аудару

қажет. Қойылған талап-міндеттер нақты, жас ерекшеліктері мен жыныстарына байланысты болу керек және де талаптарды орындағаннан кейін оның нәтижесін талдай отырып, біз алға қойылған келесі мақсаттарды шешуге күш салдық:

- мектептегі спорттық жаттықтыруды өткізу маңызы;
- мектептегі спорттық үйірмелерінде қолданылатын бақылау әдісінің түрлері;
- спорттық жаттықтырулардағы педагогикалық факторды қолданудың әдістемелік және тәрбиелік негіздерін анықтау;
- спорттық жаттықтырулардың педагогикалық негізгі міндеті.

Оқу-білімділік сараптаманың көңілдегідей болуы бақылаудың өз уақытысында болуына, жүйелілігіне, шарттылығына байланысты. Бағаның объективті болуы үшін оқу материалын сапалы және санды көрсеткіштерін, белгілі бір уақытта жұмыс нәтижесінің толықтығын тексереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Olympic School Project. Melbourne, 1989. – 44 p.
- [2] Коваль В.И. Международные спортивные объединения, туристические организации. М.: ФиС, 1984. – 45-67 стр.
- [3] Қаражанов Б. Қазақ дене тәрбиесі институты. – Алматы, 1991. – 26-43 б.
- [4] Ахметов К., Царев А. Спортивный Казахстан. Алматы, 1979. – 5-38 с.
- [5] Сейсенбеков Е.К. Дене шынықтыру және спорт тарихы. – Шымкент, 2009. – 144 бет.
- [6] Хавин М. Все об Олимпийских играх. – М.: ФиС, 1974. – 12-56 с.
- [7] Сапарбаев М.Б. (1992) Подготовка учителей физкультуры. Алматы, 1992. – 286 с.
- [8] Сейсенбеков Е.К. (2011) Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана. ЕҰУ баспасы, 2011. – 431 б.
- [9] Романов А.О. Международное спортивное движение. – М.: ФиС, 1980. – 27-56 с.
- [10] Кулешов. Страницы из Олимпийского дневника. – М.: ФиС, 1980. – 18-39 с.
- [11] Тәнікеев М. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. – Алматы, 2002. – 254 б.
- [12] McClelland D.C. The Achievement Motivation /D.C.McClelland, J.W.Atkinson. – New York, 1953. – P.11-27.
- [13] Maslow A.H. Motivation and Personality /A.H.Maslow. – New York, 1954. – P.35-46.
- [14] Сейсенбеков Е.К. Білім алушының жеке дене мәдениетін тәрбиелеудің педагогикалық әдістері // Педагогика және психология. – 2016.– № 1. (26) – б.118-122.
- [15] Dill D. The economy of muscular exercise //Physiol. Rev. – 1936. – Vol.16. – p.263-291.
- [16] Сейсенбеков Е.К. Спорт теориясы мен әдістемесі. – Астана, 2013. – 330 б.
- [17] Досқараев Б.М. Қазақстандағы Олимпиадалық білім және спорт тарихының очерктері /Б.М.Досқараев, Е.К.Сейсенбеков, Е.Т.Алтынбек. –Алматы, 2019. – 400 б.

[18] Сейсенбеков Е.К. (2016) Қазақтың ұлттық ойындарын оқу үдерісінде жастарды тәрбиелеу амалы ретінде қолдану /Сейсенбеков Е.К., Тастанов А.Ж., Дауленбаев М.Т. «ҚазҰУ Жаршысы», Педагогикалық сериясы. – 2016.– № 1 (47) – б. 118-123.

References:

- [1] Olympic School Project. (1989) Melbourn. – 44 p.
[2] Koval' V.I. (1984) Mezhdunarodnyye sportivnyye ob'yedineniya, turisticheskiye organizatsii. – М.: FiS. – 45-67 p.
[3] B. Qarajanov. (1991) Qazaq dene tәrbiesi instituty.– Almaty. – 26-43 b.
[4] K. Ahmetov. A. Carev. (1979) Sportivnyi Kazahstan. Almaty. – 5-38 p.
[5] Seisenbekov E.K. (2009) Dene shynyqtyru jane sport tarihy. – Shymkent. – 144 bet.
[6] Khavin M. (1974) Vse ob Olimpiyskikh igrakh. – М.: FiS. – 12-56 p.
[7] Saparbaev M.B. (1992) Podgotovka učitelei fizkultury. – Almaty. – 286 p.
[8] Seisenbekov E.K. (2011) Dene shynyqtyru jane sport teoriyasy men әdistemesi. – Astana. EUU baspasy. – 429 bet.
[9] Romanov A.O. (1980) International Sports Movement. – М.: FiS. - 27-56 p.
[10] Kuleshov. (1980) Stranitsy iz Olimpiyskogo dnevnika.– М.: FiS. – 18-39 p.
[11] Tәnikееv M. (2002) Qazaqstandaғы dene shynyqtyru men sport tarihy. –Almaty–254 b.
[12] McClelland, D. C. (1953) The Achievement Motivation / D. C. McClelland, J. W. Atkinson. - New York. – P. 11-27.
[13] Maslow A.H. (1954) Motivation and Personality /A.H.Maslow. New York. - P.35-46.
[14] Seisenbekov E.K. (2016) Bilim alushynyñ jeke dene мәdenietin tәrbieleudiñ pedagogikalыq әdisteri. Pedagogika jәne psihologiya. № 1. (26) – b. 118-122.
[15] Dill D. (1936) The economy of muscular exer cise //Phisiol. Rev. –Vol. 16. – p.263-291.
[16] Seisenbekov E.K. (2013) Sport teoriyasы men әdistemesi. – Astana. – S. 330.
[17] B.M. Dosqaraev (2019) Qazaqstandaғы Olimpiadalyq bilim jәne sport tarihyñyñ oçerkeri, / B.M. Dosqaraev, E.K. Seisenbekov, E.T. Altynbek. Almaty. – 400 b.
[18] Seisenbekov E.K. (2016) Qazaqtyñ ulttyq ойындарын оқу үдерісінде жастарды тәрбиелеу амалы ретінде қолдану / Seisenbekov E.K., Tastanov A.J., Daulenbaev M.T. «QazUU Jarshysy», Pedagogikalыq seriyasy. № 1 (47) – b. 118-123.

Образовательные основы педагогического процесса в спортивной тренировке

К. Алишынбаев¹, К. Мырзакулов¹, А. Атакаева¹, М. Иралина², С. Тулеев¹

*¹Региональный социально-инновационный университет
(Шымкент, Казахстан)*

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В современном мире новые веяния, новости, новые направления и методики в сфере образования и науки, произошедшие в какой бы ни было стране, формируют свою своеобразную систему. Все направления и сферы образования и науки в соответствии с современными требованиями, переходят по новым технологиям на инновационные методы обучения. Также, и в сфере физической культуры и спорта учебный процесс на стадии перехода по новым методам обучения. Хотя, основная структура подготовительного периода у спортсменов и сохранилась, но навыки и умения, средства, методы, а также, санитарно-гигиенические нормы, адаптивные, рекреационные, реабилитационные и другие методы, улучшающие результаты спортсменов, обновляются. Например, раньше для улучшения результатов спортсменов применялся как основной, а в некоторых случаях, как единственный метод – физическая подготовка, следовательно, именно на нее и делали основной акцент. В соответствии с новыми веяниями времени, круг новых средств и методов расширяется, а значит, для

улучшения результатов в спорте, появляются потребности профилактики психологического состояния спортсменов через педагогический процесс.

Ключевые слова: спортивная тренировка, характеристика спорта, педагогический процесс в спорте, методы обучения.

The educational foundations of the pedagogical process in sports training

K. Alshynbayev¹, K. Myrzakulov¹, A. Atakaeva¹, M. Iralina², S. Tuleev¹

¹*Regional Social Innovation University (Shymkent, Kazakhstan)*

¹*Abay University (Almaty Kazakhstan)*

Abstract

In the modern world, new trends, news, new directions and methods in the field of education and science, which occurred in any country, form their own peculiar system. All areas and areas of education and science, in accordance with modern requirements, are moving on new technologies to innovative teaching methods. Also, in the field of physical education and sports, the educational process is at the transition stage using new teaching methods. Although the basic structure of the preparatory period for athletes has been preserved, the skills and abilities, means, methods, as well as sanitary and hygienic standards, adaptive, recreational, rehabilitation and other methods that improve the results of athletes are updated. For example, before, to improve the results of athletes, it was used as the main, and in some cases, as the only method - physical training, therefore, it was precisely on it that the main emphasis was made. In accordance with the new trends of the time, the range of new tools and methods is expanding, which means that to improve the results in sports, there are needs to prevent the psychological state of athletes through the pedagogical process.

Key words: sports training, sports characteristics, pedagogical process in sports, teaching methods.

Редакцияға 24.09.2019. қабылданды.

МРНТИ 15.81.57

З.А.КАЙДАРОВА¹, С.М.ИМАНБАЕВ¹

¹*Университет «Туран-Астана»
(Нур-Султан, Қазақстан)*

МЕДИАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПСИХОЛОГО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы и перспективы развития института медиации в Республике Казахстан, а также его психолого-правовое обеспечение. Проанализированы характерные особенности медиации, ее принципы, процедура проведения и статус медиатора. Обозначены преимущества медиации над судебным разбирательством. Выявлена и обоснована основная проблема развития медиации - отсутствие комплексного и системного подхода, как в законодательном регулировании данной процедуры, так и в практической деятельности государственных органов и гражданского общества. Одним из важных шагов в совершенствовании правовой системы должно стать развитие одного из элементов восстановительного правосудия – медиации. На основе проведенного исследования авторами предлагается внедрение внесудебного урегулирования правонарушений, обусловленное гуманизацией уголовной политики и необходимостью оптимизации процессуальных процедур.

Ключевые слова: Конфликт, медиация, этапы медиации, психолого-педагогические особенности, факторы эффективности медиации.

Введение. Термин «медиация» в переводе с латинского языка означает посредничать. Медиация - это относительно новая форма альтернативного разрешения споров. При этом медиация в корне отличается ото всех других способов разрешения споров – как традиционных, так и альтернативных. В качестве третьей стороны выступает медиатор, т.е. независимое физическое лицо, привлекаемое сторонами для проведения медиации на профессиональной и непрофессиональной основе в соответствии с требованиями Закона РК «О медиации» (далее - Закон) [1].

Медиация – это процедура примирения конфликтующих сторон путем их вступления в добровольные переговоры с привлечением нейтрального лица – медиатора – с целью достижения ими взаимопонимания и составления договора, способного разрешить конфликтную ситуацию [2].

Основная часть. Концепция медиации в Казахстане была утверждена Первым Президентом Республики Казахстан Нурсултаном Назарбаевым. Выступая на V съезде Союза Судей Республики Казахстан, Нурсултан Абишевич обозначил, что необходимо провести работу, направленную на сокращение числа споров, подлежащих рассмотрению в судебном порядке, и отметил важность внедрения альтернативных способов разрешения споров, в том числе примирительных процедур и медиации [3].

В рамках реализации задач, поставленных первым Президентом в Казахстане, как альтернатива местным судам действует Закон «О медиации» от 28 января 2011 года, который вступил в законную силу 05 августа 2011 года. Он создал правовую основу для развития и применения медиации как инструмента урегулирования споров и конфликтов в Казахстане.

Посланием Президента Республики Казахстан «Стратегия «Казахстан- 2050»: новый политический курс состоявшегося государства от 14 декабря 2012 года определено, что в целях разгрузки судов необходимо продолжить развитие институтов внесудебного урегулирования споров [4].

Широкому внедрению медиации в уголовном процессе в Республике Казахстан способствовали Рекомендации, Декларации и Резолюции ООН и Совета Европы.

Медиация может применяться в спорах:

1. По гражданским делам,
2. По трудовым делам,
3. По семейным делам,
4. А также иным правоотношениям,
5. По уголовным делам небольшой и средней тяжести [5].

Так кто же такой медиатор? Следует отметить, что медиатор не заменяет судью, в его обязанности входит решение конфликта альтернативным способом. Иначе говоря, медиатор — это профессиональный посредник, не относящийся к судебной системе и не являющийся помощником судьи

Также к миссии медиатора относятся:

1. Организация процесса переговоров, где он разъясняет цели, права и обязанности сторон, а также заслушивает каждую сторону;
2. Исследование ситуации путем вопросов, так как он не вправе давать советы;
3. Помощь сторонам найти альтернативный вариант разрешения конфликта;
4. Анализ предлагаемых вариантов решений на реальность воплощения [6, 7].

Одним из главных требований к медиатору является сохранение нейтралитета и беспристрастности относительно обсуждаемого вопроса, участников его поднимающих и исхода посредничества [8].

В зарубежной психологической практике существует следующая классификация уровней медиации (рисунок 1) [9].

Так как попытки привлечь в спор третье лицо, для того чтобы достичь приемлемого разрешения спора, не новы, многие из нас в силу должностных или профессиональных обязанностей вынуждены брать на себя функции урегулирования конфликтов между другими людьми. Данная стратегия крайне редко приводит к успеху по следующим причинам [10].

классическая медиация	начинается с соглашения и заканчивающаяся договором к исполнению; данный вид медиации с точки зрения психологического урегулирования обеспечивает согласование связей между субъектами спора, налаживанию взаимоотношений, основывающихся на учете интересов сторон
внутри системная медиация	в которой медиатор «играет» две противоположные роли: с одной стороны, он выступает как «третье» лицо и помогает разрешить конфликт, а, с другой, выступает как представитель конфликтующей системы
ноу-хау для комплексных случаев	имеют возможность проявления креативные решения спорного вопроса, которые призваны нейтрализовать такие явления как недоверие, недопонимание, досадность и пр.
адвокатское посредничество	медиационную поддержку осуществляет адвокат; данный вид требует от медиатора достаточно глубоких знаний и компетенций как психологического, так и узкоспециального характера, в связи с чем возможно достижение долгосрочных выгод в процессе спора с противоборствующей стороной
посредничество в переговорах	используются способы психологической релаксации в виде апелляции к юмору, комичному взгляду со стороны на ход процесса и т.п.; медиатор, учитывая интересы возможности сторон, продуцирует новые идеи, ставит акценты на позициях субъектов, легко договаривается и достигает цели
osamaru	данный вид подразумевает возможность коучинга, в роли которого может выступать и медиатор; цель osamaru можно выразить в кратком тезисе: изменяя себя, можно по-новому взглянуть на конфликт, приглушая его, то есть изменение внутреннего состояния и поведения способствует изменению ситуации

1. Чем в большей степени конфликтная ситуация затрагивает личные взаимоотношения сторон во всей их неизбежной закрытости для окружающих, тем труднее установить истину, тем сомнительнее возможность решения в пользу одной из сторон.

2. Поскольку каждый из участников конфликта убежден в своей правоте, такое решение не может быть принято без ущерба для отношений самого посредника по крайней мере с одной из сторон.

3. Многие посредники не могут избавиться от ощущения вины, если принятое ими когда-то решение оказалось (или кажется теперь) неверным.

4. Арбитраж закрепляет негативный опыт взаимодействия между участниками конфликта: они не справились с проблемой

сами и вынуждены были обратиться за помощью к третьему лицу, которое и решило их проблему [11].

Необходимо отметить, что в законе «О медиации» оговорены моменты, когда медиация не проводится:

– во-первых, если споры (конфликты) затрагивают или могут затронуть интересы третьих лиц, не участвующих в процедуре медиации, и лиц, признанных судом недееспособными либо ограниченно дееспособными;

– во-вторых, процедура медиации не применяется по уголовным делам о коррупционных преступлениях и иным преступлениям против интересов государственной службы и государственного управления;

– в-третьих, процедура медиации в

Казахстане не применяется к спорам (конфликтам), возникающим из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, когда одной из сторон является государственный орган (п.п. 2,3,4 ст. 1 Закона).

Медиация как часть практической конфликтологии возникла во второй половине XX века в США, Великобритании и Австралии. Известно, что в казахском обществе процедура медиации существовала еще издревле [12]. Суд биев был востребован у всех слоев населения, проживающих на территории Казахстана. Современные медиаторы предлагают возродить ее в новом свете и в рамках закона [13]. Как отмечает И. Борчавшили в своем выступлении на тему «Институт медиации в укреплении межнационального согласия в Республике Казахстан»: «Институт биев, существовавший в XVII веке в течение нескольких столетий, как суд высокой морали, строился и основывался на таких фундаментальных принципах как неподкупность судьи, справедливость, моральная ориентация судебных решений, доступность и публичность суда, владение судьей ораторским искусством как средством доказывания и обоснования судебного решения, ориентированность суда на примирение сторон и полное возмещение причиненного правонарушением ущерба» [14].

Между тем система альтернативного разрешения споров сегодня активно развивается и находит все больше сторонников во многих цивилизованных странах и государствах [15]. На сегодняшний день международная статистика показывает, что более 30% всех споров проходят через процедуру медиации, в том числе в 85% из них конфликты закончились достижением соглашения между противоборствующими сторонами [16]. К началу 2018 года в Казахстане процессом медиации было разрешено 24147 споров, среди них,

– межкорпоративные и внутрикорпоративные споры,

– споры в банковской сфере,
– споры в страховой сфере,
– семейные споры,
– споры, связанные с авторским правом и интеллектуальной собственностью и т.д. [17].

Существенное преимущество медиации - в низком уровне расходов, а также в экономии времени. Суд же в свою очередь предполагает длительное решение вопроса, которое вполне может затянуться на месяцы, а порой и на годы. Неоднократно назначаются судебные заседания, на которые представители одной из сторон могут и не явиться, тем самым усугубляя положение. В то время как на решение спора медиатору дается не более 30 дней. По определенным причинам этот срок может быть и продлен до 30 календарных дней, но не более 60 дней в совокупности (п.9 ст.20 Закона) [18]. По данным зарубежной статистики, с помощью медиации 8% экономических споров разрешаются в течение дня [19].

В суде стороны действуют друг против друга, в то время как при медиации стороны сотрудничают. Судья назначается, а медиатора выбирают. Судья принимает решение в строгом соответствии с законом, а медиатор - с учетом интересов сторон, но в рамках закона [20].

Заключение. Необходимость внесудебного урегулирования правонарушений обусловлена как гуманизацией уголовной политики, так и необходимостью оптимизации процессуальных процедур. Мы считаем, что при активном обращении к медиации как граждан, так и юридических лиц есть возможность существенно снизить нагрузку на судебную систему, тем самым повышая качество решения наиболее крупных дел.

Одним из важнейших шагов в совершенствовании правовой системы должно стать развитие одного из элементов восстановительного правосудия – медиации. В Послании Президента РК, Лидера нации Н.А.Назарбаева «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» были

определены основные приоритеты и системного подхода, как в законодательном развитии, в том числе и развитие институтов регулирования данной процедуры, хотя закон внесудебного урегулирования споров. о медиации уже имеется, так и в практической Выявление проблем в применении медиации деятельности государственных органов и выработка решений по их устранению и гражданского общества. Мы надеемся, будет способствовать эффективности этой процедуры [4]. В целом, основной проблемой развития медиации, по нашему мнению, является отсутствие комплексного и довольно привычный способ разрешения споров, возникающих из правоотношений.

Список использованных источников

1. О медиации: Закон Республики Казахстан. – 28.01.2011. - № 401-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015) [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (дата обращения: 21.12.2019).
2. Научная статья «Медиация как способ разрешения конфликтов: результаты исследования в зарубежной психологии», автор Романова Елена Александровна [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-kak-sposob-razresheniya-konfliktov-rezultaty-issledovaniy-v-zarubezhnoy-psihologii> (дата обращения: 21.12.2019).
3. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева на V съезде Союза Судей (Астана, 18 ноября 2009 года) // СИ «Zakon.kz» [Электронный ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/15224-vystuplenie-prezidenta-respubliki.html> (дата обращения: 21.12.2019).
4. Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана. – Астана. – 14.12.2012 – [Электронный ресурс]: URL: http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii- (дата обращения: 21.12.2019).
5. Научная статья в электронном журнале DixiNews: Медиация в Казахстане: все, что нужно знать о процессе от 17 Сентября 2018 [Электронный ресурс]: URL: <https://dixiNews.kz/articles/zhizn/35640/> (дата обращения: 21.12.2019).
6. Сулейменов М.К., Дуйсенова А.Е. Быть ли независимой медиации в Казахстане? // [Электронный ресурс]: URL: <https://zangerlf.com> от 20.10.2016 г. (дата обращения: 21.12.2019).
7. Научная статья «Психологические аспекты медиации», авторы Кшов Арсений Сергеевич, Федоров Владислав Игоревич [Электронный ресурс]: URL: https://pglu.ru/editions/young_science/detail.php?SECTION_ID=4374&ELEMENT_ID=199936 (дата обращения: 21.12.2019).
8. Статья «Медиация в республике Казахстан: проблемы и перспективы развития», авторы Раева Мария Сериковна, Каирова Н.И. [Электронный ресурс]: URL: <https://articlekz.com/article/20335> (дата обращения: 21.12.2019).
9. Anita fon Khertel, “Professionelle Konfliktlosung: Fuhren mit Mediationskompetenz” / пер. Н. Бабичевой. – Изд-во Вернера Регена. – 2007. – 272 с.
10. Статья «Медиация — волшебная технология посредничества в конфликтах», автор Марина Бойко [Электронный ресурс]: URL: <https://articlekz.com/article/9792> (дата обращения: 21.12.2019).
11. Сборник «Медиация в образовании: поликультурный контекст» от 24.10.2019 под общей редакцией О. Г. Смоляниновой [Электронный ресурс]: URL: http://ipps.sfu-kras.ru/sites/ipps.institute.sfu-kras.ru/files/Mediatsiya_v_obrazovanii.pdf (дата обращения: 21.12.2019).
12. Статья «Институт медиации в Республики Казахстан» от 21.01.2019, автор Ахметова А.К. [Электронный ресурс]: URL: <https://kokshetau.asia/pravo/36614-institut-mediatsii-v-respubliki-kazahstan> (дата обращения: 21.12.2019).
13. Практика медиации: актуальные вопросы, эффективные методики: Диалоговая площадка. - Ассамблея народа Казахстана города Нур-Султана при акимате столицы. - Нур-султан. – 08.11.2019 – [Электронный

ресурс]: URL: https://www.inform.kz/ru/dialogovaya-ploschadka-po-aktual-nym-voprosam-mediacii-proshla-v-stolice_a3583473 (дата обращения: 21.12.2019).

14. Выступление И.Ш. Борчашвили на тему «Институт медиации в укреплении межнационального согласия в Республике Казахстан» в рамках работы методического семинара для руководителей научных и аналитических отделов КГУ «Қоғамдық келісім» регионов и заведующих кабинетами медиации Ассамблеи народа Казахстана [Электронный ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/4794960-direktor-centra-sudebnoj-jekspertizy.html> (дата обращения: 21.12.2019).

15. Статья «О возможностях внесудебного урегулирования споров и примирительных процедур» от 23.05.2017, автор Жульдикова Екатерина [Электронный ресурс]: URL: <http://www.sko.adilet.gov.kz/ru/articles-inner/o-vozmozhnostyah-vnesudebnogo-uregulirovaniya-sporov-i-primiritelnyh-procedur-1> (дата обращения: 21.12.2019).

16. О проекте Закона «О медиации» - Комментарий к проекту Закона «О медиации» [Электронный ресурс]: URL: https://tengrinews.kz/zakon/verhovnyiy_sud_respubliki_kazahstan/mediatsiya/id-T100001108/ (дата обращения: 21.12.2019).

17. Статья в электронном журнале DixiNews: Почему Жакип Асанов считает, что в Казахстане плохо работает Закон «О медиации»? 11.10.2018 г. [Электронный ресурс]: URL: <https://dixiNews.kz/articles/zhizn/35646/> (дата обращения: 21.12.2019).

18. О процедурах медиации в Республике Казахстан - Комментарий к Закону Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV ЗПК URL: https://tengrinews.kz/zakon/verhovnyiy_sud_respubliki_kazahstan/mediatsiya/id-T1100000401/ (дата обращения: 21.12.2019).

19. Статья «Свой путь.О специфике казахстанской медиации», автор Бурашева А.Т. [Электронный ресурс]: URL: <https://trove.nla.gov.au/work/3812718?q&versionId=46629808>

20. Статья «Право закончить дело миром», автор М. Зайнулина [Электронный ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/4831214-pravo-zakonchit-delo-mirom-m..html> (дата обращения: 21.12.2019).

References

1. О медиации: Закон Республики Казахстан. – 28.01.2011. - № 401-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015) [Elektronnyj resurs]: URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (data obrashcheniya: 21.12.2019).

2. Nauchnaya stat'ya «Mediaciya kak sposob razresheniya konfliktov: rezul'taty issledovaniya v zarubezhnoj psihologii», avtor Romanova Elena Aleksandrovna [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-kak-sposob-razresheniya-konfliktov-rezultaty-issledovaniy-v-zarubezhnoy-psihologii>(data obrashcheniya: 21.12.2019).

3. Vystuplenie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A.Nazarbaeva na V s»ezde Soyuzа Sudej (Astana, 18 noyabryа 2009 godа) // SI «Zakon.kz» [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.zakon.kz/15224-vystuplenie-prezidenta-respubliki.html> (data obrashcheniya: 21.12.2019).

4. Strategiya «Kazahstan-2050»: Novyj politicheskij kurs sostoyavshegosya gosudarstva: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan - Liderа Nacii N.A.Nazarbaeva Narodu Kazahstana. – Astana. – 14.12.2012 – [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazahstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novy-politicheskii- (data obrashcheniya: 21.12.2019).

5. Nauchnaya stat'ya v elektronnom zhurnale DixiNews: Mediaciya v Kazahstane: vse, chto nuzhno znat' o processe ot 17 Sentyabryа 2018 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://dixiNews.kz/articles/zhizn/35640/> (data obrashcheniya: 21.12.2019).

6. Sulejmenov M.K., Dujsenova A.E. Byt' li nezavisimoj mediacii v Kazahstane? // [Elektronnyj resurs]: URL: <https://zangerlf.com> ot 20.10.2016 g. (data obrashcheniya: 21.12.2019).

7. Nauchnaya stat'ya «Psihologicheskie aspekty mediacii», avtory Kshov Arsenij Sergeevich, Fedorov Vladislav Igorevich [Elektronnyj resurs]: URL: https://pglu.ru/editions/young_science/detail.php?SECTION_ID=4374&ELEMENT_ID=199936 (data obrashcheniya: 21.12.2019).

8. Stat'ya «Mediaciya v respublike Kazahstan: problemy i perspektivy razvitiya», avtory Raeva Mariya Serikovna, Kairova N.I. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://articlekz.com/article/20335> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
9. Anita fon Khertel, “Professionelle Konfliktlosung: Führen mit Mediationskompetenz” / per. N. Babichevoj. – Izd-vo Venera Regena. – 2007. – 272 s.
10. Stat'ya «Mediaciya — volshebnyaya tekhnologiya posrednichestva v konfliktah», avtor Marina Bojko [Elektronnyj resurs]: URL: <https://articlekz.com/article/9792> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
11. Sbornik «Mediaciya v obrazovanii: polikul'turnyj kontekst» ot 24.10.2019 pod obshchej redakciej O. G. Smolyaninovoj [Elektronnyj resurs]: URL: http://ipps.sfu-kras.ru/sites/ipps.institute.sfu-kras.ru/files/Mediaciya_v_obrazovanii.pdf (data obrashcheniya: 21.12.2019).
12. Stat'ya «Institut mediacii v Respublike Kazahstan» ot 21.01.2019, avtor Ahmetova A.K. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://kokshetau.asia/pravo/36614-institut-mediatsii-v-respublike-kazahstan> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
13. Praktika mediacii: aktual'nye voprosy, effektivnye metodiki: Dialogovaya ploschadka. - Assambleya naroda Kazahstana goroda Nur-Sultana pri akimate stolicy. - Nur-sultan. – 08.11.2019 – [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.inform.kz/ru/dialogovaya-ploschadka-po-aktual-nym-voprosam-mediatsii-proshla-v-stolice_a3583473 (data obrashcheniya: 21.12.2019).
14. Vystuplenie I.SH. Borchashvili na temu «Institut mediacii v ukreplenii mezhnacional'nogo soglasiya v Respublike Kazahstan» v ramkah raboty metodicheskogo seminar dlya rukovoditelej nauchnyh i analiticheskikh otdelov KGU «Қорамдық kelisim» regionov i zaveduyushchih kabinetami mediacii Assamblei naroda Kazahstana [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.zakon.kz/4794960-direktor-centra-sudebnoj-jekspertizy.html> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
15. Stat'ya «O vozmozhnostyah vnesudebnogo uregulirovaniya sporov i primiritel'nyh procedur» ot 23.05.2017, avtor ZHul'dikova Ekaterina [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.sko.adilet.gov.kz/ru/articles-inner/o-vozmozhnostyah-vnesudebnogo-uregulirovaniya-sporov-i-primiritelnyh-procedur-1> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
16. O proekte Zakona «O mediacii» - Kommentarij k proektu Zakona «O mediacii» [Elektronnyj resurs]: URL: https://tengrinews.kz/zakon/verhovnyiy_sud_respubliki_kazahstan/mediatsiya/id-T100001108/ (data obrashcheniya: 21.12.2019).
17. Ctat'ya v elektronnom zhurnale Dixinews: Pochemu ZHakip Asanov schitaet, chto v Kazahstane ploho rabotaet Zakon «O mediacii»? 11.10.2018 g. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://dixinews.kz/articles/zhizn/35646/> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
18. O procedurah mediacii v Respublike Kazahstan - Kommentarij k Zakonu Respubliki Kazahstan «O mediacii» ot 28 yanvarya 2011 goda № 401-IV ZRK URL: https://tengrinews.kz/zakon/verhovnyiy_sud_respubliki_kazahstan/mediatsiya/id-T110000401/ (data obrashcheniya: 21.12.2019).
19. Ctat'ya «Svoj put'. O specifike kazahstanskoj mediacii», avtor Burasheva A.T. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://trove.nla.gov.au/work/3812718?q&versionId=46629808> (data obrashcheniya: 21.12.2019).
20. Stat'ya «Pravo zakonchit' delo mirom», avtor M. Zajnulina [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.zakon.kz/4831214-pravo-zakonchit-delo-mirom-m..html> (data obrashcheniya: 21.12.2019).

Қазақстан Республикасындағы медиация: психологиялық және құқықтық қолдау

З.А.Кайдарова, С.М.Иманбаев
«Тұран-Астана» университеті
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аннотация

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы медиация институтының проблемалары мен даму перспективалары, сондай-ақ оның психологиялық және заңдық қолдауы қарастырылады. Медиацияның сипаттамалық белгілері, оның принциптері, медиатордың тәртібі мен мәртебесі талданады. Сот ісін жүргізуде медиацияның артықшылығы айтылған. Медиацияны дамытудың негізгі проблемасы анықталған және

негізделген - бұл процедураны заңнамалық реттеуде де, мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғамның практикалық қызметінде де интеграцияланған және жүйелі көзқарастың болмауы. Құқықтық жүйені жетілдірудегі маңызды қадамдардың бірі қалпына келтіруші сот төрелігінің элементтерінің бірі - медиацияны дамыту болуы керек. Зерттеудің негізінде автор қылмыстық саясатты ізгілендіруге және процедуралық процедураларды оңтайландыру қажеттілігіне байланысты құқық бұзушылықтарды соттан тыс реттеуді енгізуді ұсынады.

Түйінді сөздер: Жанжал, медиация, медиацияның кезеңдері, психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері, медиация тиімділігінің факторлары.

Mediation in the Republic of Kazakhstan: psychological and legal support

Z.A. Kaydarova, S.M. Imanbaev
University "Turan-Astana"
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the problems and prospects of the development of the mediation institution in the Republic of Kazakhstan, as well as its psychological and legal support. The characteristic features of mediation, its principles, the procedure and status of the mediator are analyzed. The benefits of mediation over litigation are highlighted. The main problem of the development of mediation is identified and justified - the lack of an integrated and systematic approach, both in the legislative regulation of these procedures and in the practical activities of state bodies and public society. One of the important steps in improving the legal system should be the development of one of the elements of restorative justice - mediation. Based on the research, the author proposed the introduction of out-of-court settlement of offenses, due to the humanization of criminal policy and the need for procedural procedures.

Key words: Conflict, mediation, stages of mediation, psychological and pedagogical features, factors of mediation efficiency.

Поступила в редакцию 19.01.2020.

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары Современные методики и технологии обучения Modern methods and technologies of teaching

МРНТИ 77.01.39

А.Л. НАДЫРОВ¹, Е.М. МУХИДДИНОВ¹, С.Е. ДАЙРАБАЕВ¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ИНТЕРЕС К НОВЫМ ВИДАМ СПОРТА КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО СТРЕМЛЕНИЯ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье приведены результаты исследования по привитию устойчивого интереса к занятиям физической культурой студентов педагогического вуза, на примере модных в настоящее время видов спорта. Результаты наблюдений позволили авторам используя природные факторы и площадки стрит воркаут формировать профессиональные педагогические умения и навыки у будущих учителей, которым можно обучить на фоне интереса к новым видам спорта. В частности, авторами на фоне наглядных примеров занятий физическими упражнениями населения города в парке культуры и отдыха студенты были информированы о значении разминки перед тренировкой над развитием физических качеств. Им подробно дана характеристика выполнения общеразвивающих упражнений с целью оздоровления, развития физических качеств. В основной части урока студенты получили не только теоретические знания, но и научились выполнять и обучать простейшие упражнения для развития физических качеств. Результаты эксперимента позволили авторам повысить интерес студентов к здоровому образу жизни и обучить их элементарным принципам и методам тренировки.

Ключевые слова: стрит воркаут, физическая культура, спорт, физические упражнения, здоровый образ жизни.

С каждым годом интерес у населения к здоровому образу жизни растет. Повышается социальная значимость физической культуры и спорта как фактора здорового образа жизни. Для того чтобы поддержать население страны в стремлении к здоровому образу жизни и с целью охвата населения систематическим занятиям физической культурой и спортом государством строятся новые спортивные сооружения, лыже-роллерные трассы, велодорожки, ледовые катки, ледяные горки т.д. Сейчас в каждом жилом комплексе имеются спортивные и игровые площадки. В последнее время во всех городах Казахстана можно увидит площадки стрит воркаут,

Много сделано и в нашем вузе. Реконструирован стадион имени Мухтара Ауэзова в Центральном парке культуры и отдыха, отремонтированы спортивные залы. Кафедра оснащается спортивным оборудованием и инвентарем.

Укрепление материально-технической базы вуза дает возможность охватить физической культурой и спортом как можно больше желающих заниматься физическими упражнениями и повысить качество работы кафедры физической культуры и спорта по укреплению здоровья студентов. Здоровье студентов для нас имеет особую ценность, так как оно представляет собой интеллекту-

альный, репродуктивный, экономический, социальный и культурный резерв государства, его стратегический капитал.

Особенно это важно, когда речь идет о студентах педагогических вузов, будущих учителей общеобразовательных школ. Как специалисты в педагогической деятельности с детьми и подростками, они должны личным примером увлечь своих учеников в процесс укрепления здоровья, повышения уровня физического развития, двигательной подготовленности.

Вот почему кафедре физической культуры и спорта необходимо применять современные и модернизировать традиционные средства, методы и формы организаций занятий, сущностной характеристикой которых является проблемная организация двигательной активности и мыслительной деятельности студентов.

Для современного этапа развития физической культуры и спорта характерно многообразие форм и видов физкультурно-оздоровительной и спортивной деятельности [10].

Таким образом, представляется целесообразным учитывать реалии современной действительности и использовать новые виды спорта в занятиях со студентами, что будет способствовать повышению их интереса к физической культуре. Так, в настоящее время среди молодежи большой популярностью пользуется стрит воркаут. Воркаут – современное молодежное направление, устремленное на развитие физических и умственных параметров человека [7; 13].

Целью такого вида спорта является развитие человеческих способностей без использование дополнительных отягощений, то есть работа происходит полностью своим весом тела. Чаще всего воркаутом занимаются на уличных спортивных площадках, что и является основой этой спортивной субкультуры.

Идея заключается в том, чтобы превратить силу, обретенную на улице в уверенность и использовать ее в самых разных сферах. Не важно, чего можешь добиться на турниках, важно, чего турники помогут тебе добиться в жизни. Каждый день воркаутеры

стремятся стать лучше, чем они были вчера. Занимаясь на улице воркаутеры всегда находятся на виду и становятся живым примером для других людей, которые хотят начать заниматься и что-то изменить в своей жизни.

Воркаут – это универсальный и эффективный инструментарий для поддержания физической формы, организации увлекательного досуга для молодежи, а также тренировки для успешной сдачи нормативов Президентских тестов [1; 2; 10].

Проведенный опрос занимающихся спортсменом на площадках стрит воркаут выявил, почти единодушное мнение о пользе их занятий на снарядах. Они ответили, что тренировки дают: здоровье, заряд бодрости, психологическое равновесие.

Поэтому целью нашей работы было: используя интерес молодежи к новым видам спорта и оздоровительной физической культуре формировать устойчивое стремление к здоровому образу жизни у студенческой молодежи.

Для решения данной проблемы было решено использовать место расположение кафедры физической культуры и спорта КазНПУ им. Абая в Центральном парке культуры и отдыха г. Алматы. Здесь можно ежедневно видеть людей занимающихся, популярными в настоящее время видами спорта как: скандинавская ходьба, восточная оздоровительная гимнастика, стрит воркаут и т.д. Это может служить наглядным примером для молодежи в поддержании крепкого здоровья и хорошей физической подготовки.

Многими видами спорта, направленными на укрепление здоровья и развития физических качеств, можно заниматься самостоятельно. Как в основном делают многие воркаутеры. Однако, как показывают наши наблюдения самостоятельные занятия все же требуют консультации специалистов. Это подтверждает опыт работы фитнес клуба World Class Almaty где проводятся регулярные мастер классы от профессиональных тренеров на площадках стрит воркаут [7]. Однако, самостоятельные занятия требуют определенных знаний по технике выполнения физических упражнений, методике

занятий и тренировок. О необходимости специальных знаний для самостоятельных занятий отмечается многими авторами [3; 8; 15], которые подчеркивают, что значительная часть населения даже имея высокий образовательный уровень не в состоянии правильно распорядиться своим психофизическим потенциалом, чтобы с помощью физических упражнений поддерживать оптимальную работоспособность и здоровье. Одна из основных причин недостаток соответствующих знаний и методических умений [8; 15].

Проведенные нами беседы со студентами выявили, что наиболее значимым фактором жизни является здоровье, в тоже время они показывают слабый уровень знаний, практических действий, волевых усилий на поддержание здорового образа жизни.

Цели, направленные на приобретение знаний, умений, практических навыков, необходимых для дальнейшей профессиональной деятельности, а также возможностей физической культуры, как средства поддержания работоспособности, не получили должной оценки у студентов [3].

Обращает на себя внимание факт, что студенты практически не имеют сформированных представлений и знаний по ключевым вопросам физической культуры, что определяет их пассивное отношение к самоорганизации здорового образа жизни, не способствует реальному включению в физкультурно-спортивную, профессионально-прикладную и оздоровительную деятельность [8; 15].

Решить эту проблему можно расширив познавательную деятельность студентов под руководством и контролем преподавателя. Для этого было решено использовать месторасположение нашей кафедры. Она расположена в Центральном парке культуры и отдыха города Алматы. Значит мы имеем не только свои стадион, спортивные залы, но есть возможность использовать аккуратную вело дорожку, спортплощадки для игр и площадки стрит воркаут, а также природные факторы. Хорошее состояние материально-технической базы позволила нам разработать образовательную программу как для

проведения оздоровительной физической культуры, так и по формированию профессионально-педагогических умений и навыков у будущих учителей физической культуры. Занятия на площадках стрит воркаут проводились в форме уроков физической культуры. Состояла из подготовительной, основной и заключительной частей. Подготовительная часть включала выполнение общеразвивающих упражнений (далее – ОРУ). Общеразвивающие упражнения самые доступные занимающимся, несложные в техническом отношении элементарные движения телом и его частями выполняемые с целью оздоровления, развития физических качеств, улучшения функционального состояния организма [4; 5; 10; 12].

Благодаря своей доступности эти упражнения составляют основное содержание занятий групп здоровья, широко используются на уроках по физическому воспитанию в детских садах, в школе, и вузах. Комплексы ОРУ применяются в утренней гигиенической гимнастики передаваемого на телевидению.

Представители всех видов спорта широко включают ОРУ в тренировку как средство разминки и развития определенных физических качеств.

Большое количество ОРУ объясняется тем, что возможные действия телом и отдельными его частями применяются в различных сочетаниях, разнообразием степенью напряжения мышц, изменением скорости, амплитуды и направления движений. Смена исходных и конечных положений, применение различных предметов и приспособлений также расширяют границы использования данных упражнений. Относительная простота и возможность постепенно их усложнять делают ОРУ доступными занимающимся любого возраста и подготовленности. Овладение ОРУ является школой двигательной подготовки. Обучение студентов знаниям, умениям и навыкам связанных с использованием такого универсального средства как ОРУ должны занимать существенное место в процессе физического воспитания. В основной части урока изучали и выполняли

упражнения на развитие физических качеств [9; 11]. Для этого использовались имеющиеся на площадке гимнастические снаряды такие как: брусья, кольца, перекладина и другие приспособления. Упражнения на брусьях состоят из маховых, силовых и статических упражнений.

Упражнения на брусьях являются эффективным средством развития силы мышц рук и туловища. Устройство брусьев позволяют выполнять упражнения в положениях поперек и продольно, на одной или двух жердях, в середине и на концах жердей, лицом наружу и внутрь. Упражнения выполняются махом вперед и назад, разгибом на махе вперед, махе назад и с места, над жердями и под ними, с поворотами и перемахами в форме подъемов и спадов, оборотов и переворотов, кувырков и сальто и т.д.

Для успешного овладения упражнениями на брусьях занимающийся должен вначале освоить ряд специальных двигательных навыков таких как: рациональная техника размахиваний в упорах и висах, вспомогательные движения в плечевых суставах при ускорении маховых движений и отталкивания от жердей в подъемах, поворотах и сальто.

Травмоопасность упражнений на брусьях диктует широкое использование разнообразных способов страховки и помощи.

Широкий диапазон упражнений на кольцах дает возможность использовать их для развития силы, гибкости, ловкости, координации, подвижности в суставах с самыми различными контингентами занимающихся.

Так, для развития силы сгибателей рук могут с успехом использоваться размахивания в висе на согнутых руках, сгибание рук на махе вперед и назад, для повышения гибкости позвоночника – круговые движения в висе, вис согнув ноги с выпрямлением их в угол.

Упражнения на кольцах имеют свою специфику, обусловленную конструкцией снаряда. В отличие от других гимнастических снарядов кольца подвижны, и это вносит определенные особенности в технику упражнений, даже одинаковых по названию

(например, подъем махом назад, оборот назад в упоре и другие выполняются как на перекладине, так на кольцах).

Однако техника этих упражнений имеет глубокие отличия. Они заключаются в том, что при работе на кольцах, даже при маховых упражнениях, все точки тела движутся не по дугам окружностей, как, например, на перекладине, а описывают сложные кривые центр тяжести тела гимнастов, стремится перемещаться в вертикальной плоскости, проходящей через точки подвеса колец. Поэтому выполнение махов на кольцах всегда связано со более большим, чем на перекладине, рывком при прохождении телом вертикального положения. Об этом всегда следует помнить и быть готовым предупредить возможный срыв. Особой популярностью у молодежи пользуются упражнения на перекладине. На этом снаряде молодежь выполняют не только элементарные упражнения гимнастической школы, но и упражнения маховые упражнения, отличающиеся высокой динамичностью. Выполнение упражнений на перекладине требует от исполнителя силовой и скоростно-силовой подготовки. Помимо этих качеств перекладина требует своевременного развития и постоянного совершенствования других важных двигательных качеств, среди которых – подвижность в суставах, в том числе специальная подвижность в плечах, выворотность кистей. Наконец, перекладина, как ни какой снаряд, требует от занимающегося высокой функциональной подготовленности. Выполнение быстрых и точных движений, их каскадный характер предполагают умение ориентироваться в пространстве и времени, точно дифференцировать свои действия в изменяющихся условиях, безупречно чувствовать их ритмику. Все это делает выполнение упражнений на площадках стрит воркаут очень зрелищным и дает возможность зрителю, видеть в хорошем исполнителе наличие таких качеств, как смелость, безукоризная координация движений, силу и ловкость [4; 5; 10]. В заключительной проводились физические упражнения на гибкость и расслабление мышц. Проводимые нами занятия

на оборудованных современными снарядами площадках стрит воркаут выявили, что студентов можно обучить:

1. Спортивной терминологии
2. Приемам помощи и страховки
3. Технике физических упражнений
4. Методам физического воспитания
5. Принципам методики физического воспитания
6. Приемам совершенствования техники базовых упражнений на снарядах
7. Методам развития физических качеств
8. Умениям составлять программу тренировок
9. Проводить самостоятельно тренировки

Одним из условий формирования здорового образа жизни является правильный подход к его популяризации. Важно стимулировать интерес молодежи к здоровому образу жизни через демонстрацию как можно больше позитивных примеров занятий физическими упражнениями по укреплению здоровья. Примером позитивных примеров у нас были занятия физическими упражнениями людей старшего поколения в Центральном парке культуры и отдыха города Алматы. Их занятия проходили с широким использованием природных факторов физической

культуры. В процессе занятий ощущалось их поддержка друг другу в мотивации к занятиям физическими упражнениями.

Повышению у студентов интереса к физическому совершенствованию послужили теоретические знания, которые они получили во время выполнения ими доступных физических упражнений на площадках стрит воркаут. Знание полученные в процессе тренировок на спортивных снарядах под руководством преподавателя способствовала популяризации самостоятельных занятий с широким использованием природных факторов.

Немаловажную роль в формировании в массовом сознании жизненной необходимости физкультурно-спортивных занятий послужили беседы студентов с людьми старшего поколения, которые своим примером показывали главную пользу физической культуры в укреплении здоровья.

Таким образом, введение новых учебных программ по модным на современном этапе видам спорта в процесс физкультурной деятельности студентов дает ряд преимуществ перед обычной физкультурой в спортивном зале. Они позволяют оптимизировать учебный процесс, сделать его более эффективным, пробуждает интерес студентов к физической культуре и влияет на физическое развитие студентов вуза.

Список использованных источников:

1. Воркаут: тренировки для начинающих. 03.04.2018 [Электронный ресурс]: <https://muskul.pro/training/street-workout> (дата обращения: 09.01.2020).
2. Воркаут для новичков: программа тренировок. Основы подготовки турникменов. 10.04.2018. [Электронный ресурс]: <https://muskul.pro/training/street-workout> (дата обращения: 09.01.2020).
3. Горлов С.Н., Толстых Д.С. Мониторинг удовлетворенности студентов качеством обучения на кафедре физвоспитания технического вуза. – Магнитогорский Государственных технический университет им. Носова. – Вестник Воронежского института МВД России. 2001г. №916. [Электронный ресурс]: <http://www.Referent.ru> (дата обращения: 05.12.2019).
4. Гимнастика и методика преподавания: Учебник для институтов физической культуры /Под ред. В.М. Смолевского, 3-е, перераб., доп. – М.: Физкультура и спорт, 1987 – 336 с.
5. Гимнастика. Учебник для ин-тов физ. культ. – Изд. 2-е/ Под ред. А.М. Шлемина и А.Т. Брыкина. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – 215 с.
6. Женский стрит воркаут для начинающих. [Электронный ресурс]: <https://yandex.kz/video/preview/?filme/15.09.2016>. (дата обращения: 09.01.2020)
7. Калиаскарова Т., Мусиров Д. В Алматы открыли первую бесплатную спортивную площадку для занятия. Street Workout. 14.05.2014. [Электронный ресурс]: https://vlast.kz/obsshestvo/v_almaty_otkryli_pervuju_besplatnuju_sportivnuju_plosshadku_dlja_zanjatij_street_workout-5541.html (дата обращения: 03.01.2020).

8. Надыров А.Л., Шкурков А.С. Совершенствование процесса физического воспитания в вузе. Сейфуллинские чтения-11: Молодежь и наука: Материалы Республиканской научно-теоретической конференции, Том 1, 3 часть. – Астана, 2015. – 228. – 31 с.
9. Программа тренировок воркаут. 2.04.2018. [Электронный ресурс:] <https://fit.com/programmy-trenirovok/workout/> (дата обращения: 03.01.2020).
10. Сейсенбеков Е.К., Телахынов Е.Б., Джоксимович М., Тастанов А.Ж. Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы //Педагогика и психология – 2018.– №3 (34). – 126-132 с.
11. Спортивная гимнастика //Учебник для ин-тов физической культуры /Под общей ред. В.М. Смолевского и Ю.К. Гавердовского. – М.: Физкультура и спорт, 1987. – 388 с.
12. Теория и методика физического воспитания /Учебник для ин-тов физ. Культуры /Под общей ред. Л.П.Матвеева и А.Д.Новикова, 2-е испр. и доп. (В 2-х т.). М.: Физкультура и спорт, 1976. – 304 с.
13. Чекальский А. Street Workout. 27.09.2017. [Электронный ресурс:] <http://bowandtie.ru/street-workout/> (дата обращение: 27.12.2019).
14. Что такое стрит воркаут. Википедия. 06.03.2015. [Электронный ресурс:] [https://yandex.kz/video/preview/? filme/](https://yandex.kz/video/preview/?filme/) (дата обращение: 06.01.2020).
15. Шкурков А., Надыров А.Л. Из опыта работы со студентами кафедры физического воспитания Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина /Вестник физической культуры. – 2017. – №4. – 140-144 с.

References

1. Vorkaut: trenirovki dlya nachinayushchih. 03.04.2018 [Elektronnyj resurs]: <https://muskul.pro/training/street-workout> (data obrashcheniya: 09.01.2020).
2. Vorkaut dlya novichkov: programma trenirovok. Osnovy podgotovki turnikmenov. 10.04.2018. [Elektronnyj resurs]: <https://muskul.pro/training/street-workout> (data obrashcheniya: 09.01.2020).
3. Gorlov S.N., Tolstyh D.S. Monitoring udovletvorennosti studentov kachestvom obuchenie na kafedre fizvospitaniya tekhnicheskogo vuza. – Magnitogorskij Gosudarstvennyh tekhnicheskij universitet im. Nosova. – Vestnik Voronezhskogo instituta MVD Roscii. 2001g. №916. [Elektronnyj resurs]: <http://www.Referent.ru>. (data obrashcheniya: 05.12.2019).
4. Gimnastika i metodika prepodavaniya: Uchebnik dlya institutov fizicheskoj kul'tury /Pod red. V.M. Smolevskogo, 3-e, pererab., dop. – М.: Fizkul'tura i sport, 1987 – 336 s.
5. Gimnastika. Uchebnik dlya in-tov fiz. kul't. – Izd. 2-e/ Pod red. A.M. SHlemina i A.T. Brykina. – М.: Fizkul'tura i sport, 1979. – 215 s.
6. Zhenskij strit vorkaut dlya nachinayushchih. [Elektronnyj resurs:] <https://yandex.kz/video/preview/?filme/> 15.09.2016. (data obrashcheniya: 09.01.2020)
7. Kaliaskarova T., Musirov D. V Almaty otkryli pervuyu besplatnyuyu sportivnyuyu ploshchadku dlya zanyatii. Street Workout. 14.05.2014. [Elektronnyj resurs:]https://vlast.kz/obsshestvo/v_almaty_otkryli_pervuju_besplatnuju_sportivnuju_ploshhadku_dlja_zanjatij_street_workout-5541.html (data obrashcheniya: 03.01.2020).
8. Nadyrov A.L., Shkurkov A.S. Sovershenstvovanie processa fizicheskogo vospitaniya v vuze. Sejfullinskie chteniya-11: Molodezh' i nauka: Materialy Respublikanskoj nauchno-teoreticheskoy konferencii, Tom 1, 3 chast'. – Astana, 2015. – 228. – 31 s.
9. Programma trenirovok vorkaut. 2.04.2018. [Elektronnyj resurs:] <https://fit.com/programmy-trenirovok/workout/> (data obrashcheniya: 03.01.2020).
10. Sejsenbekov E.K., Telahynov E.B., Dzhoksimovich M., Tastanov A.ZH. Fizkul'turno-sportivnaya rabota v uchrezhdeniyah obrazovaniya zarubezhnyh stran: sravnitel'nyj analiz i organizacionnye formy //Pedagogika i psihologiya – 2018.– №3 (34). – 126-132 s.
11. Sportivnaya gimnastika //Uchebnik dlya in-tov fizicheskoj kul'tury /Pod obshchej red. V.M. Smolevskogo i YU.K. Gaverdovskogo. – М.: Fizkul'tura i sport, 1987. – 388 s.
12. Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya /Uchebnik dlya in-tov fiz. Kul'tury /Pod obshchej red. L.P.Matveeva i A.D.Novikova, 2-e ispr. i dop. (V 2-h t.). М.: Fizkul'tura i sport, 1976. – 304 s.

13. Chekal'skij A. Street Workout. 27.09.2017. [Elektronnyj resurs:] <http://bowandtie.ru/street-workout/> (data obrashchenie: 27.12.2019).

14. Chto takoe stit vorkaut. Vikipediya. 06.03.2015. [Elektronnyj resurs:] <https://yandex.kz/video/preview/?filme/> (data obrashchenie: 06.01.2020).

15. Shkurkov A., Nadyrov A.L. Iz opyta raboty so studentami kafedry fizicheskogo vospitaniya Kazahskogo agrotekhnicheskogo universiteta im. S.Sejfullina /Vestnik fizicheskoy kul'tury. – 2017. – №4. – 140-144 s.

Студенттік жастардың салауатты өмір салтына тұрақты ұмтылысын қалыптастыру факторы ретінде спорттың жаңа түрлеріне қызығушылықтарын арттыру

A. L. Nadyrov¹, E. M. Muhiddinov¹, S. E. Dairabayev¹

*¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада қазіргі сәнді спорт үлгілерін қолдана отырып, педагогикалық университет студенттерінің дене тәрбиесіне деген тұрақты қызығушылығын оятуға арналған зерттеу нәтижелері келтірілген. Бақылау нәтижелері табиғи факторлар мен көшедегі жаттығу платформаларын қолданған авторларға жаңа спорт түрлеріне қызығушылық таныта отырып, болашақ мұғалімдер үшін кәсіби педагогикалық қабілеттер мен дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, авторларға демалыс саябағындағы қала тұрғындарына арналған физикалық жаттығулардың көрнекі мысалдары аясында физикалық қасиеттерді дамыту бойынша жаттығуларға дейін жылынудың маңыздылығы туралы ақпарат берді. Олар сауықтыру, физикалық қасиеттерін дамыту мақсатында жалпы дамыту жаттығуларының орындалуы туралы толық сипаттама берді. Сабақтың негізгі бөлігінде студенттер тек теориялық білім алып қана қоймай, сонымен қатар физикалық қасиеттерді дамыту үшін қарапайым жаттығуларды қалай орындауға және жаттықтыруға болатынын білді. Тәжірибе нәтижелері авторларға студенттердің салауатты өмір салтына деген қызығушылықтарын арттырып, оларға оқытудың негізгі принциптері мен әдістерін үйретуге мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: көшедегі жаттығу, дене шынықтыру, спорт, дене шынықтыру, салауатты өмір салты.

Interest in new sports as a factor in the formation of a sustainable desire for a healthy lifestyle among students

A. L. Nadyrov¹, E. M. Muhiddinov¹, S. E. Dairabayev¹

*¹Kazakh national pedagogical University named after Abay
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article presents the results of research to inoculation a steady interest in physical education for students of the pedagogical university, using the example of currently fashionable sports. The observation results allowed the authors using natural factors and street workout platforms to form professional pedagogical abilities and skills for future teachers who can be trained background interest in new sports. In particular, the authors against the background of visual examples of physical exercises of the city's population in the Park of culture and recreation, students were informed about the importance of practice run before training on the development of physical qualities. They gave a detailed description of the performance of general developmental exercises for the purpose of health improvement, the development of physical qualities. In the main part of the lesson, students received not only theoretical knowledge, but also learned how to perform and train the simplest exercises for the development of physical qualities. The results of the experiment allowed the authors to increase students' interest in a healthy lifestyle and teach them basic principles and methods of training.

Key words: street workout, physical education, sport, exercise, healthy lifestyle.

Поступила в редакцию 11.02.2020.

A.O.ISKAKOVA

T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

TRANSLANGUAGING: THE CONCEPT ORIGIN AND MEANING

Abstract

The status of English language as a lingua franca and the steady expansion of its influence in many areas of human activity cause an ambiguous reaction in the modern world and is accompanied by the emergence of relevant trends in linguistic science and real practice of foreign languages training. In the world linguodidactics, there is a constant search for effective ways of teaching foreign languages, which is inevitably accompanied by a search for solutions to acute problems associated with the English language diversification from the one hand and the preservation of linguistic diversity and cultural identity from the other hand. Analysing the scholars and educators works the author traces the emergence and meaning of the concepts of “translingualism” as a linguistic approach and “translanguaging” as a didactic method. The paper is of great interest from the point of view of acquiring new knowledge and expanding the existing linguodidactic experience. In foreign linguistics, there is a lively discussion about the essence of this phenomenon, which arose as a pedagogical tool in the UK and later took shape in the pedagogical system by the efforts of many scientists and received full theoretical justification in the works written by American scientist Ophelia Garcia and British linguist Lee Wei. Translingualism is considered not only as a powerful pedagogical tool of foreign language training, one the ways to diversify and develop English language, but also as a way to solve accumulated problems in the social sphere, including those the speakers from different linguistic cultures have while communicating.

Key words: teaching English language; translanguaging pedagogy; translingualism as an approach; bilingual education; way to diversify English; preserving ethnic culture and identity.

The spread of English to ever new territories and spheres of human activity is today an indisputable fact. Modern linguistic scholars Braj Kachru and David Crystal distinguish three concentrically diverging from one point in the circle of its distributing countries. The first, domestic, includes countries with a long predominant number of native speakers of English; in the second – the countries of the British Commonwealth, where it is one of the official, not being native to the majority of the population, and the third, expanding to other countries, where English is becoming the language of interstate communication, including scientific sphere [7; 10]. Such a victorious procession of the English language causes an ambiguous reaction in the modern world and gives rise to relevant trends both in the social sphere and in the scientific, in this case, linguistics and the real practice of foreign language training as well.

The modern scientific linguodidactic

paradigm reflects an ever-growing tendency to search for effective ways to develop Anglophonia, which is becoming truly global in nature and at the same time a steady tendency against the all-consuming influence of Lingua Franca and for preserving national identity. In modern science, a huge number of approaches to the developing foreign language training are presented that implement a particular psycholinguistic model of information processing and assimilating. Many scholars in the field of linguodidactics in all countries of the world research have been developing and testing specific methodological systems aimed at the most effective foreign language training. Along with the existing and fairly recommended approaches, the latest techniques are constantly emerging teachers need to be navigated in, study, evaluate their quality from the point of view of the objective laws governing language acquisition mechanisms functioning, and, based on this, introduce teaching into practice. All

these processes are accompanied by a parallel discussion and search for approaches to the most pressing topics related to migration, the diversity of languages and their mutual influence, issues of ethnic, cultural and linguistic identity.

The purpose of this article is to present a concept recently introduced in foreign linguodidactics called «*translanguaging*», and based on an analysis of foreign linguists researches and the training the author got from professor S. Agbo (Lakehead University, Canada) to trace the background and essence of the phenomenon that linguists identified as translanguaging or translingualism. This article is intended to help linguistic practitioners not only acquire new knowledge, but also expand, strengthen the existing accumulated methodological experience. The material of the article may be of interest to all the teachers working in the field of linguodidactics and who wish to develop their practical skills in this field.

It is only natural to dwell on a brief history of the emergence of trans-lingualism as a phenomenon of linguodidactics. This phenomenon is not new, it is quite natural, like any phenomenon, arose and existed in the practice of communication between people of different linguistic cultures. But as an object of study, it first appeared in the 1980s in Bangor, North Wales. Language teacher Ken Williams and his colleagues studied the possibility of using two languages simultaneously – Welsh and English – at the same lesson. They coined the term «*trawsieithu*» (in Welsh), which meant reading or listening in one language (e.g. English) and writing and speaking in another (e.g. Welsh or vice versa). The above term has been translated into English and put into scientific circulation as «*translanguaging*» by their colleague Colin Baker [6].

Surely, the eternal search for effective ways to build relationships and successful communication in a constantly globalizing world should be designated as the main prerequisite for the emergence of translingualism, directly in the practice of foreign language training, and, accordingly, in scientific everyday life. On the other hand, it is a reflection of internal contradictions and the latent struggle for

preserving national identity, national culture and the struggle against the existence of «*lingua franca*» and against creating monolingual environment. It should also be noted that the pedagogy of translanguaging quite fits into the concept of the multifunctional approach to the new philosophy of language and the scientific linguistic paradigm of World English, which is characterized by diversification of the English language at the expense of other world languages. So, in the last decade, the English school curriculum in the UK takes into account the existence of not only regional dialects such as Welsh English and Scottish English, but also the emergence of Globish, Netlish, Chenglish, Denglish, Spanglish etc.

Since then, this term has been filled with a somewhat expanded meaning and means using several languages in many contexts. It can be put in one row of related terms (such as multilingualism, polylingualism, flexible multilingualism), and very subtle, we would even say, to some extent, the conditional differences between them suggest the emergence of a wide range of scientific papers devoted to the study of several languages using, especially in the process of foreign language training. We can use «*translanguaging*» as our basic term when it comes to the didactic method and «*translingualism*» as a category of linguistic theory.

Regarding to using translanguaging directly in the educational process, the teaching of translanguaging pedagogy begins, according to Jim Cummins [15], with a certain challenge that two linguists put to an entire army of methodologists, who for many years held the firm conviction that learning a foreign language needed enough strict isolation from the native language and complete immersion in a foreign language was considered as the most effective technology for its acquisition. We all remember the slogans still popular in learning foreign languages process: «*Only English speaking zone*». With this approach, languages (native and studied) are considered as something existing separately from each other, autonomous, boundedly-isolated entities with their own grammar systems. Thus, in

the practice of traditional bilingualism, we have two independent linguistic systems, two separate objects, while assuming that the bilingual personality or multilingual (if a person knows several languages) uses one language, for example, native, and one part of his brains, while turning off another language and another part of the brains. It means, that students have one language with its unique linguistic features and another one with its own unique features, in other words they have two linguistic systems, trying to master one of them. It is considered to be normal if you use the one for help, but the aim is to sound like a fluent monolingual in English, or Spanish, or Chinese. In that case one language (we mean the studied one) is valuable and the other «stays» at home or only used with your friends. Translanguaging pedagogy proposes that we should teach students the new way of existing in the world, that they have unified repertoire of linguistic features. It is very different from two pure linguistic systems. Translanguaging idea, instead of splitting students 'brains in (two or even more) halves, tells them that they have giant unified collection of linguistic features with no split. That is a new way of being and existing. Translingualism suggests looking at bilingualism as an interdependent linguistic whole. Translanguaging excludes such a division, brings two languages together, based on the thesis confirmed by real language practice, that both (or more) languages are interconnected and interact with each other. Ofelia Garcia, American linguist, in a lecture series at Kildesheim University in June 2017 years on the topic «*The Multilingualism and Diversity*», emphasized: «Translanguaging is using language as a unitary meaning-making system of the speakers... . We should not ignore students own language repertoire... . Translanguaging is a pedagogy that allows students to use all the linguistic systems in order to make meaning» [17; S.56].

In this sense, we can say, translingualism is beyond multilingualism, multicompetence, bilingualism, it is something more and wider in meaning. If we talk about the pedagogy of translanguaging, its essence lies in the fact that

students can use their entire linguistic repertoire, both their native language and the language they are studying, to learn, share opinions and communicate, while focusing on the language of the curriculum and trying to follow the laws of the studied language. This means, in fact, a constant movement between the mother tongue and the languages studied, (in the foreign languages instructing practice in Kazakhstani educational institutions – between Kazakh, English and Russian), a constant transition from one form of training to another: for example, writing an essay – this form of training requires the use of «*better*», normative, say, English, and at the same time work with handouts that do not require such thoroughness and «*language*» accuracy and allow some negligence. In this case, it is more important, as has always been affirmed in practical linguodidactics, to be understood and understand your counterpart, in other words, it is more important the communication takes place, moreover, you can slightly neglect the strict language rules. A teacher can alternate these forms, moving between them during the lesson: whenever possible, using our entire language repertoire, including our native language, without worrying about the strict rules for language functioning when discussing and drafting projects, moving to a more formal – «*correct*» English language, in order to demonstrate the results of group work in the classroom, then again returning to the translanguaging format to review, clarify the details of the project and eventually return to a very formal register language for final completion in a piece of writing.

Perhaps it is not surprising that, given the prevalence until recently of a strictly monolingual bias in the methodology of foreign language training, much work on translanguaging pedagogy has been done outside of classrooms. Chris and Blackledge [6], for example, studied the practice of translanguaging in the schools of Gujarat and China. Li Wei and Zhu Hua studied the use of the translanguaging methodology at the university, but associated its necessity for the most part with migration processes and problems of maintaining identity, which seems extremely important in the language policy of

any country [20]. Hornberger and Lin, in their turn, studied translanguaging at primary schools in the USA, paying particular attention to the restrictive language policies of this multinational country, and suggested a lot of ideas that can be effectively applied at any country in the world where migration processes have been very intensive, especially recent years. [21]. The experience of analyzing translanguaging pedagogy in the work written by Ophelia Garcia and Lee Wei is very interesting, the fact that one author is from the USA and the other one – from the UK is noteworthy [24]. In the first issue of the EAL Journal, published in September 2016, Li Wei introduces linguistic educators to the technology of translanguaging. (EAL – English as Additional Language – English as an additional language). The magazine is published online on behalf of the NALDIC (National Association for Language Development in the Curriculum), created in 1992, and it is the UK national subject association for EAL. NALDIC provides professional forum for teaching and learning English as a complementary language, supporting bilingualism, increasing academic achievement among ethnic minorities and promoting the development of research in this area and putting their results into practice. The Association organizes conferences and various events, supports professional communities and is engaged in the production of a variety of publications, including the popular and fairly authoritative EAL Journal.

The problems of translanguaging have aroused and are of great interest to scientists of various fields of science, since the issues associated with them to some extent blur the boundaries between different disciplines. On May 4-6, 2017 at the University of Lausanne, Switzerland, the international research conference «Approaches to Migration, Language and Identity», was held. The conference was organized to invite scientists from all over the world to debate on the identified problems of migration, language and identity in all their diversity. This three-day event was held in the form of a forum for researchers working in the fields of politics, geophysics, linguistics, literature, anthropology, economics, sociology, social (economic and

legal) history. The organizers of this conference provided an opportunity for experts from the most, at first glance, farthest scientific fields to exchange ideas and share their approaches to the problems research methods. The conference brought together more than 60 scientists from universities and scientific organizations in the UK, USA, Germany, Poland, Greece, Spain, France, Switzerland, some countries of Africa and Asia. The aforementioned professor Li Wei, head of the Department of Applied Linguistics at the Institute of Education at London University, whose research interests lie in the field of bilingualism and multilingualism, made a presentation on the topic «Post-multilingualism, a turning point in the history of development».[26]. Professor Li Wei's speech caused a lively discussion around the problem of translanguaging, which was understood as the use of mixed forms of speech by some minority ethnic groups (most often oral, although the study contains examples of written tests) in the native language and in the dominant language. The proponents of the living, natural language developing held the opinion of the legitimacy and even regularity of such speech forms. The others, their opponents, advocated the need to choose one language to serve the legal, professional, educational and state spheres of life, but admitted the possibility to use a mixed idiom in everyday communication. That is how it became customary to call a variety of natural language sign system in linguistics of the XX century. The main argument of the idiom opponents was the question of its codification complexity, since it is exclusively individual and often not systematic. Nevertheless, the problems of the post-multilingual era open the prospect for further researching and developing new approaches to the study of languages communicating practice.

The aforementioned Ophelia Garcia work was focused on translanguaging pedagogy in the context of the struggle against the prevailing trend of monolingualism in American educational policy [24]. Earlier this year, the EAL group in South London, part of the national network of NALDIC regional groups discussed and approved Garcia's work on

translanguaging pedagogy. Ophelia Garcia's extensive journalistic work on bilingualism and teaching bilingual migrants is based on her personal life experience. Professor Garcia has been living in New York since she moved from Cuba at the age of 11; she has studied thoroughly the issues of teaching foreign languages in bilingual classes. Her research interests are also related to teaching bilingual children and teaching bilingual teachers, as well as teachers of ESL – English as a foreign language.

In her turn, Julie Hansen defines the essence of translanguaging pedagogy as follows: «Thus, translanguaging presupposes not only the presence of two languages, but also the transition between languages and going beyond them. (Heidi Boysen, an associate professor at Roskilde University and a language profile developer at Roskilde University [29], called by her colleagues as «*paradigm shift paths*», claims that higher education programs at any field can learn a lot from language learning and teaching. such as CLIL (content-integrated language learning) and communicative and functional language approaches. That is due to the fact that any training in higher education is also always a clash between different academic and social languages, most often also between different languages forms, even if the latter can be hidden in the translation process. Due to the dynamics of globalization processes, students, teachers and all those that influence learning outcomes outside the university need and diverse multilingual competencies. Referring to studies of the learning and teaching processes at Roskilde University, as well as to the results obtained from colleagues around the world, Heidi Boysen presents various proposals for various types of competencies that will focus on the needs of students and teachers to be navigated in educational processes that will occur outside their linguistic, social and cultural comfort zones [29]. As one example, teachers use translanguaging as a didactic tool. «Transiting into another language» can easily be defined as communication between bilingual or multilingual speakers with their «*native language*» or «*knowledge at the level of a native speaker*» [23]. Nevertheless, referring to the

work of scientists working on language profiles [14; 16; 27; 28] as well as studies of students identification and subjectivation in the process of studying foreign languages Heidi Boysen suggests that we also theorize translanguaging as part of a broader language and discursive repertoire. This concept of interlanguage communication is part of what Heidi Boysen calls «*sustainability strategies*» [29].

Thus, the technology of trans-lingualism is aimed at ensuring a continuous dynamic process of communication; it is based on the teacher's conviction that the student should use the language repertoire of both languages. This approach is considered as a way of teaching and assessing students' knowledge. When using translanguaging pedagogy, teachers tactics flexibility and, to a certain extent, unplanned actions and diversity are assumed, teachers focus on the course of the lesson and the students work in the classroom, i.e. if previously a teacher was a guide, translanguaging also implies students influence in the classroom. The method of translanguaging does not force students to adhere to only the language they are studying; it legalizes the use of their native language, especially when understanding complicated texts.

Thus, the translanguaging model of pedagogy provides students with the opportunity to develop the linguistic skills of both languages in an academic setting, thereby creating a space to use bilingual methods of cognition and supporting students socio-emotional development and their bilingual identity. The value of this approach lies in the following factors:

- The students language practice and cultural knowledge include their personal experience, their families and ethnic group experience and lifestyle, as well as new knowledge acquired through the language they learn. These processes coexist, function together, interact and enrich each other. The students families and ethnicity in this case are valuable sources of knowledge and are involved in the educational process.

- The classroom is perceived as a democratic space where teachers and students

jointly acquire knowledge, challenge the traditional hierarchy and strive for a more just society.

practice of linguistic science and associated with the problems of psycholinguistics, cognitive linguistics, and any state language policy and their social sphere as well.

As for translanguaging, it goes far beyond the

References:

- [1] Arnaut K., Blommaert J., Rampton B., & Spotti, M. Language and superdiversity. – New York: Routledge, 2015.
- [2] Alim H.S., Rickford J.R., & Ball, A. (Eds.). Raciolinguistics: How language shapes our ideas about race. – New York: Oxford University Press, 2016.
- [3] Bauman H.D., & Murray J. Sign languages. In O. García, N. Flores, & M. Spotti (Eds.), Handbook of language and society (pp. 243–260). – New York: Oxford University Press, 2017.
- [4] Blackledge A., Creese A., & Hu, R. (2016). The structure of everyday narrative in a city market. An ethnopoetics approach. Journal of Sociolinguistics. – 2016. – №20 (5). – 654-676 pp.
- [5] Blackledge A., & Creese A. Heteroglossia as practice and pedagogy. – New York: Springer, 2014.
- [6] Blackledge A., & Creese A. Multilingualism: A critical perspective. – London: Continuum, 2010.
- [7] Качру, Брэд Б. Мировые варианты английского языка: агония и экстаз (перевод Т.А. Иванковой) / Личность. Культура. Общество. – 2012. – №4 – С.145-165.
- [8] Canagarajah S. Translingual practices and neoliberal policies. Attitudes and strategies of African skilled migrants in Anglophone workplaces. – Cham, Switzerland: Springer, 2017.
- [9] Cenoz J., & García O. (Eds.). Breaking away from the multilingual solitudes in language education: International perspectives. International Journal of Language, Identity and Education. – 2017. – №16 (4). – 193-198 pp.
- [10] Crystal D. English as a Global Language /D.Crystal. – Cambridge: Cambridge University, 2003. – 212 p.
- [11] Crystal D. The English Language /D.Crystal. – London: Penguin, 2002. – 312 p.
- [12] Crystal D. Towards a Philosophy of Language Diversity. Paper prepared for «Dialogue of Cultures» /D.Crystal. – Reykjavik, April, 2005. – 1-10 pp. URL: <http://www.davidcrystal.com> (дата обращения 11.09.2019.)
- [13] Clandfield L. Global /L. Clandfield, A. Jeffries, J. McAvoy, K. Pickering and R. Robb Benne. – London: Macmillan, 2010.
- [14] Creese A., Blackledge A. Translanguaging in the Bilingual Classroom: A Pedagogy for Learning and Teaching? Modern Language Journal. – 2010. – 94(1). – 103-115 pp.
- [15] Cummins, Jim, Hornberger, Nancy. Bilingual Education. Encyclopedia of Language and Education Volume 5, Springer International Publishing, Switzerland, 2017 – 529 p. <https://www.springer.com/series/15111> (дата обращения 11.09.2019.)
- [16] Flores N. Bilingual education. In O. García, N. Flores, & M. Spotti (Eds.), Handbook of language and society. – New York: Oxford University Press, 2017. – 525-545 pp.
- [17] García O. The Multilingualism and Diversity. – The international ring lecture MuDiLe 2017, the University of Hildesheim (Bühler Campus) 6/6/2017 to 9/6/2017, Hildesheim, Germany. <https://mudil.blog.uni-hildesheim.de/> (дата обращения 11.09.2019.)
- [18] García O. Multilingualism and Education. Third Edition, 2017, – 529 p., Springer International Publishing, Switzerland. <https://www.springer.com/gp/book/9789811038983> (дата обращения – 15.09.2019).
- [19] García O., & Ascenzi-Moreno L. Assessment in school from a translanguaging angle. In S. Ptashnyk, R. Beckert, P. Wolf-Farré, & M. Wolny (Eds.), Gegenwärtige Sprachkontakte im Kontext der Migration. – Heidelberg, Germany: Universitätsverlag Winter, 2016.
- [20] García O., Johnson S., & Seltzer, K. The translanguaging classroom. Leveraging student bilingualism for learning. – Philadelphia: Caslon, 2017.
- [21] García O. & Lin A. Translanguaging and bilingual education. In O. García, A. Lin, & S. May (Eds.), Bilingual and multilingual education. Encyclopedia of Language and Education 5. New York: Springer, 2016. – № 5 – 117-130 pp.

- [22] García, O., Flores, N., & Spotti, M. (Eds.). Handbook of language and society. – New York: Oxford University Press, 2017.
- [23] García O., & Kleyn T. (Eds.). Translanguaging with multilingual students. – New York: Routledge, 2016.
- [24] García O., Wei L. Translanguaging: Language, Bilingualism and Education. – New York: Oxford University Press, 2014.
- [25] Approaches to Migration, Language and Identity: International research conference, 4-6 May. – Lozanna, Switsheland, 2017.
- [26] Krause L.S., & Prinsloo M. Translanguaging in a township primary school: Policy and practice. Southern African Linguistics and Applied Language Studies. – 2016. – №34(4). – pp.347–357.
- [27] Leonet O., Cenoz J., & Gorter, D. Challenging minority language isolation: Translanguaging in a trilingual school in the Basque Country. Journal of Language, Identity and Education. – 2017. – Volume 16. – Issue 4, –216-227 pp.
- [28] Стоянова А.П. Специфика реализации программ трехязычного образования в школах Казахстана с обучением на языках национальных меньшинства //Образование через всю жизнь: Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: Материалы 15-й (юбилейной) международной конференции, 2-4 июня. – Астана, 2017. – С.40-51.
- [29] Куба С.М. Диалог культур в процессе обучения русскому языку как иностранному //Современная парадигма преподавания и изучения русского языка как иностранного: Материалы международной научно-практической конференции, 15-16 февраля. – Москва, 2019. – С.196-200.

References:

- [1] Arnaut K., Blommaert J., Rampton B., & Spotti, M. Language and superdiversity. – New York: Routledge, 2015.
- [2] Alim H.S., Rickford J.R., & Ball, A. (Eds.). Raciolinguistics: How language shapes our ideas about race. – New York: Oxford University Press, 2016.
- [3] Bauman H.D., & Murray J. Sign languages. In O. García, N. Flores, & M. Spotti (Eds.), Handbook of language and society (pp. 243–260). – New York: Oxford University Press, 2017.
- [4] Blackledge A., Creese A., & Hu, R. (2016). The structure of everyday narrative in a city market. An ethnopoetics approach. Journal of Sociolinguistics. – 2016. – №20 (5). – 654-676 rr.
- [5] Blackledge A., & Creese A. Heteroglossia as practice and pedagogy. – New York: Springer, 2014.
- [6] Blackledge A., & Creese A. Multilingualism: A critical perspective. – London: Continuum, 2010.
- [7] Kachru, Bradzh B. Mirovye varianty anglijskogoazyka: agoniya i ekstaz (perevod T.A. Ivankovoj) /Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo. – 2012. – №4 – S.145-165.
- [8] Canagarajah S. Translingual practices and neoliberal policies. Attitudes and strategies of African skilled migrants in Anglophone workplaces. – Cham, Switzerland: Springer, 2017.
- [9] Cenoz J., & García O. (Eds.). Breaking away from the multilingual solitudes in language education: International perspectives. International Journal of Language, Identity and Education. – 2017. – №16 (4). – 193-198 rr.
- [10] Crystal D. English as a Global Language /D.Crystal. – Cambridge: Cambridge University, 2003. – 212 p.
- [11] Crystal D. The English Language /D.Crystal. – London: Penguin, 2002. – 312 p.
- [12] Crystal D. Towards a Philosophy of Language Diversity. Paper prepared for «Dialogue of Cultures» /D.Crystal. – Reykjavik, April, 2005. – 1-10 pp. URL: <http://www.davidcrystal.com> (data obrashcheniya 11.09.2019.)
- [13] Clandfield L. Global /L. Clandfield, A. Jeffries, J. McAvoy, K. Pickering and R. Robb Benne. – London: Macmillan, 2010.
- [14] Creese A., Blackledge A. Translanguaging in the Bilingual Classroom: A Pedagogy for Learning and Teaching? Modern Language Journal. – 2010. – 94(1). – 103-115 pp.
- [15] Cummins, Jim, Hornberger, Nancy. Bilingual Education. Encyclopedia of Language and Education Volume 5, Springer International Publishing, Switzerland, 2017 – 529 p. <https://www.springer.com/series/15111> (data obrashcheniya 11.09.2019.)
- [16] Flores N. Bilingual education. In O. García, N. Flores, & M. Spotti (Eds.), Handbook of language and society. – New York: Oxford University Press, 2017. – 525-545 pp.

[17] García O. The Multilingualism and Diversity. – The international ring lecture MuDiLe 2017, the University of Hildesheim (Bühler Campus) 6/6/2017 to 9/6/2017, Hildesheim, Germany. <https://mudil.blog.uni-hildesheim.de/> (data obrashcheniya 11.09.2019.)

[18] García O. Multilingualism and Education. Third Edition, 2017, – 529 p., Springer International Publishing, Switzerland. <https://www.springer.com/gp/book/9789811038983> (data obrashcheniya – 15.09.2019).

[19] García O., & Ascenzi-Moreno L. Assessment in school from a translanguaging angle. In S. Ptashnyk, R. Beckert, P. Wolf-Farré, & M. Wolny (Eds.), *Gegenwärtige Sprachkontakte im Kontext der Migration*. – Heidelberg, Germany: Universitätsverlag Winter, 2016.

[20] García O., Johnson S., & Seltzer, K. *The translanguaging classroom. Leveraging student bilingualism for learning*. – Philadelphia: Caslon, 2017.

[21] García O. & Lin A. Translanguaging and bilingual education. In O. García, A. Lin, & S. May (Eds.), *Bilingual and multilingual education. Encyclopedia of Language and Education 5*. New York: Springer, 2016. – № 5 – 117-130 pp.

[22] García, O., Flores, N., & Spotti, M. (Eds.). *Handbook of language and society*. – New York: Oxford University Press, 2017.

[23] García O., & Kleyn T. (Eds.). *Translanguaging with multilingual students*. – New York: Routledge, 2016.

[24] García O., Wei L. *Translanguaging: Language, Bilingualism and Education*. – New York: Oxford University Press, 2014.

[25] *Approaches to Migration, Language and Identity: International research conference, 4-6 May*. – Lozanna, Switsheland, 2017.

[26] Krause L.S., & Prinsloo M. Translanguaging in a township primary school: Policy and practice. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*. – 2016. – №34(4). – pp.347–357.

[27] Leonet O., Cenoz J., & Gorter, D. Challenging minority language isolation: Translanguaging in a trilingual school in the Basque Country. *Journal of Language, Identity and Education*. – 2017. – Volume 16. – Issue 4, –216-227 pp.

[28] Stoyanova A.P. *Specifika realizacii programm trekh»yazychnogo obrazovaniya v shkolah Kazahstana s obucheniem na yazykah nacional'nyh men'shinstva //Obrazovanie cherez vsyu zhizn': Nepreryvnoe obrazovanie v interesah ustojchivogo razvitiya: Materialy 15-j (yubilejnoj) mezhdunarodnoj konferencii, 2-4 iyunya*. – Astana, 2017. – S.40-51.

[29] Kuba S.M. *Dialog kul'tur v processe obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu //Sovremennaya paradigma prepodavaniya i izucheniya russkogo yazyka kak inostrannogo: Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, 15-16 fevralya*. – Moskva, 2019. – S.196-200.

Инновациялық білім беру – бәсекеге қабілетті мамандарды дайындаудағы маңызды бағыт

Искакова А.О.

*Т.К.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Андатпа

Lingua franca ретіндегі ағылшын тілінің мәртебесі мен оның адам тұрмыс-тіршілігінің көптеген саласындағы ықпалының ұдайы артуы қазіргі таңда әлемде алуан түрлі пікірлер туындатып, лингвистикалық ғылымда және іс жүзіндегі шет тілін оқыту тәжірибесінде сәйкес бағыттардың пайда болуына әсер етті. Әлемдік лингвистикалық дидактикада шет тілдерді оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері қоры үздіксіз толықтырылып, жетілдіріліп отырады. Бұл, бір жағынан, ағылшын тілінің ықпалын нығайтумен, оны түрлендірумен, екінші жағынан, тілдік алуандық пен мәдени тектестікті сақтаумен байланысты өзекті мәселелер шешімін іздестіруге саяды.

Лингвистикалық категория ретіндегі «транслингвализм» және дидактикалық әдіс ретіндегі «транстілділік» концептерінің пайда болуы жаңа білім алу және бұрыннан бар лингвистикалық дидактикалық тәжірибені

ұлғайту тұрғысынан зор қызығушылық тудырады. Ұлыбританияда педагогикалық құрал ретінде пайда болып, кейінірек көптеген ғалымдардың күш салуымен педагогикалық жүйе ретінде рәсімделіп, америкалық ғалым Офелия Гарсиа мен британдық лингвист Ли Вэйдің еңбектерінде теориялық тұрғыдан негізделген осы құбылыстың мәні туралы шетелдік лингвистикада қызу пікірталас жүруде. Транстілділік шет тілі бойынша даярлық тұрғысындағы күшті педагогикалық құрал, ағылшын тілін түрлендіру және дамыту тәсілі ретінде ғана емес, сондай-ақ, әлеуметтік салада, соның ішінде түрлі тілдік мәдениет иелерінің тілдесу тәжірибесінде қордаланған кілттипанды мәселелерді шешу жолы ретінде де қарастырылады.

Тірек сөздер: ағылшын тілін оқыту, шет тілі бойынша даярлық, транстілділік педагогикасы, лингвистика категориясы ретіндегі транслингвализм, қостілді білім, ағылшын тілін түрлендіру тәсілі, этникалық мәдениет пен ұлттық тектестікті сақтау.

Трансязычие: происхождение и сущность концепта

Искакова А.О.

*Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Статус английского языка в качестве *lingua franca* и устойчивое расширение его влияния во многих сферах человеческой деятельности вызывает в современном мире неоднозначную реакцию и сопровождается возникновением соответствующих тенденций в лингвистической науке и реальной практике иноязычной подготовки. В мировой лингводидактике идет постоянный поиск эффективных способов обучения иностранным языкам, который неизбежно сопровождается поиском решений острых проблем, связанных, с одной стороны, укреплением влияния и диверсификацией английского языка, сохранением языкового многообразия и культурной идентичности с другой стороны.

На основе анализа работ зарубежных лингвистов и лингводидактов автор прослеживает возникновение и сущность концептов «транслингвализм» как лингвистической категории и «трансязычия» как дидактического метода. Материал статьи представляет интерес с точки зрения приобретения нового знания как такового и расширения имеющегося лингводидактического опыта. В зарубежной лингвистике идет оживленная дискуссия о сущности данного явления, возникшего как педагогический инструмент в Великобритании и позднее оформившегося в педагогическую систему усилиями многих ученых и получивших полное теоретическое обоснование в работах американского ученого Офелии Гарсиа и британского лингвиста Ли Вэя. Трансязычие рассматривается не только как мощный педагогический инструмент иноязычной подготовки, способ диверсификации и развития английского языка, но и как путь решения накопившихся проблем в социальной сфере, в том числе и в практике общения носителей различных языковых культур.

Ключевые слова: обучение английскому, иноязычная подготовка, педагогика трансязычия, транслингвализм как категория лингвистики, двуязычное образование, способ диверсификации английского языка, сохранение этнокультуры и национальной идентичности.

Поступила в редакцию 24.10.2019

FTAMP 14.25.07

Ә.Ә. ИСАТАЕВА¹, Г.И. УАЙСОВА¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІН ДАМУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамытудың лингвистикалық негіздері қарастырылған. Сөйлеу әрекетін қалыптастыруда мәтіннің алатын рөлі ерекше екеніне тоқталған. Сөйлеу әрекеті жеке-жеке сөйлемдер құрастыруды емес, бірнеше сөйлемнің басын құрап, әрі грамматикалық, әрі мағыналық жағынан байланыстырып, тұтас мәтін түрінде сөйлеуді талап ететіні көрсетілген. Демек, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін қалыптастырудың түпкі нәтижесі шығарма, әңгіме, яғни мәтін болуы тиіс. Ғалымдардың мәтіннің тілдік қатынастағы рөлі жайлы еңбектеріне талдау жасалған. Мәтінге тән ғылыми белгілер көрсетіліп, бастауыш сыныпта мәтін бойынша берілетін негізгі түсініктер ұсынылған. Сонымен қатар мәтіндерді оқу және талқылау арқылы дұрыс сөйлеуді және жазуды үйренуге мүмкіндік жасалатыны атап өтілген. Солардың негізінде бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін мәтін арқылы дамыту жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: сөз, сөйлем, мәтін, тіл дамыту, сөйлеу әрекеті, мәтінге тән белгілер, мәтін түрлері.

Адамның ойын жарыққа шығаратын құрал – тіл. Демек, тіл – дыбыстық, сөздік, грамматикалық құралдардың тарихи қалыптасқан жүйесі, ол ойлау жұмысын шындыққа айналдырушы және қоғамдағы адамдардың қарым-қатынас жасау, ой алмасу, өзара түсінісу құралы [1, Б.15]. Сонымен қатар тіл – тасымал құралы, мәдениетті жеткізуші, ол ұрпақтан ұрпаққа сақталып келген ұлттық мәдениеттің жауһарларын тасымалдайды.

Сөйлеу қарапайым адамдарға өз ойларын білдіру үшін берілсе, дана адамдарға ойын құпия ұстау үшін беріледі. Тыңдаушының мақсаты – сөйлемдегі негізгі ойды түсіну. Ал сөйлеушінің мақсаты басқаша. Ол тілдің грамматикалық құрылымына сай ұйымдасқан тілдік дыбыстар мен сөздерді (немесе белгілерді) қолдана отырып, ойды сөйлем ретінде жеткізеді [2, Б.458].

Рухани байлығымыз тіл арқылы жасалады. Ана тілінің баға жетпес құдіреті мен қуаты – адамды ерлікке, Отанын, туған халқын сүюге тәрбиелеудегі негізгі құрал. Сондықтан да ана тілі бастауыш мектептерде ең негізгі пән болып есептеледі. Өйткені

ана тілінде оқу-жазуға дағдылану арқылы басқа пәндерді оқып-үйренуге жол ашылады. Ана тілін толық меңгермеген бала тарихты және жаратылыстану ғылымдарын үйренген кезде, теореманы, математикалық бір есепті өз сөзімен айтып бере алмай, дәл осындай күйге ұшырайды. Балалар ана тілі арқылы адамгершілікке, интернационалдық, патриоттық рухқа тәрбиеленеді. Ана тілінде жақсы оқи алатын бала өзі оқыған немесе айтылған материалдардағы ойды да дәл түсінеді. Ал мектепте оқытылатын грамматика, оқу, тіл дамыту сабақтарының, бір жағынан, білімдік мәні, екінші жағынан, тәрбиелік мәні, үшіншіден, баланың жеке басындағы қасиеттерді дамытып, олардың әлеуметтік бағдарларын айқындай түсуде орасан зор үлес қосады.

Тілдің рухани қазынасы сақтап, мұра ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші қызметінің мәні де тіл білімінде ерекше атап көрсетіледі. Осы тұрғыдан қазақ тіл білімінде термин ретінде жаңадан қалыптасып келе жатқан, тілді танымдық қырынан анықтайтын тілтаным ұғымы мен дүниетаным ұғымы тығыз байланысты. Ой

тіл арқылы ғана жарық көріп, тіл арасындағы түрлі деңгейдегі қатынастарды реттеп отырады. Керісінше, тілде адам санасында бар ойдың негізінде ғана сөздер, сөйлем құрылымдары, фразеологизмдер және т.б. түрінде тілдік формаға айналып, тіл болып сыртқа шыға алады.

Ұлттық ойлаудың, ұлттық дүниетанымының өзіне ғана тән ерекшелігін, нақтырақ айтқанда, әр ұлттың өз дәстүрі мен салты, әдет-ғұрпы, ұлттық ойындары, мақал-мәтелдері және т.б. осы сияқты қалыптасқан жүйесі ретінде көрініс табады. Сондықтан бастауыш сыныптарда ана тілінің заңдылықтарын жете меңгеріп, әдеби тіл нормаларында еркін сөйлеп, сауатты жаза білу міндеті қойылып отыр. Өйткені – тіл дамыту сайып дамыту сайып келгенде ой дамыту. Осы тұрғыдан алғанда, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін қалыптастырудың лингвистикалық негіздеріне сөз, сөйлем және мәтін алатыны белгілі.

Адамдардың қарым-қатынасында ойды бір-біріне жеткізетін басты тұлға – сөйлем. Адам өз ойын сөйлем құрастырудың заңдылықтарын біле отырып, айтатын ойын, пікірін түсінікті етіп жеткізуге ұмтылады. Бұл туралы белгілі тілші ғалым К.Аханов былай деп жазады: «Сөйлем – коммуникативті қызметімен, яғни шындық болмыстың бір бөлшегі жайында хабар беретін қызметімен сипатталатын синтаксистік единица» [3, Б.401]. Ал С.Аманжолов сөйлем жайлы: «Сөйлем дегеніміз – кейде ұзын ойдың бір бөлшегін, кейде қысқа ойдың бүтінін қармайтын сөздер тобы», – дейді [4, Б.401].

Сөйлемнің қатысымдық қызметін профессор Ф.Ш.Оразбаева: «Сөйлем – тілдік қатынастың орындалуына тікелей себепкер болатын ең қажетті тұлға. Сөйлем баяншының жеткізетін деген ойын, қабылдаушыға түсінікті етіп қана қоймай сонымен бірге оның (қабылдаушының) қайыра жауап беруінің көрсеткіші де болып табылады», – деп түсіндіреді [5, Б.39]. Бұл айтылғандардың бәрі оқушылардың сөйлеу әрекетін қалыптастыруда сөйлемнің басты рөл атқаратынын байқатады.

Сөйлесім әрекетін қалыптастыруға ықпал ететін қатысымдық тұлғалардың ең жоғарға сатысы мәтін болып табылады. Өйткені адам өз ойын екінші біреуге жеткізген кезде сөйлемдерді қалай болса солай айта салмайды, оларды мағыналық жағынан, тұлғалық жағынан да байланыстырып баяндайды, яғни мәтін арқылы жеткізеді. Адам үлкенді-кішілі, ірілі-ұсақты мәтіндерді сөйлесім әрекетінің кез келген кезеңінде ойдан құрап айта береді. Демек, «Мәтін – ойлау, хабарлау, баяндау, қабылдау, пайымдау құбылыстарымен байланысты, адамдар арасындағы тілдік қатынастың іске асуына негіз болатын қатысымдық жүйелі тұлға» [6, Б.26]. Мәтіннің оқушы тілін дамытудағы рөлі туралы Н.Оралбаева былай дейді: «Текст оқушыға білім береді, текст оқушыны оқуға үйретудің құралы, ол ойын, тілін дамытады, тәрбиелейді, қазақша сөйлеуге үйретеді» [7, Б.144].

Мәтін–қатысымдық тұлғалардың ішіндегі мазмұндық тұтастығымен ерекшеленетін бүтін жүйе. Тіл білімінде қатысымдық бағыт дами бастағаннан кейін тілшілер мен әдіскер ғалымдар сөйлемнен де ірі тілдік тұлғаның бар екеніне назар аудара бастады. Бұл туралы тілші ғалым Ф.Ш.Оразбаева былай дейді: «Бұрын мәтін дербес жиынтық тұлға ретінде жеке өзі зерттеу өзегі болмай, тек сөйлемді жан-жақты білу жұмсалатын контекст есебінде қарастырылатын да, көбінесе оның сөйлемге қатысты жақтары сөз болатын» [6, 25].

Ғалымдар мәтіннің көмегімен тілдің өмір сүруін, оның заңдылықтарын тануға болатынын үнемі айтып келеді. Өйткені бұлардың мәні тілдік тұлғалардың тек сөйлемде ғана емес, ірі бөлшектердің құрамында қызмет етуі кезінде ғана ашылады. Бұл туралы әдістемеші ғалым Т.М.Әбдікәрімова мәтіннің құрылуы төменгі талаптарға жауап бергенде ғана жүзеге асатындығын көрсетеді:

- сыртқы тұлғалық байланыстарға;
- белгілі бір ішкі мағынаға (мазмұнға) және дер кезінде қабылдана алу мүмкіншіліктеріне ие болу;
- қарым-қатынас жасауды іске асыру т.б. [8, Б.105].

Демек, мәтін – сөйлеу процесінің жемісі. Ол тілді жүйелі қолданудың барысында ғана пайда болады екен. Сөйлеу процесі сырт қарағанда меңгерілмеген құбылыс сияқты болып көрінгенімен, шындығында, тіл жүйесі оған әсерін тигізіп отырады.

Мәтіннің барлық лексикасынан тірек сөздерді немесе «мағыналық кезеңдерді» анықтауда тірек сөздер мәтіннің жалпы мағынасын айқындауға көмегін тигізіп, жеке сөздердің мағынасын тұтас контекстке біріктіруге мүмкіндік туғызады.

Ауызша, жазбаша байланыстырып сөйлеу жеке-жеке сөйлемдер құрастыруды емес, бірнеше сөйлемнің басын құрап, әрі грамматикалық, әрі мағыналық жағынан байланыстырып, тұтас мәтін түрінде сөйлеуді талап етеді. Демек, байланыстыра сөйлеудің түпкі нәтижесі шығарма, әңгіме, яғни мәтін болуы тиіс. Бұған дәлелді профессор С.Рахметованың мына пікірінен анық байқауға болады: «Байланыстыра сөйлеу дегеніміз – логика мен грамматиканың заңы бойынша құрылған, белгілі бір тақырыпта аяқталған ойды білдіретін және өзара байланыста азды-көпті бөліктерден тұратын біртұтастық» [9]. Бұл анықтамаға зер салып қарасақ, мәтінге қатысты белгілерді аңғаруға болады. Олай болса, бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамыту – мәтін құрастыру деген сөз. Осыны дер кезінде байқаған авторлар (Уайсова Г., Жұмабаева Ә.) жаңа буын қазақ тілі бағдарламасына «Мәтін» тарауын енгізген болатын. Бұл бастауыш сыныпта қазақ тілін оқытуды тек грамматикалық ұғымдар берумен шектемей, тілді қарым-қатынас құралы ретінде танытуға және оқушылардың тілін дамытуға мүмкіндік берді. Осы мақсатта жаңа буын оқулықтарына тек «Мәтін» бөлімі ғана емес, сонымен қатар «Тіл және сөйлеу», «Сөз» бөлімдері де жаңадан қосылды [10]. Бұлар бірін-бірі толықтыра келіп, шәкірттердің сөздік қорын молайту, байланыстырып сөйлеуін дамыту және оны қарым-қатынас құралы ретінде емінеркін қолдана алу дағдыларын, яғни сөйлеу әрекетін қалыптастыруға қызмет етті. Қазіргі жанартылған оқу бағдарламасында бұл идея

одан әрі тереңдетіліп, сөйлесім әрекетінің түрлері жеке-жеке қамтылып отыр [11].

Еліміз егемендік алған тұста жасалған «Қазақ тілінің» жаңа буын бағдарламасы мен оқулығына «Мәтін» тақырыбы алғаш рет енгізілген болатын. Осы тақырыптың бағдарламаға арнайы енгізілуінің дұрыс екендігі бүгінгі күні еш күмәнсіз дәлелденіп отыр. Өйткені мәтінмен жұмыс, бір жағынан, оқушылардың сөйлеу әрекетін қалыптастырудың негізі болса, екінші жағынан, тілдің лексикалық және грамматикалық жақтарының алуан түрлі қыр-сырларын жан-жақты талдап, жинақтай білуіне, олардың өзара бірлікте болатынын танытуға мүмкіндік береді.

Осы тұстатілді, оның ішінде оқушылардың ана тілін оқыту барысында балалардың сөйлеу дағдысын дамыта оқытуға көп көңіл бөлу керек пе, болмаса қалай дұрыс сөйлеу қажеттігі туралы ғылыми ұғымдарды немесе грамматиканы меңгертуге көп назар аудару қажет пе деген мәселенің айналасындағы бір-біріне кереғар пікірлер бұрынғы кеңес мектебінің 70 жылдан астам тарихының өн бойында үнемі жалғасып келгенін атап айтқан жөн. Мәселен, 20-жылдары «грамматиканы арнайы оқытудың қажеті жоқ, оны сөйлеу барысында оқушылардың өздері-ақ үйренеді» деген көзқарас үстем болса, 30-жылдардың бас кезінен бастап кеңес мектептерінде оқушыларға сөйлеу, жазу дағдыларын үйрету тілдің лексикалық, фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік жүйелерін меңгертумен қатар жүргізіле бастады. Ал 50-жылдары оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларындағы олқылықтар сөздердің лексикалық мағыналарын үйретуге аз көңіл бөлінгендігінен деп табылды. Осы жағдай 60-жылдары бастауыш мектептерде берілетін білім мазмұны мен оқыту әдістерін жаңарту жұмысын іске асыруға алып келді.

Бұл тұста орыс ғалымдары Д.Н.Богоявленскийдің, Н.Ф.Жуйковтың, Н.С.Рождественскийдің, Е.Г.Шашкованың және т.б. бастауыш сынып оқушыларына грамматикалық ұғымдар беру негізінде олардың дұрыс сөйлеу әрі жазу дағдыларын қалыптастыру мәселелерін қарастырған

құнды зерттеулері болғаны белгілі. 60-80 жылдары бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесін жетілдіру мәселелерін қарастырған әдіскер-ғалымдардың (М.Балақаев, Р.Әміров, С.Рахметова, Ш.Әуелбаев, А.Асқарбаева, О.Байқуатова, т.б.) еңбектерінде оқушылардың дұрыс сөйлеу және жазу дағдыларын қалыптастыру мен оларға грамматикалық ұғымдар беру жұмыстарының тиімді үйлесімін табу, оңтайлы әдіс-тәсілдер жүйесін қолдану мәселелері әр түрлі ыңғайда қарастырылды. Алайда тіл пәнін оқыту барысында оқушылардың сөздік қорын байытып, байланыстырып сөйлеуін дамытудағы мәтіннің рөліне назар аударылмады.

Ол кезде бағдарламада байланыстырып сөйлеу немесе тіл ұстарту деп аталатын тақырып беріліп, оған 15-20 сағат уақыт бөлінетін. Бірақ оқулықта бұған арналған тапсырмалар жүйесі болмағандықтан, оны әр мұғалім өз білгенінше пайдаланып, тіл дамыту жұмысы өз дәрежесінде іске асырылмады. «Мәтін» тақырыбының арнайы енгізіліп және онымен жыл бойы үздіксіз жұмыс жүргізу осы олқылықтың орнын толтыруға мүмкіндік берді. Бұл туралы бағдарламада былай деп жазылған: «...

Тыңдау және оқу кезінде мәтіндегі ойдың дамуын байқай білуге, олардың сабақтастығы мен өзара себеп-салдарлық байланыстарын түсінуге, баяндаудың тақырыбы мен ондағы негізгі ойды айқындай білуге үйретудің маңызы зор. Өз ойын дұрыс айта білу қабілетін қалыптастыру үрдісінде балаларға мәтіннің кімге бағытталғанына, мақсатына және жалпы сөйлеу ортасына байланысты ерекшеліктерін көрнекті түрде айқын түсіндірудің мәні ерекше» [12, Б.45].

Бастауыш сыныпта оқушылар әр алуан мәтін түрлерімен (әңгімелеу, сипаттау, пайымдау) танысады, оларды дұрыс құрастырып айтуға және әдеби, ғылыми танымдық мәтіндердің ерекшеліктерін байқауға үйренеді.

Сабақта оқушылардың сөйлеу қызметін ұйымдастыру барысында оларды өздіктерінен сөйлеуге итермелейтіндей, өз беттерімен мәтін құрастыратындай жағдай туғызу маңызды. Осы мақсатта ұсынылған мәтінді сөзбе-сөз қайталауды және өз жанынан сөз қосып айтуды талап ететін сюжетті-рөлді ойындарды пайдалану қажет.

Мәтін туралы түсінік беруде мұғалімдердің мына мағлұматты білгендері жөн [13, Б.27] (Кесте 1):

Кесте 1

Мәтінге тән белгілер

Мәтінге тән ғылыми белгілер	Бастауыш сыныпта берілетін негізгі түсініктер
Тақырыптық-мазмұндық бірлігі мен тиянақтылығы	Мәтіннің белгілі бір тақырыпқа негізделген мазмұны өзара байланысты бірнеше сөйлемнен тұратындығы
Коммуникативті мақсаттылығы, прагматикалық бағыттылығы	Мәтінде негізгі ой болатындығы
Құрылымдық біртұтастығы	Мәтінді құрылымдық бөлімдерге бөлуге болатыны
Құрылымдық-логикалық жүйелілігі	Мәтіннің құрылымдық-мазмұндық бөлімдері және ондағы сөйлемдер бір-бірімен жүйелі түрде байланысатыны

Ең алдымен, мәтіннің тақырыптық-мазмұндық бірлігі деген мәселеге тоқталайық. Тақырып «пікір не нәрсе туралы екенін білдірсе, мазмұн «бір нәрсе туралы ойға алған пікірді» танытады [13]. Ендеше, тақырып пен мазмұн бір-бірімен астарласып, тығыз байланыста, бірлікте жүреді, көп

жағдайда бұл екеуі біріне-бірі сәйкес келіп отырады. Сол себепті оқушыларға берілген тақырып бойынша оның ішкі мазмұнын болжауды және мазмұнына орай мәтінге ат қоюды үйрету керек.

Мәтіннің негізгі қасиеттерінің бірі – коммуникативтік мақсаттылығы. Мәтін

сөйлеу әрекетінің жемісі екендігі белгілі. Кез келген әрекет сияқты сөйлеу әрекетінің де мақсаты мен себебі (мотив) болады. Осы мақсат пен себеп сөйлеудің не жайында, не туралы екендігін анықтап береді.

Шынында да, адам белгілі бір ойды білу я білдіру мақсатын көздейді, яғни сөйлеу мақсатының артында үнемі негізгі ой тұрады. Негізгі ой – автордың не сөйлеушінің білдіргісі я білгісі келген басты тілегі.

Мәтіннің құрылымдық біртұтастығы да – оқушыларға мәтін туралы білім бе-

Ара – жәндік. Оқушы құстың суретін салды.
Әжем тон тікті.

Талдау сұрақтары: – Бірінші бағандағы сөйлемдерде не туралы айтылған?

- Екінші бағанда ше?
- Бірінші бағандағы сөйлемдерге ат қоюға бола ма?
- Қай бағандағы сөйлемдердің орнын алмастырып айтуға болмайды? Неліктен?

Осы тәрізді жаттығулардан соң оқушылар сөйлемдер мәтін ішінде қалай болса солай ретсіз орналаспайтынын, олардың орналасу реті, белгілі бір заңдылығы бар екенін байқайды. Одан әрі оқушыларға мәтін ішіндегі алғашқы сөйлем айтылатын ойға бағыт беріп, келесі сөйлем сол ойды дамытып, оған айтылуы тиіс жаңа ой қосып отыратынын меңгертуге ұмтылу керек.

Мәтін туралы түсінік берілгеннен кейін орны ауыстырылып берілген сөйлемдерден мәтін құра, мәтінді оқып неше бөліктен тұратынын айт, жоспар немесе тірек сөздер бойынша мәтін құра, сурет бойынша мәтін құрастыр деген сияқты тапсырмалар орындалатылады. Немесе, мәтін тақырыбына сай келмейтін бөлікті алып тастап, мәтінді қайта құрастыр, мәтінге жоспар құр деген тәрізді тапсырмалар беруге болады. Осындай тапсырмаларды орындау барысында оқушылар мәтіннің қандай бөліктерден тұратынын және әр бөліктің азат жолдан бастап жазылатынын аңғара бастайды.

Мәтін түрлерімен де оқушылар 2-сыныптан бастап таныстырылады. Өңгімелеу,

руде ескерілуі тиіс маңызды нәрселердің бірі. Оқушыға мәтін туралы түсінік қалыптастыру үшін, ең алдымен, мәтіннің «бірнеше сөйлемнен құралатындығы» жайында белгілі дәрежеде білім беруіміз керек. Мысалы, 2-сыныпта оқушыларға мәтіннің мағына жағынан өзара байланысты екі не одан да көп сөйлемнен құралатындығы туралы қарапайым түсінік беріледі. Бұл үшін бірінші, екінші бағандағы сөйлемдер салыстырылып оқытылып, талдатылады:

Ара – бал беретін қанатты жәндік. Ол гүл шыр-
ынмен қоректенеді. Омартаға балды жинай-
ды.

сипаттау және пайымдау мәтіндерінің өзгешеліктерін терең ұғынып, өз тәжірибелерінде пайдалана білулеріне қол жеткізу қажет. Төменде мәтін түрлерінің әрқайсысына тән белгілерді сызбамен жинақтап көрсеттік (1 сурет):

Көрсетілген мәтін түрлерін қамтитындай бір үлгі алайық:

Аққу

Аққу – қорғауға алынған, мойны ұзын жыл құсы. Денесі созылыңқы, басы онша үлкен емес. Қауырсыны тығыз, әрі үлпілдек, шымқай ақ түсті.

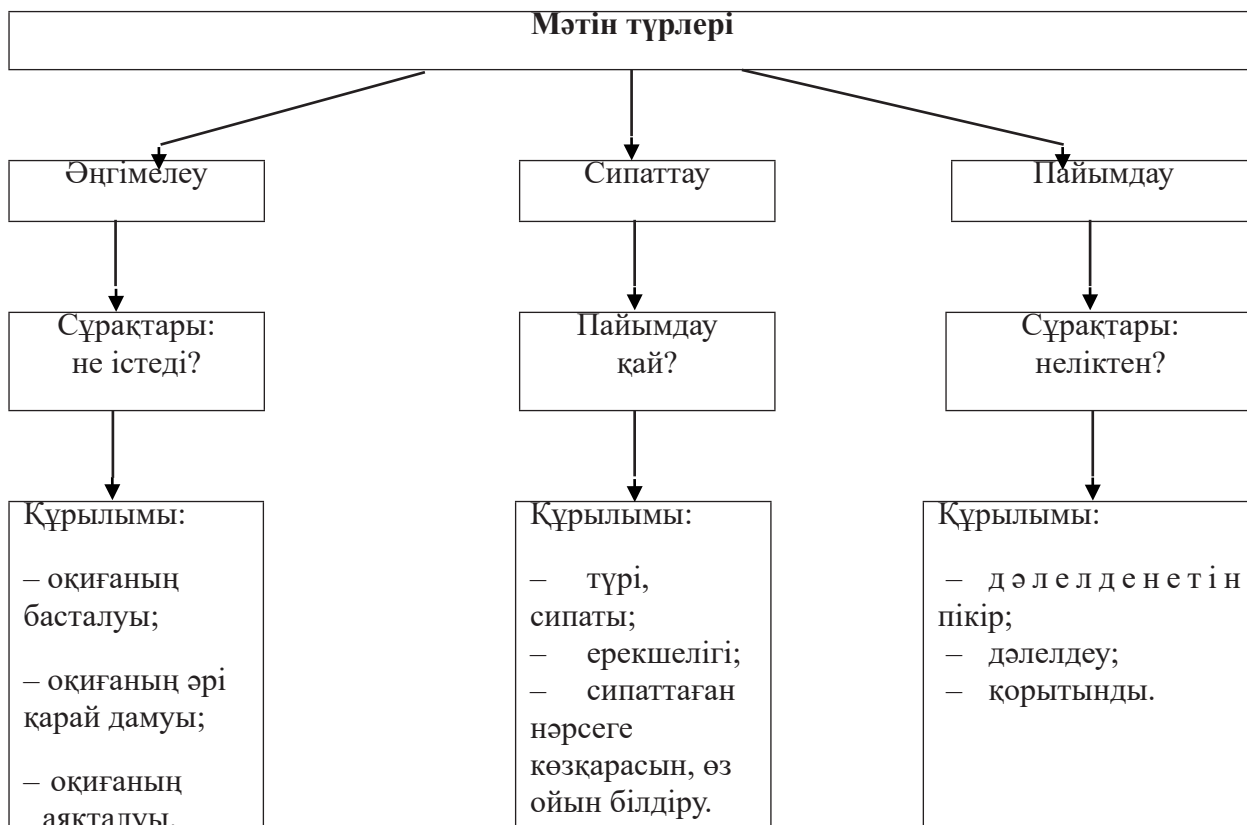
Ол ұясын жұптасып, қамысы нулы, суы таза, тұщы көлдің жағасына салады. Оның бір ерекшелігі өлгенше жұптарын жазбайды.

Халқымыз аққуды киелі құс санап, оған ешуақытта оқ атпайды.

(«Қазақстан» энциклопедиясы)

Осы мәтіннен оның үш түрін жеке-жеке тапқызуға мүмкіндік бар, жетіспейтін тұстарын оқушылардың өздеріне толықтырту қажет:

а) *Өңгімелеу мәтіні:* Аққу ұясын жұптасып, қамысы нулы, суы таза, тұщы көлдің жағасына салады. Оның бір ерекшелігі өлгенше жұптарын жазбайды.

1 сурет. Мәтін түрлерінің құрылымы

ә) Сипаттау мәтіні: Аққу – қорғауға алынған, мойны ұзын жыл құсы. Денесі созылыңқы, басы онша үлкен емес. Қауырсыны тығыз, әрі үлпілдек, шымқай ақ түсті.

б) Пайымдау мәтіні: Аққуды ешуақытта атпайды. Өйткені халықымыз аққуды киелі құс деп санаған. Сондықтан оны атуға болмайды.

Мәтінмен жұмыс «Қазақ тілі» сабақтарында жыл бойы үздіксіз жүргізіледі. Тек арнайы осы тақырыпқа бөлінген уақытта ғана емес, өзге тілдік материалдарды оқыту барысында да мәтінмен жұмыс жүргізіліп отырылады. Сол арқылы әр сабақта оқушылардың сөздік қорын молайтып, байланыстырып сөйлеуін дамытуға мүмкіндік жасалады. Осыған орай мәтіндегі таныс емес сөздердің мағынасын түсіндіру жұмысы, яғни сөздік жұмысы да үнемі іске асырылып тиіс.

Мәтінмен жұмыс – оқушылардың сөйлеу әрекетін дамытудағы аса маңызды жұмыс.

Ақпаратты мәтін арқылы беру негізгі құралдың бірі болып отыр. Мәтінмен жұмыс оқушылардың сөйлеу әрекетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мәтіндерді оқу және талқылау арқылы дұрыс сөйлеуді және жазуды үйренуге мүмкіндік жасалады. Сонымен қатар мәтінмен жұмыс жүргізудің маңыздылығы күнделікті өмірде кез келген ақпаратты оқу, сол туралы не сол бойынша жазу, пікір айту немесе мәтіндерді тыңдауға тура келетін әрекеттермен кездесіп жататынымызбен байланысты.

Мәтінмен жұмысты тиімді ұйымдастыру арқылы төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- мәтінде берілген ақпараттың негізгі дәйектері мен жалпы мәнмәтінін түсіну қабілеттілігі;
- мәтіннен қажетті ақпаратты сұрыптап алу қабілеттілігі;
- мәтінде берілген ақпаратты толыққанды және нақты түсіну қабілеттілігі;
- мәтінді талдауда тілдің құрылымы

мен қызметін қолдана білу мүмкіндігі пайда болады.

Сыныпта оқушылармен талдауға болатын мәтінді таңдау да оңай жұмыс емес. Дұрыс тандалған мәтін оқушылардың лингвистикалық әрекетін барынша арттыруға ықпал етеді, ол төмендегідей талаптарды қамтуы қажет:

– оқушыларға бағытталған болуы;

– оқушыларды қызықтыратын ақпаратты қамтуы;

– сөйлеу және жазу дағдыларын жақсарту және дамыту үлгісі болуы.

Осылайша, мәтінмен жұмыс арқылы оқушылардың сөз байлығын дамыту, сөздік қорларын молайту және сөйлеу дағдыларын әрі қарай жетілдіре отырып, олардың сөйлеу әрекетін дамытуға мүмкіндік жасалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Терминасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 320 б.
- [2] Фромкин В, Родман Р., Хайамс Н. Тіл біліміне кіріспе. – Астана: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 608 б.
- [3] Аханов К. Тіл білімінің негіздрі. – Алматы: Санат, 1993. – 496 б.
- [4] Аманжолов С. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы. – Алматы: Санат, 1993. – 320 б.
- [5] Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас және қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері: Дис. ... пед. ғыл. докт. – Алматы, 1996. – 415 б.
- [6] Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы: РБК, 2000. – 208 б.
- [7] Оралбаева Н., Жақсылықова К. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 208 б.
- [8] Әбдікәрімова Т.М. «Әліппе» мен «Ана тілі» оқулықтарында мәтін түзудің ғылыми-әдістемелік негіздері: Дис. ... пед. ғыл. докт. – Алматы, 2007. – 298 б.
- [9] Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2016. – 224 б.
- [10] Қазақ тілі бағдарлама. – Астана, 2012. – 21 б.
- [11] Бастауыш білім беру деңгейінің 2-4 сыныптарына арналған «Қазақ тілі» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде). – Астана, 2018 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989> (Қаралған күні 05.12.2019).
- [12] Жалпы білім беретін мектептің оқу бағдарламалары (1-4 сыныптар). – Алматы: РБК, 1997. – 334 б.
- [13] Сламбекова Н.М. Жазбаша сөйлеу өнері. – Алматы, 2008. – 58 б.

References

- [1] Terminasova S.G. Til zhane madenietaralyk kommunikaciya. – Almaty: Ul'ttyk audarma byurosy, 2018. – 320 b.
- [2] Fromkin V, Rodman R., Hajams N. Til bilimine kirispe. – Astana: Ul'ttyk audarma byurosy, 2018. – 608 b.
- [3] Ahanov K. Til biliminin negizdri. – Almaty: Sanat, 1993. – 496 b.
- [4] Amanzholov S. Kazak adebi tili sintaksisinin kyskasha kursy. – Almaty: Sanat, 1993. – 320 b.
- [5] Orazbaeva F.Sh. Tildik katynas zhane katysym adisinin gylymi-teoriyalik negizderi: Dis. ... ped. gyl. dokt. – Almaty, 1996. – 415 b.
- [6] Orazbaeva F.Sh. Tildik katynas: teoriyasy zhane adistemesi. – Almaty: RBK, 2000. – 208 b.
- [7] Oralbaeva N., Zhaksylykova K. Orys tilindegi mektepтерде kazak tilin okytu adistemesi. – Almaty: Ana tili, 1996. – 208 b.
- [8] Abdikarimova T.M. «Alippe» men «Ana tili» okulyktarynda matin tuzudin gylymi-adistemelik negizderi: Dis. ... ped. gyl. dokt. – Almaty, 2007. – 298 b.
- [9] Rahmetova S. Kazak tilin okytu adistemesi. – Almaty: Rauan, 2016. – 224 b.
- [10] Kazak tili bagdarlama. – Astana, 2012. – 21 b.
- [11] Bastaуysh bilim беру dengejinin 2-4 synyptaryna arналgan “Kazak tili” paninen ulgilik oku bagdarlamasy (okytu kazak tilinde). – Astana, 2018 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989> (Karalган kuni 05.12.2019).

[12] Zhalpy bilim beretin mekteptin oku bagdarlamalary (1-4 synypтар). – Almaty: RBK, 1997. – 334 б.

[13] Slambekova N.M. Zhazbasha soileu oneri. – Almaty, 2008. – 58 б.

Лингвистические основы развития речевой деятельности младших школьников

А.А. Исатаева¹, Г.И. Уайсова¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассмотрены лингвистические основы развития речевой деятельности младших школьников. При формировании речевой деятельности речь имеет особую роль в формировании текста. Было показано, что речевая деятельность требует не составления отдельных предложений, составления нескольких предложений, также грамматического и смыслового характера и речи в виде целого текста. Следовательно, конечным результатом формирования речевой деятельности учащихся начальных классов должно быть произведение, рассказ, то есть текст. Анализируются труды ученых о роли текста в языковом отношении. В начальных классах представлены основные понятия по тексту, а так же показаны научные признаки. Также было отмечено, что через чтение и обсуждение текстов можно научиться правильно говорить и писать. На их основе предусмотрены пути развития речи учащихся начальных классов через текст.

Ключевые слова: слово, предложение, текст, развитие речи, речевая деятельность, признаки характерные для текста, виды текстов.

Linguistic bases of primary school children's development of speech activity

A.A. Issataeva¹, G.I. Uaisova¹

¹Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article considers linguistic bases of primary school children's development of speech activity. When forming speech activity, speech has a special role in the formation of the text. It was shown that speech activity requires is not making separate sentences, but making several sentences, as well as grammatical and semantic character and speech in the form of the whole text. Therefore, the final result of the formation of speech activity of primary school students should be a work, a story, that is, a text. The article analyzes the works of scientists on the role of text in language relations. In primary classes, the basic concepts of the text are presented, as well as scientific features are shown. It was also noted that through reading and discussing texts, you can learn to speak and write correctly. On their basis, ways of developing the speech of primary school students through text are provided.

Key words: word, sentence, text, speech development, speech activity, signs characteristic of the text, types of texts.

Редакцияға 05.12.2020 қабылданды.

МРНТИ 14.35.07

А.Б. КОНЫСБАЕВА¹, Г.М. МЫШБАЕВА¹, ШИН НАМИН²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан), ²Университет Донггук, (Сеул, Корея)

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЮЖНОЙ КОРЕЕ: ОПЫТ ИЗУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются современные особенности системы дошкольного образования в Республике Корея, на примере функционирования государственных детских садов. Система корейского образования описана с позиции ее характеристик в информационных источниках, а также представлен анализ опыта пребывания в учреждениях дошкольного образования, в общественных детских садах. Рассмотрено отношение педагогов общественных детских садов Кореи к процессу обучения детей дошкольного возраста, отмечены приоритетные направления педагогической деятельности.

Представлена ведущая педагогическая технология воспитания и развития. Отношение корейских педагогов к игре и ее роли в организации процесса воспитания и развития. Реализация принципа природосообразности. Подход к познанию и отношение к внедрению иностранного языка в педагогический процесс. Описаны условия организации процесса воспитания и развития.

Ключевые слова: дошкольное образование, детский сад, дошкольный возраст, воспитание, развитие, игра, впечатление.

Современное образование Южной Кореи представляет развитую систему обучения и воспитания, которое занимает одно из лучших мест в мире по качеству и системности образовательной структуры. Республика Корея занимает четвертое место среди стран Азии по уровню образования, при этом дошкольное образование Южной Кореи является одним из признанных мировых лидеров.

По мнению современных исследователей, при рассмотрении особенностей системы корейского образования следует исходить из двух принципов, во-первых, близости китайской и корейской философских, культурных, религиозных, языковых традиций, обусловленных историческими, социальными, территориальными контактами, во-вторых, наличием исследований по изучению китайской образовательной системы, в то время как особенности корейского образования изучены недостаточно и систематические работы отсутствуют [1]. Вместе с тем, современное

образование Кореи представляют как развитую структуру, которая включает:

- дошкольное образование – детские сады, ясли с 3 дней до 6 лет;
- начальная школа – длится 6 лет, здесь учатся дети с 6 до 12 лет;
- средняя школа – длится 3 года;
- старшая школа – 3 года;
- колледж – период обучения – 2 года;
- университет (бакалавриат) – 4 года, для врачей – 6 лет;
- магистратура – 2-4 года;
- докторантура – 4 года; послевузовское образование [2].

В ней выделяют обязательные и необязательные ступени. Так, начальная и средняя школы, охватывающие возрастной период от 6 до 15 лет являются обязательными, а дошкольное образование, старшая школа (от 15 до 18 лет), колледж, университет и ступени послевузовского образования (магистратура и докторантура) считаются необязательными.

Дошкольное образование, будучи необязательным этапом образования, рассматривается как составляющая всей системы Корейского образования. Эта система достаточно успешно культивирует раннее всестороннее развитие малыша, осуществляемое в детских садах, яслях, с четко обозначенными нормами развития и требованиями к их организации и функционированию.

В частности, выделяют на три ступени организации дошкольного образования:

- нарибан – ясли, от 3 дней до 3 лет;
- ориничиб – средние группы, от 3 до 4 лет;
- ючивон – старшие группы, от 4 до 6 лет [3].

Детские сады Кореи являются как государственными, так и частными. Частные детские сады полностью ориентированы на требования современных родителей, позволяя максимально удовлетворять их запросы, обусловленные временем, новыми экономическими, социальными или новомодными тенденциями и направлениями. Группы в частных садах небольшие, до 10 человек на одного воспитателя и его помощника. Частные сады предоставляют услуги по обучению чтению, письму, счету, не только на родном языке (корейском), но и английском, фактически осуществляется всесторонняя подготовка ребенка к школе. В условиях детского сада родители могут получить консультационные и профилактические мероприятия со стороны специалистов как логопед, дефектолог, психолог. В каждом детском саду созданы условия для индивидуальной работы с особыми детьми. Пребывание этих детей в детских группах зависит от согласия родителей.

Вместе с тем, особый интерес представляет система воспитания и развития в государственных или общественных детских садах, в которых основной задачей является не образование, а воспитание и развитие детей. Следует заметить, что педагоги корейских государственных

детских садов отмечают отход от знаниевой парадигмы и принятие позиции ориентации педагогического процесса на построение воспитательных отношений. Такой подход зиждется на понимании необходимости построения отношений к ребенку. В этом случае, ребенок рассматривается как часть природы, с конкретными, присущими ему особенностями, возрастными, индивидуальными и т.д. Природа ребенка, состояние его здоровья, физическое, физиологическое, психологическое и социальное развитие становятся определяющими факторами воспитательных отношений. Эти отношения рассматриваются как составляющие принципа природосообразности, который является своего рода ведущим принципом системы воспитания и развития государственных детских садов Кореи. В педагогике принцип природосообразности достаточно полно представлен в гуманистическом направлении. Согласно мнению представителя психолого-педагогического направления Л.Е. Никитиной, ориентация на принцип природосообразности в воспитании означает принятие позиции: не ребенок «корректируется» в соответствии с требованиями реальной социальной и педагогической ситуации, а происходит «постоянная корректировка реальной социальной и педагогической ситуации ребенка и его семьи» [4, С.57].

Процесс воспитания и развития в государственных детских садах Кореи регулируется наличием определенной философии воспитания. К примеру, Донгпионский детский сад г.Сеула основан на идее создания «Мудрого детского сада», т.е., детского сада, где «радостная игра и рост ребенка» стоят на первом месте и составляют основу педагогической деятельности. Философия «Мудрого детского сада» выражена в следующих символах: «сосна» – главное дерево, которое олицетворяет целостность и начало; «роза» – любовь, красота и назидание; «синий цвет» – надежда, свежесть, ярко сияющая чистота. Также следует отметить, что «мудрый детский

сад» подразумевает создание сада мечты, который «наполнен солнечным светом и дает синие сны». Интересна и основная цель воспитания: «дети со здоровым сердцем», которая реализуется в трех своеобразных задачах воспитания и развития: 1) здоровое тело и разум; 2) дети действуют и живут правильно; 3) быть ребенком, который творчески выражает мысли и чувства [5].

Педагоги детского сада утверждают, что наличие философии как ведущей идеи развития, помогает им правильно задавать направления педагогической деятельности. Следует заметить, что каждый детский сад имеет свою философию воспитания, которые отражают этическую систему конфуцианства как развитие разума, духа, тела и т.п.

Наряду с ведущей идеей детские сады утверждают положения, которые считают приоритетными основами успешного воспитания и развития детей дошкольного возраста:

- 1) воспитание здоровых и безопасных детей;
- 2) мы будем действовать как ребенок и расти как ребенок;
- 3) воспитывать детей как творческое выражение мыслей и чувств;
- 4) воспитание развивает личность через уважение и книгу;
- 5) оказание помощи родителям в вопросах воспитания [5].

Все вышеуказанные положения реализуются в особенностях организации деятельности детского сада, где основной формой воспитания и развития выступает игра. Корейские педагоги считают, что применение игровых технологий или организация игровой деятельности позволяет им отказаться от процесса обучения в условиях детского сада и сосредоточить усилия на проблемах воспитания и развития детей дошкольного возраста. При этом, заслуживает внимания отношения к игре. Так, игра рассматривается как форма организации деятельности детей результатом,

которой рассматривается «здоровый смех». Более употребимо выражение «вырастить здоровый смех», что предполагает достижение состояния эмоционального благополучия [5]. Предпочтительной формой является коллективная или групповая игра. Основными элементами игры выступают определенные действия и правила, регулирующие эту деятельность. Важной характеристикой игры является ее способность активизировать психические процессы и развивать социальные эмоции. Целесообразность применения игры и игровых технологий широко представлена в психолого-педагогической литературе [6].

Начиная с Даля, игра рассматривается в качестве забавы. С позиции Й. Хейзинги, игра есть поведение. Основное свойство игры состоит в «способности приводить в исступление, напряжение и радость», и том, что она отличается от обыденного поведения в жизни. Феномен игры заключается в том, что будучи развлечением, отдыхом, она способна перерасти в обучение, в творчество, в модель типа человеческих отношений и проявлений в труде. Игру как метод обучения, как способ передачи опыта старших поколений младшим люди использовали с древности [7].

Так, Л.С. Выготский писал, что игра содержит в себе средства для развития и воспитания. По мнению Д.И. Узнадзе, игра совершенно необходимое человеку спонтанное свободное действие его сил. Исследователь Г.К. Селевко считает, что игра как вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, способствует совершенствованию самоуправления поведением [8]. С.А. Шмаков утверждает, что если говорить о мотивации игровой деятельности, то она обеспечивается ее добровольностью, возможностями выбора и элементами соревновательности, удовлетворения потребности в самодовольствии, самореализации. В игре

личность полностью реализует себя как субъект [9].

Вместе с тем, процесс воспитания и развития направлен на формирование социальных и коммуникативных навыков, эстетических, нравственных качеств личности, культурной грамотности, творческого мышления и физического духа. Достижение поставленных задач осуществляется посредством использования пространственного разделения среды

дошкольного учреждения на развивающие зоны, которые представляют специально оборудованные помещения для конкретных видов деятельности. К примеру, зал с безопасными снарядами для физической активности (*physical activity room*), комната для чтения (*read room*), комната с кухонной мебелью или огород на крыше, где растут плодовые и овощные культуры (см. рис 1, 2) [3].

Рисунок 1. **Physical activity room**

Рисунок 2. **Read room**

Зональное решение отражено и в оснащении групповых комнат, в каждой группе имеется музыкальный инструмент, зоны развития мелкой моторики, средства которой усложнены в зависимости от возрастных особенностей группы. В частности, в старших группах могут быть использованы уголки работы над каллиграфией (Рисунок 3) [5].

В таких комнатах детям предоставляется возможность как совместно с педагогом, так и самостоятельно заниматься определенной деятельностью – читать книги, слушать, играть в парах, заниматься на тренажерах, заниматься подготовкой элементарной еды для себя как бутерброд или наблюдать за ростом и развитием растением, а в последующем участвовать в сборе

урожая и т.п. [5]. Эти комнаты создают условия для приобщения к определенной среде, побуждают интерес, способствуют проявлению любопытства и получению впечатлений от увиденного.

Корейские педагоги убеждены, что потребность к познанию должна формироваться последовательно, первоначально необходимо «создать впечатление». Они считают, что именно «впечатление» как определенный эмоционально насыщенный образ, фиксируемый в памяти, пробуждает желание к познанию. Если рассмотреть понятие «впечатление», с позиции психологии, то следует, что оно есть «...общий результат воздействия на данный субъект известного сложного явления или совокупности явлений» [10].

Рисунок 3. Уголок каллиграфии

Механизм «впечатления» представляют посредством двух особых фактов: объективно-физиологического, как образование нервного раздражения и субъективно-психологического как функции ощущения и восприятия [10]. Впечатление подразумевает отражение в сознании, памяти образа воспринятого, при этом в основе восприятия лежит определенное эмоциональное переживание произведенного воздействия.

По мнению Дружинина В.Н., любое новое впечатление, полученное человеком, не остается в его памяти изолированным. Будучи запомнившимся в одном виде, оно со временем может несколько измениться, вступив в ассоциативную связь с другими впечатлениями, оказав на них влияние и, в свою очередь, изменившись под их воздействием [11]. Следовательно, впечатление выступает условием формирования познавательного интереса. В дошкольном возрасте, в первую очередь, привлекает внешняя сторона предметов, явлений, событий. Потребность во внешних впечатлениях является движущей силой развития, которая в начале обучения она удовлетворяется учителем, воспитателем, взрослым [12].

Еще один аспект интереса представляет

Рисунок 4. Зоны развития моторики и логики

отношение к иностранным языкам, английскому языку в частности. Так, по мнению педагогов, иностранный язык следует вводить в школе, в условиях обучения, когда у ребенка есть определенные навыки взаимодействия с окружающим миром, с материальными предметами и когда ребенка использует их словесное обозначение, понятие. В этот период иностранный язык становится новым способом обозначения доступных и понятных действий, предметов на новом языке. Такая подача иностранного языка не создает путаницы в восприятии и понимании окружающих явлений, что часто случается в дошкольном возрасте. Такой подход позволяет педагогам придерживаться позиции, что первоначальные представления и понятия должны формироваться на родном языке. По сути, такая позиция не является новой, однако не учитывается в наших условиях. Вместе с тем, согласно возрастным изменениям в старшем дошкольном возрасте ребенок переходит к внутренним свернутым действиям с реально представленными материальными предметами и, наконец, и действиям, осуществляемым целиком во внутреннем плане, где реальные предметы замещены представлениями или понятиями. Так путем интериоризации

внешних действий образуются наглядно-образные логически-понятийные формы мышления [13]. Следовательно, завершение дошкольного и начало школьного периода, как этап перехода к словесно-логическому мышлению могут рассматриваться наиболее благоприятными условиями обучения языкам.

Наряду с выше описанными направлениями работы в детских садах Кореи уделяется большое внимание работе с родителями. Формы сотрудничества с родителями каждый детский сад выбирает самостоятельно, ориентируясь на поставленные задачи и возможности их реализации. В практику внедрены семинары для родителей по актуальным проблемам воспитания, анализ современных тенденций воспитания и обучения, знакомство с новинками литературы и т.п. Следует отметить, что основная доля сотрудничества осуществляется посредством общения через сайты, но индивидуально с каждым родителем. Так, родители могут получать краткие информационные справки о наблюдаемом поведении ребенка в детском саду. Информация должна раскрывать не проблемы непослушания или жалоб, а отмечать возможные условия регуляции поведения детей для достижения желаемых параметров развития или изменения т.п. Также предусмотрена работа со старшим поколением родителей, т.е., бабушками, дедушками или опекунами, которые имеют возможность участвовать в жизнедеятельности дошкольного учреждения. Бабушки и дедушки, в рамках волонтерского движения, могут посещать детский сад, читать, рассказывать детям истории, показывать способы владения определенными навыками, как сложить одежду, собрать самостоятельно сумку и т.п.

Уровень подготовленности педагога

детского сада должен быть высокий. Все педагоги проходят специальную подготовку и сдают экзамен соответствия позиции. Более того, работать в государственном учреждении считается престижным и стабильно оплачиваемым местом работы. Следует также отметить, что особенностью государственных детских садов Кореи является развитая система офиса. Все сотрудники от административного руководства до педагогов имеют зоны для самоподготовки, отдыха, проведения семинаров, коллективных совещаний.

Таким образом, система воспитания и обучения в детских садах Кореи имеет свои особенности, которые отличаются от практикуемого стандарта обучения и воспитания в Казахстане. Наиболее значимыми параметрами функционирования детских садов является отказ от обучения и переход к воспитанию и развитию. Такой подход следует назвать компетентностным, ибо направлен на развитие навыков – социальных, коммуникативных, познавательных, эстетических, нравственных, которые составить основу произвольного поведения ребенка. В современных условиях этот подход можно назвать полипарадигмальным, позволяющим сочетать различные тенденции воспитания и развития. Также следует заметить, что в этой системе воспитания и развития первично отношение к решению проблемы, а условия вторичны. Своеобразная система отношений – к ребенку, его воспитанию, развитию, языку, познанию и игре составляют основы дошкольного воспитания и развития в современной Корее. Система дошкольного образования Кореи может представлять интерес в практике работы отечественных дошкольных организаций при более тщательном изучении использования передовых корейских технологий и методик.

Список использованных источников:

[1] Лысикова Н.П., Журбина Л.П. Особенности корейской системы образования: традиции и инновации. [Электронный ресурс]: URL: <http://ttps://www.sgu.ru> (дата обращения 13.01.2020).

[2] Система образования в Южной Корее. [Электрон.ресурс]: URL: <http://www.korea-education.kz/> (дата обращения 25.09.2019).

[3] Развитие дошкольного образования в Южной Корее. [Электрон.ресурс]. – 2019. URL: <https://edunews.ru/education> (дата обращения 25.09.2019).

[4] Никитина Л.Е. Принцип природосообразности в современной теории воспитания // Воспитание как социокультурный феномен: Материалы Всерос. науч. практ. конф. – М.: НИИ семьи и воспитания, 2003. – 162 с., С.57.

[5] Dongpyeon, kindergarten: sun24@korea.kr; Public Seoul Yangjae kindergarten: KhleeKids@sen.go.kr.

[6] Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / Под ред. А.Г. Гогоберидзе, О. В. Солнцевой. – СПб.: Питер, 2013. – 464 с.

[7] Ермолаева М.Г. Игра в образовательном процессе: Методическое пособие / М.Г.Ермолаева. – 2-е изд., доп. – СПб., 2005. – 112 с.

[8] Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

[9] Михайленко Т.М. Игровые технологии как вид педагогических технологий // Педагогика: традиции и инновации: материалы Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). Т.1. – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – С. 140-146. [Электронный ресурс]: URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1084/> (дата обращения 07.01.2020).

[10] Дыбина О.В. Игровые технологии ознакомления дошкольников с предметным миром. Практико-ориентированная монография – М.: Педагогическое общество России, 2008. – 128 с. [Электронный ресурс]: URL <https://www.phildic.ru> (дата обращения: 07.01.2020).

[11] Психология. Учебник для гуманитарных вузов / Под общей ред. В.Н.Дружинина. – С-Пб.: Питер, 2010.

[12] Трубинова К.М. Познавательный интерес и его развитие в процессе обучения в начальной школе // Педагогика сегодня: проблемы и решения: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Казань, сентябрь 2017 г.). – Казань: Молодой ученый, 2017. – С.9-14. [Электронный ресурс]: URL <https://moluch.ru/> (дата обращения 16.01.2020).

[13] Смирнова Е.О. Детская психология: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2016.

References

[1] Lysikova N.P., Zhurbina L.P. Osobennosti korejskoj sistemy obrazovaniya: tradicii i innovacii. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://ttps://www.sgu.ru> (data obrashcheniya 13.01.2020).

[2] Sistema obrazovaniya v YUzhnoj Koree.[Elektron.resurs]: URL: <http://www.korea-education.kz/>(data obrashcheniya 25.09.2019).

[3] Razvitie doshkol'nogo obrazovaniya v YUzhnoj Koree. [Elektron.resurs]. – 2019. URL: <https://edunews.ru/education> (data obrashcheniya 25.09.2019).

[4] Nikitina L.E. Princip prirodoobraznosti v sovremennoj teorii vospitaniya //Vospitanie kak sociokul'turnyj fenomen: Materialy Vseros. nauch. prakt. konf. – М.: NII sem'i i vospitaniya, 2003. – 162 s., S.57.

[5] Dongpyeon, kindergarten: sun24@korea.kr; Public Seoul Yangjae kindergarten: KhleeKids@sen.go.kr.

[6] Doshkol'naya pedagogika s osnovami metodik vospitaniya i obucheniya: Uchebnik dlya vuzov. Standart tret'ego pokoleniya /Pod red. A.G. Gogoberidze, O. V. Solncevoj. – SPb.: Piter, 2013. – 464 s.

[7] Ermolaeva M.G. Igra v obrazovatel'nom processe: Metodicheskoe posobie /M.G.Ermolaeva. – 2-e izd., dop. – SPb., 2005. – 112 s.

[8] Selevko G.K. Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii: Uchebnoe posobie. – М.: Narodnoe obrazovanie, 1998. – 256 s.

[9] Mihajlenko T.M. Igrovyte tekhnologii kak vid pedagogicheskikh tekhnologij //Pedagogika: tradicii i innovacii: materialy Mezhdunar. nauch. konf. (g. CHelyabinsk, oktyabr' 2011 g.). T.I. – CHelyabinsk: Dva komsomol'ca, 2011. – S. 140-146. [Elektronnyj resurs]: URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1084/> (data obrashcheniya 07.01.2020).

[10] Dybina O.V. Igrovyte tekhnologii oznakomleniya doshkol'nikov s predmetnym mirom. Praktiko-orientirovannaya monografiya – М.: Pedagogicheskoe obshchestvo Rossii, 2008. – 128 s. [Elektronnyj resurs]: URL <https://www.phildic.ru> (data obrashcheniya: 07.01.2020).

[11] Psihologiya. Uchebnik dlya gumanitarnyh vuzov /Pod obshchej red. V.N.Druzhinina. – S-Pb.: Piter, 2010.

[12] Trubinova K.M. Poznavatel'nyj interes i ego razvitie v processe obucheniya v nachal'noj shkole //Pedagogika

segodnya: problemy i resheniya: materialy II Mezhdunar. nauch. konf. (g. Kazan', sentyabr' 2017 g.). – Kazan': Molodoy uchenyj, 2017.– S.9-14. [Elektronnyj resurs]: URL <https://moluch.ru/> (data obrashcheniya 16.01.2020).

Оңтүстік корейдағы заманауи мектепке дейінгі білім беру ерекшеліктері: зерттеу тәжірибесі

А.Б. Конысбаева¹, Г.М. Мышбаев¹, Шин Намин²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

²Донггук Университеті (Сеул, Корея)

Аңдатпа

Мемлекеттік балабақшалар қызметін мысал ретінде қолданып мақалада Корея Республикасында мектепке дейінгі білім беру жүйесінің заманауи ерекшеліктері қарастырылды. Корей білім беру жүйесі ақпарат көздеріндегі сипаттамалары тұрғысынан қарастырылған, сонымен қатар мектепке дейінгі мекемелердегі, мемлекеттік балабақшалардағы тәжірибесіне талдау жасалынған. Педагогикалық қызметтің басым бағыттары белгіленіп Кореядағы қоғамдық балабақша педагогтарының мектепке дейінгі жастағы балаларды оқыту үдерісіне қатынасы қарастырылды. Білім беру мен дамудың жетекші педагогикалық технологиясы ұсынылған. Корей оқытушыларының ойынға қатынасы және оның білім беру мен дамуды ұйымдастырудағы рөлі. Табиғаттылық принципін жүзеге асыру. Педагогикалық үдеріске шет тілін енгізу және тану тәсілдері. Тәрбие және даму үдерісін ұйымдастыру шарттары сипатталған.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі тәрбие, балабақша, мектеп жасына дейінгі білім, даму, ойын, әсер.

Features of modern preschool education in south korea: experience of study

A.B. Konysbayeva¹, G.M. Myshbayeva¹, Shin Namin²

¹ Abay University (Almaty, Kazakhstan),

² Dongguk University(Seoul Korea)

Abstract

The article deals with the modern features of the pre-school education system in the Republic of Korea, on the example of the functioning of state kindergartens. The system of Korean education is described from the point of view of its characteristics in information sources, as well as an analysis of the experience of staying in pre-school education institutions, in public kindergartens. The article considers the attitude of teachers of public kindergartens of Korea to the process of teaching children of preschool age, the priority directions of pedagogical activity are marked. The leading pedagogical technology of education and development is presented. The attitude of Korean teachers to the game and its role in the organization of the process of education and development. Implementation of the principle of naturalness. Approach to knowledge and attitude to the introduction of a foreign language in the pedagogical process. The conditions of the organization of the process of education and development are described.

Keywords: preschool education, kindergarten, preschool age, education, development, game, impression.

Поступила в редакцию 19.12.2019.

Абай әлемі: білім беру, ғылым, мәдениет және өнер
Мир Абая: образование, наука, культура и искусство
The world of Abai: education, science, culture and art

FTAMI 316:821.512.122+37.018

И.Р.ХАЛИТОВА¹, Ұ.Қ. ҚЫЯКБАЕВА¹, Н.О.АТЕМКУЛОВА¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

АБАЙ МҰРАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАР

Аңдатпа

Ғұлама ақын Абай мұралары әлеуметтік-педагогикалық пікірлерге толы. Ендігі мәселе сол ойларды қайткенде және қалай әлеуметтік-педагогикалық жұмыс тәжірибесінде пайдалануға болады. Мақаланың мақсаты-ақын мұраларындағы әлеуметтік-педагогикалық ойлардың бір пәресін көрсетіп, осы жұмыста қолдану мүмкіндігін айқындау. Мектеп, жоғары оқу орындары, орта білім ұйымдарында «Абайтану» пәні оқытылғанымен оларды күнделікті тұрмыста пайдалану жолдарына назар аударылмай келеді. Себебі «Абайтану» осы абайтанудан ары бармай, оның шығармаларының зор практикалық әлеуеті ашылмай, іс-жүзінде қолдану жолдары қарастырылмай келеді. Бұл ретте ғұлама ақын шығармаларындағы әлеуметтік-педагогикалық ойларды ашып көрсетіп, оны жұмыс тәжірибесіне ендіру мүмкіндігін көрсету.

Өлеңді әлеуметтік-тәлімдік мақсатта пайдалану, ұтымды нәтиже беретініне сенімдіміз. Өйткені ол әр балаға, жеткіншек пен бозбалаға түсінікті жүрегіне жақын. Олардың әр қайсысы осы өлеңнен өзін көреді, өзінің қылық-жорықтарын көз алдына келтіреді және сол арқылы өзіне сын тұрғыда көз салады. Өлеңді қайта тәрбиелеу, қатарға қосу, түзету мақсатындағы шараларды ұйымдастыруда пайдалануға әбден болады.

Түйін сөздер: ауытқу, девиантты, делинквентті, мінез-құлық, бұзылу, реттеу, қатарға қосу (әлеуметтендіру).

Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыс мазмұны мен әдістемесі, оларды ұйымдастыру мәселелеріне қатысты Абай Құнанбаевтың 175 жылдығына орай Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында «Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған» дегені ақын мұраларын тәжірибеде пайдалануға бағдар беріп тұрғандай. Бұл әлеуметтік педагогикада ақын мұраларын пайдалануға да жол ашады [1].

Қазіргі кезде әлеуметтік ауытқулардың девиантты формаларына маскүнемдік, алкоголизм, таксикомания (бәңгілік),

нашақорлық, жезөкшелік, суицид, құқық бұзушылық, қылмыс кіреді. Бұлар заңға қайшы келгендіктен, адам құқығын бұзушылыққа, адамның өз басын оқшаулануға, тұйықталуға, «саяқтыққа» алып келетіні себепті, мінез-құлық ауытқуларына жатады. Ғұлама Абай шығармаларында әлеуметтік-педагогикалық мәселелер «бәңгі», ұры, жалқау, надан, «жұмысы жоқтық» – деп көрсетілген. Сонымен қатар осындай мінез-құлық ауытқуларын жою жолдары көрсетіліп, оны пайдалану мүмкіндіктері қарастырылған.

Әлеуметтік педагогикада делинквентті қылықтар да, адамның іс-әрекеті, жүріс-тұрысы, мінез-құлқындағы сыртқы нашар әрекеттерді көрсетеді. Олар адамның көзкөрінеу қылықтары мен бірге ішкі жан-

дүниесіндегі бұзылуды да (деформация) көрсетеді. Олар сонымен бірге адамның құндылық бағдарының бұзылуынан да байқалады. Бұл ішкі бақылаушы және реттеуші қуаттарының (регуляция) әлсіздігінен болатын жағдай. Делинквентті қылықтардың мынадай түрлері бар: зорлықшыл, басқыншылық (агрессия) ниеті мен әрекеті; ұрып-соғу; өртеу, бұзып-шағып, қирату; біреудің жанын не тәнін ауырту – секілді адамға қарсы әрекеттер; пайдакүнемдік – ұсақ-түйек ұрлық; сұрамшақтық пен тіленшілік; біреудің мал-мүлкіне қиянат ету; материалдық пайда табу үшін наркотик секілді зиянды заттарды сату не тарату.

Бүкіл әлемге, әлеуметтік тұрмысқа, әр адамға өзінің өмір сүру мен даму дінгейінен ауытқып кету қасиеті тән. Оның себептерінің астарында адамның қоршаған ортамен, әлеуметпен және өзімен байланысы және ықпалдастығы жатады. Осындай түрліше қасиеттер негізінде туындаған, жекелеген адамдардың психофизиологиялық, әлеуметтік-мәдени, рухани-адамгершілік жайкүйі және мінез-құлқы қоғамның жетілуі, әлеуметтік дамуы мен гүлденуінің басты шарты болып табылады. Садвакасова З.М. Білім беру ұйымы маманы іс-әрекетіндегі әлеуметтік-педагогикалық дайындықты тренингпен байланыстырады [2]. Бұл маманның іс-тәжірибесін байытады. Абай шығармаларынан әлеуметтік педагог үшін аса маңызды өзін-өзі дамыту ойларын іс-жүзінде қолдану мүмкіндігі бар. Бұл ретте М.А.Абсатова мен А.М.Үсеновалар әлеуметтік педагогтың табыстылығын тұлғаның өзін-өзі дамытуымен байланыстырады [3].

Адамдардың мінез-құлқында кері пиғылдардың пайда болуы тұрмыс қайшылықтарының туындауына байланысты жіктеледі, олар: қажеттенуі мен оны қанағаттандыру мүмкіндігінің төмендігі не болмаса жоқтығы арасындағы қарама-қайшылық; материалдық және рухани талаптарын қанағаттандыратын іс-қимыл мен әрекетке қозғау салатын әлеуметтік бағдарлануының жеткілікті дамымай қалуы

не болмаса жалпы қабылданған құлықтық нормаларға сәйкес келмеуі себепті; тұлғаның қоғамда орнатылған әлеуметтік нормаларды қабылдамауы, оған ішкі жандүниесімен қарсыласуы немесе психикалық үйлесімділігінің болмауы; ауытқуларға тектік (тұқым қуалаушылық) жақтан алдын-ала бейімді болуы. Абай нашақорлықты «бәңгілік» деп атап оның зиянын өлең түрінде көрсетеді. Ал, Н.О.Атемқұлова мен С.Н.Ирсанова әлеуметтік педагогтың мектеп оқушыларымен нашақорлықтың алдын-алу шараларын ұйымдастыру мәселелерін қарастырған [4].

Малын шашып жүріп, заңсыз түрде сатып алған мансапты баянды ету оңайға түспейтіні ақынның «Болыс болдым мінеки» өлеңіндегі «Күн батқанша шабамын, әрлі-берлі далпылдап» – деген тармақтарынан көрінеді [5, Б.81]. Ақын сондай-ақ, осы өлеңінде «елің бұзақы болған соң, ояз жатыр шартылдап» – дей келе, елдің ішіндегі бұзақылықтың себептерін «арызшылдар көбейді... мынау арам, тентек деп, еш кісіні теппеймін... бұзақының бүлігін «жақсы ақыл» – деп, «күп» – деймін... антұрған өңкей ұры – қары... ұят, намыс, қалды ма? ар... өтірік берген қағаздың алды-артына қарайды... өз қағазы, өз көзін жоғалтуға жарайды... өзі залым зақуншік» – деп көрсетеді. «Бұзақы» осы іспетті алдамшылық жайлы «Күйісбайға» деген өлеңінде «...көзді көрсен-бересін, тайсаң-танып, алдамшы атанғаннан не пайда» – деген өлең тармақтарында өмірде болған Күйісбай деген біреу Әбілхайыр дегеннің айғырын ұрлап алып сөзбұйдаға салып бермейді екен. Ақын араға түсіп осы реніш хатын жазған болатын. Осы тағы басқа да ұрлыққа қатысты оқиғалар ол кезде де көп болған [6, Б.8].

Ұрлық, «Саудайы-ай сауды алмадың-ау, сырқауды алып» – деген өлең жолдарының әлеуметтік мәні адамдардың мінезіндегі тұрақсыздықпен өмірге болған көзқарасының таяздығын көрсетеді. Осы өлең жайлы Т.Рсаев, саудайы-араб сөзі, «аңғал, абайсыз» деген мағынаны білдіреді – дей келе, «Абай осы сөз арқылы ақылдасының апалақтаған аңғалдығын ескерте отырып, оның жар

таңдау сияқты аса маңызды өмірлік мәселеге ұшқары қарайтынын үлкен мін санаған» – деп көрсетеді [7]. Әлеуметтік педагогиканың аса маңызды бір ұғымы адамдардың мінезі-кұлқындағы кемшіліктерді мінеу арқылы оның зиянды тұстарын дәлелдеп, түзету жолдарын қарастыру. Өлеңнің әлеуметтік-тәлімдік мәнін зерттеушінің «мұны жай ғана кемшілік демей, Дүйсенкұлдың ұшып-қонып жүріп, сырқау әйелге ұрынған ұшқалақтығын барша жұртқа мазақ етіп... ащы тілімен өтіре әжуәлайды» – деп, белгілеген сөзінен пайымдауға болады.

Жеке адамның басындағы әлеуметтік мәселеге арналған ақынның тағы бір өлеңі «Дүтбайға» – деп аталады [6, Б.47]. Бұған өлеңдегі «жылуы жоқ бойының... құбылуы ойының... құйтың еткені... жылмаң пішін... түсінің түксігін салар тырсыып... бүксіп, бықсып ар жағы... сөзі мен өзі бөлініп» – деген сөздермен, өлең шумақтағы ақын пікірі куә бола алады. Қоршаған әлеуметтік ортаға теріс әсерін тигізіп кереғар пікір туындататын және сол мінезі арқылы адамдар арасындағы қарым-қатынасқа нұқсан келтіріп, қоғам тыныштығын бұзатын жекелеген адамдардың құбылмалы, құйты, тұрақсыз мінезін «дерт» – деп көрсетеді [6, Б.47].

Кейбір психолог ғалымдар адамның әр қимыл-қаракеті, бет пішімі, жүріс-тұрысы мен киім киісіне қарап, жалпы ішкі жандүниесі мен мінезіне тіпті ой-санасына да сипаттама беруге болады деген пікірде. Бұл ретте әлеуметтік психолог ғалымдар Ч.Ломброзо [8], Э.Кретшмер [9], В.Шелдон [10] адамның сыртқы келбет-кескіні, бет пішімі мен түр-сипатына қарап, оның қылмысқа бейімділігін анықтауға болады деген пікірін қаперге алу қажет. Алайда бұл дәлелденбеген. Абайдың «Адасқанның алды жөн, арты соқпақ» өлеңінен ғалымдардың кейбір пікірлерін шындыққа жақын бекен? – деген ойға алып келеді. Өйткені өлеңді әлеуметтік-тәлімдік тұрғыдан талдай келе, мыналар айқындалды: 1) кейбіреулердің ойы арам кісілердің сөзіне сенетіні «оларға жөн-арамның сөзін ұқпақ»; 2) жаман істерге барудан қорықпайды «әсте жоқ

кеселді істен биттей қорықпақ»; 3) маңғаз, тәкаппар кісімініп «қас, маңғаз кісімініп... мүшесінен буынып басады алшақ»; 4) ондай адамның киімі «салтақ-салтақ...бөркі бүктелмейді-ақ, қолында бір сабау бар... қу шалбар, қулығына болған айғақ, тізесін созғылайда қалталанса-ақ»; 5) бет әлпетінің құбылуы «ыржандамақ... қас кермек, мойын бұрмақ, қоразданбақ»; 6) сидаң жігіт «... қу борбай, сымпыс шолақ... сәлемдеспей алыстан, ыржаң қақпақ» – деп, кейбір еңбек студенттер қорқатын, қулықпен күн көретін сыпайы, сидаң жігіттің бейнесі көзалдына келеді [5, Б. 52].

Ақынның осы өлеңінің әлеуметтік-тәлімдік мәнін Т.Рсаев «Абай ел үстінен күн көрген алаяқ би болыстарды, мал-мүліктің буына семіріп, құдайын ұмытқан байлар мен патша әкімдерін көп сынаса, мұны қазақ даласын жайлаған әлеуметтік теңсіздікті күнде көріп жүргендігінің көрінісі дер едік» – дейді [11, Б.123]. Көрсетілген өлең үзінділері кейбір әлеуметтік мәселелерді туындатып жүретін адамның сипаттамасы деуге болады. Бұған дәлел ақынның «осындай сидаң жігіт елде мол-ақ, бәрі де шаруаға келеді олақ» – деуі. Осы өлең жайлы пікірінде Т.Рсаев тағыда «Абай алғаш рет жалқау кедейді сынау арқылы кедейліктің сырын ашады... қырсыздарды шеней отырып, үлкен әлеуметтік кеселді көрсетіп береді» – деп, сол кезде қазақ даласында белең алған ең ауыр әлеуметтік мәселе кедейлік екенін көрсете келе, оны жеңу жолы «адал еңбек, мал таппақ, жұртқа жақпақ» – екенін дәріптейді [12, Б.135]. Өлеңдегі әлеуметтік пікірлердің қуаттылығын дәлелдеу мақсатында оны толығымен келтіруді жөн көрдік.

Ақынның «Сегіз аяқ» өлеңі сол кездегі жеке адамның және көпшілік қауымның басындағы әлеуметтік-тәлімдік мәселелердің барлығын жинақтаған қорытынды пікір жүйесінен құралады [5, Б.87]. Ақынның осы «Сегіз аяқ» өлеңі жайлы белгілі абайтанушы ғалым З.Ахметов «өзі тірлік етіп отырған бұзық ортаның дертті кескінін бейнелейді... бірлік кеткенін, ел іргесі тозып бара жатқанын әшкерелейді» – деп шығарманың әлеуметтік маңызын ашып көрсетеді [13, Б.33].

Осы өлеңдегі басты әлеуметтік-тәлімдік мәселені ақын «тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық, аздырар адам баласын» – деп, көрсете келе, бұл надандыққа, жалқаулыққа, ұрлыққа әкеліп соқтыратынын алға тартады. Өлеңдегі әлеуметтік-тәлімдік ойлар жүйесін жинақтайтын болсақ оларды: а) надан адамның сипаты «ойға олақ... күлкішіл... жұрт айтса болды... бойда қайрат, ойда көз болмаған...санасыз, ойсыз, жарым ес»; ә) мақтаншақтық «тасыса өсек... ысқыртса кесек... күпілдек мақтан... ынсап, ұят, терең ой ойлаған жан жоқ»; б) кекшілдік «болмасын кекшіл... өтірік, ұрлық,... зорлық»; в) жалқаулық «тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық, аздырар адам баласын»; г) өтірік, қулық, сұмдық «жау болып досқа, өтірік шағым»; д) мақтан «білгіш... көргіш атанбақ» – деп топтастыруға болады [5, Б.40].

Ел арасындағы келеңсіздіктер, жекелеген адамдардың іс-әрекетінің жиынтығынан туындайтыны белгілі. Бүкіл қоғам жақсы болуы үшін әрбір жеке тұлға жақсы болуы керек екенін әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындары» деген еңбегінде «халқы бақытқа жету үшін өзара көмектесіп отырған қоғам да ізгі қоғам болады» – деген [14, Б.210]. Ғұлама ақын Абайдың осы сарындас өлеңінің бірі «Қажымас дос халықта жоқ» – деп басталады [5, Б.101]. Өлең жайлы Ж.Ысмағұлов «өзімшілдікті, опасыздықты, өсек-өтірікті, қулық-сұмдықты сынға алады» – дей келе, ақынның биік адамгершілікті, адалдық пен әділдікті, қайырымдылықты, дос пейілділікті оған қарсы қоятынын атап көрсетеді [15, Б.37]. Өлеңнің әлеуметтік-тәлімдік мәніне келетін болсақ, жекелеген адамдарға қатысты кейбір «мысқыл, өсек, айла... кек... тентек... өзімшіл епті» – деп, мінез-құлық кемшіліктерін сипаттай келе, осының барлығын «антұрған» тұрақсыз, құбылмалы болатынын өкінішпен кімге жақсылықты көп істесем, содан қорлықты көп көрдім – деп кейбір адамдардың қайырымсыздығын айта келіп, «жақсы өмірім әуре еттің» – деп налиды.

Бұлайша болуының басты себебі, адамның қоршаған ортадағы өмір шындығын өз

өмірінен бөлектеу, бөліп қарау, өмірдегі нормаларды есепке алмауы, өзінің «тар әлемімен» – шектелуінен деп, қарастырады әлеуметтік педагог И.Р.Халитова [16, Б.117]. Мұндай жағдайға ой-өрісі тар адамдармен қатар дарынды, талапты, өте жоғары қабілетті адамдар да ұшырайды. Маскүнемдік, нашақорлық секілді басқа да әрекеттерді олар «өзгешелену», басқаша болу, жоғарғы әлемге жақындау деп қарастырады. Өмір шындығынан бас тарту, көрмеуге тырысу да сол мәндегі көріністерден болып табылады.

Бұлардан басқа созылмалы және емделмейтін аурулар себепті болатындары агрессия – басқыншылық, аутоагрессия – басқыншылықтың асқынған түрі, ас-ауқаттан болатын ауытқулар, психиканы бұзатын заттарды көп қабылдаудан, жыныстық ауытқулар, құндылықтарды қабылдауының әдеттен тыс жоғары болуынан, қарым-қатынастық, әдет-дағдыларға байланысты ауытқулар, эстетикалық ауытқулар, мінез-құлқы стилінің бұзылуы. Осылардың барлығын талдай келе, Е.В.Змановская «қазіргі кездегі мінез-құлық ауытқуларын талдай келе, адамның мінез-құлқының бұзылуы мен ондағы девианттылықты кейбір ұқсастығы мен ерекшеліктеріне байланысты болуына қарамастан, оларды бір-бірінен ажыратып тұратын этиопатогенетикалық тұрғыда қарастыру керек – аударған И.Халитова» – деген ұйғарымға келген [17]. Олардың кейбірлерінің келіп шығу тегін, жоғарыда талдау берілгендей бейімделуі төмен болуынан деген топқа жіктесек, кейбіреулерін, материалдық қамсыздандырудың жеткіліксіздігінен мұның басты себебі «жалқаулық» – дей келе, ырықтылығының жоқтығынан, Абай оларды «жігерсіз, қайратсыз, ойсыз» – деп белгілейді.

Әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың ұрымтал да өтімді құралдарының бірі сөз түрінде ықпал ету. Сөз арқылы тұлғаның санасына, сезіміне, жан-дүниесіне әсер ету. Дәл солай әлеуметтік педагогтар сөздің осындай қуатын «Айтылған сөз, атылған оқ», «Сөз сүйектен, таяқ еттен өтеді» дегені де сөзді орынды пайдаланса ғана жеріне

жететінін көрсетеді. Ғұлама Абайдың сөз өнеріне қатысты ойларын өлеңдерінен табамыз. Осы шумақтардағы «жалын», «от», «рағит (жайдың оғы)» – деп, сөзді осылармен салыстырмалай келе, «жайына біреу кез-келсе, соры қайнар» – деп сөз қаншалықты әсерлі болатынын жаңсайды. Сөз, Абай үшін өнер. Ал өнер адамның сезіміне бағытталады, әсіресе эстетикалық сезіміне. Әлеуметтік педагог сөз өнерінің осы тұстарын аңғарып, адамның аузынан шыққан сөздің баланы не нәрсеге итермелейтіні, пайымдауы аса маңызды екені белгілі [6, Б.21].

Өлең шумақтарындағы «Қуаты оттай бұрқырап... жайдай сырқырап – деген сөздің қисыны, үйлесімі, орыны, ұйқасы айтылып тұрған жәйтке сәйкестігі мен дәлдігі немесе «тауып айтылуы» секілді сипатын нақтыласа, «Ынталы жүрек сезген сөз» деген жолдар сөздің сезімге сәйкестігін немесе жақсы сөздің жағымды әсер қалдырарын, оның сезімге әсер ету арқылы жүректі қозғайтынын жаңсайды. Әлеуметтік педагогиканың басты мақсаты да осы кейбір ауытқуларға ұшыраған жекелеген адамды өзін-өзі тәрбиелеуге қажеттенуін туындатуға жағдай жасап, шарт түзу. Осы тұрғыдан алып қарағанда алдымен ақынның өз басы үлгі болса, одан соң оның өлеңдеріндегі өзіне-өзі басу айтып, өз іс-қимылын ағаттықтан тежеуі тәлімдік мәнге ие. Атап айтсақ, ақынның «Сап, сап көңілім» өлеңі осы жоғары саналылықтың көрсеткіші деуге болады, себебі онда «сап, сап, көңілім, сап көңілім... не күн туды басыңа... сабыр түбі сары алтын... сана қылма бекерге... адалды сатсаң арамға, құдай қабыл етерме... сарқа берме санасың, өз-өзіңнен бейнетке өз басыңды саласың, сағынышқа сарғайма...» – деп өзіне басу айтады [5, Б.40].

Тәрбиелік жұмыстарда осыны өнеге етіп ұсыну тиімді болмақ. Ақынның «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» – өлеңі есейген кезде жазылған [5, Б.45]. Әлеуметтік педагогикада адам шамамен 35-40 жасында өзінің өткен өмірін саралай бастайды делінген. Сондықтан бұл жас кезеңін есею не болмаса есейген шақ – дейді. Сондықтан ол «ержеткен соң түспеді уысыма, қолымды мезгілінен кеш сермедім... қолымды дөп

сермесем өстер ме едім?» – деп өкініш білдіреді. Бұл өлеңдегі басты әлеуметтік-тәлімдік мәні бар ой, өзінің әлеуметтену, қатарға қосылу кезінде кетірген қателіктерін түзету. Әлеуметтік-педагогикалық мәні аса ұрымтал өлеңінің бірі «Интернатта оқып жүр» – деп басталады [5, Б.58]. Ақынның тәлім-тәрбиелік ойларын зерттеген не болмаса педагогикалық көзқарасына қатысты пікір қозғаған кез-келген адам осы өлеңіне тоқталады. Өлеңдегі әлеуметтік мәселелі пікірлер алдымен ата-анада жатқандығы, баланы не үшін оқыту керек? – деген сауалға кейбір ата-аналардың түпкі пікірі: жанын қинамай, алдап, арбап, ұрлап, тонап әйтеуір не қылсада мал тапсын. Әрі көп тапсын – деген пікір де жоқ емес. Бұл қазіргі ата-аналар арасында да кездеседі. Оған мысал, көпшілік ата-аналардың балаларын заң мен экономика оқуына оқытуға ынталы болуы. Осы пікір ақынның «балам закон білді деп, қуанар ата-анасы... прощение жазуға, тырысар келсе шамасы... ынсапсызға не керек, істің ақ пен қарасы... нан таппаймыз демейді, бүлінсе елдің арасы» – деген жолдарынан көрінеді.

Енді әлеуметтік-педагогикалық мәні бар теріс мінездер мен қылықтарды саралайтын болсақ, өлеңде олар: ынсапсыз, істің ақ-қарасын айырмайды, елдің іші бүлінсе деп тұрады, аз білгенін көпсіну, қазаққа епсіну (қыр көрсету), қу, сұм болуды ойлау, көңілінде жоқ санасы – деп іріктеледі. Абай өлеңдерінде құмарлық, жарлылық, жалтаң көздік, ұрлық, қаңғырып тамақ асыру – барлығы еңбектен бас тарту, жұмыстан қорқу, еріншектік пен жалқаулықтан болатыны айтылған.

Қорыта келе, ақын өлеңдеріндегі мінез-құлықтардың барлығы әлеуметтік-педагогиканың зерттеу пәні болса, сондай мінез-құлық, жүріс-тұрыс иелері осы күні де бар. Олар әлеуметтік педагогиканың нысаны. Сондықтан ғұлама ақын шығармаларындағы әлеуметтендіруге қажетті ақыл-кеңестерді әлеуметтік педагогтар өз жұмыстарында қолдана алады. Абайдың, өнбес іске уақыт кетірме; ақыл табу, мал табуға ұмтыл; махаббаттың қадірін біл; өнер ізде, еңбек

қыл – дегенін әлеуметтендіру шараларында қыл артық білуге; ерінбей оқы; алыстан ізде, балаларға ықпал ету үшін қолдануға болады. ерінбей қызмет қыл; адал жүріп, адал тұр; Ақын бұларды жоюдың жолдарын да жалқауланба; не нәрсені де жеңіл көрме, көрсетеді. Олар: пайда ойлама, ар ойла; талап жан-жақты ойла-деген кеңес береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Тоқаев Қ.К. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан [Электронды ресурсы]: <http://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>. (Қаралған күні 09.01.2020).
- [2] Садвакасова З.М. Білім беру ұйымы маманы іс-әрекетіндегі әлеуметтік-педагогикалық тренинг қолданудың вариативтілік мүмкіндіктері //Педагогика және психология. – 2016. – №4 (29). – Б.46.
- [3] Абсатова М.А., Үсенова А.М. Өзін-өзі дамыту тұлғаның әлеуметтік табыстылығының негізі ретінде // Педагогика және психология. – 2015. – №4 (25). – Б.79.
- [4] Атемкулова Н.О., Ирсанова С.Н. Әлеуметтік педагогтың мектеп оқушыларымен нашакорлықтың алдын-алу шараларын ұйымдастыру жұмыстары //Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал. – 2017. – №1, – ББ.18-21.
- [5] Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. Т.1. – Алматы: Жазушы, 2005. – 296 б.
- [6] Абай. Шығармаларының екі томдық толық жинағы: Өлеңдер мен аудармалар. Т.2: – Алматы: Жазушы, 2005. – 336 б.
- [7] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.62.
- [8] Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. – Минск, 2000. – 163 с.
- [9] Кречмер Э. Строение тела и характер. – М., 1995. – 168 с.
- [10] Шелдон У.Г. Психологическая энциклопедия /Р.Корсина. – СПб: Питер, 2003. – 665 с.
- [11] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.132.
- [12] Рсаев Т. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – Б.74.
- [13] Ахметов З. Жүйелі сөз жүйесін табар //Қазақстан мектебі. – 1994. – № 2. – ББ.5-11.
- [14] Әл-Фараби. Әлеуметтік этикалық трактаттар. – Алматы, 1995. – 123 б.
- [15] Ысмағұлов Ж. Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 2005. – Б.225.
- [16] Халитова І.Р. Абай (Ибраһим) Құнанбаев мұралары әлеуметтік-педагогикалық жұмыс практикасында: Монография. Бірінші басылым. – Алматы, 2016. – 117 б.
- [17] Змановская Е.В. Девиантология. – М.: Академия, 2003. – 288 с.

References

- [1] Tokaev K.K. «Abai zhane XXI gasyrdagy Kazakstan». [Elektronnyy resurs]: <http://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>. Karalghan kuni. 09.01.2020.
- [2] Sadvakasova Z.M. Bilim beru uiymy mamany is-areketindegi aleumettik-pedagogikalyk trening koldaudyn variativtilik mumkindikteri //Pedagogika zhane psihologiya. – 2016. – №4 (29). – B.46.
- [3] Absatova M.A., Usenova A.M. Ozin-ozii damyty tulganyn aleumettik tabystylygynyn negizi retinde // Pedagogika zhane psikologiya. – 2015. – №4 (25). – B.79.
- [4] Atemkulova N.O., Irsanova S.N. Aleumettik pedagogtin mектеп okushylarymen nashakorlyktyn aldyn-alu sharalayn uymdastyru zhumystary //Aleumettik pedagogika zhane ozin-ozii tanu-respublikaluk pedagogikalyk-adistemelik zhurnal. – 2017 – №1. – 18-21 bb.
- [5] Abai. Shygarmalarynyn eki tomdyk tolyk zhinagy. T.1.– Almaty: Zhazushy.– 2005. – 296 b.
- [6] Abai. Shygarmalarynyn eki tomdyk tolyk zhinagy. T.2. – Almaty: Zhazushy.– 2005. – 336 b.
- [7] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.62.
- [8] Lombroso Ch. Genialnost I pomeshatelstvo. – Minsk, 2000. – 163 s.
- [9] Krechmer E. Stroenie tela I kharakter. – M., 1995. – 168 s.

- [10] Sheldon U.G. Psihologicheskaya ensiklopediya /R.Korsina. – SPb: Piter, 1998 – 665s.
[11] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.132.
[12] Rsaev T. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 1995. – B.74.
[13] Akhmetov Z. Zhuieli soz zhuiesin tabar //Kazakhstan mektebi. – 1994. – № 2. – 5-11 bb.
[14] Al-Farabi. Aleumettik etikalyk traktattar. – Almaty, 1995. – 123 b.
[15] Ismagulov Zh. Abai. Enciklopediya. – Almaty: Atamura, 2005. – B.225.
[16] Khalitova I.R. Abai (Ibrahim) Kunanbaev muralary aleumettik-pedagogikalyk zhumys praktikasynda: Monographiya. Birinshi basylym. – Almaty, 2016. – 117 b.
[17] Zmanovskaya E.V. Deviantologiya. – M.: Academiya, 2003. – 288 s.

Социально-педагогические идеи в наследии Абая

И.Р.Халитова¹, У.К. Кыякбаева¹ Н.О.Атемкулова¹

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В творчестве великого Абая имеются идеи, касающиеся проблем социальной педагогики. Следующая задача использование их на практике социально-педагогической работы и решить проблему когда и как можно внедрить эти идеи. Цель статьи-показать роль социально-педагогических идеи в наследии поэта, определить возможность их использования в этой работе. В школах, вузах и средних учебных заведениях изучается предмет «Абаеведение» но, не обращается внимание на повседневное использование в быту. «Абаеведение» оставляет без внимания данный аспект, не раскрывает большой практический потенциал его произведений, не рассматривает на практике. При этом необходимо раскрыть социально-педагогические идеи в произведениях великого поэта, и показать возможные пути внедрения в практику. Мы уверены, что использование стихотворного творчества великого Абая в социально-воспитательных целях приведет к оптимальному результату. Ведь они близки к сердцу каждого ребенка, понятны подростку и юноше. Каждый из них видит себя в этом стихотворении, проявляет свои поступки и критические взгляды. Можно использовать стихотворения в организации мероприятий, направленные на возрождение, переобучение, перевоспитание и коррекцию.

Ключевые слова: отклонение, девиантный, делинквентный, поведения, деформация, регуляция, социализация;

Socio-pedagogical ideas in Abay's legacy

I.Halitova¹, U.Kyyakbayeva¹ N.Atemkulova¹

¹ *Abai University (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In the work of the great Abay, there are ideas related to the problems of social pedagogy. The next task is to use them in the practice of social and pedagogical work and solve the problem of when and how you can implement these ideas. The purpose of the article is to show the role of socio-pedagogical ideas in the poet 's legacy, to determine the possibility of their use in this work. In schools, universities and secondary schools, the subject of «Abai Studies « is studied, but attention is not paid to everyday use in everyday life. «Abayevedenie» ignores this aspect, does not reveal the great practical potential of his works, does not consider in practice. At the same time, it is necessary to reveal the socio-pedagogical ideas in the works of the great poet, and show possible ways of implementation in practice. We are confident that the use of the great Abai's poetic creativity for social and educational purposes will lead to an optimal result. After all, they are close to the heart of every child, understandable to a teenager and a young man. Each of them sees himself in this poem, shows his actions and critical views. You can use poems in the organization of events aimed at revival, retraining, re-education and correction.

Keywords: deviation, deviant, delinquent, behavior, deformation, regulation, socialization;

Редакцияға 12.12.2019 қабылданды.

МРНТИ 777.22.11.738

Б.Б.АЖИХАНОВ

Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева
(Алматы, Казахстан)

АБАЙ – О НАУКЕ И ЗНАНИИ

*Наука-богатство и достояние,
Попробуй ей только уделить внимание.
Абай*

Аннотация

Предлагаемая статья, затрагивает и освещает учение казахского просветителя Абая Кунанбаева о науке и знаниях.

В понимании Абая, знание, наука – это начало, от которого зависят другие стороны человеческой духовности. Мыслитель постоянно настаивал на том, что знания и наука являются истинным условием развития, формирования человека, личности. По мнению Абая, цель и смысл человеческого существования реально могут быть достигнуты только тогда, когда человек поднимается на вершину научного творчества.

Основная цель статьи преподнести молодежи, мысль о том, что наука и знания помогают изучать и определять корни и значение любого явления, для этого необходимо стремление и интерес к ним. Поэт-просветитель призывает молодежь учиться не ради сиюминутных интересов, а для служения светлому будущему своего народа, исполнения своего долга.

Ключевые слова: Казахстан, «Слова назидания», ученый, мыслитель, поэт, просветитель, основатель новой национальной литературы, переводчик, композитор, свод законов.

На сегодняшний день, когда в Казахстане стартовали празднования по случаю 175-летия казахского поэта Абая Кунанбаева, запланировано проведение многочисленных мероприятий, посвященных мудрости Абая.

Касым-Жомарт Токаев на встрече в городе Семей поручил правительству подготовить все необходимые мероприятия к юбилею. «В следующем году будет 175 лет со дня рождения Абая Кунанбаева. Мы отметим это на государственном уровне. Мы народ, который берет пример с истории и оказывает почесть великим предкам. Наследие великого Абая должно стать важным направлением «Рухани жангыру», – сказал Президент [1].

Разумеется, как и во всех учебных заведениях нашей страны, к этому великому юбилею подготовились и провели ряд мероприятий в стенах Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Безусловно, Абай оставил неизгладимый след в истории страны как ученый, мыслитель, поэт, просветитель, основатель новой

национальной литературы, переводчик и композитор. В его поэзии и прозе отразились национальные самосознание, быт, мировоззрение, характер, душа, вера, язык, традиции и чаяния народа, которые позднее были оценены в качестве уникального явления, названного миром Абая.

С целью расширения знаний студентов о жизни и творчестве великого казахского поэта, мыслителя, композитора, общественного деятеля, основоположника казахской письменной литературы Абая Кунанбаева в академии проводятся литературно-музыкальные вечера, кураторские часы, лекции. Перед студентами выступила профессор, кандидат филологических наук, преподаватель казахского языка А.С. Скагиева. Она отметила, что творчество Абая во всем мире прочно ассоциируется с казахским народом, поэтому очень важно сохранить память о нем для последующих поколений. Встреча завершилась проведением конкурса на знание творчества, лучшее чтение стихов и песен Абая.

Заведующая библиотекой Р.С. Тилешева, совместно с отделом воспитательной работы и социально-культурного развития академии провели литературно-музыкальный вечер «Адамзаттың Абайы», посвященный юбилею первого классика казахской литературы – Абаю Кунанбаеву, на котором прозвучали «Слова назидания» о гражданском долге, высоком назначении человека. Организаторы и участники вечера поэзии вызвали интерес к произведениям Абая, гордость к тому, что этот великий человек – наш соотечественник, познакомили с его трудами, в которых поэт призывает к справедливости, честности, порядочности. Была представлена книжно-иллюстративная выставка «Асыл сөзді іздесең, Абайды оқы, таңырқа», оформленная с произведениями Абая на разных языках, его переводами, а также научными работами учёных ближнего и дальнего зарубежья, посвящёнными изучению творческого наследия великого мыслителя.

Прецедент посетил спортивное мероприятие, с участием среди профессорско-преподавательского состава администрации академии, посвященное 175-ой годовщине со дня рождения самого почитаемого казахского поэта и философа Абая Кунанбаева. Были проведены спортивные состязания по волейболу, настольному теннису, турнир по шахматам и шашкам и другим видам спорта. Победители спортивного мероприятия были награждены кубками, грамотами. Самым дорогим призом были книги великого казахского поэта Абая «Слова назидания», «Ынтылы жүрек», «Хикмет кітабі – Книга мудрости».

Не далек день, когда распахнет двери новое двенадцатиэтажное общежитие для студентов. Уже настоящее время имеются задумки оформить фойе одного этажа по тематике «Абай және қазақ болашағы».

До наступления юбилея великого казахского поэта Абая Кунанбаева в академии был организован круглый стол «Слово об Абае», где присутствовали общественные деятели, ученые, профессора, преподаватели, студенты. Они поделились

своими взглядами, рассказывали о мыслителе подрастающему поколению, раскрыли неизведанные грани творчества, проблемы абаеведения. Проводил круглый стол академик Оразалы Сабден. На встрече состоялась презентация книги академика «Абай и будущее Казахстана», вышедшая в свет на казахском, русском и английском языках, излагающая важные вопросы, которые поднимал в свое время Абай, не потерявшие актуальность и в наши дни. В книге «Абай және қазақ болашағы» отражены основные механизмы решения в XXI веке острых проблем, поднятых в «Словах назидания».

В выступлении академика Оразалы С. для студентов прозвучали назидания, что наука и знания помогают изучить и определить корни и значение любого явления, для чего необходимо стремление и интерес к ним.

Обращаясь к книге Абая «Слова назидания», Оразалы Сабденович подметил, что для овладения наукой и знаниями в человеческой природе заложены разум, энергия и сердце; их следует максимально использовать для достижения цели. Это философское кредо великого поэта. Он считает основным условием осуществления общественного благоденствия человечность и просвещенность индивидуума, ибо совершенствуя свои познания, человек совершенствуется и свой гуманизм. Индивидуум становится настоящим человеком.

Абай в «Словах назидания» поднимает вопрос о востребованности всеобщего образования. Он советует: «Кто хочет овладеть наукой и знаниями, тот должен знать для чего». И тут он разъясняет: «страсть к науке и знаниям» – это богатство, научиться на всякий случай нельзя. Если учиться с усердием и любовью, то полученные знания будут для тебя на всю жизнь пищей для существования, при этом проявит милосердие к тебе и наука. Во вторых, овладевай наукой ради достижения правды и справедливости, а не для конкуренции с кем-либо, «одержания победы над кем-то». Далее выступающий отметил, что Абай говорит, «наука любит истину, поэтому будь честным перед наукой» [2].

В «Словах» он продолжает: в конечном счете, человек от человека может отличаться своим умом, ученостью и знаниями, нравом (характером). Другого не дано. Все остальное сумасбродство».

Автор книги «Абай и будущее Казахстана» в своем бестселлере подчеркивает, что главная цель образования – не только давать знания, но и воспитывать духовного полноценного человека. Для этого он рекомендует в средних учебных заведениях введение уроков по учению Абая, выбору профессии, а также по гармонии природы и человека – основные требования эпохи глобализации.

Абай прилагал все силы, чтобы привить в сознании своего народа такие философские понятия, как «духовные ценности» и «бытие» (гуманизм, богобоязненность, благородство, честность, уважительность и др.)

Великий Абай наставлял, что «Надо учиться русскому языку. Ведь и богатство, и наука, и искусство – у русских». Если при Абае была необходимость поучиться у русских, то в условиях процесса глобализации мы должны стремиться стать конкурентоспособными на мировом уровне. Не будет излишним утверждать, что в эпоху Советской власти мы приобщились к мировой культуре благодаря русскому языку и социалистическому укладу жизни [3, С.233].

«На мой взгляд, каждый человек в первую очередь должен хорошо знать свой родной язык», отмечает О.Сабден. Язык – душа нации. Во вторых, необходимо владеть международными языками рыночной экономики – английским, языком интернета. Это язык составления программ и баз данных. Овладевая языками, мы должны делать шаг к гуманизации общества.

Как говорил А. Байтурсьнов: «Потеря языка – потеря самой нации». Родной язык нужен для развития нашей культуры, литературы, молодого поколения, научных кадров. Казахский язык – это язык чести и нашего бытия. Наконец он необходим для единства страны и государства [4].

Это порождает потребность в заботливом

отношении к культуре, науке и инновациям со стороны иностранных компаний. Только таким образом мы можем поднять свою конкурентоспособность на международный уровень, а корни конкурентоспособности находятся в качественном образовании и профессионализме людей.

Абай был одним из первых демократов своего времени. Он считал, что все законы и ответственные решения должны приниматься только в интересах народа. В своих произведениях Абай изобличал пороки власть имущих: взяточничество, ложь, подхалимство и злоупотребление должностными полномочиями.

Говоря о принципах демократичности Абая, ректор академии Ө.Ш. Жалаири прочитал будущим юристам стихи Абая

«Правосудие вершить не каждому под силу.

Свод законов должен знать непоколебимых.

Скромным, искренним ты будь и непогрешим.

В гордых отзывах честь твоей фамилии!» – так говорил Абай о работе судьи в своем произведении «Книга Слов».

Далее ректор ознакомил студентов с судебной практикой Абая. Будучи практикующим бием-судьей, Абай не мог не заняться законотворческой деятельностью. В различных исторических документах имеются свидетельства о том, что проект Чарского «Ереже» разрабатывался самим Абаем, и он лично огласил этот документ в 1885 году на Чарском чрезвычайном съезде биев. Ереже (положение) – своеобразный юридический документ представлял свод обычаев и законов казахской степи. Конечно на содержание «свода законов» оказало влияние законодательство царизма, тем не менее, это была первая попытка сближения законов степи и российской империи. На съезде в местечке Карамола, на берегу реки Чар, собрались бии Павлодарского, Каркалинского, Семипалатинского и Усть-Каменогорского уездов. Под председательством сорокалет-

него Абай-бия, они согласованно приняли важный правовой документ на казахском языке. Это был первый закон, отпечатанный впоследствии в типографии и распространенный среди народа. Предыдущие Ереже, к сожалению, не записывались и потому не дошло до наших дней. «Чарское Ереже» содержало 74 параграфа (статьи) и условно делилось на общую и особенную части. Возможно, заключительные слова Ереже, что «создан свод законов» по народному обычаю и по совести нашей и по справедливости», принадлежат самому Абаю Кунанбаеву.

В настоящее время текст «Чарского Ереже» бережно хранится в центральном государственном архиве Республики Казахстан и, не смотря на постоянно ведущиеся научные исследования, этот памятник права остается объектом детального изучения историков и правоведов.

Создавая проект свода законов, Абай Кунанбаев искренне старался и желал изменить жизнь своего народа к лучшему, и в определенной степени ему удалось это сделать. В дальнейшем Абаю пришлось оставить судебную практику. Великий мудрец понимал, что не может противостоять существовавшей несправедливости и жестокости, но, даже отойдя от дел, в памяти народа он остался неподкупным и справедливым Абай-бием [5, С.98].

Завершая свое выступление, Омиралы Шакарип привел в качестве примера студентам – будущим юристам слова Абая «Тот, кто много слушает и видит, черпая знания извне, тот имеет многое: он способен трезво рассуждать и отличать полезное от вредного. Человека, способного анализировать события и факты, относят к людям умным» [6, С.239].

Перечитывая «Слова назидания» Абая, удивляюсь их вечности. Все, что было сказано почти полтора века назад, остается поводом для размышления и по сегодняшний день. В творчестве Абая центральное место занимают условия достижения целей в науке. Как эти цели достичь он раскрывает в тридцать втором слове назидания «Пути

науки», где отмечается «тем, кто стремится усвоить науку, необходимо знать условия, без которых невозможно достичь цели». Эти цели он раскрывает в шести пунктах.

Абай безгранично верил в науку и возможности человека. «Познав электричество, он управляет движением молнии, мгновенно получает сообщение с другою концом света, благодаря своему уму заставляя огонь и воду делать то, чего не могут делать тысячи людей». Ученых Абай называет самыми высоконравственными людьми. «Чернила ученого дороже крови шахида правоверного». «Если бы не было ученых, мир бы распался». «Ученый и мыслитель – гордость человечества. Ими становятся те, у кого больше чувств и ума» [7].

Все эти высказывания, афоризмы Абая о науке и ученых, извлеченные мною из его непреходящих Слов. Надо помнить, что все это было сказано человеком из Степи, не знавшей письменности. По его мнению лишь ученые указывают человечеству путь к прогрессу, помогают отличить истину от лжи, добро от зла, пользу от вреда.

Для Абая наука, просвещение, образование, обучение являются универсальными средствами для разрешения всех проблем человечества. Будто к сегодняшней молодежи, все более утрачивающей интерес к науке и все более проявляющей интерес к бизнесу, обращены слова мудрого Абая. «Не для обогащения или приобретения других вещей, не ради дела, которое принесет тебе выгоду или положение в обществе, стремись к науке. Если ты страстно увлечен ею, то богатством для тебя явится каждое твое открытие, устремление самого незначительного пробела в твоих знаниях. Что может быть ценнее такого приобретения? И бывает ли на свете наслаждение выше того, которое ты испытал при этом? У тебя родилась любовь к науке, а она, как и всякая любовь, ненасытна, значит, ты идешь на новый труд и поиски» [7].

В заключении необходимо отметить, что не зря говорят, о том, что природа смертна, вечен человек, несмотря на то,

что меняются времена, общественное сознание, а произведения великого Абая остаются актуальными для читателей по сегодняшний день. Его творческое наследие оставило неизгладимый след в истории страны, обогатило историю и культуру казахского народа. Абай стал настоящим духовным достоянием народа, не теряющим своей значимости. Для всех нас Абай – символ свободы мысли и слова. По сей день изучением его творчества занимаются ученые, литературоведы, лингвисты во всех странах земного шара.

Список использованных источников

- [1] Токаев К.К. Абай и Казахстан в XXI веке. Сайт Акорды (дата обращения 09.01.2020).
- [2] Абай. Слова назидания. – Алматы: Өнер, 2006. – 124 с.
- [3] Сабден О. Абай и будущее Казахстана. – Алматы, 2016.– 361 с.
- [4] Байтурсынов А. Избранное. – Алматы, 1995.
- [5] Жалаири О. Судебная ветвь в системе государственной власти. – Алматы: Жеті жарғы, 2017. – 286 с.
- [6] Абай. Книга мудрости. – Алматы, 2012. – 410 с.
- [7] Абай. 1, 2 том. – Алматы: Жазушы баспасы, 1995.

References

- [1] Tokaev K.K. Abaj i Kazahstan v XXI veke. Sajt Akordy (data obrashcheniya 09.01.2020).
- [2] Abaj. Slova nazidaniya. – Almaty: Oner, 2006. – 124 s.
- [3] Sabden O. Abaj i budushchee Kazahstana. – Almaty, 2016. – 361 s.
- [4] Bajtursynov A. Izbrannoe. – Almaty, 1995.
- [5] Zhalairi O. Sudebnaya vetv' v sisteme gosudarstvennoj vlasti. – Almaty: Zheti zhargy, 2017. – 286 s.
- [6] Abaj. Kniga mudrosti. – Almaty, 2012. – 410 s.
- [7] Abaj. 1, 2 tom. – Almaty: Zhazushy baspasy, 1995.

Абай – ғылым және білім

Б.Б. Ажиханов

*Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Халқымыздың дана да дара кемеңгері, данышпан ақыны әрі ұлы ойшылы – Абай Құнанбайұлының шығармалары мен қара сөздері қазақ халқын, жалпы адамзат баласын екі ғасырдан бері рухани құндылықтарға жетелеуде. Бұл мақалада Абайдың ой-тұжырымдарын ертеңгі ізгілендіру қоғамын құруға, оның моральдық кодексін жасауға пайдалану әрекеттері көрініс тапқан. Абай өзінің қара сөзінде – ғылым, білім «әр нәрсенің түбін, хикметін білмекке ынтық бірден табылатынын» айтады. «Отыз екінші сөзінде» білім-ғылымды үйрену үшін, ең алдымен білу керектігіне тоқталады.

Абай шығармашылығына зер салғанда біздер бүгінгі уақыт тұрғысынан бағамдап, баға берсек, оның білім мен ғылым жайлы ой-пікірлері, көркемдік сөз әлемі әлі де маңызы мен мәнін жоғалтпағанына көзіміз жетті.

Мақала көпшілік оқырмандарға, әсіресе жастарға және болашақ адамзат өркениетіне бейжай қарамайтын қауымға арналған.

Түйін сөздер: Қазақстан, «Қара сөздері», ғылым, ойшыл, ақын, тәрбиеші, жаңа ұлттық әдебиеттің негізін қалаушы, аудармашы, композитор, заңдар жиынтығы.

Abay – about science and knowledge

B.B. Azhikhanov

*Eurasian law academy named after D.A. Kunayev
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Abay in his «Words of Edification» notes that science and knowledge help to study and determine the roots and significance of any phenomenon.

The article acknowledges that Abay in his «Book of wisdom» but if you have another purpose in mind, seek knowledge only with the aim of getting rich, your attitude to learning will be the same as that of a woman to her stepson. If your soul and your mind are well intentioned towards learning, it will be benevolent in turn-it will surrender to you readily. But it will show half-hearted benevolence to a half-hearted person.

A person who looks and listens a good deal, drawing knowledge from the external world gains much: he will be able to reason lucidly and tell what is useful from what is harmful. A person capable of analyzing facts and events is counted among the intelligent.

Key words: Kazakhstan, «Words of edification», scientist, thinker, poet, enlightener, founder of new national literature, translator, composer, code of laws.

Поступила в редакцию 24.01.2020

**«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер
Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»
Education, culture and art in the context of national idea "Mangilik El"**

FTAMP 14.35.07

Ш.Т. ТАУБАЕВА¹, С.Т.ИМАНБАЕВА², Ә.Ә.МОМБЕК²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, ²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

**ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МҰРАСЫНДАҒЫ
РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ІЗГІЛІКТІ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСІ**

Әл-Фарабидің 1150 жылдығына арналады

Андатпа

Мақалада әл-Фарабидің философиялық-педагогикалық және әлеуметтік-этикалық мұрасындағы рухани-адамгершілік ізгіліктің құндылықтар жүйесі ашып көрсетілген. Ғалымның рухани-адамгершілік мәселелері бойынша идеялары жүйеленген. Бұл идеялар «қайырымды қала», «интеллектуалдық қайырымдылық», «этникалық қайырымдылық», «тәрбие», үйрету», «ақыл», «парасат», «бақыт» сияқты негізгі ұғымдармен сипатталған. Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы заманауи ғылым философиясы тұрғысынан зерделенеді.

Әл-Фарабидің қысқаша өмірбаяны, педагогика әдіснамасын, тәрбие теориясын, дидактиканы, білім беру теориясын, әдістемесін қамтитын педагогикалық тұжырымдамасы сипатталған. Мәдениет, сыпайылық, жоғары тәртіптілік, даналық, парасаттылық, түсіністік, көмектесетін, қолдаушы, ұжымдық, шыдамдылық, батырлық, әділеттілік, жомарттық сияқты мейірімді қала тұрғынының адами қасиеттерінде көрініс тапқан тәрбие идеалы ұсынылған. «Оқыту», «тәрбие», «білім беру», «оқыту», «интеллект» категориялары мен санаттарының мазмұны нақтыланды.

Әл-Фарабидің рухани-адамгершілік мұраларын зерттеуде әлеуметтік гуманитарлық әдіснама мен гуманистік принциптері қарастырылады. «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы контекстінде рухани-адамгершілік білім берудің негізгі ұғымдарының анықтамалары келтірілген.

Түйін сөздер: ренессанс, педагогика, әдіснама, тұжырымдама, дүниеге көзқарас, зерттеуші, дидактика, оқыту, үйрету, тәрбиелеу, ақыл, бақыт, пайым, парасат, мұғалім, каллиграфия, музыка, психология, қайырымдылық, мұра.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік саясаттың стратегиялық бағыты – интеллектуальдық ұлт қалыптастыру. Сондықтан «Интеллектуальдық ұлт – 2020» ұлттық жобасында жаңа қазақстандықтарды тәрбиелеу мақсатында білім беру үдерісін зияткерлендіру қажеттігі идеясы ұсынылды. Сол интеллектуалды ресурстың бірі – бүгінгі жастардың рухани-адамгершілік мәдениеті. Заманауи қазақ жастарының, Ұлы дала ұрпақтарының санасын рухани жаңғыртуда тарихи тұлғалардың әлемнің және өз Отанының біліміне, ғылымына,

мәдениетіне қосқан үлесі, өмірлік қағидалары мен әділеттік жолындағы күресі, адамзатқа жасаған игілік істері сияқты құндылықтардың маңызы арта түсуде. Сондай тұлғалардың бірі – Әбу Насыр әл-Фараби.

Әл-Фараби, немесе Әбу Насыр Мұхаммед бин Мұхаммед бин Тархан бин Ұзлағ әл-Фараби Ат-Түрки. Ат Түрки – шыққан тегі түрік дегені, әл-Фараби – Фараб қаласынан шыққан дегенді білдіреді. Өзінің азан шақырып қойған аты – Мұхаммед, әкесінің де аты – Мұхаммед, атасының

аты – Тархан, бабасы – Ұзлағ. Кейде оны жай ғана «Тархани» деп те атаған. Әл-Фараби қазақ топырағында дүниеге келген, ғұлама ғалым. Шығыстың ұлы ойшылы, әрі ағартушысы, әйгілі математик, философ, музыка зерттеушісі, тарихшы болған. Туған жері Отырар (Фараб) қаласы. Отырар ойшылдарының ең атақтысы, ең ғұламасы – «шығыстың Аристотелі», ұлы ғұлама. Әбу Насыр әл-Фараби (870-950) ірі сауда орны, мәдениет орталығы болған Отырар қаласында туып, сонда білім алған, кейін Бағдат қаласында ұстаз болды [1].

Әл-Фараби алғашқы педагогикалық ой-пікірлердің жетістіктерін жаңғыртып, халық даналығы туғызған данышпандық ой-пікірлерге, шығыс мәдениетінің озық үлгілерінен ден қоя отырып, өзінің түпнұсқалық педагогикалық тұжырымдамасын жасады. Оның педагогикалық тұжырымдамасы әдіснаманы, дидактиканы, тәрбие теориясы мен әдістемені бірге қамтитын іргелі жүйе болып табылады.

Әл-Фарабидің тәлім-тәрбиелік идеялары теориялық дәрежесі жағынан іргелі педагогикалық ілімге бастапқы негіз бола алады, әсіресе оның күллі адамзат қауымдастығының жиынтығы ретінде ұлы қоғамды суреттейтін ізгілік тұғырнамасы қазіргі педагогиканың жетекші идеясы болып отыр.

Ғұламаның адамгершілік ізгіліктер туралы пайымдаулары «Өзін өзі тану» пәні арқылы берілетін рухани-адамгершілік құндылықтардың негізі іспеттес. Әл-Фараби адам баласын жаратылыстың ең ұлы құндылығы деп есептеді.

Әл-Фараби жетілген тұлғаны тәрбиелеу үшін «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі» деген басты қағиданы ұсынды. Ғұлама өзінің трактаттарында педагогикалық, психологиялық, дидактикалық әдістемелік терминдер тізбегін ұсынды. Әл-Фарабидің гуманистік идеяларға толы педагогикалық көзқарастары ғұламаның «Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері», «Бақыт жолын

сілтеу», «Азаматтық саясат», «Риторика», «Поэзия өнері» сияқты көптеген трактаттарында сипатталған. Бұл еңбектерде оқытудың мақсаты мен әдістемесі, білімнің беріктігі, жүйелілігі, оқытудың қолжетімділігі, көрнекілігі қамтылған, білім алушының белсенділігі мен мақсатқа ұмтылушылығына көңіл бөлінген.

Жалпы педагогиканың бір саласы болып табылатын тәрбие теориясының әдіснамасын әл-Фарабидің тәрбиенің заңдылықтарын, ұстанымдарын, мақсатын, мазмұнын, әдістерін, құралдарын, нәтижесін тұжырымдамалық тұрғыдан негіздейтін жетекші педагогикалық ой-пікірлері айқындайды. **Тәрбиелеу** – халықтардың бойында білімге негізделген этникалық ізгіліктер мен өнерлерді дарыту. *Тәрбиелеу* – *жеке адамның кісілігін қалыптастыру* деп көрсетеді. Ол тәрбие әрекетінде қатты әдіс (қатаңдық) пен жұмсақ әдісті (жұмсақтықты) ұштастыра білуді ұсынады. Тәрбие тәжірибе және іс-әрекет арқылы беріледі деді Әл-Фараби [2].

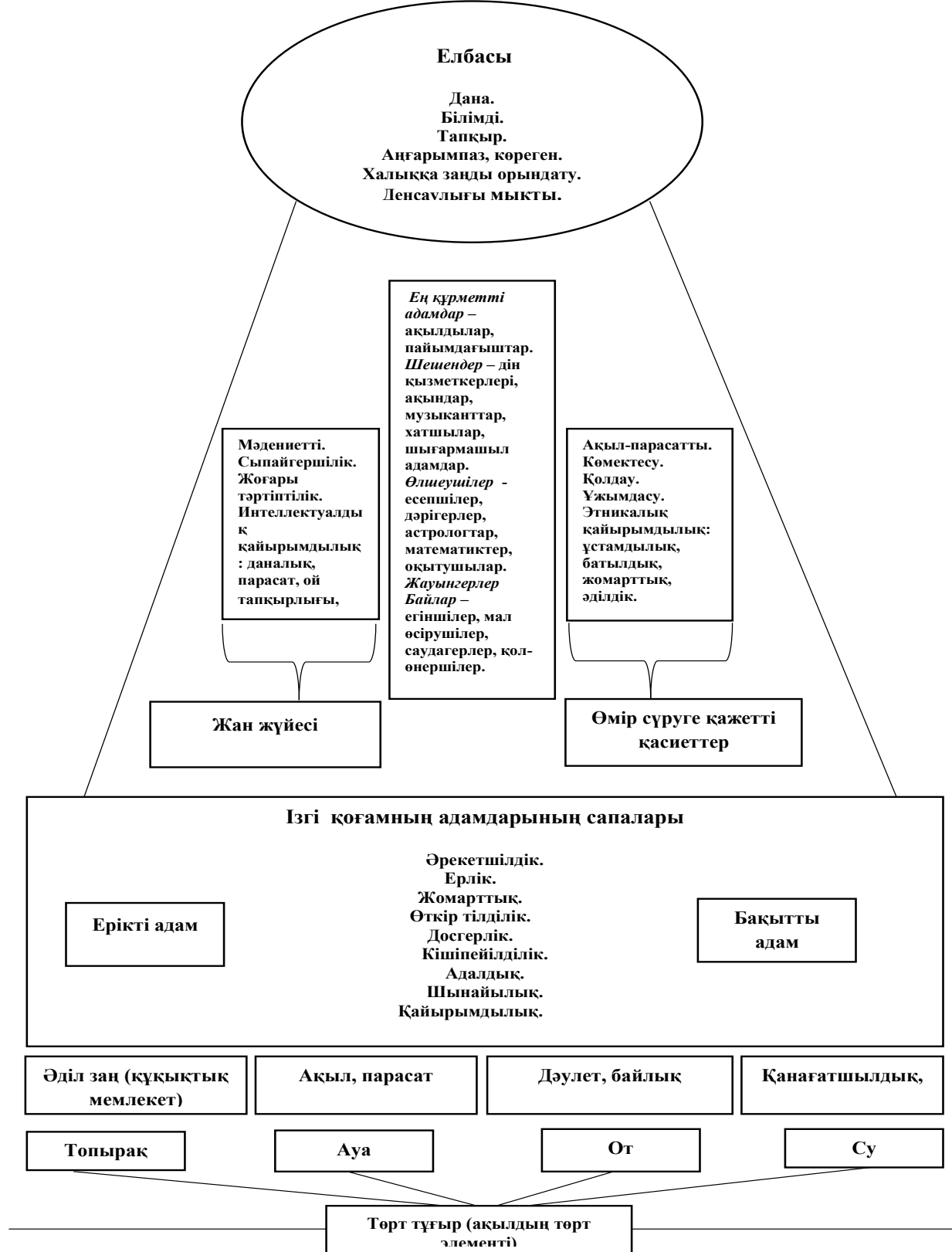
Сол себепті әл-Фарабидің алдымен «Қайырымды қала» идеалы – *гуманистік және адамгершілік бағдар* екендігін жүйелегенін 1-суретте көрсеттік.

Әл-Фарабидің дүниетанымдық пайымы бойынша ақылдың төрт тұғыры болып табылатын *топырақ, ауа, от, су* ізгі мемлекетте әділ заң (құқықтық мемлекет), ақыл, парасат (ақылды мемлекет), дәулет, байлық (бай-қуатты мемлекет), қанағатшылдық (өмір сүру салты) арқылы толық жүзеге асады деген сенімде болды.

Әл-Фараби қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары арқылы жас өспірімдер тәрбиесінің тұтас тұжырымдамаларын ұсынған.

«Қайырымды қала» идеалы – гуманистік және адамгершілік бағдар

Ел басшысы – елдің ең басты тәрбиешісі, әділетті әкім

1-сурет. Әл-Фарабидің тәрбие идеалы

Қазіргі педагогикадағы тәрбие Фарабидің «тәрбие» ұғымының мәнін теориясының құрылымына сәйкес әл-былайша көрсетуге болады (1-кесте).

Кесте 1

Әл-Фарабидің «тәрбие» ұғымы

№	«Тәрбие» ұғымының құрылымы	«Тәрбие» ұғымының мазмұны
1	Мәні	«Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі».
2	Зандылықтары	«Қайырымдылық бақытқа жету үшін керек. Ол табиғи түрде де, қалау түрінде де бола алады. Зұлымдық бақытқа жетуге кедергі жасайды». «Адамдар туралы айтсақ, оларды қосатын, байланыстыратын дәнекер, тұтқа – адамгершілік болып табылады. Сондықтан адамдар адамзат тегіне жататын болғандықтан өзара бейбітшілік, татулық сақтауы ләзім».
3	Ұстанымдары	<ul style="list-style-type: none"> – Тәрбиенің адамды бақытты және белсенді қоғамдық өмірге дайындауға бағытталуы; – тәрбиенің өмірмен, еңбекпен байланыстылығы; – тәрбиенің адамдармен қарым-қатынаста тәрбиелеуге бағыттылығы; – тәрбиені ізгілендіру; – тәрбиедегі тұлғалық қатынас.
4	Мақсаты	«Адамның өмір сүру мақсаты ең жоғарғы бақытқа жету болса, ол адам бақыт дегеннің не екенін білуі қажет және оны өзінің мақсаты етіп қойып, соған ұмтылуы қажет. Сонан кейін ол бақытқа жету үшін не істеуге тиіс екенін біліп, соған әрекет жасауы керек. Ол үшін ақылгөй ұстаз керек».
5	Мазмұны	Адамгершілік, еңбек, ақыл-ой, патриоттық, эстетикалық, имандылық, дене тәрбиесі.
6	Әдістері	Үйрету, жағтықтыру, сендіру, мінез-құлықтағы орта шаманы тез табу, өнеге, талап, педагогикалық ықпал ету («жұмсақ» және «қатты» әдіс), мойынұсындыру, мақтау,
7	Құралдары	Еңбек, қарым-қатынас, өнер, табиғат, ғылым негіздері
8	Нәтижесі	«Біз жақсы мінез-құлық пен парасатқа ие болған кезде солардың арқасында міндетті түрде бақытқа жетеміз... Бұл екеуі бар кезде өзіміз және іс-әрекеттеріміз үстем де кемел болады, осылардың арқасында біз шын мәнінде қастерлі, қайырымды, инабатты боламыз».

Әл-Фарабидің педагогикалық тұжырымдамасы оның әлеуметтік-этикалық, философиялық, музыкалық трактаттарындағы ойларымен ұштасып жатырғаны ақиқат.

Тәрбие кезінде адамдар мен халыққа білімге негізделген қасиеттерден шығатын әрекеттерді жасауды дағдыға айналдыру арқылы үйретіледі...». Бұл анықтамалардың астарлы мағынасы қазіргі педагогикадағы «оқыту» мен «тәрбие» ұғымдарына берілген анықтамалармен сабақтасып, өзара байланысып жатқандығын айқын аңғаруға болады [3].

Қазіргі кезде педагогиканың негізгі ұғымдарына «тұлғаны қалыптастыру» ұғымы да жатқызылады. Жеке тұлғаны қалыптастыруды әл-Фараби былай анықтайды: «*Жақсы мінез-құлық пен ақыл-күші бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады. Егер осы екеуі бірдей болып келсе, біз өз бойымыздан және өз әрекеттерімізден абзалдық пен кемелдікті табамыз және осы екеуінің арқасында біз ізгі игілікті және қайырымды адам боламыз, біздің өмір бейнеміз қайырымды, ал мінез-құлқымыз мақтаулы болады*» [4].

Ғұламаның педагогикалық тұжырымдамалары негізінен «бақыт» және «парасат» ұғымдарының төңірегінде өрістейді. Әл-Фараби «парасат» ұғымын терең мазмұндады. Бұл ұғым ойлау мен болмыс, өнер мен ғылым диалектикасына, ал ғылымға баратын жол білім мен парасатқа негізделеді деп көрсетті ұстаз. Әл-Фарабидің педагогикалық тұжырымдамасы бойынша тәрбие мен тәлім, оқыту мен үйрету өзара тығыз байланыста, бірін бірі толықтыра отырып жүргізілуі тиіс.

Бақытқа жету жайында: бақытқа жеткізетін, негізінен, денсаулық, еңбек және білім деп түсіндірді. Бақытқа жеткізетін ізгіліктер: теориялық ізгілік, ойшылдық, этикалық ізгілік, практикалық (әрекеттік) өнер. Демек, әл-Фараби этикалық категорияларға жақсылықты, достықты, өзара көмекті, әділеттілікті, абыройды, қанағаттануды, бақытты жатқызады [2].

Әл-Фарабидің педагогикалық жүйесіндегі

«бақыт» ұғымы – этикалық категория, яғни әрбір адамды бақытқа жеткізу мұраты. Бақытқа жетудің негізінде философия, ғылыми білімдер арқылы дүниедегі пәк тазалықты, әдемілікті бойға сіңіру, ойға, жүрекке ұялату, дарыту әрекеті жатады (2-кесте). Кестеде этикалық категорияның мәні, әрекеттің әдіс-тәсілдері, нормасы, нәтижесі, бақытқа жетуге қажет қасиеттер түйінделген. Бұл құрылымның ішінде ғұламаның адамгершілік нормасы туралы қағидасының орындалу реті нақты берілген.

Әл-Фарабидің педагогикасының түпкі мақсаты – адамдарды бақытқа жеткізу. *Ол адам баласын жаратылыстың ең ұлы құндылығы деп есептеді.*

Ғұламаның педагогикалық тұжырымдамалары негізінен «бақыт» және «парасат» ұғымдарының төңірегінде өрістейді. Әл-Фараби «парасат» ұғымын терең мазмұндады. Бұл ұғым ойлау мен болмыс, өнер мен ғылым диалектикасына, ал ғылымға баратын жол білім мен парасатқа негізделеді деп көрсетті ұстаз (3-кесте).

Ғұлама білімнің жетекші салалары ретінде саяси және азаматтық ғылымдар жүйесіндегі этика мен педагогиканың маңызын ерекше атап көрсетті. Олардың ішінде негізгілеріне тоқталып өтейік. Әл-Фараби дадактикасы бойынша: *оқытудың мақсаты* – шәкірттің бойында білім беру мен зерттеуге үйрету арқылы білім, ақыл, парасат қалыптастыру, *оқытудың түпкі мақсаты* – адамдарды бақытқа жеткізу; *дидактиканың негізгі ұғымдары: үйрету* (халықтар мен қалаларға теориялық ізгіліктерді дарыту), *оқыту* (халықтардың қайырымдылықтарды игеруі. Оқыту ауызша тіл үйрету, дағдыландыру, әрекеттендіру арқылы іске асады), *білім беру* (ғылым теорияларын іске асыру әрекеті), *тәрбиелеу* (халықтардың бойында білімге негізделген этникалық ізгіліктер мен өнерлерді дарыту); *оқыту ұстанымдары: оқытудың әдіснамалық негізі* (оқыту ұстанымдарының жиынтығы), *білім топтамасы мен мазмұны туралы ілім* (жүйелілік пен бірізділік ұстанымы), *парасат жайлы ілім* (саналылық ұстанымы), *заттардың адамның сезім мүшелеріне әсері*

туралы ілім (көрнекілік ұстанымы), ғылыми (ғылымилық ұстанымы), ізгілендіру ілімі білімнің теориялық және эмпирикалық (оқытудың тәрбиелілік сипаты ұстанымы); мәні туралы ілім (теория мен тәжірибенің оқытудың негізгі әдісі – көрнекілік деп байланысы ұстанымы), таным теориясы көрсетеді [2; 5; 6].

Кесте 2

Бақыт – этикалық ұғым

№	«Бақыт» ұғымының құрылымы	«Бақыт» ұғымының мазмұны
1	Мәні	Бақыт – адамның түпкі мақсаты.
2	Әдіс-тәсілдері	Бақытқа жеткізетін жол – әрекет. Әрекет түрлері: 1. Адамның өзінің дене мүшелерін пайдалану әрекеттері (орнынан тұру, отыру, көру, есту). 2. Жан аффектілері: құштарлық, рақат, қуаныш, ашу, қорқыныш, жабырқау, күйіну, қызғаныш және сол сияқтылар. 3. Ақыл-парасат.
3	Нормасы	Әл-Фарабидің норма (шек) туралы қағидасы: – Шамадан тыс ауытқу – не артық кету немесе кем түсу. Мысалы, ержүректілік (батылдық, ұстамдық) – жақсы қасиет. Шектен тыс батылдық көзсіз батырлыққа, қорқақтыққа апарады. – Жомарттық (үнемшілдік және ақшаны дұрыс жұмсау) – жақсы қасиет. Шектен тыс үнемшілдік сараңдыққа әкеледі. Шектен тыс артық ақша жұмсау, үнемшіл болмау ысырапшылдыққа соқтырады. – Рақатты шамамен пайдалану нәпсіге (ішіп-жемге, әйел жынысына) ұстамдылық арқылы келеді. – Рақатқа шектен тыс берілу тойымсыздыққа, қомағайлыққа соқтырады.
4	Түпкі нәтижесі	Адамгершілік – ізгілік пен қайырымдылықтың үйлесімі және жеке адамның осы үйлесімді ұстанымға айналдыруы.

Парасат – дидактикалық ұғым

№	«Парасат» ұғымының құрылымы	«Парасат» ұғымының мазмұны
1	Мәні	Парасаттылық, парасатты адам, қайырымды адам – жақсылыққа жаны құмар, жамандықтан қашық адам.
2	Әдіс-тәсілдері	<p>Ақыл-парасат күшінің жәрдемімен адам ғалымдар мен өнерлерді меңгереді және мінез-құлықтар мен әрекеттердің жамандарынан жақсыларын ажыратады, пайдалы мен зияндының, жағымды мен жағымсыздың айырмасын танитын болады.</p> <p>Ойлау күші арқылы адам интеллектуалдық пайымдағыш нысандарын аңғарады, сөйтіп өнер мен ғылымға ие болады, сұлулықты сұмпайлықтан айырады, сөйтіп өнер мен ғылымға ие болады. Ойлау күші қиялдау күшін және сезімдік күш пен қоректендіргіш күш сияқты үстем күштерді билеп төстейді.</p> <p>Әлденендей зат жөніндегі білім не ойлаушы күш арқылы, не қиял арқылы, не түйсік арқылы жиналмақ.</p>
3	Нормасы	Әрбір адамға өз тіршілігі үшін және ең жоғары кемелділікке жету үшін адам қауымы қажет.
4	Қажет қасиеттер	Қайырымды қаланың басшысы, ол – имам. Оның бойында он екі қасиеті болуы керек: мінсіз дене мүшелері, түсініктілігі, ұғынықтылығы, аңғарымпаздығы, ақылдылығы, тілмарлығы, қанағатшылдығы, сауыққұмарлықтан аулақтығы, жанының асқақтығы, игі істерге ынтызарлығы, шешімпаздығы, ержүректілігі.
5	Түпкі нәтижесі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дана болу. 2. Заңдарды, ережелер мен әдет-ғұрыптарды жетік білу, өзінің барлық іс-әрекетін осыларға сәйкес жүргізу. 3. Заң сақталмаған жағдайда тапқырлық көрсету, 4. Тапқыр да білгір болу, өзінің іс-әрекетінде ол халықтың әл-ауқатын жақсартуды мақсат етуге тиіс, 5. Заңдарды орындауға жұртты өз сөзімен жігерлендіре білу, 6. Әскери өнерді қызмет бабындағы өнер ретінде және билеуші өнер ретінде біліп алу.

Әл-Фарабидің педагогикалық тұжырым-дамасы бойынша тәрбие мен тәлім, оқыту мен үйрету өзара тығыз байланыста, бірін бірі толықтыра отырып жүргізілуі тиіс. Әл-Фарабидің тәрбиелеу, оқыту, үйрету туралы идеялары оның психологиялық көзқарастарымен тығыз байланыста қарастырылады. Әл-Фараби психология жөніндегі көптеген еңбектердің («Ақыл-ой туралы», «Жан туралы», «Темперамент

туралы», «Түс көру туралы сөз», «Жанның мәні туралы», «Ақыл-ой және ұғым», «Жасөспірімнің ақыл-ойы туралы кітап», «Ересектердің ақыл-ойы туралы кітап» тағы басқалар) авторы ретінде де танылды. Әл-Фараби Аристотельдің жан туралы ілімін дамытты, ол алғаш рет араб тілді

елдерде жан туралы ілімнің жүйесін және психологиядан терминология ұсынды. Оның жас, педагогикалық, әлеуметтік, медициналық, музыкалық, психологиялық түрлі қырлары жайлы айтқан ойлары осы уақытқа дейін өзекті (4-кесте).

Кесте 4

Әл-Фарабидің психологиялық тұжырымдары

№	Психологиялық тұжырымдарының құрылымы	Психологиялық тұжырымдары мазмұны
1	Мәні	<p>Әл-Фараби – психология жөніндегі көптеген еңбектердің («Ақыл-ой туралы», «Жан туралы», «Темперамент туралы», «Түс көру туралы сөз», «Жанның мәні туралы», «Ақыл-ой және ұғым», «Жасөспірімнің ақыл-ойы туралы кітап», «Ересектердің ақыл-ойы туралы кітап» тағы басқалар) авторы.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Психологиялық терминдер: дағды, әрекет, қимыл, әдет, мінез-құлық, қабілет, икем, индивид, бақыт, жан, іс-әрекет, стимул, қуаныш, ниет, ерік-жігер, түйсік, сезім, ойлау, қиял, түс көру. – Фарабидің тұжырымдауына, психика – айрықша сапаға ие қасиет. Материалдық элементтердің қосылысынан (ыстық, суық, дымқыл, құрғақ) жануарлар психикасы көрінеді. Осы элементтердің ең жоғары қосындысынан адам психикасы пайда болған. – Жан туралы ілімі. Адам жаны – дүниенің теңдесі жоқ туындысы. – Жастық, педагогикалық, әлеуметтік, медициналық, музыкалық психология. – Әл-Фарабидің адамның әр түрлі дара өзгешеліктері туралы айтқан ой-тұжырымдары: жеке ерекшеліктер адамның дербес өмір сүру тәжірибесінен, оның дене бітімінен, өзіндік белсенділігінен туындайды, адам психикасы, негізінен, өмір барысында, оқу-тәрбие үдерісінде қалыптасады. – Қоғамдық (әлеуметтік) психологияның сан қилы мәселелері.
2	Әдіс-тәсілдері	<ul style="list-style-type: none"> – Дағды, әрекет, қимыл, түйсік, сезім, ойлау, қиял, түс көру, эмоция, сезім, талпыну, әсерлену. – Түйсік, қиялдау, ойлау – психикалық әрекеттер.
3	Нормасы	<p>Түйсік – дүниетанудың алғашқы көзі, бірінші баспалдағы.</p> <p>Ойлау – адам танымының екінші басқышы, танымның жоғары сатысы. Ойлау – адамзатқа тән құбылыс, ал тіл – әр ұлттың, әрбір халықтың өзіндік өрнегі.</p>
4	Қажет қасиеттер	Адамның ақыл-парасатпен сөйлей білу қабілеті, өнермен айналысуы, еңбек ете алуы.
5	Түпкі нәтижесі	Қылық пен іс-әрекеттің саналылығы, тоқтамға келушілік, батырлық пен ерлік, рухани жағынан жетілу, т.б. ерік-жігердің жақсы сапалары.

Ғұлама психологияның іргелі терминдеріне таным үдерісі негізіндегі қолданылуына қарай толық мазмұндық сипаттама берген (түйсік, қабылдау, ес, ойлау, түсіну, адамның жаны, тұлғаның жеке ерекшеліктері және т.б.). Әл-Фараби отбасы ортасындағы тәрбиенің тиімділігі оның басшысының ақылдылығына байланысты деп тұжырымдады.

Әл-Фарабидің педагогикасында бақытқа жету формуласын іске асыратын адам

– **дана ұстаз**. Ғұлама ұстаз бойында мына қасиеттердің болуын қалады: *ізеттілік, даналық, асқан пайымдылық, аңғарымпаздық, шыншылдық, ар-ождан тазалығы, қанағатшылдық, тапқырлық, білгірлік, жігерлендіре білушілік, ұстамдылық, ынталылық, шеберлік, табандылық*. Бұған қоса ол *пайымдағыштық, көрегендік, тапқырлық, парасаттылық* сияқты қасиеттерді жоғары бағалады (5-кесте).

Кесте 5

Әл-Фарабидің трактаттарындағы ұстаз бейнесі

№	Ұстаз қасиеттерінің құрылымы	Ұстаз қасиеттерінің мазмұны
1	Пайымдағыштық	Пайымдағыштық дегеніміз – адамның шын мәніндегі игілікке ие болуы үшін неғұрлым қолайлы да, дұрыс заттарды мінсіз ұғынуы және ашу қабілеті.
2	Көрегендік	Көрегендік дегеніміз – кейбір маңызы кем игіліктерге жету үшін не нәрсенің неғұрлым жақсы және лайықты болатынын мінсіз аша білу қабілеті.
3	Тапқырлық	Тапқырлық дегеніміз – онан зор бір нәрсеге, игілік деп танылатын байлыққа, рахатқа немесе құрметке жету үшін ненің неғұрлым жақсы және лайықты болатынын анықтаған кезде дұрыс пайымдау қабілеті.
4	Парасаттылық	Парасатты адам дегеніміз – өзінің ақылын, тапқырлығын мақтауға тұрарлық істер жасау үшін, немесе жағымсыз қылықтардан бойын аулақ ұстау үшін қолданатын адам.

Ғұлама мұрасында дағдылар, әдеттер, қабілеттілік сияқты педагогикалық ұғымдар, тәрбиенің әдістері (өзін сендіру, мәжбүрлеу және т.б.) талданған [2; 7].

«Ұстаз тарапынан барынша ынталылық пен табандылық қажет, өйткені бұлар, – жұрт айтқандай, – тамшысымен тас тесетін бейнебір су тәрізді, – деді ғұлама. **Әл-Фараби ұстаз дана болу керек** деп санады.

Қорыта айтқанда, әл-Фарабидің еңбектерін заманауи педагогика тұрғысынан талдау, оның тәрбиелік идеяларын жинақтап жүйелеу ғұламаның рухани-адамгершілік құндылықтарды кеңінен қамтығанын

көрсетеді. Мұның өзі ұлы ұстаз, кеменгер ғалым, ғұлама ойшыл әл-Фарабиді педагогика ғылымының негізін салушы деп атауға толық негіз бар екендігінің шынайы дәлелі болып табылады.

Қазіргі кезде педагог мамандар даярлауда әл-Фарабидің философиялық трактаттары мен білім беру туралы идеялары магистранттар мен докторанттарға ғылыми жұмыстың философиялық негіздері мен әдіснамасын қолдануды үйрету барысында кеңінен нақты тұжырымдары арқылы жүзеге асырылуда. Батыс философиясының таңдаулы шығармалары, антиктік және

ортағасырлық философия, философияның қысқаша тарихы, әлеуметтану, оқыту теориясы, педагогиканың цифрлық дәуірдегі даму логикасы, стратегиялық менеджмент, кәсіпкерлік, мәдениетарлық коммуникация, әлеуметтік психология, оқыту теориялары қазақ тілінде жарыққа шығарылып жатқан тұста білім алушылардың философиялық пайымдау мен әдіснамалық мәдениетін қалыптастыру мақсатында Әл-Фарабидің философиялық-педагогикалық жүйесін терең пайымдау қажеттігі өзектендіріле түсуде [8; 9].

Көптеген зерттеушілер тарихи-философиялық, аксиологиялық және компаративистік тұғырлар негізінде ортағасырдың ұлы ойшылы әл-Фарабидің идеяларының заманауи өмірмен рухани байланысын көрсетуде, сондай-ақ Қазақстанда фарабитанудың дамуының нәтижелерін талдауды және жинақтап қорытуды іске асыруда.

Әл-Фарабидің педагогикалық мұрасы – гуманистік құндылықтардың жарқын туындысы. Әл-Фарабидің идеялары заманауи жастарға ақылдылық, парасаттылық, қарапайымдылық, қанағатшылдық, үнемшілдік, ізеттілік, даналық, асқан пайымдылық, аңғарымпаздық, шыншылдық, ар-ождан тазалығы, тапқырлық, білгірлік, жігерлендіре білушілік, ұстамдылық, ынталылық, шеберлік, табандылық сияқты адами қасиеттер үлгісін теориялық және тәжірибелік деңгейде ұсынды.

Қазақстан жаһанданушы әлемге енуде, болашаққа мақсатты ұмтылуда. Осы үдерісте ол өз тарихына ерекше ден қойып, тәуелсіздік жағдайында тарихты жаңадан пайымдауда, өйткені тарихсыз халық және оның мәдениеті жоқ. Мәдениеттің рухани құндылықтарсыз өмір сүре алмайтыны ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1]. Көбесов А. Әбу Насыр әл-Фараби. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 176 б.
- [2]. Абу Наср Аль-Фараби. Добродетельный город: Философские трактаты. – Алматы: Международный клуб Абая, 2014. – 504 с.
- [3]. Сарбасова Қ.А. Қазіргі қазақ педагогикасының негіздері. Монография. – Алматы: Білім, 2008. – 243 б.
- [4]. Әлімжанов Ә. Ұстаздың оралуы. Жаушы. Махамбеттің жебесі: Романдар (орысшадан аударған: С.Мұратбеков пен Т.Жанұзақов). – Алматы: Жазушы, 1981. – 544 б.
- [5]. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі /Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
- [6]. Творчество аль-Фараби в социокультурном измерении Востока и Запада //К 10-летию журнала «Аль-Фараби»: Материалы международного круглого стола /Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2012 – 300 с.
- [7]. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары. Азаматтық саясат. Бақытқа жол сілтеу. Бақытқа жету жайында /Бағзы замандардан бүгінгі күнге дейінгі қазақ халқының философиялық мұрасы. Жиырма томдық: Әл-Фараби философиясы. 2 Т. – Астана: Аударма, 2006. – 507 б.
- [8]. Ұлы ойшыл ғұлама – Әл-Фарабидің даналық негіздері: Университеттің апталықтың материалдары. – Ақтау: Ш. Есенов атындағы КМТЖИУ, 2019. – 127 б.
- [9]. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. Бірінші том. (VI ғасырдан XX басына дейінгі кезең /Редакция алқасы: Шаяхметов Ш.Ш., т.б. Құраст.: Қ. Жарықбаев, С. Қалиев. – Алматы: Рауан, 1994. – 320 б.
- [10]. Ризулла А.Р. Связь субъективного благополучия и мимикрии на примере студенческой молодежи города Алматы: Дисс. ... доктора философии (PhD). – Алматы: КазНУ имени аль-Фараби, 2019.

References

- [1]. Kobesov A. Abu Nasyr al-Farabi. – Almaty: Kazak universiteti, 2004. – 176 b.
- [2]. Abu Nasr Al'-Farabi. Dobrodetel'nyj gorod: Filosofskie traktaty. – Almaty: Mezhdunarodnyj klub Abaya, 2014. – 504 s.

- [3]. Sarbasova K.A. Kazirgi kazak pedagogikasynyn negizderi. Monografiya. – Almaty: Bilim, 2008. – 243 b.
- [4]. Alimzhanov A. Ustazdyn oraluy. Zhaushy. Mahambettin zhebesi: Romandar (orysshadan audargan: S.Muratbekov pen T.Zhanuzakov). – Almaty: Zhazushy, 1981. – 544 b.
- [5]. Kazak tilinin tusindirme sozdigi /Zhalpy redakciyasyn baskargan T.Zhanuzakov. – Almaty: Dajk-Press, 2008. – 968 b.
- [6]. Tvorchestvo al’-Farabi v sociokul’turnom izmerenii Vostoka i Zapada //K 10-letiyu zhurnala «Al’-Farabi»: Materialy mezhdunarodnogo kruglogo stola /Pod obshch. red. Z.K. SHaukenovoj. – Almaty: IFPR KN MON RK, 2012 – 300 s.
- [7]. Al-Farabi. Kajyrymdy kala turgyndarynyn kozkarastary. Azamattyk sayasat. Bakytka zhol silteu. Bakytka zhetu zhajynda /Bagzy zamandardan bugingi kunge dejingi kazak halkynyn filosofiyalyk murasy. Zhiyrma tomdyk: Al-Farabi filosofiyasy. 2 T. – Astana: Audarma, 2006. – 507 b.
- [8]. Uly ojshyl gulama – Al-Farabidin danalyk negizderi: Universitetin aptalykyn materialdary. – Aktau: Sh. Esenov atyndagy KMTzhIU, 2019. – 127 b.
- [9]. Kazaktyn talimdik oj-pikir antologiyasy. Birinshi tom. (VI gasyrdan XX basyna dejingi kezen /Redak.alkasy: Shayahmetov Sh.Sh., t.b. Құраст.: K.Zharykbaev, S.Kaliev. – Almaty: Rauan, 1994. – 320 b.
- [10]. Rizulla A.R. Svyaz’ sub’ektivnogo blagopoluchiya i mimikrii na primere studencheskoj molodezhi goroda Almaty. Diss. ... doktora filosofii (PhD). – Almaty: KazNU imeni al’-Farabi, 2019.

Система духовно-нравственных добродетельных ценностей в наследии аль-Фараби

Ш.Т. Таубаева¹, С.Т.Иманбаева², А.А.Момбек²

¹КазНУ имени аль-Фараби, ²КазНПУ имени Абая
(Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье раскрывается система духовно-нравственных добродетельных ценностей в философско-педагогическом и социально-этическом наследии Аль-Фараби. Систематизированы идеи ученого по вопросам духовно-нравственного воспитания. Эти идеи проиллюстрированы основными категориями такие как «добродетельный город», «интеллектуальная добродетельность», «этническая добродетельность», «воспитание», «научение», «разум», «рассудительность», «счастье». Педагогическое наследие аль-Фараби рассматривается в с позиций философии науки современности.

Охарактеризованы краткая биография мыслителя, педагогическая концепция аль-Фараби, включающая в себя методологию педагогики, теорию воспитания, дидактику, теорию образования, методику. Представлен идеал воспитания, нашедший отражение в человеческих качествах жителя добродетельного города, такие как культурность, вежливость, высокая дисциплинированность, мудрость, интеллектность, сообразительность, понимающий, помогающий, поддерживающий, коллективный, выдержанность, героизм, справедливость, щедрость.

Уточнены содержание категорий «обучение», «воспитание», «образование», «научение», «интеллект».

В статье раскрыт потенциалгуманитарной методологии и гуманистических принципов в исследовании духовно-нравственного наследия аль-Фараби. Приведены определения основных понятий духовно-нравственного образования в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел».

Ключевые слова: ренессанс, педагогика, методология, концепция, мировоззрение, исследователь, дидактика, обучение, научение, воспитание, ум, счастье, разум, рассудительность, учитель, каллиграфия, музыка, психология, добродетельность, наследие.

System of spiritual and moral virtual values in the heritage of al-Farabi

Sh. Taubayeva¹, S. Imanbayeva², A. Mombek²

¹Al-Farabi University, ²Abai University
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article reveals the system of spiritual and moral virtuous values in the philosophical, pedagogical and socio-ethical heritage of Al-Farabi. The scientist's ideas on spiritual and moral education are systematized. These ideas are illustrated by the main categories such as «virtuous city», «intellectual virtue», «ethnic virtue», «upbringing», «teaching», «intelligence», «judgment», «happiness». The educational heritage of al-Farabi is considered in terms of the philosophy of modern science.

A brief biography of the thinker, the pedagogical concept of al-Farabi, including the methodology of pedagogy, the theory of upbringing, didactics, the theory of education, and methodology are described. The ideal of upbringing is presented, which is reflected in the human qualities of a resident of a virtuous city, such as culture, politeness, high discipline, wisdom, intelligence, understanding, helping, supporting, collective, endurance, heroism, justice, generosity.

The content of the categories «training», «upbringing», «education», «learning», «intelligence» has been clarified. The article reveals the potential of humanitarian methodology and humanistic principles in the study of the spiritual and moral heritage of al-Farabi. The definitions of the basic concepts of spiritual and moral education in the context of the national idea «Mangilik el» are given.

Keywords: renaissance, pedagogy, methodology, concept, worldview, researcher, didactics, training, learning, education, mind, happiness, reason, prudence, teacher, calligraphy, music, psychology, virtue, heritage.

Редакцияға 19.11.2019 қабылданды.

MP НТИ 7.072.2:009

Л.Р. ЗОЛОТАРЕВА¹, Я.А. ЗОЛОТАРЕВА²

¹Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова,
(Караганда, Казахстан),

²Муниципальное бюджетное учреждение «Центр образования СОШ №2»
(Мурино, Ленинградская область, Россия)

**НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ
В ИСКУССТВОВЕДЧЕСКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ И
ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОСМЫСЛЕНИИ**

Аннотация

Актуальность научной статьи обусловлена знаменательной датой 2020 года – 1150-летием со дня рождения и 1060-летием со дня смерти Абу Наср ибн Мухаммед аль-Фараби – выдающегося мыслителя-ученого Востока, философа, энциклопедиста, великого гуманиста. На занятиях всемирной истории искусств по теме «Культура арабо-мусульманского Востока», на творческих семинарах по истории искусств Казахстана обсуждается образ аль-Фараби, воссозданный в изобразительном искусстве, и его гуманитарное наследие. Аль-Фараби – автор комментариев к сочинениям Аристотеля (отсюда его почётное звание «Второй учитель») и Платона. Ему приписывается создание Отрарской библиотеки. Следует напомнить, что в 1975 году в широком международном масштабе в Москве, Алма-Ате и Багдаде отмечался юбилей 1100-летия со дня рождения аль-

Фараби. Незаменимое его интеллектуальное наследие: у него имеются работы по этике, политике, психологии, естествознанию, музыке, но особенно известны труды по логике и философии. Основные вопросы статьи: краткий биографический очерк аль-Фараби, о художниках А.Исмаилов, С.Калмаханов, К. Ажибекулы, создание образа аль-Фараби в их творческом наследии.

Ключевые слова: знаменательная дата, выдающийся ученый-мыслитель Востока, великий гуманист, Аубакир Исмаилов, Сейтмахан Калмаханов, Казакбай Ажибекулы, известные художники Казахстана, память об аль-Фараби, гуманитарное образование.

Актуальность научной статьи определена эпохальной датой 2020 года – 1150-летием со дня рождения Абу Наср ибн Мухаммед аль-Фараби – выдающегося мыслителя-ученого Востока, философа, энциклопедиста, великого гуманиста. Научная новизна и теоретическая значимость статьи состоит в постановке и разработке приоритетной проблемы в мировой культурологии, в синергетическом, междисциплинарном исследовании. Данное исследование проводилось с учетом реальных проблем казахстанского общества, науки и искусства, современного образования и воспитания. «О человеке говорят, что он разумен и что он понимает, когда в нем сочетаются две вещи: 1) то, что он отлично различает действия, которые следует предпочитать или избегать, и 2) то, что он использует самое превосходное из всего, что познал благодаря отличной (способности) различия», – утверждал аль-Фараби [2].

Цель исследования: вкратце рассмотреть биографический очерк аль-Фараби, его незаменимое интеллектуальное наследие в контексте взаимосвязи культуры и образования; главным образом – проанализировать создание образа аль-Фараби в творческом наследии художников А.Исмаилова, С.Калмаханова, К. Ажибекулы.

Вопросам теории, истории и методологии арабо-мусульманской культуры уделяли пристальное внимание ученые-исследователи, философы, эстетики и культурологи: Бартольд В.В., Габитов Т.Х., Гриненко Г.В., Даукеева С., Ибрагим Т.К., Массэ А., Мец А., Нуржанов Б.Г., Тимошинов В.И., Фильшинский И.М., Шидфар Б.Я. и др.

Становление арабо-мусульманской культуры связано с зарождением и укреплением Арабского халифата. Халифат, впервые после эпохи Александра Македонского объ-

единивший эллинистическое Средне-земноморье с индоиранским миром, стал новым центром взаимодействия и взаимообогащения различных культурных традиций. «Золотой век» развившейся на этой почве цивилизации пришелся на XI–XII столетия, когда именно она стала определять уровень мировой культуры, прежде всего научно-философской. Как отмечают исследователи, в арабо-мусульманской культуре «знание» (илм, обозначающее также «ученость, науку») приобрело такую значительность, которой нет равных в других цивилизациях. Огромную роль в становлении и развитии культуры классического ислама играло так называемое «переводческое движение», особенно активизировавшееся с учреждением в Багдаде халифом аль-Мамуном (813-833) «Дома Мудрости», который одновременно совмещал в себе библиотеку, академию и переводческое бюро. На арабский, ставший языком науки и культуры, были переведены многие произведения античной, иранской и индийской мудрости [9, С.406]. Наибольший интерес арабы проявляли к греко-эллинистической научно-философской культуре. Благодаря «переводческому движению» было спасено для истории немалое число античных источников, сохранившихся таким образом в своей арабской версии. Деятели арабо-мусульманской культуры были энциклопедический образованными людьми. В одном лице часто совмещались философ, математик, физик, медик, историк, географ, поэт и филолог. Они стремились соединить экспериментальную науку и практические задачи. Детищем «переводческого движения» была фальсафа (араб. калька греч. «философия»), развивавшая античные модели философствования. Мусульманским книжникам больше всего импонировал аристоте-

лизм из-за его энциклопедического охвата [7, С.10]. Крупнейшим представителем восточного аристотелизма был аль-Фараби.

Сведения о жизни аль-Фараби скудны. Отдельные сведения о нем, как о других выдающихся исторических личностях, являются легендарными. Достоверно известны только годы смерти аль-Фараби и его переезда в Дамаск, остальные даты приблизительны.

Считается, что аль-Фараби родился в местности Фараб (совр. Отрар, Южный Казахстан), там, где река Арыс впадает в Сырдарью. Современник аль-Фараби, Ибн Хаукал, указывал, что к числу городов Фарабского округа принадлежит Весидж, из которого происходит Абу-Наср аль-Фараби. Предполагают, что первоначальное образование аль-Фараби получил на родине. Есть сведения о том, что до своего отъезда из Средней Азии аль-Фараби побывал в Шаше (Ташкенте), Самарканде и Бухаре, где некоторое время учился и работал [9, С.406].

Продолжать образование философ отправился в Багдад, столицу и культурный центр Арабского халифата. По пути он побывал во многих городах Ирана: Исфахане, Хамадане, Рее (Тегеране). В Багдаде аль-Фараби поселился во время правления халифа ал-Муктадира (908–932) и приступил к изучению различных отраслей науки и языков. Относительно имён учителей аль-Фараби не наблюдается согласия. Известно, что он изучал медицину, логику и греческий язык.

Багдад был Меккой для интеллектуальных людей того времени. Именно здесь работала знаменитая школа переводчиков, в которой значительную роль играли несториане; они переводили и комментировали произведения Платона, Аристотеля, Галена, Эвклида [12, С.356].

Вскоре аль-Фараби стал известным учёным. В 941 году аль-Фараби переехал в Дамаск, где проводит оставшуюся часть жизни, занимаясь научной работой. Интеллектуальное наследие аль-Фараби и вклад в развитие науки. К философским сочинениям относятся: «О смысле разума», «Книга о разуме юных», «Трактат о сущности души», «Книга о смысле философии» и др. Под влиянием

Платона создал учение об образцовом городе-государстве [1, С.299]. Внес незаменимый вклад в математику и астрономию, естественные науки, филологию («Книга об искусстве письма», «Книга о риторике», «Книга о каллиграфии» и др.) [13, с 356].

Аль-Фараби интересовался музыкой, вписал определенную страницу в музыковедение. Основной его работой в этой области является «Большая книга о музыке», которая является важнейшим источником сведений о музыке Востока и древнегреческой музыкальной системе. Аль-Фараби рассматривает музыкальное наследие предков, генезис и теоретические основы музыкальной науки. Опираясь на традиции античной теории музыки и на представления о музыке в средневековье, ученый сопоставляет, анализирует и создает своеобразную музыкальную концепцию. Его книга состоит из двух частей: в первой части исследуются принципы музыкального искусства, основные термины и предмет музыки; вторая часть посвящена музыкальным инструментам и различным аспектам музыкального искусства. Аль-Фараби даёт развернутое определение музыки, раскрывает её категории, описывает элементы, из которых образуется музыкальное произведение.

Значимость этого источника в сфере эстетики на современном этапе поистине уникальна. Термин «музыка» определяется со стороны мыслителя как мелодия. Характеризуя музыкальное искусство как мелодию, мыслитель дает следующее определение: «Музыкальное искусство – это то, что занимается мелодиями (песней) и тем, что делает их гармонично слагаемыми, благодаря чему они становятся более совершенными и более приятными» [3]. Подобное определение отражает изначальное единство философских и эстетических начал в научном подходе аль-Фараби к музыкальному искусству. Для него ценностный аспект мелодий – гармоничность, результатом которой является совершенство и прекрасное в музыке. Его учение о музыке объединяет все аспекты музыкальной эстетики: философию, этику, эстетику и социологию. Ученый исследует

вопросы закономерности восприятия – совершенство мелодии, полноту ощущений при прослушивании музыки, восхищение и наслаждение слушателя. Следует сказать, что сам аль-Фараби настолько глубоко изучил теорию и практику музыки, что это позволило ему изобрести музыкальный инструмент, представляющий собой разновидность лютни.

Музыка, которая возбуждает воображение, связана с чтением стихов и ораторским искусством. Она сопровождает слова, чтобы усилить их действие. Наиболее совершенной и превосходной признается музыка, которую производит человеческий голос. Вместе с тем аль-Фараби описывает появление инструментальной музыки. Музыканты заметили, что из инструментов можно извлекать тона и мелодии иного характера по сравнению с человеческим голосом. Поскольку они вызывали удовольствие, то казались естественными, хотя и не обладали всеми качествами вокальных тонов. Так родилась инструментальная музыка, которой голос не мог подражать. Инструментальная музыка, связанная с пением, согласно аль-Фараби, дает ему большую силу и выразительность, может дополнять его в различных обстоятельствах. Таким образом, эти два вида музыки, тесно взаимосвязаны. Музыка близка к поэзии и по чувственному материалу, который она использует, и по организации этого материала во временную структуру, и в силу присущего ей принципа интонирования [3].

В эстетическом наследии аль-Фараби критерием существования не только мироздания, но и основой поэзии и музыки выступает гармония. Она является основой музыкального искусства. Даже онтологическая картина ступеней бытия и иерархическое развитие мира в его трудах основываются на принципах гармонии. Изучая и анализируя музыкальное наследие аль-Фараби, можно отметить обширную и сложную теоретическую основу музыкальной науки. Ряд теоретических концепций аль-Фараби о музыке и музыкальной гармонии на самом деле отражает связь между музыкой и универсумом [5, С.12].

Мощная личность аль-Фараби является источником творчества поэтов, писателей, скульпторов и художников. Рассмотрим воплощение образа аль-Фараби в изобразительном искусстве – в творчестве трех известных казахстанских художников Аубакира Исмаилова, Сейтмахана Калмаханова и Казакбая Ажибекова.

«Творчество А.Исмаилова, казахского и тюркского художника, в новом веке остается все также актуальным. Думается, что его творчество поможет осознать представителям кочевого мира свои корни в век номадический, когда меняются скорости, материи и нации, когда...происходит расширение исторического горизонта...», – пишет Айым Исмаилова [8, с.164]. А. Исмаилов с одинаковой любовью писал пейзажи Казахстана, крымско-татарских селеней и своего любимого города Стамбула.

Аубакир Исмаилов (1913-1999) – советский и казахстанский художник-живописец и акварелист, Народный художник Казахстана, один из основателей казахстанской профессиональной школы живописи. Родился 2 января 1913 года в Карагандинской области; с детства любил краски и бумаги, поэтому для обучения из родного аула поехал учиться в Омск, затем в центр всех искусств - в Москву.

Окончил студию для казахской молодежи при Омском художественно-промышленном техникуме имени М.А.Врубеля (1928), Высшие государственные художественно-технические мастерские (1932) и режиссёрский факультет Государственного института театрального искусства (Москва, 1938, мастерская Ильи Судакова). В 1928 году принимает участие в первой передвижной выставке казахского искусства; организовывает совместно с Николаем Ивановичем Крутильниковым Союз художников Казахстана, становится его первым председателем (1933). В 1939 году создает ансамбль народного танца при Казахской государственной филармонии. Будучи знатоком оригинальных танцев, А. Исмаилов разработал серию костюмов для народных танцев. Эти эскизы украсили книгу известного казахского хореографа, на-

родного артиста Казахстана Даурена Абилова «Казахские народные танцы».

А.Исмаилов – виртуоз-кюйши, музыкант, домбрист, исполнитель. Широко известен как фольклорист, балетмейстер, режиссёр и актёр. В годы своего московского студенчества он снялся в двух известных кинофильмах «Путевка в жизнь» и «Свинарка и пастух». Актерский талант А. Исмаилова открывается также в картинах «Ангел в тюбетейке» Шакена Айманова, «Синий маршрут» Олжаса Сулейменова, «Кыз-Жибек» Султана Ходжикова, «Однажды и навсегда» Азербайджана Мамбетова и во многих других.

Влюбленный в жизнь, в мир, в искусство, Аубакир Исмаилов стоит у истоков отечественной живописи, хореографии, кинематографа, музыкального театра. Арт-галерея «Жаухар» в рамках проекта «Живые шедевры казахстанской живописи» художник подарил ряд живописных шедевров, среди которых романтические пейзажи «Хан-Тенгри», «Бартогай», «На

просторах Джувалы», «Бес шатыр» и др. Его живопись – зрелище, которое завораживает масштабом изображения, яркостью красок, музыкальным звучанием и энергичным ритмом, пафосом восхищения. Художник не любил и почти не применял чёрный цвет; его палитра легка и живописна.

Каталог произведений А. Исмаилова включает полотна, написанные на темы казахского эпоса, портреты и пейзажи. Основным жанром является романтично-монументальный пейзаж: «Курторгай» (1955), «Джайляу у Хан-Тенгри» (1959), «Долина Шалкуде» (1960).

В своем исследовании мы опирались на труд Айым Исмаиловой «Мифологическое пространство Дешт-и-Кипчак в картинах народного художника РК Аубакира Исмаилова». Как пишет автор, «данная работа лишь одна из попыток начала исследования творческого пути Аубакира Исмаилова в контексте общетюркского искусства» [8, с.166].

Исмаилов А. Эскиз к образу аль-Фараби

Исмаилов А. Эскизы к картине «Аль-Фараби»

Храня в себе огромный тайник тюркских знаний и преданий, Аубакир Исмаилов спешит передать свои знания потомкам. Также кропотливо и терпеливо, как создавал художник образ Курмангазы, А. Исмаилов собирал материалы для создания образа аль-Фараби. Первую картину, посвященную аль-

Фараби, Аубакир Исмаилов написал в 1974 году. Появлению картины предшествовал сложный процесс создания образа, от которого в архиве художника сохранилось множество рисунков и набросков, где мы можем видеть великого ученого за работой, в часы отдыха, за чтением книг.

Исмаилов А. Эскизы к картине «Аль-Фараби»

Особого внимания заслуживает картина, изображающее великого тюркского ученого

в старости. А. Исмаилов пишет образ аль-Фараби по дороге на его родину, в Отырар.

Исмаилов А. Последние годы жизни аль-Фараби. Эскиз

По звучанию мелодии древности и грандиозности описываемой темы это произведение можно было бы сравнить с «Деде Коркутом»: это то, что звучит в кюях Кероглы; то, что заставляло возвращаться тюркских воинов в великому Дешт-и-Кипчак; то, что каждый номад ощущает, поднимаясь к Великому Тенгри. Истинный художник кочевья к предмету, создаваемому и творимому, всегда относится с подлинным уважением с любовью. «Ибо живопись есть способ научиться познавать создателя всех прекрасных вещей, и она есть способ любить этого великого изобретателя...», – писал гений итальянского Возрождения Леонардо да Винчи [8, С.140].

С большим вдохновением пишет деятелей культуры своего народа **Сейтмахан Калмаханов (1940)**: О.Сулейменова, Таттимбета, Ч.Валиханова, аль-Фараби. «*Портрет Олжаса Сулейменова*» – «Азия» – дань творчеству поэта, «моей поэтической юности», – поясняет С.Калмаханов.

В триптихе «*Аль-Фараби*» художник вовлекает нас в сложную и тревожную

атмосферу времени средневековья: «*Варварство*» – «*Аль-Фараби*» – «*Тьма*». Вопреки другим образом Аль-Фараби показан задумчивым старцем, с торбой, полной книг и бумаг, путником, ищущим Истину: «Цель жизни – познание; цель познания – истина; цель истины – благополучие человека; цель благополучия – достижение счастья человека. Но счастье – не самоцель. Оно необходимо для преобразования природы человека» [6, С.94].

Следует назвать еще одного известного художника, обратившегося к образу аль-Фараби – **Ажибекулы Казакбая (1966)**. Окончил Алма-Атинское художественное училище имени Н.В. Гоголя, Алма-Атинский театрально-художественный институт имени Т. Жургенова по специальности «Монументальная живопись». Дипломант и лауреат различных выставок и премий в частности, выставки произведений художников, посвященной 50-летию ООН, Государственной молодежной Премии «Дарын» Правительства Республики Казахстан и др.

Калмаханов С. Аль-Фараби

Ажибекулы К. Аль-Фараби

Образ аль-Фараби К. Ажибекулы выполнил для Карагандинского областного казахского драматического театра имени С. Сейфуллина. Новое здание театр получил в 2008 году; автор проекта – Почетный архитектор Казахстана Канат Мусаев. Холл второго этажа здания украшают монументальные росписи. Среди них портрет аль-Фараби. К.Ажибекулы выполнил роспись материалом «тиккурила», синтетической акриловой краской, которая обеспечивает высокую прочность, одновременно эластичность. Яркость покрытия сохраняется годами, поскольку не подвержено выгоранию; материал отличается высоким качеством и дает долговечное покрытие.

Результаты исследования. Изыскание позволяет сделать следующие выводы. Благодаря переводческой работе философов арабо-мусульманского Востока миру стали известны многие труды древнегреческих авторов: Платона, Аристотеля, Евклида, Птолемея и др.

Влияние аль-Фараби на последующее развитие культуры, в том числе культуры народов Востока, Средней Азии, Казахстана, было многосторонним и долговременным.

В юбилейный год акцентируем память об аль-Фараби. Его имя носят крупнейший казахстанский университет – Казахский национальный университет, на территории которого есть библиотека аль-Фараби;

Шымкентский педагогический институт культуры; во многих городах Казахстана есть улицы, названные в его честь; в Алматы, Шымкенте, Туркестане, Отыраре установлены памятники.

Его образ воспроизвели известные художники Казахстана, среди них Аубакир Исмаилов. В ознаменование 100-летнего юбилея со дня рождения А.Исмаилова 28 сентября 2012 года одна из улиц в Астане (между проспектом Республики и улицей Бараева) названа в его честь. В 1983 году по сценарию дочери художника Гульзамиры Исмаиловой на киностудии «Казахфильм» был снят биографический фильм – «Палитра жизни». 15 февраля 2017 года в Национальном музее Республики Казахстан семья народного художника А.Исмаилова совместно с Министерством культуры и спорта РК открыла выставку «Вечная Энергия Творчества», посвященную 25-летию Независимости Казахстана и ЭКСПО-2017.

В 1959 году в тюркском культурном пространстве произошло великое событие: в Ташкенте состоялась Первая конференция писателей стран Азии и Африки. А.Исмаилов стал участником конференции, после которой на свет появились портреты *Назыма Хикмета, Мухтара Ауэзова*, а так же сюжетная картина *«Первая конференция*

стран Азии и Африки» (1977). Позже, когда следующая конференция проходила в Алматы, А.Исмаилов также принимал участие в работе форума. После мероприятия была написана картина, посвященная конференции, участниками которой были поэты *Олжас Сулейменов* и писатель *Чингиз Айтматов*.

Достойны внимания региональные традиции, генерация талантливой личности в этнокультурной среде. Например, династия художников Сарыарки: Есиркеевых, Айтуаровых, Абылкасовых, Калмахановых. Среди них своеобразный феномен представляет династия художников Калмахановых, старшее поколение которых представляет мудрость творчества Сейтмахана Калмаханова. Самобытны его образы исторических личностей Великой степи и деятелей культуры своего народа, в том числе выдающегося аль-Фараби.

Примечателен еще один известный казахстанский художник, обратившийся к образу аль-Фараби - Казакбай Ажибекулы. Любителей тетрального искусства встречают его росписи в Карагандинском областном казахском драматическом театре имени

С.Сейфуллина, в числе которых выделяется величественный образ аль-Фараби.

Культурное наследие аль-Фараби, несомненно, имеет благотворное влияние на воспитание и просвещение нового поколения. В своей речи на августовской конференции учителей Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев акцентировал вопрос воспитания, назвав его стержнем качественного образования [14]. Поэтому необходимо изучать наследие аль-Фараби на занятиях дисциплин гуманитарного профиля: истории, философии, истории культуры, педагогики.

Формат научной статьи не позволил отразить все грани универсальной деятельности аль-Фараби. В ней нашли отражение наиболее интересующие авторов аспекты культурного наследия тюркского ученого, значимость в воспитании и образовании, воплощение его образа в творчестве отдельных казахстанских художников. Поэтому важно изучать наследие аль-Фараби на занятиях дисциплин гуманитарного профиля: истории, философии, истории культуры, педагогики.

Список использованных источников

- [1] Аль-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города // Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата: Наука КазССР, 1972. – С. 299 – 301.
- [2] Аль-Фараби [Электрон.ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%A4%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B8> (дата обращения: 17.10.2019).
- [3] Большая книга о музыке [Электрон.ресурс]. – Режим доступа: https://vuzlit.ru/1464281/bolshaya_kniga_muzyke (дата обращения: 23.10.2019).
- [4] Габитов Т.Х. Мусульманский ренессанс и культура тюркских народов // Культурология. – Алматы: Қаржы-Қаражат, 2003. – С.247-253.
- [5] Даукеева С.Д. Концепция музыкальной науки Абу Насра Мухаммада ал-Фараби в трактате «Большая книга музыки»: Автореф. дис... канд. иск. – М., 2000. – 29 с.
- [6] Золотарева Л.Р. Творческие династии в искусстве: художники Калмахановы // Простор. – 2001. – №12. – С.94-96.: илл.
- [7] Ибрагим Т.К. Классическая арабо-мусульманская культура. – М.: РУДН, 1997. – 26 с.
- [8] Исмаилова А. Мифологическое пространство Дешт-и-Кипчак в картинах народного художника РК Аубакира Исмаилова: Книга-альбом. – Астана: Фолиант, 2013. – 240 с.:илл.
- [9] Классическая арабо-мусульманская культура // Очерки по истории мировой культуры: Учеб.пособие / Под.ред. Т.Ф.Кузнецовой. – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 397-426.
- [10] Мир исламской культуры // Введение в культурологию: Учеб.пособие / Отв. ред. Е.В. Попов. – М: Владос, 1995. – С.194-217.
- [11] Нуржанов Б.Г. Культурология: Курс лекций. – Алматы: Кайнар, 1994. – 128 с.
- [12] Средневековая культура арабо-мусульманского мира // Хрестоматия по истории мировой культуры / Сост. Гриненко Г.В. – М.: Юрайт, 1998. – С. 349-382.

[13] Тимошинов В.И. Философы и поэты арабо-мусульманского Ренессанса (IX-XIV вв) //Культурология: Казахстан – Евразия – Восток – Запад: Учеб.пособие. – Алматы: Ниса, 1997. – С.145-150.

[14] Токаев К.-Ж. Ключ к развитому государству – качественное образование [Электрон.ресурс]. – Режим доступа: <https://kazpravda.kz/articles/view/kluch-k-razvitomu-gosudarstvu--kachestvennoe-obrazovanie> (дата обращения: 29.10.2019).

[15] Фильштинский И.М., Шидфар Б.Я. Очерк арабо-мусульманской культуры (VII-XII вв.). – М.: Наука, 1971. – 277 с.

References

[1] Al'-Farabi. Traktat o vzglyadah zHITElej dobrodetel'nogo goroda //Al'-Farabi. Filosofskie traktaty. – Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1972. – S. 299 – 301.

[2] Al'-Farabi [Elektron.resurs]. – Rezhim dostupa: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D1%8C%D0%A4%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B8> (дата obrashcheniya: 17.10.2019).

[3] Bol'shaya kniga o muzyke [Elektron.resurs]. – Rezhim dostupa: https://vuzlit.ru/1464281/bolshaya_kniga_muzyke (дата obrashcheniya: 23.10.2019).

[4] Gabitov T.H. Musul'manskij renessans i kul'tura tyurkskih narodov //Kul'turologiya. – Almaty: Qarzhly-Qarazhat, 2003. – S.247-253.

[5] Daukeeva S.D. Konceptiya muzykal'noj nauki Abu Nasra Muhammada al-Farabi v traktate «Bol'shaya kniga muzyki»: Avtoref. dis... kand. isk. – M., 2000. – 29 s.

[6] Zolotareva L.R. Tvorcheskie dinastii v iskusstve: hudozhniki Kalmahanovy //Prostor. – 2001. – №12. – S.94-96.: ill.

[7] Ibragim T.K. Klassicheskaya arabo-musul'manskaya kul'tura.– M.: RUDN, 1997. – 26 s.

[8] Ismailova A. Mifologicheskoe prostranstvo Desht-i-Kipchak v kartinah narodnogo hudozhnika RK Aubakira Ismailova: Kniga-al'bom. – Astana: Foliant, 2013. 240 s.: ill.

[9] Klassicheskaya arabo-musul'manskaya kul'tura //Ocherki po istorii mirovoj kul'tury: Ucheb.posobie /Pod. red. T.F.Kuznecovoj. – M.: Yazyki russoj kul'tury, 1997. – S. 397-426.

[10] Mir islamskoj kul'tury //Vvedenie v kul'turologiyu: Ucheb.posobie /Otv. red. E.V. Popov. – M: Vlados, 1995. – S.194-217.

[11] Nurzhanov B.G. Kul'turologiya: Kurs lekcij. – Almaty: Kajnar, 1994. – 128 s.

[12] Srednevekovaya kul'tura arabo-musul'manskogo mira //Hrestomatiya po istorii mirovoj kul'tury /Sost. Grinenko G.V. – M.: Yurajt, 1998. – S. 349-382.

[13] Timoshinov V.I. Filosofiy i poety arabo-musul'manskogo Rенессанса (IX-XIV vv) //Kul'turologiya: Kazakhstan – Evraziya – Vostok – Zapad: Ucheb.posobie. – Almaty: Nisa, 1997. – S.145-150.

[14] Tokaev K.-Zh. Klyuch k razvitomu gosudarstvu – kachestvennoe obrazovanie [Elektron.resurs]. – Rezhim dostupa: <https://kazpravda.kz/articles/view/kluch-k-razvitomu-gosudarstvu--kachestvennoe-obrazovanie> (дата obrashcheniya: 29.10.2019).

[15] Fil'shtinskij I.M., Shidfar B.Ya. Ocherk arabo-musul'manskoj kul'tury (VII-XII vv.). – M.: Nauka, 1971. – 277 s.

Әл-Фараби мұрасын өнертану-мәдениеттану және педагогикалық тұрғысынан ұғыну

Л.Р. Золотарева¹, Я.А. Золотарева²

¹Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ (Қарағанды, Қазақстан)

²Муниципалдық бюджеттік мекеме «Білім беру орталығы ЖОМ №2»

(Мурино, Ленинград облысы, Ресей)

Аңдатпа

Ғылыми мақаланың өзектілігі 2020 жылы – Шығыстың көрнекті ойшыл ғалымы, философ, энциклопедист, ұлы гуманист Әбу Насыр ибн Мұхаммед әл-Фарабидің туғанына 1150 жыл және қайтыс болуына 1060 жыл болып табылады. «Араб-мұсылман Шығысының мәдениеті» тақырыбы бойынша дүниежүзілік өнер

тарихының сабақтарында, Қазақстан өнер тарихы бойынша шығармашылық семинарларда бейнелеу өнерінде қайта құрылған әл-Фараби бейнесі және оның гуманитарлық мұрасы талқыланады. Әл-Фараби-Аристотельдің (осыдан оның құрметті атағы «Екінші мұғалім») және Платонның шығармаларына арналған пікірлердің авторы. Оған Отырар кітапханасының құрылуы тіркелген. 1975 жылы Мәскеу, Алматы және Бағдадтағы кең халықаралық ауқымда Әл-Фарабидің туғанына 1100 жыл толуы аталып өтілген. Оның қайталанбас зияткерлік мұрасы: оның этика, саясат, психология, жаратылыстану, музыка бойынша жұмыстары бар, бірақ логика мен философия бойынша еңбектері ерекше белгілі. Мақаланың негізгі сұрақтары: әл-Фарабидің қысқаша өмірбаяндық очеркі, суретшілер А. Исмаилов, С. Қалмаханов, Қ. Әжібекұлы туралы, әл-Фарабидің шығармашылық мұрасында бейнесін жасау.

Түйін сөздер: атаулы күн, Шығыстың көрнекті ойшыл ғалымы, ұлы гуманист, Әубәкір Исмаилов, Сейтмахан Қалмаханов, Қазақбай Әжібекұлы, Қазақстанның белгілі суретшілері, әл-Фараби туралы естелік, гуманитарлық білім беру.

Heritage of al-Farabi in art-cultural and pedagogical understanding

L.R. Zolotareva¹, Y.A. Zolotareva²

¹Karaganda State University of the named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan)

²Municipal budgetary institution «Education center SS №2»
(Murino, Leningrad region, Russia)

Abstract

The relevance of the scientific article is due to the significant date of 2020 – the 1150th anniversary of the birth and 1060th anniversary of the death of Abu Nasr Ibn Muhammad al-Farabi-an outstanding thinker-scientist of the East, philosopher, encyclopedic, great humanist. At the world art history classes on the theme «Culture of the Arab-Muslim East», at creative seminars on the history of arts of Kazakhstan, the image of al-Farabi, recreated in the visual arts, and his humanitarian heritage are discussed. Al-Farabi is the author of commentaries on the writings of Aristotle (hence his honorary title of «Second teacher») and Plato. He is credited with the creation of the Otrar library. It should be recalled that in 1975, on a large international scale, Moscow, Alma-Ata and Baghdad celebrated the 1100th anniversary of the birth of al-Farabi. His irreplaceable intellectual heritage: he has works on ethics, politics, psychology, natural science, music, but especially known works on logic and philosophy. The main questions of the article: a brief biographical sketch of al-Farabi, about the artists A. Ismailov, S. Kalmakhanov, K. Azhibekuly, the creation of the image of al-Farabi in their creative heritage.

Keyword: significant date, outstanding scientist-thinker of the East, great humanist, Aubakir Ismailov, Seitmakhan Kalmakhanov, Kazakbay Azhibekuly, famous artists of Kazakhstan, memory of al-Farabi, humanitarian education.

Поступила в редакцию 20.11.2019

МРНТИ 18.07.41

Э.Е. ФАЙЗУЛЛИНА¹, Т.В.ХРИСТИДИС¹

¹Московский государственный институт культуры (Москва, Россия)

ТРАДИЦИОННЫЙ КОСТЮМ КАК КУЛЬТУРНЫЙ КОД: ИКОНОГРАФИЯ, СИМВОЛИКА И СЕМАНТИКА (на примере женского костюма)

Аннотация

Статья посвящена исследованию традиционного костюма как материального воплощения культурного кода. Семантико-символическая структура традиционного костюма несомненно отражает значимую культурную информацию об ее владельце: социальном и возрастном статусе, половой принадлежности, самосознании и т.д. Все это в совокупности отражает культурный код той или иной национальной культуры.

В ракурсе настоящего исследования традиционный женский костюм народов Евразии, который на взгляд исследователей позволяет еще глубже понять популярность его мотивов в творческой практике современных кутюрье и дизайнеров.

В статье сама история возникновения и эволюция основных элементов традиционного женского костюма рассматривается как своеобразное отражение культурных кодов. Их изучение на основе функциональности, выражающаяся в будничной, праздничной, церемониальной и обрядовой функциях одежды уподобляется со структурными компонентами культурного кода. При этом, можно проследить, как с течением времени в костюме меняется иконография, символика и семантика, связанная с его переходом из одной категории в другую.

Ключевые слова: культурный код, традиционный женский костюм, иконография, символика, семантика.

Традиционный костюм как объект исследования не прекращает привлекать внимание исследователей, все более усиливая поиски современных дизайнеров. Тому подтверждение творчество таких дизайнеров одежды как французский кутюрье Изабель Маран (Isabel Marant), японского дизайнера Кендзо Такадой (основатель французского бренда «Kenzo»), итальянского дизайнера одежды Гаравани Валентино (основатель модного дома Valentino) и многие другие.

Не менее интересны коллекции российских и казахстанских дизайнеров в этническом стиле. Это работы Валентина Юдашкина, Султан Салиева, Ирины Штыкиной, Аиды Кауменовой, Балнур Асановой, Динары Сатжан, Наиля Байкучукова, Сергея Шабунина, Асем Алтынбековой (Bibisara) и многих других. Думается, что дизайнеры ценят в традиционном костюме веками апробированные формы, уникальную конструкцию, органичное сочетание с украшениями и всем ансамблем в целом, колористическое решение и многое другое. При этом по другую сторону арт-рынка «стоят» простые потребители, если творцы производят, то вторые ее «потребляют».

Так, почему же столь устойчив интерес к народному костюму у этих двух категорий в современное время? Возможно, что именно истинная содержательность традиционного костюма, его глубокая семантика и символичность образов притягивает и тех, и других в таком многообразии, предлагаемой современной индустрией одежды.

В последнее время также значительно расширилось исследовательское поле в

лоне традиционного костюма, который стал рассматриваться с позиции методологии культурного кода. Культурный код как научная дефиниция на наш взгляд является тем методологическим фундаментом, который соединяет в единую ткань иконографию, семантику и символику традиционного костюма. Некоторые моменты, которого нашли отражение в трудах К. Рапай [1], И. Кон [2], П.Г. Богатырев [3], Н.М. Калашникова [4], З.Н. Рахматулина [5], Э.Р. Усмановой [6; 7; 8], Д.Б. Гудков [9], О.А. Свирепо [10] и многих других.

Цель настоящей статьи заключается в первичном анализе культурных кодов традиционного женского костюма евразийских кочевников, а также в попытке проследить какие именно его компоненты, наиболее популярны в творчестве современных кутюрье и дизайнеров одежды. При этом, данное исследование представляется всего лишь постановкой необходимости дальнейшего более глубокого исследования проблематики традиционной одежды евразийских кочевников и ее отражения в современной индустрии моды.

Культурный код: вопросы идентификации. Вопросы методологии культурного кода является на сегодняшний день одной из перспективных областей гуманитарного знания. Среди огромного количества определений, предлагаемых современными исследователями наиболее импонирующими нам является определение данное О.А.Свирепо [10].

Она отмечает, что «кодом является единая система записи, хранения и

передачи информации. Культурные коды предназначены для кодирования культурных смыслов – идеационных конструкторов, являющихся информационным, эмоциональным, экспрессивным содержанием культурных объектов» [10, С.7]. Следовательно, в традиционном костюме закодированы культурные смыслы, или иначе говоря, смысловые конструкции. На этом уровне вещь, безусловно, становится знаком.

Интересную типологию культурного кода предлагает канадский ученый Аллан Пайвио [9], который выделил 4 уровня кодирования и последующего декодирования заключенной в исследуемом объекте визуальной информации:

- первоначальной сенсорной обработки;
- контакта информации с системой долговременной памяти;
- ассоциативный уровень, активирующий похожие следы памяти;
- референциальный уровень, предполагающий взаимодействие вербальной и визуальной систем [11, С.149].

Данное означает, что костюм как один из видов визуального кода фиксируют «одномоментный пространственно-временной план», а «вербальный код обеспечивает решение задач абстрактной символики, разворачивающихся во времени» [11, С.89].

Отсюда, несмотря на существенные различия в стиле и эстетического инструментария традиционных костюмов евразийских кочевников, по большому счету их объединяет глубинное осмысление ментальной платформы традиционной культуры.

В этом плане импонирует мнение известного казахстанского литературоведа С.А. Алтыбаевой. Она отмечает следующее: «культурный код в художественном произведении имеет амбивалентную природу: семантическое и функциональное наполнение... культурный код понимается нами как специфический механизм (инструмент) хранения и преемственной передачи важной информации об истории,

философии, духовной и материальной культуре человека (индивидуума), этноса, группы этносов конкретного региона, той или иной цивилизации, всего человечества, Вселенной (Универсум)» [12, С.82]. При этом, если традиционный костюм рассматривать как художественное произведение (а он таковым и является), то он не что иное, как модель Универсума.

Если вдуматься, функции костюма настолько широки, что он способен отражать все аспекты жизни традиционного общества, иначе говоря, пронизывая все сферы от бытовой до сакральной. В этом отношении прав Богатырев П.Г. [3], который ввел в научный оборот уникальный термин «язык одежды». Этот термин презентует костюм как совокупность символов и знаков культуры, т.е. метауровень культуры. Что в широком смысле понимается как код культуры. С позиции настоящего исследования в одном синонимическом ряду стоят такие понятия: код как знаковая структура, код как определенная система сочетания символов и цветов (цветовых отношений) и другие. Вместе с тем, культурные коды как таковые возникли в глубокой древности с необходимостью сообщения тайной информации. Они служили средством преобразования смысла сообщения в определенную форму необходимую и достаточную для того, чтобы это сообщение смогло достигнуть реципиента и интерпретировалось (декодировалось) реципиентом в виде, адекватном исходному смыслу. То есть традиционная одежда является именно культурным кодом, в котором зашифрованы «послания» древних.

Коды традиционного женского костюма: пути и поиски. Текстиль в целом, достаточно плохо сохраняемая константа в археологии. Поэтому как одевались евразийские кочевники в далеком прошлом нам помогают те незначительные находки, которые представлены и осмыслены археологами. Самые ранние археологические свидетельства элементов костюма ранних кочевников найдены в

пазырыкских курганах Горного Алтая (VI-V вв. до н.э.). Исследования специалистов [13] установили, что в основе женский костюм является костюмом всадника.

Отсюда, все элементы были подчинены его функциональности и удобства для верховой езды. В комплект женской одежды входили широкая юбка, рубаха с длинным рукавом, легкий чапан – меховая шубка. На ногах пазырыкцы носили войлочные сапоги-чулки. Каждый элемент костюма богато декорировался. Н.В. Полосьмак отмечает, что на одной из пазырыкских женщин была надета длинная и широкая шерстяная юбка, сшитая из трех горизонтально сложенных полос ткани. Каждая из полос имела свой оттенок красного цвета: верхняя – алый, средняя казалась неокрашенной, нижняя была насыщенно бордовой [13, С.40]. Цвет, ширина и количество полос вероятнее всего указывала на статус женщины. Юбка подвязывалась плетеным шнуром.

Особое внимание в женских костюмах пазырыкцев привлекает прическа, которая является важной составляющей всего комплекса. Высокая каноническая прическа (одновременно служившая и головным убором), украшенная миниатюрными птицами, животными и другими декоративными элементами. Реконструкция ученых головных уборов-причесок из этих курганов позволяют судить об охранительных и опознавательных функциях костюма. Думается, что подобные головные уборы вполне можно рассматривать в качестве прототипов саукеле – женского головного убора невесты, сохранившихся и у поздних кочевников, например казахов.

Интересные сведения о женских головных уборах эпохи бронзы представлены в статье казахстанского археолога и реставратора Усмановой Э.Р. [6; 7; 8]. Ученый реконструировал головной убор, представляющий собой шерстяную шапочку красного цвета, сшитую из плетеной тесьмы. Об этом Усманова Э.Р. пишет: головной убор с наконником существует и по сей день, представляясь главным элементом в традиционном женском костюме.

Устремленный вверх, соединяющий небо и землю через тело своего носителя – он статусное явление [6, С.101]. Подобные головные уборы символизируют идеи культа плодородия и женскую охранительную магию. В целом, выразительной частью любого традиционного костюма являются головные уборы, которые играли главенствующую роль в опознавательной функции одежды.

В исследуемом нами контексте интересна реконструкция Э.Р. Усмановой [7] полного женского костюма эпохи бронзы. В ее исследованиях одежда (традиционный костюм) предстает как культурный текст, где роль знака играют разные детали – ткань, фасон, орнаментика, цвет, аксессуары и т.д. Поэтому костюм является огромным информационным материалом, не только социального, но и мировоззренческого характера. Удивительно как детали костюма андроновской эпохи перекликаются с некоторыми элементами одежды поздних кочевников. За основу платья андроновского периода реставраторы берут архаичный покрой среднеазиатской нераспашной одежды туникообразного покроя подробно, рассмотренный в работе О.А. Сухаревой [14].

Простота и лаконичность форм такого платья предопределило ее распространение у многих евразийских народов. Об этом Сухарева О.А., ссылаясь на свидетельства путешественников, пишет: характерной чертой старинной одежды народов Средней Азии и Казахстана было свойственное ей единство или близость покроев одежды разных полов и возрастов [14, С.78]. То есть подобные рубахи носили и женщины, и мужчины. Само платье в традиционном костюме понимается как вертикаль, соединяющий в единый ансамбль верх и низ – верх (головной убор, устремленный формой к Небу), а низ – это обувь. В целом, дизайн реконструированных учеными костюмов андроновской эпохи отличается эстетическим совершенством, где немаловажным фактором выступал и цвет. Именно последний являлся достаточно

весомым символическим маркером в традиционных культурах и мировоззрение древних людей.

Тому яркий пример, сочетание красного и золотого в костюме иссыкского воина, где блеск золота – это ассоциация с лучами и возводиться к культу Солнца, а красный цвет – цвет крови, жизни и своеобразная проекция огня (солнца). Неудивительно, что до сих пор большой интерес у казахстанских дизайнеров вызывает головной убор вождя. Чисто технически головной убор вождя имеет стреловидную (конусовидную) форму, который украшает сложная многофигурная композиция. Форма конуса древний символ священной мировой горы, столпа мира, вертикальной проекции Вселенной, которая свойственна практически всем культурам мира.

В традиционной тюркской культуре белый ассоциировался с чистотой, красный с кровью – стихией жизни и огня, желтый также являлся символом солнца, синий ассоциировался с Небом. Так, в традиционном костюме другим важнейшим компонентом выступает цветовой код, где весь спектр цветовой гаммы несет свою четкую и определенную символику. Поэтому цветовые композиции в традиционных костюмах евразийских кочевников всегда решены в ярком колорите, в чистых и насыщенных тонах. Цветовой контраст выступает как любимый декоративный прием в орнаментации элементов костюма. Тому примеры множество музейных образцов традиционной одежды кочевников.

Немаловажное значение играл и декор костюма, где каждый орнамент нес определенную информацию и репрезентировал себя в качестве оберега, выполнял охранительную функцию. Орнамент у кочевников выступает как самостоятельная философская и художественная система, объединяющая время и пространство, что и является духовной основой существования номадов как таковых и испытывает незначительные изменения в форме в отличие от постоянства содержания.

Традиционный костюм содержит несколько уровней кодирования, которые варьируются самой композиционной структурой, цветом, аксессуарами и др. элементами. На сегодняшний день феномен традиционного костюма заключается в том, что первичным импульсом для творческой переработки им современными дизайнерами является стремление выразить себя через искусство, что-то создать, найти вдохновение и новые идеи. В этом плане традиционный костюм целая кладезь для новаторства.

Ведь, сегодня мы можем наблюдать как в творчестве кутюрье унаследованные с глубокой древности мифологические образы и сюжеты, крой, цвет и т.д. заново оживают, каждый раз трактуясь по-новому. Особенно излюблен орнамент. Таким образом, художественные принципы и творческая методика народного искусства, выработанные самими народными мастерами, живут в современной индустрии моды активной и полной жизнью.

Список использованных источников

- [1] Рапай К. Культурный код. Как мы живем, что покупаем и почему. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 167 с.
- [2] Кон И. Битва за штаны: этикет, мода, политика, идеология //Человек. – 2001. – №5. – С.63-78.
- [3] Богатырев П.Г. Функции костюма в Моравской Словакии //Вопросы теории народного искусства. – М., 1971. – С.299-366.
- [4] Калашникова Н.М. Семиотика народного костюма: Учебник. – СПб.: СПб ГУПТД, 2000. – 370 с.
- [5] Рахматуллина З.Я. Национальный костюм: философия, идеология и эстетика //Национальный костюм: из прошлого в будущее: Материалы научно-практической конференции. – Уфа: РИЦ БашГУ, 2016. – С.3-6.

- [6] Усманова Э.Р. Народный женский костюм и андроновский головной убор // *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: Материалы международной научно-практической конференции.* – СПб.: СПб ГУПТД, 2018. – 736 с.
- [7] Усманова Э.Р. Костюм женщины эпохи бронзы Казахстана. Опыт реконструкции. – Караганда: ТАиС, 2010. – 176 с.
- [8] Усманова Э.Р., Лачкова М.К. Андроновский костюм как знаковая система постулатов мировоззрения эпохи бронзы // *Религия и система мировоззрений древних и средневековых номадов Евразии.* – Алматы, 2016. – 152 с.
- [9] Гудков Д.Б. Телесный код русской культуры: Материалы к словарю /Д.Б. Гудков, М.Л. Ковшова. – Москва, 2007. – С.8.
- [10] Свирепю О.А. Метафора как код культуры. – Ростов-на-Дону, 2002. – С.7-8.
- [11] Paivio A. *Mental representations: a dual coding approach.* – Oxford. England: Oxford University Press. – 1986. – 245 p.
- [12] Алтыбаева С.А., Хазбулатов А.Р. Историко-культурные коды литературы Казахстана: феноменологический аспект // *Известия Национальной академии наук Республики Казахстан.* – 2017. – №5. – С.82-89.
- [13] Полосьмак Н.В. Пурпур и золото тысячелетий // *Наука из первых рук.* – 2005. – №1. – С.33-55.
- [14] Сухарева О.А. Опыт анализа покроя традиционной «туникообразной» среднеазиатской одежды в плане их истории и эволюции // *Костюм народов Средней Азии.* – Москва: Наука, 1979. – С.77-102.

References

- [1] Rapaj K. *Kul'turnyj kod. Kak my zhivem, chto pokupaem i pochemu.* – М.: Al'pina Biznes Buks, 2008. – 167s.
- [2] Kon I. *Bitva za shtany: etiket, moda, politika, ideologiya* // *СНеловек.* – 2001. – №5. – С.63-78.
- [3] Bogatyrev P.G. *Funkcii kostyuma v Moravskoj Slovakii* // *Voprosy teorii narodnogo iskusstva.* – М., 1971. – S.299-366.
- [4] Kalashnikova N.M. *Semiotika narodnogo kostyuma: Uchebnik.* – SPb.: SPb GUPTD, 2000. – 370 s.
- [5] Rahmatullina Z.Ya. *Nacional'nyj kostyum: filosofiya, ideologiya i estetika* // *Nacional'nyj kostyum: iz proshlogo v budushchee: Materialy nauchno-prakticheskoy konferencii.* – Ufa: RIC BashGU, 2016. – S.3-6.
- [6] Usmanova E.R. *Narodnyj zhenskij kostyum i andronovskij golovnoj ubor* // *Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: Материалы международной научно-практической конференции.* – СПб.: СПб ГУПТД, 2018. – 736s.
- [7] Usmanova E.R. *Костюм zhenshchiny epohi bronzy Kazahstana. Opyt rekonstrukcii.* – Karaganda: TAiS, 2010. – 176 s.
- [8] Usmanova E.R., Lachkova M.K. *Andronovskij kostyum kak znakovaya sistema postulatov mirovozzreniya epohi bronzy* // *Religiya i sistema mirovozzrenij drevnih i srednevekovyh nomadov Evrazii.* – Almaty, 2016. – 152 s.
- [9] Gudkov D.B. *Telesnyj kod russkoj kul'tury: Materialy k slovarju* /D.B. Gudkov, M.L. Kovshova. – Moskva, 2007. – S.8.
- [10] Svirepo O.A. *Metafora kak kod kul'tury.* – Rostov-na-Donu, 2002. – S.7-8.
- [11] Paivio A. *Mental representations: a dual coding approach.* – Oxford. England: Oxford University Press. – 1986. – 245 p.
- [12] Altybaeva S.A., Hazbulatov A.R. *Istoriko-kul'turnye kody literatury Kazahstana: fenomenologicheskij aspekt* // *Izvestiya Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan.* – 2017. – №5. – S.82-89.
- [13] Polos'mak N.V. *Purpur i zoloto tysyacheletij* // *Наука из первых рук.* – 2005. – №1. – С.33-55.
- [14] Suhareva O.A. *Opyt analiza pokroya tradicionnoj «tunikoobraznoj» sredneaziatskoj odezhdy v plane ih istorii i evolyucii* // *Костюм народов Средней Азии.* – Москва: Наука, 1979. – S.77-102.

Дәстүрлі киімдегі мәдени код: иконография, символика және семантикасы
(әйелдер киімдер мысалында)

Э.Е. Файзуллина¹, Т.В.Христидис¹

¹Мәскеу мемлекеттік мәдениет институты (Ресей, Мәскеу)

Аңдатпа

Мақала дәстүрлі киімді мәдени кодтың маңызды нұсқасы ретінде зерттеуге арналған. Дәстүрлі костюмнің семантикалық-символдық құрылымы оның иесі туралы маңызды мәдени ақпараттарды көрсетеді, яғни әлеуметтік мәртебесі және жасы, жынысы, сана-сезімі және т.б. Мұның бәрі бір немесе басқа ұлттық мәдениеттің мәдени кодын көрсетеді.

Зерттеушілердің пікірінше, бұл зерттеу жұмыстары Еуразиядағы халықтардың дәстүрлі әйелдер костюмін қазіргі заманғы дизайнерлердің шығармашылық тәжірибесінде оның мотивтерінің танымалдылығын одан да тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мақалада дәстүрлі әйелдер киімінің негізгі элементтерінің пайда болуы мен эволюциясының тарихы мәдени кодтың көрінісі ретінде қарастырылады. Киімнің күнделікті, мерекелік, салтанатты және рәсімдік ретінде қолдануында көрінетін функционалдылық негізінде зерттеу мәдени кодтың құрылымдық компоненттеріне ұқсайды. Сонымен бірге, уақыт өте келе оның бір категориядан екінші категорияға ауысуымен байланысты иконография, символика және семантика қалай өзгеретінін байқауға болады.

Түйін сөздер: мәдени код, әйелдердің дәстүрлі киімі, иконография, символизм, семантика.

Traditional costume as a cultural code: iconography, symbolic and semantics
(on the example of a women's costume)

E.Fayzullina¹, T.Khristidis¹

¹Moscow State Institute of Culture (Russia, Moscow)

Abstract

The article is devoted to the research of the traditional costume as the material embodiment of the cultural code. The semantic-symbolic structure of a traditional costume undoubtedly reflects significant cultural information about its owner: social and age status, gender, self-awareness, etc. All this together reflects the cultural code of one or another national culture.

From the perspective of this research, the traditional women's costume of the peoples of Eurasia, which, in the opinion of researchers, allows even deeper understanding of the popularity of its motifs in the creative practice of modern designers. In the article, the very history of the emergence and evolution of the basic elements of a traditional women's costume is considered as a kind of reflection of cultural codes. The researching on the basis of functionality expressed in everyday, festive, ceremonial and ritual functions of clothes is likened to structural components of a cultural code. At the same time, one can trace how over time the iconography, symbolism and semantics associated with his transition from one category to another change in a costume.

Key words: cultural code, traditional women's costume, iconography, symbolism, semantics.

Поступила в редакцию 10.01.2020.

МРНТИ 37.012.1

М.Е. ЕРМАҒАНБЕТОВ¹, Б.М. ШИНГИСБАЕВ¹, А.С. АКРАМОВА¹, Т.А. БАСКИМБАЕВА²

¹ Университет Алматы, ² Академия дизайна и технологий «Сымбат»
(Казахстан, Алматы)

КАЗАХСКАЯ ИСТОРИЯ И ФИЛОСОФИЯ: ЭТНОМАТЕМАТИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы культурологического подхода как методологического принципа теории и практики современного образования, историко-философские основы становления и развития математического образования в начальных классах. Авторы данной статьи принимают участие в дискуссии вокруг проблемы этноматематики, которая продолжится на страницах мировой научной литературы на протяжении нескольких лет. Нам хотелось бы также высказать своё мнение, свои идеи по этому вопросу и предложить свой взгляд на решение этой проблемы. Мы хотели бы познакомить читателя с опытом работы по включению этноматематического компонента при обучении математики в начальных классах в Республике Казахстан. Значимость нашего исследования состоит в том, что на уроках математики решались задачи усвоения необходимого уровня математического образования и социокультурные проблемы.

Ключевые слова: история, философия, этноматематика, этноматематический компонент, содержание образования, социокультурные проблемы.

Республика Казахстан является толерантным, поликультурным государством (на её территории проживает более 130 народностей и национальностей). Мы задались вопросом: как в таких условиях сохранить равновесие между социальным и политическим аспектами математического образования? Как сохранить самобытность этнических групп, освоение ценностей и стандартов других культур при необходимости усвоения математики как науки?

Необходимо отметить, что в Республике Казахстан на государственном уровне принята «Концепция этнокультурного образования». Главная идея Концепции заключается в «реализации этнокультурных интересов населения в области образования». Именно эта идея создаёт правовую основу для демократического общества.

В поликультурных регионах, с различным по национальностям и многоязычием контингентом учеников, возникает необходимость при обучении учитывать этнокультурный и этнический компонент. В своей статье мы рассматриваем этно-

математический компонент в содержании математического образования не как этнические или математические знания какой-либо территориальной местности. Этнический компонент рассматривается нами с точки зрения философских, исторических аспектов. Казахская история и философия содержат богатый этноматериал, который имеет познавательный, педагогический и образовательный потенциал. Поэтому исторический и математический материал мы рассматриваем как этноматематический компонент в содержании математического образования на уроках в начальных классах.

Этноматематика и определение термина стали объектом исследований многих ученых. *Ubiratan D'Ambrosio* (2002) определяет этноматематику как «научно-исследовательскую программу в области истории и философии математики». Он указывает, что этноматематика имеет «явные педагогические последствия» [1].

Вопросы этноматематического образования и педагогического знания, а также роли учителей в этом процессе обсуждались

в статьях *Oslund Joy A.* (2012), *Pais Alexandre and Paola Valero* (2014), *de Freitas Elizabeth and Nathalie Sinclair* (2013). *Brown Tony and Margaret Walshaw* (2012) позиционируют математическое образование с точки зрения политической практики. В статье «Researching research: mathematics education in the Political» *Pais Alexandre and Paola Valero* раскрыли понятие био-политика по отношению к объекту «Математика» [2]. Наше исследование разделяет взгляды *Pais* о том, одна из главных особенностей этноматематических исследований состоит в том, чтобы выработать критику того, что принято считать математическим знанием, путем сопоставления знаний разных культур. Этноматематика не ограничивает свои исследования математическими знаниями различных групп людей.

Stinson David W. and Erika C. Bullock provide an overview of mathematics education as a research domain, identifying and briefly discussing four shifts or historical moments [3].

Мы, также как и *Ubiratan D'ambrosio*, хотели бы настаивать на широкой концептуализации математики, которая позволяет нам идентифицировать несколько практик, которые, по сути, являются математическими по своей природе. И мы также предполагаем широкую концепцию этно, чтобы включить все культурно идентифицируемые группы с их кодами, символами, мифами и даже определенными способами рассуждения и размышления [4].

Bill Barton указывает на сложность в определении термина и на трудности, возникающие при изучении данного вопроса: «There is little agreement on the extent to which mathematics is universal, and on how mathematical ideas can transcend cultures. Very little of the ethnomathematical literature is explicit about its philosophical stance. This is one of the areas which must be addressed if the subject is to gain wider legitimacy in mathematical circles» [5]. *Vithal Renuka and Ole Skovsmose* исследуют критику этноматематики с использованием ситуации в Южной Африке и концептуальных инструментов обучения критической математике [6].

Rowlands Stuart and Robert Carson дают ответ на вопрос «где будет официальная академическая математика в учебной программе, основанной на этноматематике?» [7]. *Knijnik, Gelsa* обсуждают новые философские перспективы для этноматематики [8]. *Vilela Denise Silva* рассматривают философские основы этноматематической программы [9]. Объектом изучения *Pinxten Rik and Karen François* [10] является бикультурная школа в резервации Навахо в Аризоне. *De Freitas Elizabeth and Nathalie Sinclair* [11] выдвигают new materialist ontologies in mathematics education. Авторы считают математические понятия динамичным материалом.

Широкое обсуждение получили проблемы этнических меньшинств, демографические, лингвистические особенности различных групп и слоев населения в обучении. *Stein Robert George* (2013) знакомят с историей школьной математики в колониальной Северной Америке [12]. Греческая национально-языковая общность Италии, увеличение скорости экзогамии изучена *G.Biondi and E. Perrotti* [13].

Mendes Jackeline Rodrigues представили результаты образовательной программы четырнадцати этнических групп Шингу индийской парка (Бразилия). Ими также рассмотрен учебник математики, написанный на языке коренного населения и коренных учителей этого парка [14].

О значении личности, её субъективных факторах в математическом образовании идет речь в статье *Roth Wolff-Michael*. В статье рассматриваются основные положения, выдвинутые Л.С. Выготским. Теория личности и деятельности является основополагающей для многих исследований в области обучения и воспитания [15].

В нашем исследовании мы провели анализ учебников «Математика» для 1-4 классов средней школы. Определенную помощь в построении данного анализа нам статья *Wagner David* «Opening mathematics texts: resisting the seduction». Основная идея автора заключается в важности моделирования

учебного материала и критического отношения к математическим текстам [16].

Adam Shehenaz, Wilfredo Alangui and Bill Barton в статье (2003) указывают, что критика этноматематики, появившаяся недавно, дает возможность открыть дебаты по культурным вопросам в математике. В этом ответе утверждается, что такие дебаты должны основываться на современной письменности в этой области и не должны фокусироваться на крайних взглядах в рамках политического обоснования этноматематики [17]. В нем рассматриваются некоторые философские вопросы, поднятые Роулэндсом и Карсоном, и поднимается связь области с местными знаниями. Мы также предполагаем, что роль этноматематики в математическом образовании в настоящее время является преимущественно эмпирическим вопросом, и прокомментлируем некоторые предварительные результаты недавних исследований, которые указывают на положительную роль учебных программ, основанных на культуре.

Опыт нашей работы и результаты проведенного исследования показали положительное влияние этнического компонента в содержании математического образования.

Для того, чтобы включить элементы этноматематики, мы изучили фольклористику, литературу по философии казахского народа. Мы познакомились с математическим материалом, который относится к таким темам, как величины, арифметический и геометрический материал. Эти сведения были даны как краткие исторические справки. Дело в том, что многие математические факты относятся к быту, культуре и философии казахского народа, и эти факты не известны широкому кругу общественности.

Мы провели анкетный опрос, тестирование учащихся начальных классов, учителей и родителей. С результатами исследования мы выступили с научными статьями на страницах журналов. Нам хотелось узнать мнение общественности по поводу включения этноматериала в процесс обучения математики в начальных классах.

Такие исследователи, как Л.Н. Гумилев [18], Н.Э. Масанов [19], Г. Есим [20], И.Г. Арсланбаев, С.К. Салаватова [21], Г.И. Гайсина [22] связывают этноматематику с культурной средой того или иного этноса, где математические идеи описываются с практикой этих культур. Основная идея включения нами этноматематического материала состояла в овладении культурой казахского народа. Использование элементов казахского фольклора и казахской народной философии является условием познания культуры собственного народа и интеграции в иные культуры.

В данной статье мы предлагаем познакомиться некоторыми мировоззрениями казахского народа. Философские взгляды казахского народа вошли в процессы миропонимания и легли в основу сущности многих математических представлений.

Философия казахского народа складывалась и формировалась под влиянием многовекового наблюдения за явлениями окружающего мира, изменениями в природе, происходящих общественно-исторических событий. Многовековой опыт народа нашёл своё отражение в легендах, сказках, пословицах и поговорках. В казахском народном фольклоре стоит весь опыт духовного познания человечества. Для казахского общества характерно философствование в нефилософских формах на уровне универсалий мировоззрения, которые формируют человеческую деятельность. Природа всегда выглядела для казахов как абсолютное и вечное начало, единственная реальность, которая самодостаточна, имеет имманентные причины и факторы существования, располагает основами активности и эволюции. Людям вначале оставалось лишь подчиняться природным закономерностям, постигать их причины и строить на этом бытие себя. Природа здесь выступает как Вселенная, имеющая неисчерпаемые глубины и логику своего существования, которая диктует индивидам формы и способы их бытия.

Так, например, при измерении времени суток, на многих языках говорят: *утро, обед,*

вечер, ночь. Можно еще сказать: *рассвет, раннее утро, позднее утро (все равно утро); ранний обед, поздний обед (все равно обед); ранний вечер, поздний вечер (все равно вечер)*.
Еще: *после полудня, полдник, сумерки*.

Онтологическими характеристиками количества всегда были пространство и время. Количественные соотношения вычленились в процедуре измерения, что сразу было освоено при пересчете голов скота, или при разделе земельных участков. Трудовая деятельность казахов привела к развитию понятия пространства как дистанции кочевки длиной 100 км и более, которые проходили за определенное число дней и месяцев, причем определялись расстояния дневного перехода (кош), недельного и др.

На зимовках и поселениях имелись подробно очерченные участки разработки земли, которые разделялись арыками, имели от 60 до 150 кв.м., в зависимости от количества членов семьи, что показывает геометрическое освоение пространства, функцию его измерения. Это отражало оптимальные площади посевов на орошаемой земле. Понятие количества вырабатывалось в системах скотоводства и земледелия одинаковым образом, что свидетельствует о единой знаковой системе казахов, в которой регистрируется и передается код социального опыта людей. Начиная с операции счета, происходит формирование основных субкатегорий количества – числа, величины, структуры.

Казахские старинные единицы массы: пітір бидай, жамбы күміс, қоржын, арқа жүк, дағар.

1 пітір бидай – пшеница массой 3 кг.

1 жамбы күміс – слиток серебра массой 6 кг.

Қоржын – масса сумы с двумя отделениями (40 кг).

1 арқа жүк – масса поклажи (45-50 кг), которую можно нести на спине.

Дағар – масса мешка с зерном (100 кг).

Казахские старинные единицы вместимости: шара, торсык, көнек, саба.

Шара – чаша для кумыса (2 л).

Торсык – кожаная посуда (6-8 л).

Көнек – ведро для дойки кобылиц (15-16 л).

Саба – посуда для кумыса (10-15 л).

При формировании этнокультурного компонента в процессе обучения математики в начальных классах осуществляется подход к образованию не как к механизму передачи знаний, но и как к культуурообразующему

составляющему, важнейшему средству сохранения и развития индивидуумом человеческой и национальной самобытности (Рисунок 1).

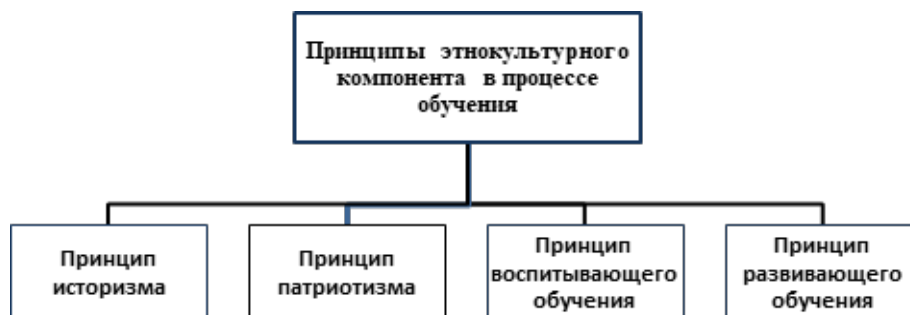

Рисунок 1. Принципы этнокультурного компонента в процессе обучения математики

Мы выделяем следующие пути формирования и реализации этнического компонента в процессе обучения математики учащихся младших классов (Рисунок 2):

Рисунок 2. Реализация этнического компонента в процессе обучения математике

Подводя итог вышесказанному, можно сделать вывод, что психолого-педагогические основы этнокультурной работы на уроках математики в начальной школе предполагают:

- учёт особенностей детей младшего школьного возраста; активизацию мотивации учащихся на учебную и внеучебную деятельность;
- совершенствование педагогического процесса; интеграцию обучения и воспитания;
- создание обучающей среды основе возрождения народных традиций, обычаев, обрядов, элементов народной педагогики;
- повышение компетентности и профессионализма педагогов, предполагающее овладение новыми педагогическими технологиями на основе казахского фольклора и казахской философии.

Этнокультурный компонент в процесс обучения математики младших школьников открывает возможность для рассмотрения явлений в их исторической ретроспективе, помогает выявлять связи изучаемых явлений на основе казахской философии.

Культура каждого этноса своеобразна, самобытна, неповторима и уникальна. При формировании этнокультурного компонента на уроках математики необходимо использование метода эмпатии, сочувствия, проникновения во внутреннюю логику других людей и народа.

Необходимым условием формирования этнокультурного компонента в содержании математического образования является создание этнокультурного образовательного пространства.

Любовь к своему народу гармонически должна сочетаться с любовью к земле, на которой живет народ. Основная часть этнокультурного образования – институциональное образование. Этнокультурное образовательное пространство создается тем, на каком языке преподаются учебные дисциплины, какие предметы изучаются и каково содержание изучаемых курсов. Результатом такого обучения является формирование поликультурной личности. Под поликультурной личностью понимается индивид, ориентированный через свою культуру на другие. Глубокое знание собственной культуры для него – фундамент заинтересованного отношения к другим, а знакомство со многими – основание для духовного обогащения и развития.

Поликультурное образование благоприятно сказывается на социально-психологическую среду, в которой каждый учащийся, независимо от своей идентичности, имеет одинаковые со всеми возможности для реализации своего конституционного права на получение равноценного образования, для реализации своих потенциальных возможностей и

социального развития в период учебы. Такое образование располагает широкими возможностями в снижении уровня конфликтности в обществе, в развитии толерантности.

Этнокультурный компонент математического образования может быть представлен в виде различного этнического материала (Рисунок 3).

Рисунок 3. Виды этноматематического материала

Решение различных видов математических задач этнического характера, способствует формированию диалектико-материалистического понимания природы, расширяет кругозор, связывает математику с окружающей действительностью при помощи казахской философии.

Экспериментальная работа проводилась с целью проверки на практике эффективности методики формирования этнокультурной компетентности у детей младшего школьного возраста на уроках математики. Для проведения эксперимента были подобраны параллельные группы испытуемых: экспериментальная и контрольная (по методу уравнивания групп в целом).

В исследовании были задействованы учащиеся вторых классов, возраст которых составлял 8-9 лет. Уровень надежности проверялся посредством проведения

серии диагностических заданий с определенным временным интервалом. При этом учитывался предыдущий опыт детей младшего школьного возраста и приобретенных достижений в математике. Такими достижениями явились расширение кругозора, лучшее усвоение программного материала и формирование этноматематических компетенций.

Путем проведения серии диагностических заданий определялся исходный уровень сформированных этнокультурных компетенций у учащихся младшего школьного возраста. В конце эксперимента проводилось специальное изучение итогового уровня сформированности данных компетенций. Выделим виды работ, которые может использовать учитель на уроках математики при формировании этнокультурной компетенции учащихся начальных классах:

- краткая беседа;
- выполнение математических упражнений;
- презентации;
- лаконичная справка;
- экскурсии;
- самостоятельная работа учащихся.

Эффективность использования исторических сведений во многом зависит от их содержания. Содержание этих сведений может быть различным. Здесь нужно учесть возрастные особенности учащихся, подготовку учащихся к восприятию

данного материала, образовательную и воспитательную ценность материала.

Сформулируем основные требования к содержанию этнического материала на уроках математики на основе казахской философии:

- а) историческая достоверность;
- б) научность;
- в) соответствие уровню знаний учащихся и их возрасту;
- г) должно оказывать помощь при усвоении программного материала.

Основное внимание в экспериментальном обучении было направлено на включение в обучение системы заданий, направленных на формирование этнокультурной компетентности у учащихся младшего школьного возраста на уроках математики на основе казахского фольклора и казахской философии. Эксперимент проводился в двух направлениях: 1) обучение детей в контрольном классе – в традиционных условиях; 2) обучение детей экспериментальном классе – на основе разработанной системы заданий, содержащих этнокультурный компонент и способствующей формированию этнокультурной компетентности.

Эксперимент осуществлялся в 3

этапа. На первом этапе экспериментальное обучение было направлено на то, чтобы с помощью специальных заданий выявить уровень имеющихся этнокультурных компетенций.

На втором этапе основное внимание было обращено на применение в экспериментальном классе системы заданий по математике, направленных на формирование этнокультурной компетентности. На третьем этапе экспериментального обучения продолжалось дальнейшее совершенствование выполнения заданий по формированию этнокультурной компетентности.

На этапе констатирующего эксперимента проводились проверочные, диагностические задания, беседы с детьми. В основе всех контрольных задач лежали одни и те же математические понятия. Различие заключалось в условиях их применения, в новизне педагогических задач исследования, в дидактическом материале, выступающем в качестве наглядных средств (Таблица

Таблица 1

Анализ беседы с детьми для предварительной оценки знаний детей

Классы		Контрольный класс (26 детей)		Экспериментальный класс (25 детей)	
№	Вопросы	Дали ответ	затруднялись	Дали ответ	затруднялись
1.	Знаешь ли в какой стране ты проживаешь?	26 (100%)	–	25 (100%)	–
2.	Какое место в мире по территории занимает твоя страна?	2 (8%)	24 (92%)	1 (4%)	24 (96%)
3.	Можешь ли назвать национальности, проживающие в твоей стране?	26 (100%)	–	25 (100%)	–
4.	Как казахский народ издревле измерял время?	8 (32%)	18 (68%)	10 (40%)	15 (60%)
5.	Какие старинные меры длины ты знаешь?	4 (16%)	22 (84%)	3 (12%)	22 (88%)

Контрольный материал применялся в ходе констатирующего эксперимента с целью определения уровня усвоения изученных представлений детьми на начала фиксирующего эксперимента и после каждой серии последнего, для рассмотрения закономерностей усвоения учебного материала ребенком, анализа условия, способствующих наиболее эффективному обучению детей младшего школьного возраста.

В ходе опытно-экспериментальной работы важную роль играли принципы, на которые мы опирались:

- этнокультурность образования;
- преемственности;
- творческого потенциала личности;
- учета этнопсихологических и психофизиологических особенностей учащихся.

В качестве критериев мы выделили когнитивный, эмоциональный и деятельностный критерии сформированности этнической компетентности у детей на уроках математики в начальных классах.

Когнитивный критерий – результат познавательной деятельности на уроках математики, включающий комплекс знаний о национальном составе человеческого общества, о многообразии народных игр, фольклоре разных народов. *Эмоциональный критерий* – наличие интереса к получению знаний о других национальностях и их культуре. *Деятельностный критерий* – активное участие при выполнении математических заданий и упражнений этнокультурной направленности.

Для каждого компонента были определены уровни сформированности этнической компетентности: высокий, средний и низкий (Таблица 2).

Таблица 2

Уровни сформированности компонентов этнической компетентности

Уровни	Характеристика
III уровень Высокий уровень	Ответы детей соответствуют действительности, полные, опираются на знания культуры своего народа и народов других этнических групп.
II уровень Средний уровень	Ответы детей не всегда соответствуют действительности, недостаточно полные и не аргументируются; знания о культуре своей и этнических групп отрывочные.
I уровень Низкий уровень	Ответы детей часто не соответствуют действительности, краткие, не аргументированные, либо совсем отсутствуют; знания о культуре своей и этнических групп почти полностью отсутствуют либо носят случайный характер.

Проведение констатирующего эксперимента показало следующие уровни сформированности когнитивного, эмоционального и деятельностного компонентов у учащихся 2 класса (Таблица 3):

Таким образом, из таблицы 3 мы можем увидеть, что преобладает высокий уровень всех компонентов как в контрольном, так и в экспериментальном классах (когнитивного составляет 45% (40%), эмоционального 50% (45%) и деятельностного 40% (35%)), что

говорит о хороших результатах (Рисунок 4).

Экспериментальные данные показали, что большинство детей по уровню сформированности основных компонентов относятся к высокому и среднему уровням. В ходе формирующего эксперимента использовались различные средства обучения, апробирован комплекс упражнений и заданий для формирования этнической компетентности учащихся начальных классов на уроках математики.

Таблица 3

Уровни сформированности этнической компетентности учащихся контрольного и экспериментального классов на начало эксперимента

К Р И Т Е Р И И	УРОВНИ	Высокий		Средний		Низкий	
		Контр. класс	Экспер. класс	Контр. класс	Экспер. класс	Контр. класс	Экспер. класс
	Когнитивный	40	45	35	35	25	20
	Эмоциональный	45	50	35	40	20	10
	Деятельностный	35	40	40	40	25	20

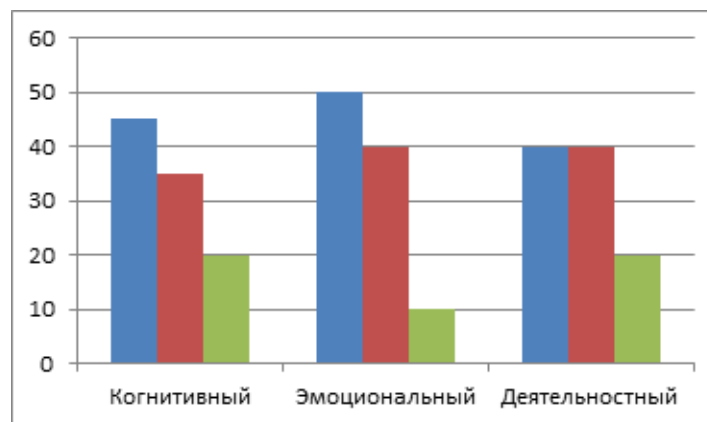

Рисунок 4. Уровни сформированности этнической компетентности у детей на уроках математики в начальных классах на начало эксперимента

Экспериментальные данные показали, что большинство детей по уровню сформированности основных компонентов относятся к высокому и среднему уровням. В ходе формирующего эксперимента использовались различные средства обучения, апробирован комплекс упражнений и заданий для формирования этнической компетентности учащихся начальных классов на уроках математики.

Использование системы заданий по математике, содержащих этнокультурный компонент, повысил знания учащихся о жизни и быте родного народа, а также других народов и национальностей, расширил кругозор учащихся начальных классов при помощи казахского фольклора. Проведение констатирующего эксперимента показало следующие уровни сформированности когнитивного, эмоционального и деятельностного компонентов у учащихся 2 класса.

Исходя из выше сказанного, мы можем утверждать, что подобранные нами занятия по формированию этнической толерантности у школьников в поликультурном пространстве начальной школы дали хорошие результаты.

Таким образом, формирование этнического компонента при обучении математики – одно из приоритетных направлений учебного процесса в начальной школе. Содержание этноматематического материала основано на элементах казахского фольклора и казахской философии. Такое содержание может широко использоваться на уроках математики при выполнении различных видов упражнений и заданий.

Результаты исследования выполнены на теоретическом и экспериментальном уровнях. На основе полученных данных определена совокупность необходимых педагогических и методических условий использования системы математических

заданий, содержащих элементы казахского фольклора и казахской философии. Эти условия обеспечивают формирование этноматематического компонента на уроках математики в начальных классах. Проведенный нами эксперимент показал, что элементы и сведения казахской истории и философии могут быть использованы в качестве этноматематического компонента содержания образования в начальных классах Республики Казахстан.

Список использованных источников

- [1] D'ambrosio Ubiratan. *Etnomatemática e educação. Reflexão e Ação* (2002): 7-19.
- Pais Alexandre and Paola Valero. *Whither social theory? Educational Studies in Mathematics*, [2] May 2012, Volume 80, Issue 1–2, pp 9-24 87.2 (2014): 241-248.
- [3] Stinson David W. and Erika C. Bullock. *Critical postmodern theory in mathematics education research: A praxis of uncertainty. Educational Studies in Mathematics* 80.1-2 (2012): 41-55.
- [4] D'Ambrosio Ubiratan and S. Domite Maria do Carmo. *The Potentialities of (Ethno) Mathematics Education: an Interview with Ubiratan D'ambrosio. Internationalisation and globalisation in mathematics and science education. Springer Netherlands, 2007. 199-208.*
- [5] Barton Bill. *Making sense of ethnomathematics: Ethnomathematics is making sense. Educational Studies in Mathematics* 31.1-2 (1996): 201-233.
- [6] Vithal Renuka and Ole Skovsmose. *The end of innocence: A critique of 'ethnomathematics'. Educational Studies in Mathematics* 34.2 (1997): 131-157.
- [7] Rowlands Stuart and Robert Carson. *Our response to Adam, Alanguí and Barton's 'A Comment on Rowlands & Carson Where would Formal, Academic Mathematics stand in a Curriculum informed by Ethnomathematics? A Critical Review'. Educational Studies in Mathematics* 56.2 (2004): 329-342.
- [8] Knijnik Gelsa. *Differentially positioned language games: ethnomathematics from a philosophical perspective. Educational Studies in Mathematics* 80.1-2 (2012): 87-100.
- [9] Vilela Denise Silva. *Discussing a philosophical background for the ethnomathematical program. Educational Studies in Mathematics* 75.3 (2010): 345-358.
- [10] Pinxten Rik and Karen François. *Politics in an Indian canyon? Some thoughts on the implications of ethnomathematics. Educational Studies in Mathematics* 78.2 (2011): 261-273.
- [11] de Freitas, Elizabeth and Nathalie Sinclair. *New materialist ontologies in mathematics education: the body in/of mathematics. Educational – Studies in Mathematics* 83.3 (2013): 453-470.
- [12] Stein Robert George. *Review of Rewriting the history of school mathematics in North America 1607-1861 by Nerida Ellerton and MA (Ken) Clements (2012) The central role of cyphering books. Educational Studies in Mathematics* 82.1 (2013): 165-167.
- [13] Biondi G. and E. Perrotti. *Recent increase of the exogamy rate in the Greek ethno-minority of Italy. International Journal of Anthropology* 5.1 (1990): 43-48.
- [14] Mendes Jackeline Rodrigues. *Numeracy and literacy in a bilingual context: Indigenous teachers education in Brazil. Educational Studies in Mathematics* 64.2 (2007): 217-230.
- [15] Roth Wolff-Michael. *Re/writing the subject: A contribution to post-structuralist theory in mathematics education. Educational Studies in Mathematics* 80.3 (2012): 451-473.
- [16] Wagner David. *Opening mathematics texts: Resisting the seduction. Educational Studies in Mathematics* 80.1-2 (2012): 153-169.
- [17] Adam Shehenaz, Wilfredo Alanguí and Bill Barton. *A Comment on: Rowlands & Carson 'Where would formal, academic mathematics stand in a curriculum informed by ethnomathematics? A critical review. Educational Studies in Mathematics* 52.3 (2003): 327-335.
- [18] Гумилев Л.Н. *Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – СПб.: Издательский дом «Кристалл», 2003. – 608 с.*
- [19] Масанов Н.Э. *Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности кочевнического общества. – Алматы: Социнвест, 1995. – 320 с.*

[20] Есим Г. Казахская философия /Вестник КазНУ Серия Философия. Культурология. Политология. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2009. – № 2 (33). – С.3-9

[21] Арсланбаев И.Г., Салаватова С.С.К реализации этнокультурной составляющей в обучении математике: опыт научно-образовательной лаборатории. Электронный ресурс: https://scienceforum.ru/2014/article/2014001771https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2650. (дата обращения 25.07.2019).

[22] Гайсина Г.И. Образование как социокультурный феномен. – Москва – Уфа: МГТГУ, БашГУ, 2000. – 148 с.

References

- [1] D’ambrosio Ubiratan. Etnomatemática e educação. Reflexão e Ação (2002): 7-19.
- [2] Pais Alexandre and Paola Valero. Whither social theory?. Educational Studies in Mathematics, May 2012, Volume 80, Issue 1–2, pp 9–24 87.2 (2014): 241-248.
- [3] Stinson David W. and Erika C. Bullock. Critical postmodern theory in mathematics education research: A praxis of uncertainty. Educational Studies in Mathematics 80.1-2 (2012): 41-55.
- [4] D’Ambrosio Ubiratan and S. Domite Maria do Carmo. The Potentialities of (Ethno) Mathematics Education: an Interview with Ubiratan D’ambrosio. Internationalisation and globalisation in mathematics and science education. Springer Netherlands, 2007. 199-208.
- [5] Barton Bill. Making sense of ethnomathematics: Ethnomathematics is making sense. Educational Studies in Mathematics 31.1-2 (1996): 201-233.
- [6] Vithal Renuka and Ole Skovsmose. The end of innocence: A critique of ‘ethnomathematics’. Educational Studies in Mathematics 34.2 (1997): 131-157.
- [7] Rowlands Stuart and Robert Carson. Our response to Adam, Alangui and Barton’s ‘A Comment on Rowlands & Carson Where would Formal, Academic Mathematics stand in a Curriculum informed by Ethnomathematics? A Critical Review’. Educational Studies in Mathematics 56.2 (2004): 329-342.
- [8] Knijnik Gelsa. Differentially positioned language games: ethnomathematics from a philosophical perspective. Educational Studies in Mathematics 80.1-2 (2012): 87-100.
- [9] Vilela Denise Silva. Discussing a philosophical background for the ethnomathematical program. Educational Studies in Mathematics 75.3 (2010): 345-358.
- [10] Pinxten Rik and Karen François. Politics in an Indian canyon? Some thoughts on the implications of ethnomathematics. Educational Studies in Mathematics 78.2 (2011): 261-273.
- [11] de Freitas Elizabeth and Nathalie Sinclair. New materialist ontologies in mathematics education: the body in/of mathematics. Educational Studies in Mathematics 83.3 (2013): 453-470.
- [12] Stein Robert George. Review of “Rewriting the history of school mathematics in North America 1607-1861” by Nerida Ellerton and MA (Ken) Clements (2012) The central role of cyphering books. Educational Studies in Mathematics 82.1 (2013): 165-167.
- [13] Biondi G. and E. Perrotti. Recent increase of the exogamy rate in the Greek ethno-minority of Italy. International Journal of Anthropology 5.1 (1990): 43-48.
- [14] Mendes Jackeline Rodrigues. Numeracy and literacy in a bilingual context: Indigenous teachers education in Brazil. Educational Studies in Mathematics 64.2 (2007): 217-230.
- [15] Roth Wolff-Michael. Re/writing the subject: A contribution to post-structuralist theory in mathematics education. Educational Studies in Mathematics 80.3 (2012): 451-473.
- [16] Wagner David. Opening mathematics texts: Resisting the seduction. Educational Studies in Mathematics 80.1-2 (2012): 153-169.
- [17] Adam Shehenaz, Wilfredo Alangui and Bill Barton. A Comment on: Rowlands & Carson ‘Where would formal, academic mathematics stand in a curriculum informed by ethnomathematics? A critical review. Educational Studies in Mathematics 52.3 (2003): 327-335.
- [18] Gumilev L. N. Rhythms of Eurasia: epochs and civilizations. – SPb.: Kristall publishing house, 2003. – 608 p.
- [19] Masanov N. E. Nomadic civilization of the Kazakhs: the basics of life of nomadic society. - Almaty: Sotsinvest; Moscow: Horizon, 1995. - 320 p.
- [20] ESIM G. Kazakh philosophy / Bulletin of KazNU series Philosophy. Culturology. Political science. - Almaty: al-Farabi KazNU, 2009. - No. 2 (33). - Pp. 3-9

- [21] Arslanbaev I., Salavatova S. Towards the implementation of the ethno-cultural component in teaching mathematics: the experience of the scientific and educational laboratory. Electronic resource: https://scienceforum.ru/2014/article/2014001771https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=2650. Date of access 25.07.2019
- [22] Gaisina G. I. Education as a socio-cultural phenomenon. - Moscow - Ufa: MGTU, Bashu, 2000. – 148 p.

Kazakh history and philosophy: ethnomathematical component of the content of education

M.Ermaganbetov¹, B.Shingisbaev¹, A.Akramova¹, T.Baskimbaeva²

*¹Almaty University, ²Symbat Academy of Design and Technology
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

This article discusses the problems of the culturological approach as a methodological principle of the theory and practice of modern education, historical and philosophical foundations of the formation and development of mathematical education in elementary grades. The authors of this article take part in the discussion around the problem of ethnomathematics, which will continue on the pages of the world scientific literature for several years. We would also like to express our opinion, our ideas on this issue and offer our opinion on the solution to this problem. We would like to acquaint the reader with the experience of including the ethnomathematical component in teaching mathematics in primary school in the Republic of Kazakhstan. The significance of our study is that in the lessons of mathematics the tasks of mastering the required level of mathematical education and sociocultural problems were solved.

Keywords: history, philosophy, ethnomathematics, ethnomathematical component, content of education, social and cultural problems.

Қазақ тарихы мен философиясы: білім беру мазмұнының этноматематикалық компоненті

М.Е. Ермаганбетов¹, Б.М.Шыңғысбаев¹, Ә.С. Ақрамова¹, Басқимбаева Т.А.²

*¹Алматы университеті, ²«Сымбат» дизайн және технологиялар академиясы
(Қазақстан, Алматы)*

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сыныптардағы математикалық білімнің қалыптасуы мен дамуының тарихи-философиялық негіздері ретіндегі мәдениеттанулық көзқарас қазіргі білімнің теориясы мен практикасының әдіснамалық амалдары жайлы мәселелер қарастырылады. Мақаланың авторлары көптеген жылдардан бері қордаланып қалған және әлемдік ғылыми әдебиет беттерінде талас туғызып келе жатқан этноматематика төңірегіндегі мәселені талқыға салады. Аталған мәселе бойынша жинақталған көзқарастары мен ойларын ортаға салып, оны шешу жолдары жайлы пікірлерін ұсынады. Оқырманды Қазақстан Республикасындағы бастауыш сыныптарда математиканы оқытуда ұзақ жылдар бойы жинақталған этноматематикалық компонентті қосу жайлы практикалық тәжірибесімен бөліседі. Зерттеудің маңыздылығы математикалық білімнің қажетті деңгейін және әлеуметтік-мәдени мәселелерді математика сабақтарында шешуге негізделгенінде болып табылады.

Түйін сөздер: тарих, философия, этноматематика, этноматематикалық компонент, білім мазмұны, әлеуметтік-мәдени мәселелер.

Поступила в редакцию 19.11.2019.

FTAMP 14.35.07

Г. М. ТӘЖІҒАЛИЕВА¹, А. ТӨЛЕГЕН¹

¹Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(Атырау, Қазақстан)

ПРОФЕССОР Ш. ТАУБАЕВАНЫҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

Аңдатпа

Қазақстанда педагогика ғылымы ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында нақты және тиянақты ғылыми зерттеулер жүргізілгенін негізге ала отырып, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Шаркуль Таубайқызының зерттеу жұмыстарының педагогика ғылымының дамуына ұосқан үлесін зерделейді.

Мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру институттарындағы іс-әрекеттер жүйесінде алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибелерді зерттеу, жинақтау және таратудағы, жалпы білім беретін мектептерде мұғалімнің зерттеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздері, мұғалімнің рухани мәдениетті көтеру, философиялық білімді жаңарту, теориялық деңгейде білім беру мазмұнын жаңарту, мұғалімді педагогикалық шығармашылыққа жеткізетін білім, білік, дағды мен зерттеу мәдениетінің, рухани мәдениеттің бірін-бірі толықтыруы, кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал ететін іс-әрекеттер қарастырылады. Мұғалім еліміздегі жаңашыл ұстаздардың бай тәжірибесін өз ісінде шеберлікпен пайдалана білгенде ғана білім беру жұмысында жетістіктерге қол жеткізуге болатындығы жайында тұжырым жасалады.

Түйін сөздер: педагогика ғылымы, мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру, педагогикалық тәжірибелер, зерттеу, жинақтау және тарату, мұғалімнің зерттеу мәдениеті, рухани мәдениет.

Қазақстанда педагогика ғылымы ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында қарқынды дамыды. Педагогика ғылымының әр саласы бойынша нақты және тиянақты ғылыми зерттеулер жүргізілді. Солардың бірі педагогика ғылымдарының докторы, профессор Шаркуль Таубайқызының зерттеулерін атауға болады. «Мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру институттарындағы іс-әрекеттер жүйесінде алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибелерді зерттеу, жинақтау және тарату» [1; 2; 3] атты кандидаттық жұмысы, «Жалпы білім беретін мектептерде мұғалімнің зерттеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздері» [4; 5; 6] атты докторлық зерттеулері педагогика ғылымының дамуына қосқан іргелі үлесі болып табылады.

Мақаланың мақсаты – профессор Ш. Таубаеваның педагогика ғылымының дамуына қосқан үлесін ғылыми тұрғыда зерделей отырып, бүгінгі ғылымның дамуына қосқан үлесін айқындау болып табылады.

Мақаланың міндеттері – мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру институттарындағы іс-әрекеттер жүйесінде алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибелерді зерттеу, жинақтау және таратудағы, жалпы білім беретін мектептерде мұғалімнің зерттеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздерін айқындау отырып, мұғалімнің рухани мәдениетті көтеру, философиялық білімді жаңарту, теориялық деңгейде білім беру мазмұнын жаңарту, мұғалімді педагогикалық шығармашылыққа жеткізетін білім, білік, дағды мен зерттеу мәдениетінің, рухани мәдениеттің бірін-бірі толықтыруы, кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал ететін іс-әрекеттер қарастырылады.

Ғалымның «Ғылыми жұмысқа тек ақыл аздық етеді, сол ақылды керегіне дәл уақытысында өз ретімен пайдалану да керек. Ғылымдағы «оқушылар» сені бірте-бірте тез түсініп, кейде тіпті сенің ойлағаныңнан да жоғары сапада жасап әкетеді, ал кейде тапсырманың күрделілігінен мен олармен қатар өзім де даярлап көремін, сосын бәрінің

басын жиып, келісті ой тұжырымдарын құрастыратынбыз» [7].

Ғалым өз зертеуінде әдістемелік жұмыс мазмұнына: рухани мәдениетті көтеру, философиялық білімді жаңарту және адам мен экология бойынша қазіргі кезеңдегі білімдер жүйесімен қарулану, теориялық деңгейде білім беру мазмұнын жаңарту, пән бойынша оқушының білім мен біліктілік құрылымын жетілдіру, оқу әрекетінің қазіргі кезеңдегі теориясы мен әдістемесін меңгеру сияқты компоненттерді жатқызады. Бұл жұмыстардың мақсаты мұғалімді педагогикалық шығармашылыққа жеткізетін білім, білік, дағды мен зерттеу мәдениетінің, рухани мәдениеттің бірін-бірі толықтыруы ретінде анықтайды. Әдістемелік жұмыстар мұғалімнің өзін-өзі дамыту барысында өзінің кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал ететін іс-әрекеттердің, өзара байланысқан әдіс-тәсілдерінің нақты жиынтығын құрайды, дей келе, оның: мақсат, ұйымдастыру ұстанымы, мазмұны, формасы, әдістері және нәтиже сияқты элементтер жиынтығынан тұратынын ашып көрсетеді.

Ғалымның қолынан шыққан «Педагогиканың философиясы және әдіснамасы», «Педагогика әдіснамасы» т.б. еңбектері қазіргі таңда докторанттарды, магистранттарды дайындауда сұранысқа ие болған ғылыми еңбектер. Әсіресе, ғалымның «Методология и методика дидактического исследования» атты еңбегінің Мәскеу мемлекеттік университетінде сұранысқа ие болуы, біздің еңбектерге де әлемдік ғылыми кеңістікте сұраныс бар екенін көрсететінін ерекше мақтан тұтуға болады.

«Шаркүл Таубайқызы мектептерде педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау ісі күрделі және шығармашылық мәселелердің біріне жататындығына ерекше тоқтала отырып, педагогикалық инновациялық тәжірибе оқу-тәрбие жұмысын үнемі дамыту мен жетілдіруде маңызды орын алатындығына тоқталады. Бұл ретте әрбір мұғалім еліміздегі жаңашыл ұстаздардың бай тәжірибесін, белгілі педагогтар мен психологтардың ғылыми еңбектерін терең зерттеп, өз ісінде

шеберлікпен пайдалана білгенде ғана білім беру жұмысында жетістіктерге қол жеткізуге болатындығы жайында тұжырым жасайды [7, 40 б.].

«Педагогика» атты оқулықта болашақ мамандардың педагогикалық мамандықты игерудегі Қазақстанның әлемдік білім кеңістігіне кіріктірілудегі ұлттық және жалпыадамзаттық мәселелер қарастырылады. Болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін, жаңа формациядағы педагог тұлғасын қалыптастыруға қойылатын негізгі талаптары мен ерекшеліктері қамтылады. Әлеуметтік-мәдени жағдайлардағы білім берудің рөлі, педагогикалық зерттеудің әдіснамалық негіздері мен әдістері, педагогикалық кәсіп пен іс-әрекеттің, педагогтың тұлғасы және оның кәсіби құзыреттілігі, үздіксіз кәсіби өсуінің факторлары қарастырылады.

Тұтас педагогикалық үдерістің құрылымы, қазіргі мектептегі білім мазмұнының ғылыми негізі, тәрбиенің мәні мен мазмұны, отбасы тәрбиесінің негіздері, оқыту формалары, әдістері мен құралдары, мұғалімнің кәсіби іс-әрекетіндегі жаңашыл технологиялардың мазмұны жан-жақты қамтылады [8].

И. Лернер, Ю. Бабанскийдің білім сапасының түрлеріне берген сипаттамаларды негізге ала отырып, білімнің дұрыстығы оқушының бойындағы білімнің толықтығы оқылатын нысана туралы барлық білімдердің санымен анықталады. Білімнің саналылығы – білімнің, ішкі байланыстардың мәнділігін түсіну, талдай, салыстыра, дәлелдей, жан-жанты аша, бағалай және түсіндіре білу. Білімнің оперативтілі оқушының ұқсас және вариативті жағдайларда білімді пайдалана алуға даярлығын қарастырады. Білімнің жүйелілігі кейбір білімнің жиынтығын, иерархиясын және тізбектілігін саналы түрде мойындауын, яғни, бір білімді екінші біреулері үшін базалық білім ретінде мойындауын болжайды.

Білімнің беріктілігі – барлық көрсетілген сапалардың саны мен тұрақтылығы. Ол интегралды өндірістік сапа болып табылады. Білім сапасының әр алуан түрлерін

отырып, мынадай анықтама беруге болады. Білім сапасы – оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің нәтижесін сипаттайтын салыстырмалы тұрақты білім құрылымының біртұтас жиынтығы.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау өлшемдерінің жүйесі ретінде білім беру мазмұнын жаңарту аясында критериялды бағалау жүйесіне көшудің ерекшеліктері қарастырылған. Жаңа бағалау жүйесі білім алушыда өз әрекетін бақылау мен бағалау, туындаған қиындықтардың себептерін анықтау мен қалпына келтіру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік беретініне тоқталады.

Оқыту процесі білім алушылардың бойында функционалдық сауаттылықты және кең ауқымды дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Бұл оқыту процесінде оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан алшақтап, білім берудің 6 саласы бойынша айқындалып күтілетін нәтижелерге негізделеді және білім алушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «жинақтайды», «бағалайды», яғни іс-әрекеттік аспектіні болжайтынын ескеру маңыздығын ашып көрсетеді.

Әсіресе, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің білім беру мазмұнын жасау, инновациялық оқыту мәселелері бойынша республикалық жобаларға (1993-1998), сондай-ақ «Кредиттік оқыту технологиясы жағдайындағы педагогикалық ЖОО оқу үдерісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету» тақырыбындағы қолданбалы жобаға (2005-2007), «Педагогикадағы әдіснамалық білімді құрылымдау мен құрастыру – ұлттың интеллектуальдық әлеуетін дамыту факторы» атты іргелі жобаға (2008-2011) қатыса отырып, ұлттық педагогика ғылымының дамуына қосқан іргелі үлесі деп бағалаймыз. 1997 жылдары еліміздің жоғары оқу орындары Болон декларациясы және Лиссабон конвенциясына кредиттік жүйеге көшкені белгілі. Сол тұста алғашқылардың бірі болып с «Кредиттік оқыту технологиясы жағдайындағы педагогикалық ЖОО оқу үдерісін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз

ету» тақырыбында ғылыми жобаны жеңіп алуы да ғалымның ғылыми тәжірибесінің жоғарлығын көрсетеді.

Сондай-ақ, «Қазақстан мен Еуропа елдерінің білім беру саясатын зерттеу: адами ресурстар мен интеллектуальдық әлеуетті қалыптастыруды салыстырмалы талдау аспектісі» (2012-2014), «Замануи жастардың өзін-өзі кәсіби анықтау дағдыларын қалыптастыру» (2015-2017) атты жобасы да ұлттық педагогика ғылымына қосқан көрсеткіші болып табылады.

Республикалық «Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика», «Қазақстан мектебі», «Білім әлемінде», «Мектептегі ғылыми жұмыс», «Білім берудегі менеджмент», «Қазақ ұлттық университеті хабаршысы», «Педагогикалық ғылымдар сериясы», «Қазақстан педагогикалық ғылымдар Академиясының хабаршысы», «Педагогика және психология» журналдарында ред-коллегия алқасы мүшесі болуы да ұлттық педагогика ғылымын дамытуда ғалымның өзіндік қолтанбасы айқындалады.

«Білім беру жүйесіндегі этнопедагогика» журналында «Жас зерттеушіге көмек» айдарымен үнемі жүргізіп отырған ғылыми ұсыныстары жас ғалымдарға тигізген көмегінің орасан болғаны белгілі [7].

Ғалымның «Ғылыммен өрнектелген өмір» атты библиографиялық еңбегінде «Ғылым – ол менің өмірім. Ғылыми жұмысқа тек ақыл аздық етеді, сол ақылды керегіне дәл уақытысында өз ретімен пайдалану да керек. ...ғылымда жүргенде адамгершілігің, арың, намысың қатысып шешетін мәселелер көп кездеседі. Бұл шешім өзінің дұрыстығын талай дәлелдеген, сондықтан, кейін ұялмай-тындай тірлікке ұмтылған жөн. Әрбір ғалым – тылсым дүние, тұнып тұрған білім маржаны, ғылымның көкжиегіне көз жіберіп тұрған көреген» [7].

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан педагогика ғылымдары академиясының академигі, Халықаралық педагогикалық білім беру ғылымдары академиясының академигі Шаркуль Таубайқызының педагогика

ғылымы бойынша дайындаған ғылыми ғылыми зерттеулер ұлттық педагогика еңбектері мен ғалымның жетекшілігімен ғылымының дамуына қосылған тарихи дайындалған докторлық, кандидаттық құнды еңбектер деп бағалаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

[1] Из опыта совместной работы областного института усовершенствования учителей и педагогического института по внедрению рекомендаций педагогической науки и передового опыта в школьную практику /М-во просвещения КазССР, Центральный ин-т усовершенствования учителей. – Алма-Ата, 1981. – 12 с.

[2] Система знаний о педагогическом опыте как инструментарий деятельности работников школ: Методическое пособие /М-во образования РК, Центральный ин-т усовершенствования учителей. – Алматы, 1994. – 38 с.

[3] Передовой опыт: от теоретического осмысления к практике. – Алматы: Респ. изд.каб., 1997. – 122 с.

[4] Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования»: Автореф. дис. ... д.п.н. – Алматы: Ғылым, 2001. – 46 с.

[5] Исследовательская культура учителя: от теории к практике: Монография. – Алматы: Ғылым, 2001. – 350с.

[6] Исследовательская культура учителя как педагогический феномен //Иностранные языки в школах Казахстана. – 2002. – № 5. – С.5–14.

[7] Таубаева Ш.Т. Ғылыммен өрнектелген ғұмыр – баян. – Алматы, 2007. – 68 б.

[8] Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика: Оқулық. – Алматы. ОНОН. 2018. – 350 б.

[9] Педагогиканың философиясы және әдіснамасы: Оқулық //ҚР Білім және ғылым министрлігі оқулық ретінде бекіткен. – Алматы. Қазақ университеті, 2016. – 340 б.

[10] Педагогика әдіснамасы: Оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2016. – 432 б.

[11] Педагогикалық зерттеуде философияның қағидаларын пайдалану әдістемесі //ҚР Әлемдік кеңістіктегі білім мен ғылымның даму тарихы және замануи тенденциялары: Халықаралық ғылыми-практ. конф. материалдары, 14 қазан. – Алматы: Қыздар университеті, 2016. – 40-43 бб.

[12] Максұтова И.О., Таубаева Ш.Т., Момбек А.А. Педагогическая технология: от концепции до модели // Педагогика и психология. – 2018. – 4(37) – С.116-123.

References

[1] Iz opyta sovmestnoj raboty oblastnogo instituta usovershenstvovaniya uchitelej i pedagogicheskogo istituta po vnedreniyu rekomendacij pedagogicheskoy nauki i peredovogo opyta v shkol'nyuyu praktiku /M-vo prosveshcheniya KazSSR, Central'nyj in-t usovershenstvovaniya uchitelej. – Alma-Ata, 1981. – 12 s.

[2] Sistema znaniy o pedagogicheskom opyte kak instrumentarij deyatel'nosti rabotnikov shkol: Metodicheskoe posobie /M-vo obrazovaniya RK, Central'nyj in-t usovershenstvovaniya uchitelej. – Almaty, 1994. – 38 s.

[3] Peredovoj opyt: ot teoreticheskogo osmysleniya k praktike. – Almaty: Resp. izd.kab., 1997. – 122 s.

[4] Nauchnye osnovy formirovaniya issledovatel'skoj kul'tury uchitelya obshcheobrazovatel'noj shkoly: special'nost' 13.00.08 «Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya»: Avtoref. dis. ... d.p.n. – Almaty: Fylym, 2001. – 46 s.

[5] Issledovatel'skaya kul'tura uchitelya: ot teorii k praktike: Monografiya. – Almaty: Fylym, 2001. – 350с.

[6] Issledovatel'skaya kul'tura uchitelya kak pedagogicheskij fenomen //Inostrannye yazyki v shkolah Kazahstana. – 2002. – № 5. – S.5-14.

[7] Taubaeva Sh.T. Gylymmen ornektelgen gumyr – bayan. – Almaty, 2007. – 68 b.

[8] Taubaeva Sh.T., Imanbaeva S.T., Berikkhanova A.E. Pedagogika: Okulyk. – Almaty. ONON. 2018. – 350 b.

[9] Pedagogikanyн filosofiyasy zhane adisnamasy: Okulyk //KR Bilim zhane gylym ministrliги okulyk retinde bekitken. – Almaty. Kazak universiteti, 2016. – 340 b.

[10] Pedagogika adisnamasy: Oku kuraly. – Almaty: Karasaj, 2016. – 432 b.

[11] Pedagogikalыk zertteude filosofiyanyн kagidalaryн pajdalanu adistemesi //KR Alemdik kenistiktegi bilim

men gylymnyn damu tarihy zhane zamanui tendenciyalary: Halykaralyk gylymi-prakt. konf.materialdary, 14 kazan. – Almaty: Kyzdar universiteti, 2016. – 40-43 bb.

[12] Maksutova I.O., Taubaeva Sh.T., Mombek A.A. Pedagogicheskaya tekhnologiya: ot koncepcii do modeli // Pedagogika i psihologiya. – 2018. – 4(37) – S.116-123.

Вклад профессора Ш.Таубаевой в развитие педагогической науки

Г.М. Тәжіғалиева¹, А.Ж. Төлеген¹

¹ Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова
(Атырау, Казакхста)

Аннотация

В Казахстане педагогическая наука, основываясь на конкретных и детальных научных исследованиях конца XX и начала XXI веков, изучает вклад доктора педагогических наук, профессора Шаркуль Таубаевны в развитие педагогической науки.

В системе деятельности институтов повышения квалификации учителей рассматриваются научные основы исследования, обобщения и распространения передового педагогического опыта, формирования исследовательской культуры учителя в общеобразовательных школах, повышение духовной культуры учителя, обновление философских знаний, обновление содержания образования на теоретическом уровне, действия, способствующие повышению профессиональной компетентности, наполнению культуры исследования, умений, навыков и знаний, приводящих учителя к педагогическому творчеству, взаимодополнению духовной культуры. При этом, учитель может добиться успеха в образовательной деятельности только в том случае, когда он умеет использовать богатый опыт новаторов в своей работе.

Ключевые слова. Педагогическая наука, повышение квалификации учителей, педагогический опыт, исследование, обобщение и распространение, исследовательская культура учителя, духовная культура.

The contribution of Professor S.Taubayeva in the development of pedagogical science

G. Tazhigaliyeva¹, A. Tulegen¹

¹ Atyrau state university named after K. Dosmukhamedov
(Atyrau, Kazakhstan)

Abstract

In Kazakhstan pedagogical science explores the contribution of the doctor of pedagogical sciences, Professor Sharkul Taubayeva in the development of pedagogical science based on specific and detailed research of the late twentieth and early twenty-first centuries.

The system of teacher training institutions deal with scientific basis of the study, generalization and dissemination of advanced pedagogical experience of formation of research culture of teachers in secondary schools, enhancing the spiritual culture of the teacher, renewal of philosophical knowledge, updating the content of education on a theoretical level, actions that contribute to the improvement of professional competence, content of culture studies, skills and knowledge, leading teachers to pedagogical creativity, the complementarity of spiritual culture. At the same time, a teacher can succeed in educational activities only if he is able to use the rich experience of innovators in his work.

Key words. pedagogical science, teachers professional development, pedagogical experience, research, generalization and dissemination, teachers research culture, spiritual culture.

Редакцияға 19.11.2019 қабылданды.

Рухани жаңғыру: білім беру және мәдени кеңістігі
Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство
Rukhany zhangyru: scientific, educational and cultural space

МРНТИ 13.09

Ж.Р.ЖУМАГАЗИН

*Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

**ЭВОЛЮЦИЯ ОПЕРЫ НА РАННИХ ЭТАПАХ РАЗВИТИЯ КАК
МУЗЫКАЛЬНОГО ТЕАТРА**

Аннотация

Опера как вид театра представляет собой гармоничное сочетание музыки, поэзии и пластики, или искусства актера-исполнителя. И если в музыковедении опера изучается как жанр музыкального искусства, то в театроведческом аспекте она представлена как особый вид театра. В данной статье автор, исследуя начальные этапы зарождения оперы, выявляет ее драматическую сторону, становление вначале как, хоть и музыкального, но все же театра. В этих целях в статье раскрывается феномен возникновения оперы на рубеже XVI-XVII веков и условия ее развития в исторической ретроспективе.

При подготовке специалиста в вокальном классе необходимо знакомить студентов с произведениями великих композиторов, жанрами музыкального искусства, театральными постановками и актерским мастерством. При этом вокал, пластика, танец, актерское мастерство – все это должно присутствовать у будущего специалиста на самом высоком профессиональном уровне.

Ключевые слова: театроведение, музыкальная драма, опера, драма, музыкальный театр, эпоха Возрождения, полифония, монодии.

Опера как музыкальный жанр возникла благодаря слиянию двух великих и древнейших искусств – театра и музыки. Возникновение этого жанра непосредственно связано с возрождением древнегреческой драмы. Не случайно первые оперные сочинения назывались музыкальными драмами. Вызванный к жизни гуманистическими идеалами эпохи итальянского Возрождения, оперный жанр возник в конце XVI в. во Флоренции, ставшей отныне его родиной. В дальнейшем, на протяжении XVII столетия, на ранних стадиях своего развития, наблюдается становление оперы вначале как музыкального театра, которое начиналось с отхода от громоздкой полифонии к более жизненным вокальным исполнениям, основанным на выделении верхнего напевного голоса.

Примерно с середины XIII в. в Умбрии на

площадях стали проводиться лауды (итал. – *lauda*), религиозные песнопения на сюжеты евангельских тем, ставших в последующие два века основой для священных представлений (*sacre rappresentazioni*) – жанра, близкого к мистерии [1]. Здесь музыка была тесно связана с драматическим действием. Таким образом, опера, возникнув в конце XVI века, как вид театрального представления в сопровождении музыки, уходит корнями глубоко в века итальянского народного творчества.

Возникновение оперного жанра связано с попытками возрождения древнегреческой драмы, как синтеза двух древнейших видов искусства – театра и музыки. Именно поэтому первые оперные сочинения назывались музыкальными драмами. В конце XVI в. во Флоренции, родине оперы, в творчестве стали господствовать гуманистические идеалы

итальянского Возрождения, ставшие платформой для создания нового вида театрально-музыкального жанра. В дальнейшем, на протяжении XVII столетия, на ранних стадиях развития оперы, наблюдается ее становление вначале как музыкального театра, которое начиналось с отхода от громоздкой полифонии к более жизненным вокальным исполнениям, основанным на выделении верхнего напевного голоса.

На рубеже XVI-XVII вв. опера подвергалась изменениям, все более совершенствуясь и переходя от театрализованной мистерии к своему классическому образцу, существующему до сегодняшних дней практически в неизменном виде с XVIII века. Первые произведения в этом жанре композиторами, их сочинявшими, назывались «*dramma per musica*» (итал. – драма на музыке, музыкальная драма) [1], представляя собой своеобразную форму музыкального театра по типу древнегреческой трагедии. Новый жанр возник в противовес популярной в то время полифонии. Театральные постановки и музыкальное сопровождение представляли собой одноголосные мелодичные декламации драматических произведений с целью усилить восприятие их поэтической экспрессии и чувственности.

Само название жанра – **опера** – возникло около 1605 года и быстро вытеснило предшествующие названия этого жанра: «драма через музыку», «трагедия через музыку», «мелодрама», «трагикомедия» и другие. «... Опера – искусство, которое рождено взаимовлюбленностью музыки и театра, – пишет один из выдающихся оперных режиссеров нашего времени Б.А. Покровский. – Она похожа и на театр, выраженный музыкой» [2].

История рождения оперы – это, главным образом, история возрождения драматического музыкального театра. Так, вдохновленные идеей возрождения античного театра, который являл собой единение поэзии, музыки и театра, талантливые флорентийские поэты, актеры, ученые и музыканты, объединившись в кружок, который стал известен как «Флорентийская камерата», искали способы возрождения античного театра,

восстановления драм крупнейших трагиков Древней Греции – Эсхила, Еврипида, Софокла. Ввиду того, что образцов музыки для постановки произведений древнегреческих драматургов не сохранилось, члены камераты стали сочинять собственную музыку, соответствующую по их представлениям духу возрождаемых драматических спектаклей. Творческие поиски по воссозданию театрального античного искусства подвели флорентийских энтузиастов к созданию синтетического искусства, призванного к правдивому отражению человеческих переживаний.

В результате переложения небольших драматических отрывков на музыку на свет появилась монодия, гомофонно-гармонического стиля, при котором основным носителем музыкального образа является мелодия, развивающаяся в одном голосе и сопровождаемая гармоническим (аккордовым) аккомпанементом. Одним из создателей монодии выступил Винченцо Галилей, тонкий знаток древнегреческой культуры, композитор, лютист и математик, отец гениального астронома Галилео Галилея. По словам Б.Асафьева, речитативные пасторали флорентинцев были «своего рода пропилеями» к опере [3].

Ранние блископерные произведения, как театрально-музыкальные драмы, своим главенствующим предметом избрали «событие человека с человеком в очень напряженных, сложных, противоречивых ситуациях» [4, С.4.], хотя предмет музыки, согласно основным аксиомам науки о театре – «это лишь внутренний мир человека и только те связи, которые рождаются в этом мире» [5, С.18].

Итак, первая половина XVII в. становится для оперы этапом ее раннего формирования как специфического жанра, который приобретал новое направление в своем развитии: выйдя за пределы узкого круга флорентийских поэтов и музыкантов, она соприкоснулась с широкой аудиторией в Мантуе, в Риме, затем в Венеции, где в 30-х гг. XVII в. был *открыт первый в мире постоянный оперный театр*. Камерные спектакли флорентинцев сменились пышными театральными постановка-

ми; в то же время музыка стала брать перевес над текстом – декламационный стиль постепенно вытеснялся кантиленой.

Крупнейший советский музыковед Б.В.Асафьев, анализируя исторический процесс развития оперы, писал об этом так: «Великое движение Ренессанса, создавшее искусство «нового человека», провозгласившее право свободного выявления душевности, эмоции вне ярма аскетизма, вызвало к жизни и новое пение, в котором вокализируемый, распеваемый звук стал выражением эмоционального богатства человеческого сердца в безграничных его проявлениях. Этот глубочайший в истории музыки переворот, изменивший качество интонации, т.е. выявления человеческим голосом и говором внутреннего содержания, душевности, эмоциональной настроенности, только и мог вызвать к жизни оперное искусство» [6, С.63].

В спектаклях последующих итальянских композиторов драматическое содержание постепенно отходило на второй план; при этом в оперной музыке все больше и больше возрастала роль виртуозного пения. К первым оперным композициям музыкальные исследователи относят «*Дафну*» композитора Якопо Пери и поэта Оттавио Ринуччини, которая была поставлена где-то в 1597-98 гг., а так же две «*Эвридики*» – музыку одной из них написал Якопо Пери, а другой – Джулио Каччини, автор текста – поэт Оттавио Ринуччини. Они стали самыми ранними произведениями, написанными в оперной манере в 1600 году «*Эвридика*» Я.Пери была показана 6 октября 1600 г. во флорентийском дворце Питти.

Так как авторы оперы ставили перед собой задачу выразительности декламации, вокальные партии в ней выдержаны в мелодико-речитативной гармонии, содержа слабо развитые элементы колоратуры. Таким образом, эти постановки не вполне походили на классические оперы, в привычном понимании этого жанра.

В авторском предисловии к опере «*Эвридика*» Якопо Пери писал: «Древние, которые, по мнению многих, исполняли на музыкальные целые трагедии в театре, применяли такой

род музыки, который превосходил обычную речь, но значительно отступал от песенной мелодии и занимал, таким образом, среднее место между той и другой. Поэтому я бросил все другие способы пения, применявшиеся до сих пор; я старался изо всех сил подражать тому, что было в этих античных произведениях; я думал, что такой античный род пения мог частью ускоряться и взять среднее движение между медленным пением и быстрой речью» [7].

И все же полноценная композиция в оперном стиле под названием «*Сказание об Орфее*» (*La Favola d'Orfeo*) на текст Алессандро Стриджо-младшего была написана позже одним из крупнейших итальянских композиторов эпохи позднего Ренессанса и раннего барокко – *Клаудио Монтеверди*. Ее постановка прошла в городе Мантуя в феврале 1607 года, и в основу произведения лег древнегреческий миф о певце Орфее. Это театрализованное музыкальное действие представляло собой высокохудожественный микс ренессансной интермедии с монодической оперой, стиль которой был разработан группой музыкантов во Флорентийской камерате. Надо сказать, что музыка в «*Сказании об Орфее*» была лишь фоном, так же как и во всех первых образцах раннего этапа развития оперного жанра. Термином «опера» (итал. – *труд, произведение*) подобные сочинения композиторов стали называть намного позже их появления – во всеобщее употребление оно вошло в XVIII – начале XIX вв. В первый же свой раз в современном значении термин «опера» был применен в 1639 году. И надо отметить, что довольно продолжительное время оперные композиции относились больше к театральному жанру, чем к музыкальным произведениям. То есть на своем раннем этапе опера развивалась как сценическое действие, роли в котором не проговаривались, а пропевались. Тем самым обозначение жанра как «*dramma per musica*» верным образом характеризует наиболее ранние оперные произведения.

Как было уже сказано выше, начало подлинной оперной музыке положили оперы Монтеверди «*Орфей*» и «*Ариадна*», постро-

енные как новаторские начинания на стыке театра и музыки, где фантазмагория роскоши декораций, в сочетании с музыкой и сольными партиями вокалистов, превращала их в глубокие психологически-драматические представления.

На ранних этапах образы героев в оперных произведениях, их переживания и чувства, драматическая развязка воплощались как ряд сменяющих друг друга музыкально-сценических эпизодов, и этим самым они больше походили на драматические театральные постановки в музыкальном оформлении.

В современных произведениях первенство в опере принадлежит, конечно же, музыке, тонко и чутко передающей эмоции, характер и чувства героев. Однако, вначале своего зарождения, довольно продолжительное время автором оперы считался либреттист, а не композитор, которому оперные певцы могли диктовать свои требования, спорить с ним об исполнении ведущих партий. Подобная ситуация складывалась в отношениях между композиторами и либреттистами, где явное главенство принадлежало последним. Таким образом, опера причислялась больше к драматургическим произведениям, чем к музыкальным, весьма продолжительное время [8]. Даже уже в XVIII веке, к примеру, в российских комических операх имя композитора даже не обозначалось в афишах и программах.

А.М. Цукер пишет: «...сложившийся в музыковедении исследовательский аппарат при всей его сложности, изощренности, внутренней дифференцированности на отдельные самостоятельные отрасли (наука о гармонии, наука о контрапункте, наука о форме – подобного нет ни в каких других областях искусствознания) оказывается, независимо от индивидуальных исследовательских намерений, мало приспособленным к анализу <...> оперы как музыкально-сценического феномена. <...> Исследование музыкально-драматургических аспектов оперного произведения являются прерогативой музыковедения (сюда входит изучение оперных форм, рассмотрения оперы в контексте творчества композитора или истории жанра), а сцени-

ческий аспект анализа отдан на откуп музыкально-театральной критике» [9, С.3].

Развитие симфонизма в XVIII-XIX вв. расширило и обогатило возможности истолкования музыкой драматического действия в опере, раскрытия его содержания, не всегда полностью выявленного в поющемся тексте и поступках действующих лиц. Оркестровое развитие служит одним из существенных факторов создания цельной, законченной оперной формы. Существует понятие оперного симфонизма, использующего многие из приемов тематического развития и формообразования, сложившихся в «чистой» инструментальной музыке [10]. Но эти приемы получают в опере более гибкое и свободное применение, подчиняясь условиям и требованиям театрального действия.

Членов Флорентийской камераты можно назвать «*бунтарями*» своего времени. Ведь в эпоху, когда моду на музыку диктует церковь, они обратились к языческим мифам и легендам Греции, отрекшись от принятых в обществе эстетических норм, и создали что-то новое. Однако еще раньше их необычные решения привнес драматический театр. Экспериментируя и ориентируясь по зрительской реакции, этот жанр вырабатывал собственный стиль. Представители драматического театра использовали в своих постановках музыку и танцы. Новый вид искусства пользовался огромной популярностью. Именно влияние драматического театра помогло «драме через музыку» выйти на новый уровень выразительности. Оперное искусство продолжало развиваться и набирать популярность. Однако по-настоящему этот музыкальный жанр расцвел в Венеции, когда в 1637 году Бенедетто Феррари и Франческо Манелли открыли первый публичный оперный театр «Сан-Кассиано» [11]. Благодаря этому событию, музыкальные произведения данного вида перестали быть увеселением для придворных и вышли на коммерческий уровень.

В связи с этим опера стала зависеть от вкусов широкой публики, которая отличалась от просвещенных знатоков Флоренции или аристократических посетителей дворцо-

вых театров как «небо и земля». Здесь никто не думал о возрождении античной трагедии. Опера должна была увлекать, не утомлять излишней серьезностью, быть жизненной и понятной простым венецианцам. С этой целью стали впервые печатать в специальных маленьких книжечках краткое содержание опер (такие книжечки назывались либретто – в переводе «книжечка») [12]. Оперные сюжеты насытились захватывающими приключениями (внезапными нападениями, землетрясениями, дуэлями, погонями). Они по-прежнему опирались на античные мифы или же на исторические события, однако и то, и другое толковалось очень свободно и зачастую осовременивалось. Например, в опере Монтеверди «Возвращение Улисса» легендарный Одиссей, отправляясь в плавание, подвергался таможенному досмотру, как все венецианские купцы [13]. В венеци-

анскую оперу гораздо шире, чем в римскую, вводились комедийные эпизоды из жизни простонародья (слуг, ремесленников, торговцев), а вместе с ними – и интонации итальянских народных песен. Таким образом, в венецианской опере усилилась связь с народным искусством.

«Опера, по мысли ее основателей, воскрешала античную трагедию. То был, следовательно, в такой же мере литературный, как и музыкальный жанр искусства; и действительно, даже когда все позабыли о драматических принципах ранних флорентийских мастеров, даже после того, как музыка с выгодой для себя порвала узы, связывавшие ее с поэзией, – опера продолжала оказывать влияние, все еще недостаточно нами изученное, на весь дух театра, особенно же с конца XVII века» [14, С.8].

Список использованной литературы

- [1] Материалы и документы по истории музыки. т.2. под ред. М.В. Иванова-Борецкого. – М., 1934.
- [2] Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 года. – М.-Л., 1940.
- [3] Конен, В. Театр и симфония. – М., 1975.
- [4] Kretschmar, N. Geschichte der Oper (рус. пер. Кречмар Г. История оперы. – Л., 1925). – Lpz., 1919
- [5] Abert H., Die Opera seria. в его кн.: W. A. Mozart. Neubearbeitete und erweiterte Ausgabe von Otto Jahns Mozart, Bd 1. – Lpz., 1955.
- [6] Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс; Библиография и нотография //Избранные работы о советской музыке. Т.5: /Б.В. Асафьев; ред. и примеч. Д.Б. Кабалевский, С.Я. Левит. – М.: АН СССР, 1957. – 388 с. [10] л.фот., портр.
- [7] Асафьев, Б. В., Избр. труды, т.V. – М., 1957.
- [8] Костелянец, Б. Драма и действие. – М.: Совпадение, 2007. – 501 с.
- [9] Цукер, А.М. Рефлексии оперного театра и современное опероведение //Оперный театр вчера, сегодня, завтра. – Ростов-на-Дону, 2010.
- [10] Барбой Ю. Структура действия и современный спектакль. – Л., 1988. – 201 с.
- [11] Зильберквит М.А. Мир музыки: Очерк. – М., 1988.
- [12] История музыкальной культуры. т.1. – М., 1968.
- [13] Кремлев, Ю.А. О месте музыки среди искусств. – М., 1966.
- [14] Роллан, Ромэн. Собрание сочинений. т.XVI /Перевод Ю.Л. Римской-Корсаковой под редакцией Б.А. Кржевского.– Л.: Художественная литература, 1935.

References

- [1] Materialy i dokumenty po istorii muzyki. t.2. pod red. M.V. Ivanova-Boreckogo. – М., 1934.
- [2] Livanova T. Istoriya zapadnoevropejskoj muzyki do 1789 goda. – М.-L., 1940.
- [3] Konen, V. Teatr i simfoniya. – М., 1975.
- [4] Kretschmar, N. Geschichte der Oper (rus. per. Krechmar G. Istoriya opery. – Л., 1925). – Lpz., 1919
- [5] Abert H., Die Opera seria. v ego kn.: W. A. Mozart. Neubearbeitete und erweiterte Ausgabe von Otto Jahns Mozart, Bd 1. – Lpz., 1955.

- [6] Asaf'ev B.V. Muzykal'naya forma kak process; Bibliografiya i notografiya //Izbrannye raboty o sovetskoj muzyke. T.5: /B.V. Asaf'ev; red. i primech. D.B. Kabalevskij, S.YA. Levit. – М.: AN SSSR, 1957. – 388 s. [10] l.fot., portr.
- [7] Asaf'ev, B. V., Izbr. trudy, t.V. – М., 1957.
- [8] Kostelyanec, B. Drama i dejstvie. – М.: Sovpadenie, 2007. – 501 s.
- [9] Cuker, A.M. Refleksii opernogo teatra i sovremennoe operovedenie //Opernyj teatr vchera, segodnya, zavtra. – Rostov-na-Donu, 2010.
- [10] Barboj YU. Struktura dejstviya i sovremennyj spektakl'. – L., 1988. – 201 s.
- [11] Zil'berkvit M.A. Mir muzyki: Oчерk. – М., 1988.
- [12] Istoriya muzykal'noj kul'tury. t.1. – М., 1968.
- [13] Kremlev, YU.A. O meste muzyki sredi iskusstv. – М., 1966.
- [14] Rollan, Romen. Sobranie sochinenij. t.XVI /Perevod YU.L. Rimskoj-Korsakovoj pod redakciej B.A. Krzhevskogo.– L.: Hudozhestvennaya literatura, 1935.

Музыкалық театрдың алғашқы даму кезеңіндегі опера эволюциясы

Жумагазин Ж.Р.

*Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Опера музыка, поэзия және пластика үйлесімің немесе актер-орындаушы өнерің театрдың бір түрі ретінде білдіреді. Музыкатуанда операның музыка өнердің жанры ретінде зерттеледі, ал театр аспектісінде ол театрдың ерекше түрі ретінде ұсынылады. Бұл мақалада автор операның пайда болуының бастапқы кезеңдерін зерттей келе, оның драмалық жағын, басында музыкалық болса да, театр ретінде қалыптасуын ашады. Осы мақсатта мақалада XVI-XVII ғасырлар аяғындағы операның пайда болу құбылысы және тарихи ретроспективада оның даму шарттары қарастырылады.

Вокалды сыныпта студенттерді ұлы композиторлардың шығармаларымен, музыкалық өнер жанрларымен, театрлық қойылымдармен және актерлермен таныстыру қажет. Сонымен бірге вокал, пластика, би, актерлік шеберлік – мұның бәрі болашақ маманға жоғары кәсіби деңгейде қатысуы керек.

Түйін сөздер: театртану, музыкалық драма, опера, драма, музыкалық театр, Қайта өрлеу, полифония, моно-диялар.

Evolution of opera at early stages of development as a musical theater

Zhumagazin Zh.R.

*T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The opera originated in Italy. Researchers, right up to the exact date, say the time, when the first piece of music, called the opera today, was written. Nevertheless, the opera form has its own history, despite the fact that it was still a new art form at that time. The roots of this musical style go back to the musical everyday life of ancient Italian village entertainments, so-called «May» games, accompanied by songs and dramatic performances. Around the middle of the 13th century, in Umbria on the squares, people began to hold lauds, religious chants on the plots of gospel themes, which became in the next two centuries the basis for sacred performances (sacre rappresentazioni), a genre close to the mystery. In it, the music was also closely associated with the dramatic action. Thus, the opera, having arisen at the end of the 16th century as a kind of theatrical performance, accompanied by music, has its roots deep into the centuries of the Italian folk art.

So, in the vocal class, it is necessary to acquaint students with the works of great composers, genres of musical art, theatrical productions and acting. At the same time, vocals, plastic, dance, acting – all this should be present in the future specialist at the highest professional level.

Key words: theater studies, drama in music, opera, drama, musical theater, Renaissance, polyphony, monodies.

Поступила в редакцию 04.11.2019

МРНТИ 18.07.73

К.М. БЕРКУТБАЕВА¹, А.А. МОМБЕК¹

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

СИНТЕЗ ИСКУССТВ: ТЕАТРАЛЬНЫЙ ЗАНАВЕС КАК ЭСТЕТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

Аннотация

В подготовке специалиста творческого вуза большое значение имеет знание особенностей театрального искусства. Предмет исследования данной статьи – театральный занавес, аспекты его применения в различных исторических эпохах развития театра как культурного феномена. Предпринятая автором систематизация информации о театральном занавесе как неотъемлемом элементе любой театральной постановки зиждется на глубоком понимании его роли не только как технического средства, но и как пространственной композиции театрального спектакля и зрительного зала в целом. Упомянутые особенности могут иметь содержательный, географический, исторический, политический и функциональный характер.

Безусловно, что театральный занавес как объект исследования представляет собой один из интереснейших феноменов такой научной области как искусствоведение. С ее точки зрения театральный занавес прошел долгий путь развития в поисках лучшей сценической и художественной выразительности, тем самым являя собой специфическую знаковую систему. Исследование феномена театрального занавеса на примерах площадок международного уровня позволяет по-новому взглянуть на генезис и современное состояние вопросов художественного оформления постановок казахстанских театров.

Ключевые слова: театральное представление, сценическое оформление, декорации, занавес, механизм занавеса, элемент актерской игры.

Театральное искусство настолько многогранно, что в разные эпохи существовали разные виды представлений. История показывает, что театр может существовать и даже развиваться без света рампы, бутафории или даже четких диалогов артистов. Аскетичные и своеобразные действия в восточноазиатских странах, а также в ранних западноевропейских театрах – тому подтверждение.

Но, как невозможно представить актера без зрителя, так и сцена современного театра будет смотреться сиротливо без занавеса и музыкального сопровождения. Эти неотъемлемые элементы театральных спектаклей

долгие столетия эволюционировал в такт самому искусству лицедейства.

Вместе с тем, занавес как важная часть хранит свою историю, делится на разновидности и оказывает огромное влияние на всякого, кто попадает на представление. Театральный занавес, как эстетическая категория, косвенно рассматривается в трудах аналитиков современного мирового театра, так внимание ему уделяется у немецкого исследователя Ханса-Тис Леманна [1, С.25], своим мнением об эволюции театральных декоративных элементов, включая отношение к занавесу, делится Керстин Шмидт, говоря о постмодернизме в американской драме [2, С.33].

В работе приводятся и анализируются сведения об эволюции занавеса, а также существующих типов музыкального сопровождения спектаклей. Выводы, приведенные в настоящей работе, могут послужить полезными практическими рекомендациями для отечественных театров, которые на данный момент находятся на этапе трансформации, особенно в сравнении с мировыми подмостками. В этом контексте, безусловно, правы отечественные ученые, которые отмечают: мы наблюдаем в казахстанской художественной культуре и системе культурных ценностей последних двух десятилетий уродливые «перекося». К счастью, это не норма, но нет смысла скрывать очевидное. Не критикуя кого-то конкретно, авторы, однако, считают художественное творчество наиболее тонкой и чувствительной областью человеческого духа [3, С.109].

Данный факт полностью относится и к театральному искусству, включая его художественное и музыкальное сопровождение. Анализ, мировых театров в анализируемом контексте позволит обозначить пути дальнейшего развития театрального искусства в Республике Казахстан.

В целом, прав исследователь А.К. Ешмуратова, которая пишет: современный театр имеет тенденцию расширять и смешивать различные выразительные средства, стирать границы между различными видами искусства [4, С.34]. В обозначенном фокусе исследователям современных казахстанских театров есть что исследовать. Поэтому при подготовке специалиста творческого вуза большое значение имеет знание особенностей театрального искусства, которые они получают на лекционных и практических занятиях.

Исторические аспекты эволюции театрального занавеса. Впервые занавес стали применять для театральных представлений Древнего Рима [5, С.45]. Такой тип занавесом считается самым простым, он не раздвигался и не поднимался. Непосредственно началом эволюции занавеса стали XVI-XVII вв. Занавес стал представлять собой особую оградительную черту, которая, *во-первых,*

отделяла зону действия от зрителей, что создает условия, комфортные для лицезрения; *во-вторых,* придало некую атмосферу загадочности и поддерживает иллюзию «священной магии театра». Ведь, теперь стало возможным скрыть участие обслуживающих работников – машинистов, реквизиторов, декораторов и всех тех, кто за закрытыми шторами проводит активную работу до и после представления.

Передний занавес впервые применили в придворном театре Италии на заре XVI. Уже много позднее – почти два века спустя, когда общественные здания театров стали оборудовать колосниками, появился механизм, который позволил сделать занавесы подъемными.

Важно отметить, что сами полотна того периода не были однотонными – они представляли собой самостоятельные элементы искусства: их расписывали такие выдающиеся художники, как М.А. Врубель, Л.С.Бакст, А.Я. Головин [6, С.361]. В этот период на многометровых отрезках специальной ткани изображались пейзажи, мотивы из мифологических произведений или сюжеты-аллегии. Именно в таком качестве – разделитель зрительного зала от сцены, в основном и применяется театральный занавес, ставший обязательной частью оформления сцены-коробки (сцена закрытого типа) [7, С.36]. Традиционно в этом виде данный элемент декорации и продолжает свое существование вплоть до нынешних дней.

Классификация театральных занавесов. Сегодня различают 14 основных видов театрального занавеса [8, С.56], которые условно можно поделить на три основных типа: вертикальные, горизонтальные и в качестве самостоятельной части постановки. Каждая из них имеет свои особенности.

Вертикальные. Наиболее распространенная практика, когда занавесы открываются и закрываются по принципу «вверх-вниз». Механизм действия каждого из них более детально описывается ниже.

1) *Подъемно-опускной занавес.* Данный вид также называют «немецким» или используют термин «занавес-гильотина». Это

единое цельное полотно, которое крепится к несущей балке сверху. Подъем и спуск всей конструкции осуществляется одновременно, что делает недопустимым применение подъемно-опускного занавеса в помещениях с низким потолком. Данный тип занавеса предполагает наличие пространства сверху – непосредственно над сценой, куда и собирается ткань, спрятанная от зрителя на период постановки. Чаще всего используется в музыкальных театрах.

2) *Занавес Полишинель*. Непосвященный зритель не отличит данный тип занавеса от предыдущего. Отличие заключается в механизме работы. Цельное полотно поднимается от пола вверх, только открытие производится при помощи специального барабана, наматывающего канаты вокруг своей оси. Устройство расположено в нижней части – за сценой, тогда как концы канатов пронизывают занавес с обратной от зрителя стороны, по вертикали от основания. По мере накрутки канатов полотно поднимается к верхней арке просцениума. Данный вид не требует наличия дополнительного пространства сверху.

3) *Австрийский занавес*. Из-за крупных складок получил второе название Rideau bouillonné (Занавес буйонне), поскольку на французском языке такая драпировка обозначается выражением «gros plis qu'on appelle des bouillons», что дословно можно перевести как «большие складки». Тросы крепятся по нижнему краю в нескольких местах и могут подниматься одновременно – то есть параллельно полу, либо каждый по отдельности, повторяя некий изгиб или образуя дугу, напоминая закругленный свод.

4) *Венецианский занавес*. В отличие от австрийского занавеса, имеет вертикальные складки, но тоже открывается и закрывается по вертикали. По эстетическим и функциональным причинам такой тип занавеса редко поднимают единой прямой линией – параллельно сцене. Более распространенная практика, когда венецианский занавес поднимается в нескольких местах на разную высоту. Это позволяет варьировать кривую нижнего контура.

5) *Римский занавес*. Подобно остальным, полотно движется вертикально, при этом не имеет складок – по крайней мере, в закрытом виде. Цельное полотно собирается в складки по мере поднятия занавеса.

6) *Складной занавес*. Еще один тип занавеса, удобный в камерных условиях при недостаточном пространстве над коробкой. Система позволяет складывать полотно вдвое, втрое и так далее, в зависимости от масштаба сцены. Специальный подъемный механизм поднимает нижнюю половину занавеса, скрывая ее за верхней – вышестоящей частью.

7) *Занавес Кабуки*. Принцип работы данной разновидности занавеса, можно характеризовать, как летящий или падающий. Механизм представляет собой вращающуюся трубу со штырями, на которые и крепятся петли занавеса. Труба вращается вокруг своей оси, наклоняя штыри вниз, что позволяет полотну соскальзывать и легко падать вниз. Подобного рода занавесы принято изготавливать из шелка и прочих почти невесомых тканей, что придает зрелищу иллюзию «воздушности» и изящество. Занавес падает, будто обнажая сцену.

Горизонтальные. Именно подобного рода занавесы и привлекли внимание главного дирижера театра «Ла Скала» Артуро Тосканини на стыке XIX – XX веков. Прежде публика сначала видела ноги актеров, а лишь после – головы, что Тосканини считал недопустимо категорически.

8) *Антрактно-раздвижной или «греческий» занавес*. Данный тип можно называть промежуточным между первой и второй категорией занавесов, поскольку визуально для зрителя «крылья» расходятся в противоположных направлениях, и кажется, что стороны раздвигаются горизонтально. Действительно, это уже не цельное полотно, а две половины. Однако крепления расположены именно в верхней части сцены и зафиксированы они у основания полотна в середине. Нити понимаются вверх, в результате чего происходит раздвижение от центра к краям синхронно.

Для более точного описания данного типа

следует отметить, что существуют и цельные «греческие» занавесы – то есть состоящие лишь из одного крыла, которое открывается вбок. То есть движение в любом случае для зрителя визуализировано, как горизонтальное. Занавес в театре не поднимается вверх, а открывался в стороны.

9) *Итальянский занавес*. Полотно, состоящее из двух крыльев, открывается от центра синхронно в разные стороны путем раздвижения. Данный тип также называют «императорским» или «сваг-занавесом», поскольку слегка приподнятый угол от центра придает величие постановке в целом.

10) *Занавес «Вагнера»*. Схожий с предыдущим типом занавес, регулируемый под сценой. В конструкции такого типа, занавес состоит из двух половин, закрепленных наверху с наложением. Оба крыла занавеса открываются при помощи механизма, который тянет нижние внутренние углы к краям сцены.

11) *Занавес Брехта*. Средняя высота варьируется в пределах 2,5 – 4 метра. Состоит из двух половин, не полностью закрывающих сцену. В центре или в иной части подмостков остается открытое пространство, доступное зрительскому глазу. Полотно ровное, без плиссировки. Два троса, как правило, натягиваются вручную и, подобно слайду, целиком сдвигаются по необходимости. Данный тип занавеса набирает популярность уже в наше время, причем именно в последние годы, несмотря на то, что свои нововведения драматург и режиссёр Бертольт Брехт начал вводить еще в 20-х годах XX века.

12) *Распашной занавес*. В данном типе занавеса подвижными являются только углы крыльев в центре сцены. Само полотно крепится к специальному штанкету в верхней части коробки. Представление начинается с синхронного и своеобразного открытия ширмы: в разные стороны от центра – но лишь центральная часть движется.

Самостоятельная часть постановки. Порой у привычного занавеса могут быть иные функции, которые требуют уникально-го подхода и полного обоснования.

13) *Проходной занавес*. Данный тип кулис несет несколько иную функцию – отличную от всех предыдущих. Здесь существует возможность для исполнителей ролей проходить сквозь занавес, не в зависимости от составной структуры занавеса. Удивительно, как тканевое полотно в данном случае заменяется различными вариациями: это может быть нитяной занавес; похожие на вертикальные жалюзи, полосы ткани; и даже световой занавес.

Наряду с указанными 13 типами, в категорию 3 стоило бы добавить еще один – 14-й тип, относящийся к наиболее древним видам занавесов.

14) *Занавес-персонаж*. Не олицетворенные герои, имеющие мощную силу и символизирующие зло, были обличены в форму занавеса, который противостоял главным героям. Поразительно, но занавес мог «играть» свою роль в театральной постановке тому пример традиционное древнеиндийское представление Катхакали, где боже-ство Равана учиняло препятствия для актера именно в образе тканевого полотна. Именно с ним боролся главный герой представления. Этот прием использовался и в современном театре.

Ярким примером тому служит постановка Гамлета в исполнении Владимира Высоцкого в Театре на Таганке. Уникальный вязанный занавес Давида Боровского стал собирательным образом вечности и тлена, распада и времени. Огромное полотно площадью 10x12 метров – данный занавес стал театральной легендой. Супруга художника Д. Боровского – Марина начала его вязать из грубых нитей, после чего к процессу подключилась вся труппа. В результате получилась бесподобная занавесь, напоминающая мрачную паутину [9].

В казахстанских театрах преимущественно используются первые два типа занавесов: вертикальные и горизонтальные – исключительно с целью ограждения зоны подмостков от аудитории. Главной задачей занавеса в отечественных театрах остается сокрытие от глаз зрителя технической стороны подготовки к представлению. К сожалению, тре-

тый тип – как самостоятельная часть постановки, театральный занавес практически не применяется.

В этой связи более обширное использование возможностей занавеса в постановках могло бы позитивно повлиять на зрелищность и привнести в подачу представлений новое видение, тем самым вызвав интерес у зрителя. Подобная практика сегодня активно применяется в наиболее прогрессивных театрах, собирающих полные залы, как у себя дома, так и в ходе гастрольных туров. Успешные примеры гибкого подхода к стилистическому оформлению сцены приводятся в исследовательских работах Акселя Шмитта, – пишет Э.Фишер-Лихте [10, С.89].

Именно жанр перформанса в современном искусстве сегодня становится наиболее привлекательным, в силу возможности воздействия не только движений тела, но и вести активную работу с пространством, светом и звуком [11, С.38], что в совокупности можно использовать в качестве практического мануала для казахстанских театров.

В этом плане казахстанские театры находятся лишь в начале длинного пути усвоения новых технологий взаимодействия с публикой, где театральные занавесы тоже в комплексе с декорацией являются своеобразным способом «коммуникации».

Поэтому все чаще ученые [12; 13; 14 и другие] озвучивают идеи о необходимости комплексного изучения театра во всех его составляющих и, что пришло время отказываться от «искусствоцентрической» модели театра, а сосредоточиться на мысли о театре

как «комплексе комплексов, он в нескольких отношениях еще и системный комплекс» [14, С.176].

Резюмируя вышеизложенное, следует отметить, что практически все приведенные примеры во всех трех типах классификации были использованы в театральных постановках за пределами Казахстана, что свидетельствует о слабом развитии такого направления в искусстве, как декоративное оформление театральных постановок в нашей республике. Недостаточно широкое применение всех функциональных возможностей театральных занавесов приводит к слабой реализации потенциала постановок, и как следствие, потере интереса зрительской аудитории, избалованной в наше время различного рода способами проведения досуга.

В этой связи, сведения, собранные и систематизированные авторами, вносят ясность в существующие стилистические тенденции в визуальном оформлении отечественных спектаклей, а также позволят режиссерам, художникам, декораторам и иным лицам, причастным к созданию лицедейских представлений, более широко применять функционал, описанный в данной статье, не ограничиваясь лишь традиционным использованием занавеса, в качестве ширмы – разделителя сцены от зала. Глубокое понимание значения использования занавесов может привести к более широкому применению данного элемента, как одного из катализаторов развития театрального искусства Независимого Казахстана.

Список использованной литературы

- [1]. Леманн Х-Т. Postdramatisches Theater. Verlag Der Autoren. Neuauflage, unveränderter Nachdruck. Edition, 2005. – 188 с.
- [2]. Шмидт К. Постмодернизм в американской драме. Postmodernism in American Drama. Rodopi. – Амстердам, 2005. – 79 с.
- [3]. Кулсариева А.Т., Султанова М.Э. Культурная память и механизмы преодоления культурных травм (на материалах казахского визуального искусства) // Педагогика и психология. – 2019. – №3 (40). – С. 108-115.
- [4]. Ешмуратова А.К. Театр как искусство // Научный форум: филология, искусствоведение и культурология. Сборник статей по материалам III Международной заочной научно-практической конференции. – Москва, 2017. – С.35-48.
- [5]. Смирнова Л.Н., Гальперина Г.А., Дятлева Г.В. Популярная история театра. – М.: ЛитРес, 2018. – 228 с.

- [6]. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. Вып. III: Страны Западной Европы XIX века; Россия XIX века. – М.: Искусство, 1993. – 361 с.
- [7]. Базанов В. В. Технология сцены. – М.: Импульс-свет, 2005. – 408 с.
- [8]. Карп В.В. Основы режиссуры, 2-е изд. – М., 2003. – 456 с.
- [9]. Живой занавес Таганки: 6 полоса /Газета «Гудок» Выпуск №67 (25502) 18.04.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. https://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1138200](http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1138200). (дата обращения 18.11.2019).
- [10]. Фишер-Лихте Э. Эстетика перформативности /Пер. с нем. Н. Кандинской, под общ. ред. Д.В. Трубочкина, вступ. статья В. Колязина. – М.: Канон+, – 376 с.
- [11]. Шмитт А. (Axel Schmitt). Перформативный поворот театрального дискурса. Die performative Wende des theaterwissenschaftlichen Diskurses. Frühere Ausgaben. Выпуск 02-2006, Kultur und Theaterwissenschaft, 2006. – 168 с.
- [12]. Макарова Е.Е. Типологические особенности формирования архитектуры экспериментальных театральных центров //Современные наукоемкие технологии. – 2018. – № 7. – С. 65-71.
- [13]. Шматова Г.А. Общедоступное пространство: место зрителя в современной театральной коммуникации //ШАГИ/STEPS: Журнал Школы актуальных гуманитарных исследований. Т.3. – 2017. –№3. – С.97-108.
- [14]. Барбой Ю.М. Театр как комплекс и пути его изучения //Ярославский педагогический вестник. – 2018. – №1. – С.172-176.

References

- [1]. Lemann H-T. Postdramatisches Theater. Verlag Der Autoren. Neuauflage, unveränderter Nachdruck. Edition, 2005. – 188 s.
- [2]. SHmidt K. Postmodernizm v amerikanskoj drame. Postmodernism in American Drama. Rodopi. – Amsterdam, 2005. – 79 s.
- [3]. Kulsarievа А.Т., Sultanova М.Е. Kul'turnaya pamyat' i mekhanizmy preodoleniya kul'turnyh travm (na materialah kazahskogo vizual'nogo iskusstva)//Pedagogika i psihologiya. – 2019. – № 3 (40). – S.108-115.
- [4]. Eshmuratova A.K. Teatr kak iskusstvo //Nauchnyj forum: filologiya, iskusstvovedenie i kul'turologiya. Sbornik statej po materialam III Mezhdunarodnoj zaochnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Moskva, 2017. – S.35-48.
- [5]. Smirnova L.N., Gal'perina G.A., Dyatleva G.V. Populyarnaya istoriya teatra. – М.: LitRes, 2018. – 228 s.
- [6]. Dmitrieva N.A. Kratkaya istoriya iskusstv. Vyp. III: Strany Zapadnoj Evropy XIX veka; Rossiya XIX veka. – М.: Iskusstvo, 1993. – 361 s.
- [7]. Bazanov V.V. Tekhnologiya sceny. – М.: Impul's-svet, 2005. – 408 s.
- [8]. Karp V.V. Osnovy rezhissury, 2-e izd. – М., 2003. – 456 s.
- [9]. Zhivoj zanaves Taganki. 6 polosa //Gazeta «Gudok» Vypusk №67 (25502) 18.04.2014 [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: [www. https://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1138200](http://www.gudok.ru/newspaper/?ID=1138200). (data obrashcheniya 18.11.2019).
- [10]. Fisher-Lihte E. Estetika performativnosti /Per. s nem. N. Kandinskoj, pod obshch. red. D.V. Trubochkina, vstup. stat'ya V. Kolyazina. – М.: Kanon+. – 376 s.
- [11]. Shmitt A. (Axel Schmitt). Performativnyj povorot teatral'nogo diskursa. Die performative Wende des theaterwissenschaftlichen Diskurses. Frühere Ausgaben. Vypusk 02-2006, Kultur und Theaterwissenschaft, 2006. – 168 s.
- [12]. Makarova E.E. Tipologicheskie osobennosti formirovaniya arhitektury eksperimental'nyh teatral'nyh centrov //Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2018. – №7. – S. 65-71.
- [13]. Shmatova G.A. Obshchedostupnoe prostranstvo: mesto zritelya v sovremennoj teatral'noj kommunikacii //SHAGI/STEPS: Zhurnal Shkoly aktual'nyh gumanitarnyh issledovanij. T. 3. – 2017. – № 3. – S.97-108.
- [14]. Barboj Yu.M. Teatr kak kompleks i puti ego izucheniya //Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik. – 2018. – №1. – S.172-176.

Өнер синтезі: театрлық шымылдық эстетикалық категория ретінде

Қ.М. Бүркімбаева¹, Ә.Ә.Момбек¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Шығармашылық жоғарғы оқу орнының маманын дайындауда театрлық өнерінің ерекшеліктерін білу өте маңызды. Бұл мақаланың тақырыбы – театр пердесі, оны мәдени құбылыс ретінде театр дамуының түрлі тарихи дәуірлерінде қолдану аспектілері. Автордың театр пердесі туралы ақпаратты кез-келген театр қойылымының ажырамас элементі ретінде жүйелеу оның техникалық құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар театр спектаклінің кеңістіктік құрамы мен тұтастай алғанда көрермен залының рөлін терең түсінуге негізделген. Аталған ерекшеліктер мағыналық, географиялық, тарихи, саяси және функционалды сипатқа ие болуы мүмкін.

Әрине, зерттеу объектісі ретінде театр пердесі – өнертану сынды ғылыми саладағы ең қызықты құбылыстардың бірі. Оның көзқарасы бойынша, театр пердесі жақсы сахнаны және көркемдік өрнекті іздеуде дамудың ұзақ жолын өтті, сол арқылы белгілі бір белгілер жүйесін ұсынды. Халықаралық деңгейдегі сахналар мысалында театр пердесі феноменін зерттеу қазақстандық театр қойылымдарының туындыларының генезисі мен қазіргі жағдайына жаңаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: театр қойылымы, сахналық дизайн, декорация, перде, перде механизмі, актерлік ойын элемент.

Synthesis of arts: theater curtain as an aesthetic category

K.M. Berkutbayeva¹, A.A.Mombek¹

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

In training a specialist of creativity higher education institutions, knowledge of special aspects of theatrical art is importance. The subject of this article is the theater curtain, aspects of its application in various historical eras of the development of the theater as a cultural phenomenon. The author's systematization of information about the theater curtain as an integral element of any theatrical production is based on a deep understanding of its role not only as a technical tool, but also as a spatial composition of the theater performance and the auditorium as a whole. The mentioned features may have a substantial, geographical, historical, political and functional character.

Certainly, the theater curtain as an object of research is one of the most interesting phenomena of such a scientific field as art criticism. From her point of view, the theater curtain has come a long way in development in search of better stage and artistic expression, thereby representing a specific sign system. The study of the phenomenon of the theater curtain on examples of venues at the international level allows to take a fresh look at the genesis and current state of issues of the artwork of the productions of Kazakhstan theaters.

Key words: theater performance, stage design, scenery, curtain, curtain mechanism, element of the acting.

Поступила в редакцию 19.11.2019.

МРНТИ 18.49.07

И.Р. АУХАДИЕВ¹, Д.К. ДОСБАТЫРОВ¹

*¹Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

СИНТЕТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ БАЛЕТА

Аннотация

В данной статье синтетичность рассматривается как сущностная характеристика балета, который объединяет танец, литературу, музыку и изобразительное искусство. Опираясь на достижения таких выдающихся теоретиков хореографии как Ж.Ж. Новерр, П.М. Карп, В.В. Ванслов, авторы структурируют статью хронологически и по заголовкам, чтобы изучить подробнее результаты взаимодействия танца с каждым из перечисленных видов искусств отдельно и по эпохам. Основным постулатом синтетического союза различных видов художественного творчества с танцем служит их соподчинение хореографии, ее особенностям и законам формообразования. Потому литература, музыка и изобразительное искусство проявляются в балетном спектакле в измененной форме: с одной стороны подстраиваясь под нужды хореографического произведения, с другой – привнося новое из своей среды.

Ключевые слова: танец; хореография; балет; синтез искусств; театр.

Танец считается одной из древнейших форм искусства, которая появилась на заре человечества. В далекие древние времена хореография была частью религиозных, культовых ритуалов. Зачаточные формы искусств той поры – музыку, пение, пляску – принято считать синкретическими, неделимыми, взаимосвязанными друг с другом. Они представляли как единое целое в старинных обрядах, подражательных повадкам животных танцах, военных плясках. Значительно позднее, с развитием танца как самостоятельного искусства, появился термин «хореография», который был введен в начале XVIII века французским танцовщиком и педагогом Раулем Фёйе (1660-1710). Тогда под словом «хореография» понимали «запись танца», сегодня же этот термин «определяется как искусство создания танца» [1, С.40]. В данной статье речь пойдет о музыкально-театральной форме танцевального искусства – балете (предмет исследования).

Методы и источники. Основными исследовательскими методами стали историзм, систематизация материалов по теме исследования, их сравнительно-сопоставительный анализ и научное обобщение. Взаимодополняющими в данной статье послужили

методы историзма и систематизации текста. Это позволило структурировать статью хронологически и по порядку, в соответствии с выделенными заголовками. Сравнительно-сопоставительный анализ и метод научного обобщения двух ключевых работ В.В. Ванслова и П.М. Карпа, ставших отправной точкой исследования, позволили выявить важные сходства научных взглядов ученых на синтетическую природу балета. В качестве других источников для данной статьи послужили публикации зарубежных исследователей последнего десятилетия, посвященные различным аспектам взаимодействия балета с другими искусствами.

Еще одним выдающимся французским деятелем хореографии XVIII столетия был балетмейстер Жан-Жорж Новерр (1727-1810), которого сегодня принято считать отцом современного балета. Он отделил балетные интермедии от оперы и развил их до самостоятельного вида театрального искусства. Тем не менее Новерр не оставлял без внимания музыку, актерское мастерство, художественное оформление и костюмы своих постановок. «Добившись взаимосвязи и взаимодействия всех слагающих балетного спектакля, талантливый балетмейстер

способен создать настоящее произведение искусства – на этой позиции строилась вся творческая деятельность Ж.Ж. Новерра. Он раздвинул привычные рамки балетного спектакля, обратившись к серьезному драматическому содержанию» [2, С.196].

Сегодня заветы Новерра, оставленные последующим поколениям хореографов, не теряют своей актуальности. Например, современный исследователь Аспасия Даниа, следуя принципам французского балетмейстера, также считает, что хореография «не может быть ограничена какой-то одной областью, поскольку она возникла из ряда дисциплин, включая изобразительное искусство, историю искусств, эстетику...» [3, С.4950]. Однако, более глубоко и детально теория «синтетичности балета» была разработана в XX веке советскими балетоведами Виктором Владимировичем Вансловым и Поэлем Мееровичем Карпом. По мнению первого, «балет – искусство синтетическое, объединяющее в себе несколько видов художественного творчества: хореографию, музыку, драматургию, изобразительное искусство. Центром этого объединения является хореография. Балет не механический конгломерат разных видов искусства, а их синтез, подчиненный хореографическому образу. Различные виды искусства существуют в балете не сами по себе, а в претворенном виде, в соподчинении и взаимодействии с хореографией» [4, С.8]. Как мы видим, Ванслов не просто дает определение балета, но исследует и выявляет закономерности синтеза искусств в хореографическом спектакле. Ученый также затрагивает иерархическое соотношение различных видов художественного творчества в балете, в котором, по его мнению, хореография главенствует. В этом вопросе П.М. Карп занимает идентичную с Вансловым позицию. Он также считает, что «четыре искусства, составляющие балет, играют в нем не одинаковую, хотя и всегда важную роль. Хореография — главное в балетном спектакле. Спектакль, лишенный хореографии, перестает быть балетом» [5, С.66].

На практике идея «синтетичности балета»

нашла свое яркое отражение в творчестве «Русских сезонов» – балетной антрепризы С.П. Дягилева (1872–1929). Деятельность этой труппы привела к единству музыки, живописи, и хореографии. Это случилось благодаря совместной работе композиторов (И. Стравинский, С. Прокофьев, К. Дебюсси, М. Равель и др.), художников (А. Бенуа, Л. Бакст, Н. Рерих, А. Головин, К. Коровин, П. Пикассо и др.), хореографов (М. Фокин, В. Нижинский, Л. Мясин, Дж. Баланчин и др.). Исследуя балет XX века, можно говорить, как о «тесном и глубоком взаимовлиянии разных искусств и хореографии, которое трудно представить в XIX веке, так и о новых формах и вариантах синтеза в балетном спектакле различных выразительных средств, открывающих новые возможности для балетмейстеров в настоящее время» [6, С.294].

Мы уже обозначили то, что балет нельзя воспринимать «как набор четко разделенных дисциплин, каждая из которых посвящена определению своей области компетенции» [7, С.3]. И принимая господство танца в синтетическом союзе искусств как парадигмальную концепцию балетоведческого исследования, далее нам следует внести ясность в процесс формирования хореографии. Ванслов уделяет этому особое внимание. Он считает, что «главный путь балетного искусства лежит через органический синтез сценарной и музыкальной драматургии, через их сплав в хореографическом действии» [4, С.25]. Таким образом, главный компонент балета – хореография – основывается на литературно-музыкальной драматургии. Это обязывает нас остановиться подробнее на взаимодействии танца (в частности театрального) с другими искусствами.

Литература. Балет во все времена был связан с литературой, которая давала сюжетную основу хореографических спектаклей. Например, придворные зрелища эпохи Возрождения и Барокко отличались модой на античную мифологию. Позднее, в эпоху Просвещения древнегреческие и древнеримские мифы начнут вытесняться сюжетами современных литературных про-

изведений. Появятся такие балеты как «Каменный гость», «Семирамида», «Любовь к трем апельсинам», «Дон Жуан» и другие. Романтизм XIX века принес с собой обращение балета к шедеврам художественной литературы и поэзии — это спектакли «Эсмеральда» по роману В. Гюго (1802–1885), «Корсар» по одноименной поэме Дж. Г. Байрона (1788–1824) и другие. К концу XIX столетия, появятся сказочные балеты Артура Сен-Леона (1821–1870) и Мариуса Петипа (1818–1910): «Конек-Горбунок», «Спящая красавица», «Щелкунчик» и т.п. И наконец, в XX веке шедевры художественной литературы и поэзии вызовут настолько небывалый интерес хореографов, что выделить и перечислить даже основные из произведений не представляется возможным в рамках данной статьи. В связи с этим современный исследователь Б.О. Сметанина говорит: «Обогащаясь художественными образами литературы своего времени, балетное искусство вынуждено было дотягиваться до той высокой планки, чтобы утвердиться как искусство, которому под силу поэтически, образно переосмысливать жизнь» [8, С.77]. Мы склонны не согласиться с ее тезисом. Скорее обращение балета к «большой» литературе было закономерным этапом развития хореографического искусства. Сегодня «танец все в большей степени способен превзойти свои «пределы» и быть не просто центром танцевального искусства» [9, С.296], а ядром синтетического сплава различных видов художественного творчества.

Музыка. Хореографическое произведение можно охарактеризовать как действие, «выраженное движением и музыкой» [10, С.722]. Потому еще одной приоритетной задачей в балетоведческом исследовании можно считать — «исследование партитуры и ее сопоставление с литературным текстом» [11, С.388]. Таким путем можно выявлять особенности формирования литературно-музыкальной драматургии балета.

В современном танцевальном искусстве «можно выделить следующие типичные черты: синтез различных стилей, методов» [12, С.196]. Об этом также говорит исследователь

И.Н. Ильенко, который изучает связь музыки и хореографии в балете. При рассмотрении данной проблемы в историческом ключе, мы видим, что в XX веке «наряду с постоянными обновлениями танцевального языка (включение элементов бытовой и драматической пантомимы, народной хореографии, движений исторических, бальных, джазовых танцев, акробатических и физкультурных перемещений) запечатлены попытки обновления музыкального языка» [13, С.6]. В балетном театре эти тенденции особенно ярко проявились в работах композиторов М. Равеля, К. Дебюсси, М. де Фальи, И. Стравинского, С. Прокофьева, Д. Шостаковича, А. Хачатуряна и других. В партитурах балетов перечисленных композиторов мы больше не слышим таких старинных музыкально-хореографических форм, как *pas de deux*. Их произведения основаны на симфонизации балетной музыки, имеющей сквозное музыкальное развитие, драматургию.

Изобразительное искусство интегрируется в балетный спектакль также как и другие виды художественного творчества – в претворенном виде. Так специфические особенности «живописи в структуре балета могут проследиваться через сюжет, через исполнительство, через художественное оформление – декорации, бутафорию, реквизит» [14, С.143]. Внося свою лепту в создание балета, театральные художники завершают сценический облик произведения, придает ему окончательный вид. Следовательно, основой его работы над спектаклем также «является замысел балетмейстера, который, опираясь на музыку, стремится выявить и раскрыть драматургию произведения в пластических образах. И художник средствами своего искусства призван способствовать этому» [15, С.71]. Еще одной немаловажной частью его работы становятся сценические костюмы исполнителей, с помощью которых театральные художники воплощают «огромный мир образов – лирических, сатирических, гротесковых, трагических» [16, С.41-42]. Ярким примером сотрудничества хореографа и художника во второй половине XX века служит творчество Юрия Григоровича и Си-

мона Вирсаладзе. Вместе они создали спектакли, которые в начале 60-х годов вывели балет СССР из долгого застоя и сформировали обширный репертуар Государственного академического Большого театра РФ.

Хореограф и исполнители. В своих «Письмах о танце» (1760) Новерр писал о подготовке балетмейстеров. Он считал, что «без любовного изучения изящных искусств они смогут создать только несовершенные творения, лишенные вкуса, грации, изящества и в то же время смысла» [17, С.39]. Еще тогда синтетическая сущность балета наводила французского хореографа-реформатора на высокие требования к создателям подобных произведений. Его взгляды сегодня получили широкое распространение. К современным балетмейстерам предъявляются те же высокие требования. Помимо владения всеми тонкостями хореографии, большим лексическим запасом танцевальных движений, хореограф должен разбираться в литературе, музыке, изобразительном искусстве, драматургии, а также уметь гармонично синтезировать их балете. Кроме того, балетмейстер, как и любой большой художник, должен быть новатором, который «стремится вывести танец за пределы эстетики визуальных и музыкальных традиций» [18, С.123], открывая новое в искусстве хореографии.

Последним, но не менее важным, в этом синтетическом союзе можно считать исполнительское искусство. «Профессиональные танцоры – это воплощенные записи произведений хореографии, которые были созданы,

отрепетированы и исполнены» [19, С.17]. Одной из особенностей деятельности артистов балета является то, что «в исполнительских искусствах, таких как развлекательные и музыкальные представления, происходит динамическое взаимодействие между исполнителями и их аудиторией» [20, С.32]. Следовательно, артисты балета – это проводники художественных замыслов хореографа, а иногда они становятся даже соавторами своих партий. Порой успех балета зависит от правильного выбора исполнителей, которые должны передать всю красоту проделанной работы автора либретто, композитора, хореографа и художника, донести до зрителей все замыслы создателей.

Несмотря на то, что «искусство вытесняет пропозициональную логику и порядок языка и уходит от однозначного определения» [21, С.36] авторам, в рамках данного исследования, важно было выявить синтетические свойства балета, а также конкретизировать особенности объединения драматургии, музыки и живописи в хореографических спектаклях. Основопологающим критерием синтетического сплава искусств в балете является их соподчинение танцу с учетом его специфики и нужд. Потому литература, музыка, изобразительное искусство интегрируются в спектакль в претворенном виде – либретто, музыкальная драматургия партитуры, декорации, атрибуты, костюмы и т.п. Авторы приводят наиболее удачные примеры союза искусств из разных балетных эпох.

Балеттің синтетикалық негізі

И.Р. Аухадиев¹, Д.К. Досбатыров¹

*¹Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақалада би, әдебиет, музыка және бейнелеу өнерін біріктіреін синтез балеттің маңызды сипаттамасы ретінде қарастырылады. Ж.Ж. Новерр, П.М. Карп және В.В. Ванслов сияқты көрнекті хореография теоретиктерінің жетістіктеріне сүйене отырып, авторлар мақаланы хронологиялық түрде және бидің аталған өнер түрлерімен өзара әрекеттесу дәуірлеріне сәйкес бөлек, толығырақ зерттеу мақсатында құрылымдайды. Бидің көмегімен әр түрлі көркем өнер түрлерінің синтетикалық одағының негізгі постулаты – олардың хореографияға және оның ерекшеліктері мен қалыптасу заңдылықтарына бағынуы болып та-

былды. Сондықтан, әдебиет, музыка және бейнелеу өнері балет қойылымында өзгерген түрде пайда болады: бір жағынан, хореографиялық шығарманың қажеттіліктеріне бейімделеді, екінші жағынан — өз ортасынан жаңашылдық енгізеді.

Түйін сөздер: би; хореография; балет; өнер түрлерінің синтезі; театр.

The synthetic essence of ballet

I.R. Aukhadiyev¹, D.K. Dosbatyrov¹

¹*T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

In this article, synthetics is considered as an essential characteristic of ballet, which combines dance, literature, music and painting. Based on the achievements of renowned choreography theorists like J.J. Noverre, P.M. Karp, V.V. Vanslov, the authors structure the article chronologically and by heading in order to study in more detail the results of the interaction of dance with each of the listed types of arts. The main postulate of the synthetic union of various types of art with dance is their submission to choreography, its features and laws of formation. Therefore, literature, music and visual art appear in the ballet performance in changed forms: on the one hand, adapting to the needs of a choreographic art, on the other, introducing new things from their own environment.

Key words: dance; choreography; ballet; synthesis of arts; theatre.

Поступила в редакцию 27.11.2019.

МРНТИ 18.07

С.И.СЫВОРОТКИНА

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы Казахстан)*

КУЛЬТУРНЫЙ КОД В СИСТЕМЕ ВИЗУАЛЬНЫХ ИСКУССТВ: СПЕЦИФИКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье автором рассматривается диалектическое единство сущности и явления феномена культурного кода относительно визуального искусства. Предметы искусства рассматриваются на основе лотмановского понимания произведения как текста культуры. Освещается вопрос многообразия форм существования искусства и полифункциональность данного феномена. Влияние изменений во временном и исторических периодах на виды удовлетворения профанных и секулярных потребностей человека. Автор делает акцент на визуальных и наглядных формах изобразительного искусства, а также на анализе традиционных категорий визуального искусства. Культурный код в художественной системе визуальных искусств рассматривается на примерах палеолитических памятников, искусства древнего Египта и искусства Средневековья.

Ключевые слова: культурный код, искусство, изобразительное искусство, полифункциональность искусства, палеолитическое искусство, искусство древнего Египта, искусство Средневековья.

В современном мире феномен культурного кода является ключевой составляющей культуры. Культурный код верный способ познания и идентификации какой-либо культуры во всем её многообразии. Еще в 1982 году на всемирной конференции по культу-

ре в Мехико была принята «Декларация о культурной политике» согласно которой неиссякаемым ресурсом для развития культуры и нации в целом было признано культурное-наследие, объединяющее в себе образ жизни, основные права, систему ценностей,

искусство, традиции и мировоззрение человека [1].

Культурный код окружает нас являясь неотъемлемой частью жизни, определяющей своеобразие национальной психологии, выражающейся в поступках, стратегиях поведения человека, его деятельности и жизненной позиции. Он выступает базисом для культурного бессознательного представленного наследием, традициями и обычаями, праздниками и языком, отражается в жизненном укладе, хозяйственной системе. Культурный код – это тайные, сакральные знания, лежащие на поверхности, спрятанные у всех на виду.

Основная часть. Будучи многогранным явлением с теоретической стороны культурный код рассматривался в свете структурного функционализма и неофункционализма Т.Парсоном, Н.Луманом и Дж. Александером; со стороны постмаркизма, структуралистского конструктивизма и символического интеракционизма в трудах М.Кастельса, П.Бурдьё и И. Гофмана; и конечно в работах К. Леви-Стросса, Р. Барта, У. Эко, М. Фуко, Ж.Дерриды и Ж.Бодрийяра, представляющих структурализм и постструктурализм [2, С.19-23]. Мы будем рассматривать культурный код в визуальном искусстве в его диалектическом единстве сущности и явления. В данном случае сущность культурного кода заключается в системе, состоящей из основных понятий, ценностей, установок и норм, которые являются носителями информации о знаках и символах какой-либо культуры [3, С.112-114]. Вышеизложенные составляющие необходимы для прочтения и понятия «текстов» искусства. В качестве явления культурный код объективирует данную сущность, а именно выражается в результатах деятельности, то есть, в нашем случае, в виде продукта творчества и искусства. Здесь так же следует сделать акцент на том, что в данном случае, когда мы говорим о тексте искусства то склоняемся к культурологическому, лотмановскому пониманию. Ю.М.Лотман в своей монографии «Культура и взрыв» писал: «Культура в целом может рассматриваться как текст.

Однако исключительно важно подчеркнуть, что это – сложно устроенный текст, распадающийся на иерархию «текстов в текстах» и образующий сложные переплетения текстов» [4, С.72.]. Аналогично необходимо подходить и к пониманию предметов искусства. Их анализ должен проходить в широком культурном контексте, а не только в искусствоведческом. Необходимо привлечение разноплановых источников: исторических документов, фактических свидетельств, произведений искусств идентичного периода и другого визуального материала [5, С.62-64].

В своих исследованиях Ю.М. Лотман отмечал, что произведения искусства как артефакты культуры могут выполнять функцию текста. Им же отмечено, что для функционирования текста необходима еще одна переменная – кто-то считывающий и воспринимающий информацию. В контексте анализа предмета в искусстве необходима коммуникация между передающим и принимающим, именно тогда будет действовать процесс восприятия и считывания. Подобная коммуникация имеет место быть в отношении считывания любого знака, следовательно, предмет искусства становится знаком и может указывать на нечто не в прямом его значении. Данный процесс Ю.М. Лотман определял, как «онтологическую предпосылку превращения мира предметов в мир знаков» [6, С.308 - 320].

Как и любой другой код, культурный код возможно разобрать на составляющие и расшифровывать. Одним из наиболее изученных и исследуемых носителей культурного кода выступает литература, являющаяся одной из форм существования искусства. Искусство в целом выступает как один из богатейших источников, содержащих в себе феномен культурного кода. На протяжении существования человеческого рода появлялись и исчезали, наслаивались и перезаписывались на уже существующие различные формы закодированного «текста» в визуальном искусстве. Подобные изменения были откликом на течение времени в истории и не проходили в культуре бесследно. Не возникает сомнений в том, что предметы искус-

ства (продукты творчества и деятельности человека) выступают как знаки, несущие и хранящие информацию. Культурно-семиотический анализ какой-либо формы искусства будет своеобразной семантической реставрацией, позволяющей приблизиться к пониманию прошедших эпох, ушедших и изменившихся культур.

Искусство принято характеризовать как способ духовной самореализации человека, особую форму творчества, создающуюся за счет различных чувственно-выразительных средств. Подобными средствами могут являться слово, рисунок, цвет, природный материал, звук и многое другое. Творческая деятельность человека – это то в результате чего возникает искусство [7, С.606-610].

Однако у искусства нет точного и общего определения, вышесказанное является только одним из основных подходов, используемых для понимания данного феномена. Например, согласно Энциклопедии Британика искусство – это эстетические объекты, обстановка или определенные действия, которые возможно разделить с окружающими, создавая их за счет мастерства или воображения. Искусство рассматривается как процесс освоения художественных ценностей, а согласно эстетическому учению Чернышевского «высшее назначение искусства – быть «учебником жизни»» [8, С.5-34], то есть искусство призвано воспроизводить жизнь, объясняя и где-то критикуя её, для дальнейшего успешного переустройства этой же жизни. Согласно Большой Советской Энциклопедии искусство является формой общественного сознания, составляющей человеческую культуру в целом [9]. Для характеристики высокой степени мастерства в чем-либо так же используется понятие искусство. Первоначальное значение слова, определенное еще Аристотелем, – высокое мастерство [10, С.46-68], сохранилось и употребляется, данный смысл является неотъемлемой частью искусства как деятельности соответствующей эстетическим нормам, ведь только высшее мастерство способствует созданию чего-то прекрасного. Одним из основных элементов культуры является

именно искусство, аккумулирующее в себе различные художественно-эстетические ценности.

Примечательной особенностью искусства является многообразие форм его существования. Продуктом творчества и искусством, художественным произведением может быть картина, скульптура, поэма, музыкальная баллада, спектакль и т.д. Разница будет заключаться только в чувственно-выразительных средствах, используемых для воспроизведения.

Если характеризовать искусство как исторический феномен, то подобно изменениям в ходе истории искусство тоже изменялось с течением времени. Данный процесс отражается в культурном облике искусства. Неизменным же в искусстве всегда останется художественный образ, являющийся основным способом осмысления мира искусством.

Искусствоведение изучает искусство как художественный феномен, а культурология искусства занимается изучением культурно-исторического смысла искусства.

Искусство не отражает реальный мир напрямую. Оно соединяется с внутренним миром человека, проходит сквозь призму его представлений о многообразии Вселенной, её тайн и мироустройстве. Целостная картина мира создается в единении чувства и мысли. В первую очередь, апеллируя чувствами, искусство действует в сфере эмоциональных образов, а не логических законов. Духовно-эмоциональный опыт человечества представлен искусством [11, С.6-22].

Следует обратить внимание и на полифункциональность искусства как феномена. Благодаря данному аспекту искусство может исторически и географически представлять определение культуры. Полифункциональность искусства особенно ярко видно на примере роли искусства на ранних этапах развития человеческого общества. Ритуально-магические, познавательные, коммуникативные, воспитательные, эстетические и гедонистические функции искусство объединяло в себе в тот временной период. Все виды искусства того времени (на скальная

живопись, скульптурные изображения, резьба, орнамент, игры, пляски) несли в себе мистическое значение, являясь магическим способом воздействия человека на природу [11, С.9-20].

Реализация особых потребностей человеческого общества, а именно сакральных, восходящих еще к мифологической эпохе и профанных или секулярных, проще говоря, светских потребностей является еще одной функцией искусства [12, С.548-550]. Миропонимание человека, всё сущее в котором может обладать ценностной значимостью относится к сакральному, святому и священному.

Носителем фундаментообразующих идей общечеловеческой культуры выступает именно сакральное. В религиозно-духовном комплексе проявляется наиболее полное выражение сакрального смыслового кода. Именно убеждения в существовании сакрального составляют основу религии. Главным отличием профанного или секулярного от сакрального состоит в том, что для светского, которое должно существовать отдельно от любой религии, первичным становится наглядность и зрительная представимость. Соответствующие определенному историческому этапу развития человечества произведения искусства, относящиеся к различным видам, жанрам и стилям, удовлетворяют как сакральные, так и секулярные потребности по-своему актуальные для конкретных временных периодов. Актуальность разных художественных форм, направлений и течений отображаются и прослеживаются в периодах, на которые принято разделять всю историю искусства (первобытное искусство, античное, средневековое, искусство эпохи возрождения и т.д.).

Искусство преимущественно представляется визуальными, наглядными формами. Система визуальных искусств, безусловно выступает как носитель культурного кода. *Визуальный* – это видимый и наблюдаемый, согласно философскому энциклопедическому словарю [7, С.606-610]. Визуальное искусство понятие относительно новое. К визуальным искусствам относится традици-

онный раздел пластических искусств – изобразительное искусство. Данное понятие объединяет в себе живопись, графику, скульптуру и декоративно-прикладное искусство. Такое искусство еще носит термин «изящное».

К визуальному искусству, в настоящее время, относятся и новые изобразительные техники (фотоискусство, видеоарт), и прикладные и декоративные формы искусства.

Мы подробнее рассмотрим традиционные категории изобразительного искусства. Исключительно зрительное восприятие эстетической ценности и образности, заключенной в предмете искусства – характерная особенность изобразительного искусства. Произведения искусства обладают ярко выраженными чертами объекта за счет ограничения в пространстве и стабильности во времени. В современном мире произведения визуального искусства могут быть как беспредметными, так и нематериальными, например, заставка на рабочем столе компьютера или так называемые «обои» на смартфонах, гарнитура шрифта тоже является объектом визуального искусства.

Изобразительное искусство, восходя ко временам слитного существования культуры с природным миром и жизнедеятельностью человека, один из древнейших видов искусства на Земле. Примеры его появления можно найти в первых наскальных изображениях эпохи верхнего палеолита: живопись пещеры Альтамира в Испании, знаменитая «Сикстинская капелла первобытной живописи» в пещере Ласко во Франции. Считается, что человек современного типа появился именно в период позднего палеолита. Формирование культуры как культа, духовно-практическое отношение человека к природе – суть искусства того времени. Сакральный магический и ритуальный характер носили в себе человеческие изображения и широко распространенный анималистический жанр. Изображения сцен охоты могли быть заговорами на грядущую вылазку или запечатление и сохранение уже успешно прошедшего события. Палеолитические «Венеры»: женские скульптуры с отсутствующими чертами

лиц, но намного преувеличенными в своем объеме бедрами, животами, грудью – носители одного из древнейших культурных кодов, заключенных в превознесении и важности детородных способностей женщины, указывающий на приоритет важности продолжения рода [13, С.248-252].

Культурный код заключен в различных проявлениях искусства, отражающих исторический колорит эпох. Для восстановления мировоззренческой парадигмы человека, людского быта различных периодов необходимы анализ и исследование художественных артефактов. Например, монументальная живопись древнего Египта, тесно связанная с религией и мифологией, повествует нам о религиозно-обрядовых традициях и обычаях, о структуре власти и мироустройстве египтян. Согласно социально-политическим представлениям, египетские художники предавали величие и значимость изображаемой персоны материальным образом, а именно в намеренно увеличенном масштабе, нежели остальные человеческие фигуры и окружающие предметы [14, С.14-17]. В используемых египтянами цветах, каждый из которых был предназначен для изображения чего-то конкретного, заключен свой культурный код. *Красный цвет*, который был цветом необитаемой и бесплодной земли считался цветом зла им писались послания, несущие недоброе предназначение, убийца собственного брата, Осириса, Сет, являющийся олицетворением злого начала в египетской мифологии, всегда рисовался в красном цвете, когда как Осирис, по легендам научивший египтян земледелию и врачебному искусству рисовался с кожей зеленого цвета, *зеленый – цвет* растительности и свежего папируса, растущего у воды, был выражением процветания, жизни, молодости и возрождения [15, С.273-274].

По живописным же работам, а именно портретам, относящимся к периоду европейского средневековья, был сделан вывод, что из-за низкого уровня жизни, кучности населения, антисанитарии повсеместно было

распространено такое заболевание как рахит. Основные симптомы данного недуга заключаются в облысении передней части черепа. Из-за широкого распространения болезни высокие выбритые лбы вошли в моду того времени. В данном случае высокий лоб – это один из простейших и даже поверхностных культурных кодов того исторического периода. Его можно увидеть в работах Жана Фуке, Рогира ван дер Вейдена, Яна ван Эйка.

Различные формы жестикюляции на полотнах художников или в статуях скульпторов, которые не кажутся чем-то особенным или значимым, тоже знаки, хранящие в себе определенный культурный код. Английский историк искусств Джек Хартнелл, изучающий визуальную культуру и историю медицины, в своих исследованиях, посвященных понятию телесности в средние века пришел к выводу, что в средневековье должны существовали бесчисленные системы общения, состоящие из знаков и символов, оточенные языки жестов, которые теперь в большей степени утрачены [16, С.205-208]. Средневековые произведения визуального искусства фактические доказательства данного утверждения.

Символическая жестикюляция была важной частью народного религиозного культа, веры, как в христианском мире, так и в мусульманском. Довольно основательно изучены иконописные жесты. Изображение рук, прижатых к груди является символом сопереживания, рука, поднятая вверх – символ призыва к покаянию, символом повиновения и покорности является рука, протянутая раскрытой ладонью вперед. Известный и простой жест порицания или указания, представляющий собой вытянутый указательный палец можно увидеть на вологодской иконе «Похвала Пресвятой Богородицы» XVI века, на мраморной статуе Августа из Прима-Порта I века [17, С.120].

Не возникает никаких сомнений в том, что визуальное искусство один из величайших носителей информации, в художественной системе которого содержится культурный

код. В соответствии с лотмановскими представлениями о тексте культуры, культурный код – это текст, представленный артефактами культуры, в частности в предметах изобразительного искусства. Сформированные системы культурного кода в визуальном искусстве являются одной из ключевых составляющих культуры как общего глобального явления, а культурный код один из верных способов идентификации и познания её многообразия.

Список использованных источников

- [1] Концепция Культурной политики в Республики Казахстан: утв. указом президента Республики Казахстан от 4 ноября 2014 года, № 939 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/prezident_respubliki_kazahstan/kultupa/id-U1400000939/ (дата обращения: 23.12.2019).
- [2] Яковенко Ю.И., Багаева Т.Л., Тащенко А.Ю. Основные теоретические подходы к определению культурных кодов в социологии // Вестник РУДН. Серия: Социология. – 2015. – №3. – С.19-23.
- [3] Меркулова Н.Г. Культурные коды головы человека в произведениях живописи и скульптуры: теоретико-методологические основания реконструкции // Общество: философия, история, культура. – 2016. – №11. – С.112-114.
- [4] Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб: Искусство, 2010. – 704 с.
- [5] Терехова М.В. Костюм как текст и язык культуры // Вестник СПбГУК. 2016. – №2. – С.35-39.
- [6] Лотман Ю.М. Избранные статьи в трех томах. Т.3. – Таллинн: Александрия, 1993. – 495 с.
- [7] Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.
- [8] Чернышевский Н.Г. Собрание сочинений в пяти томах. Т.4. – М.: Правда, 1974. – 92 с.
- [9] Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / Гл.ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978. – 456 с.
- [10] Прозерский В.В., Голик Н.В. (отв. ред.) История эстетики: Учебное пособие. – СПб.: Русская христианская гуманитарная академия, 2011. – 815 с.
- [11] Кокумбаева Б.Д. Культурология тенгрианского искусства: Учебное пособие. – Павлодар: ПГПИ, 2012. – 156 с.
- [12] Козьякова М.И. Культурный код в художественном дискурсе: европейское искусство на пути к модерну // Культура и искусство. 2014. – № 5. – С.548-555.
- [13] Conard, Nicholas J. A female figurine from the basal Aurignacian of Hohle Fels Cave in southwestern Germany // Nature. – 2009. – V.459. – P.248-252.
- [14] Гнедич П.П. История искусств. Живопись. Скульптура. Архитектура. – М.: Эксмо, 2019. – 768 с.
- [15] Лазутина Т.В. Символика цвета в искусстве Древнего Египта // Теория и практика общественного развития. – 2015. – №18. – С.273-278.
- [16] Хартнелл Д. Голое Средневековье. Жизнь, смерть и искусство в Средние века. – М.: АСТ, 2019. – 320 с.
- [17] Ренев В.В. Ораторские и благословляющие жесты в православной иконографии // Вестник НовГУ. – 2016. – №3. – С.120-125.

References

- [1] Концепция Культурной политики в Республики Казахстан: утв. указом президента Республики Казахстан от 4 ноября 2014 года, № 939 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/prezident_respubliki_kazahstan/kultupa/id-U1400000939/ (дата обращения: 23.12.2019).
- [2] Яковенко Ю.И., Багаева Т.Л., Тащенко А.Ю. Основные теоретические подходы к определению культурных кодов в социологии // Вестник РУДН. Серия: Социология. – 2015. – №3. – С.19-23.
- [3] Меркулова Н.Г. Культурные коды головы человека в произведениях живописи и скульптуры: теоретико-методологические основания реконструкции // Общество: философия, история, культура. – 2016. – №11. – С.112-114.
- [4] Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб: Искусство, 2010. – 704 с.
- [5] Терехова М.В. Костюм как текст и язык культуры // Вестник СПбГУК. 2016. – №2. – С.35-39.
- [6] Лотман Ю.М. Избранные статьи в трех томах. Т.3. – Таллинн: Александрия, 1993. – 495 с.
- [7] Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.

- [8] Чернышевский Н.Г. Собрание сочинений в пяти томах. Т.4. – М.: Правда, 1974. – 92 с.
- [9] Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] /Гл.ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1969-1978. – 456 с.
- [10] Прозерский В.В., Голик Н.В. (отв. ред.) История эстетики: Учебное пособие. – СПб.: Русская христианская гуманитарная академия, 2011. – 815 с.
- [11] Кокумбаева Б.Д. Культурология тенгрианского искусства: Учебное пособие. – Павлодар: ПГПИ, 2012. – 156 с.
- [12] Козьякова М.И. Культурный код в художественном дискурсе: европейское искусство на пути к модерну //Культура и искусство. 2014. – № 5. – С.548-555.
- [13] Conard, Nicholas J. A female figurine from the basal Aurignacian of Hohle Fels Cave in southwestern Germany //Nature. – 2009. – V.459. – P.248-252.
- [14] Гнедич П.П. История искусств. Живопись. Скульптура. Архитектура. – М.: Эксмо, 2019. – 768 с.
- [15] Лазутина Т.В. Символика цвета в искусстве Древнего Египта //Теория и практика общественного развития. – 2015. – №18. – С.273-278.
- [16] Хартнелл Д. Голое Средневековье. Жизнь, смерть и искусство в Средние века. – М.: АСТ, 2019. – 320 с.
- [17] Ренев В.В. Ораторские и благословляющие жесты в православной иконографии //Вестник НовГУ. – 2016. – №3. – С.120-125.

Визуальдық өнер жүйесіндегі мәдени код: қалыптастыру мен дамудың ерекшелігі

Сывороткина С. И.

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аннотация

Мақалада автор бейнелеу өнеріне қатысты мәдени код феноменінің мәні мен құбылысының диалектикалық бірлігін зерттейді. Өнер туындылары мәдени мәтін ретінде лотмандық түсінік негізінде қарастырылады. Өнердің өмір сүру формаларының әртүрлілігі және осы құбылыстың көпфункционалдылығы туралы мәселе баса айтылған. Уақыт пен тарихи кезеңдердегі өзгерістердің адамның сыртқы және зайырлы қажеттіліктерін қанағаттандыру түрлеріне әсері. Автор бейнелеу өнерінің көрнекі-бейнелік түрлеріне, сондай-ақ бейнелеу өнерінің дәстүрлі категорияларын талдауға баса назар аударады. Бейнелеу өнерінің көркемдік жүйесіндегі мәдени код палеолит ескерткіштері, ежелгі Египет өнері және орта ғасырлар өнерінің мысалы ретінде ескерілген.

Түйін сөздер: мәдени код, өнер, бейнелеу өнері, өнердің көп функционалдылығы, палеолит өнері, ежелгі Египет өнері, орта ғасыр өнері.

The cultural code in the visual arts system: specificity of formation and development

Syvorotkina S.I.

Abai University (Almaty, Kazakhstan),

Abstract

The dialectical unity of the essence and the cultural code phenomenon regarding of the visual arts are dealt with in that article. Artworks are considered based on Lotman's understanding of artwork as culture text. Discusses multiplicity of art forms and multifunctionality of arts form. Effect of changes in time and historical periods an impact on satisfaction of secular and profane human's requirements. The author focuses on visual and illustrative forms of fine arts and focuses on analysis of traditional fine arts categories. The cultural code in visual art system is considered at Paleolithic artifacts, ancient Egypt's art and medieval art examples.

Keywords: cultural code, art, fine arts, multifunctional art, Paleolithic art, ancient Egypt's art, medieval art.

Поступила в редакцию 27.12.2019

**Мерейтоймен құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляров!
We congratulate wits anniversary!**

АБИЛЬДИНА САЛТАНАТ ҚУАТҚЫЗЫ

педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Абильдина Салтанат Қуатқызы 1 май 1970 жылы Сарыарқаның төсінде Жаңаарқа ауданы С.Сейфуллин атындағы совхозда дүниеге келді. Салтанат Қуатқызы көп балалы отбасынан шыққан. Әкесі – Абильдин Қуат – совхоз директоры, анасы – Мұқатаева Қабира – диспетчер қызметін атқарды. Бауырлары да әке-шеше тәрбиесін бойларына сіңіріп, бүгінде еліміздің дамуына өзіндік үлес қосып келе жатқан жайлары бар. Отбасында бауырларының басым көпшілігі мұғалімдер, ұрпаққа саналы тәрбие мен сапалы білім берумен айналысады, білім саласындағы адал қызметтері үшін марапатқа ие болған тұлғалар.

Орта мектептің 8-сыныбын үздік тәмамдағаннан соң, 1985 жылы Жезқазған педагогикалық училищесіне оқуға түседі. Аталмыш оқу орнын 1989 жылы үздік дипломмен бітіріп, әрі қарай білімін жетілдіру мақсатында, осы жылы Қарағанды педагогикалық институтына оқуға түседі. Аталмыш оқу орнын 1993 жылы үздік дипломмен тәмамдап, ректораттың шешімімен осы оқу орнында оқытушы боп жұмысқа қабылданады.

1994 жылы білімін әрі қарай жетілдіру мақсатында сырттай аспирантураға түседі. 4-жылғы оқу тәмамдалған соң, 1999 жылы 13.00.01 – Жалпы педагогика, педагогика және білім беру тарихы, этнопедагогика мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғады. 1993-1999 жылдар аралығында – Қарағанды мемлекеттік университетінің педагогика және бастауыш оқытудың әдістемесі кафедрасының оқытушысы, аға оқытушысы, доценті қызметтерін атқарды. 1999-2007 жылы – педагогика және бастауыш оқытудың әдістемесі кафедрасының меңгерушісі болды. Ғылымдағы ізденістерін әрі қарай жалғастыру мақсатымен 2007-2010 жылдар аралығында Қарағанды мемлекеттік университетінде сырттай бөлім докторанты болды.

2010 жылы 13.00.01 – Жалпы педагогика, педагогика және білім беру тарихы, этнопедагогика мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін диссертация қорғады.

Докторлық диссертациясын қорғап келген соң, Салтанат Қуатқызы біріктірілген екі кафедраға басшы етіп тағайындалады. 2011 жылдан бүгінгі күнге дейін — Қарағанды мемлекеттік университетінің педагогика және бастауыш оқытудың әдістемесі кафедрасының меңгерушісі.

Ғылыми еңбектері түрлі ғылыми және ғылыми-әдістемелік сипаттағы басылымдарда жарық көрген, оның ішінде 5 монография, 13 оқу құралы, 36 электронды оқулықтар, жоғары импакт-факторлы журналдарда жалпы педагогика, бастауыш білім беру, этномәдени білім беру салалары бойынша ғылыми зерттеу нәтижелері алыс және жақын шетел басылымдарында жарық көрген (Англия, АҚШ, Болгария, Чехия, Польша, Франция, Қытай, Ресей, Қырғызстан, Қазақстан).

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «ЖОО-үздік оқытушысы» мемлекеттік грантының екі мәрте иегері (2008, 2014), ҚР ғылым мен техниканың дамуына қосқан еңбегі үшін Мемлекеттік ғылыми стипендия иегері, ҚР Білім және ғылым министрінің Құрмет грамотасымен марапатталды. Өнертапқыштықты дамыту ісіне қосқан үлесі үшін А.Нобель медалімен марапатталды, Т.К.Қамзабаев атындағы премия лауреты, Ресей жараталыстану академиясының корреспондент-мүшесі, КОНКОРД академиясының (Франция) корреспондент-мүшесі академиялық атақтары, Ресей жараталыстану академиясының «Білім мен ғылымның еңбегі сіңген қайраткері» құрметті атағы берілді.

Германия, Италия, Польша, Франция, Жапония, Чехия, Турция, Ресей, Қазақстан және т.б. елдердің жоғары оқу орындарында біліктілікті жетілдіру курстарынан өтті.

«Бағдарлы мектеп және кәсіптік білім», «Кәсіптік мектеп», «Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ жаршысы» Республикалық журналдың редакциялық алқа мүшесі, оқу-әдістемелік құралдар мен оқу-әдістемелік кешендерді сараптау және сынақтан өткізу нәтижелерін қарастыру бойынша Республикалық комиссия мүшесі, ҚЗ БЖҒМ жоғары және ЖОО орнынан кейінгі «Білім» тобындағы мамандықтар бойынша ОӘС жұмысының мүшесі, Мамандық МББС және білім беру бағдарламаларын әзірлеуші.

Е.А.Букетов атындағы ҚарМУ-нің 6D010200, 66D010300 мамандығы бойынша PhD Диссертациялық кеңес төрағасы, Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінде 6D010200, 66D010300 мамандығы бойынша PhD Диссертациялық кеңес мүшесі.

Ғылыми-зерттеу тақырыптары бойынша TEMPUS IV «Модернизация и развитие учебных программ по педагогике и управлению образованием в странах Центральной Азии (EDUCA)», TEMPUS V «На пути к пространству высшего образования в Центральной Азии: адаптация структур и развитие культуры качества (TuCANEA)» Халықаралық білім беру Жобасын орындаушы және жетекшісі.

«Научно-теоретические основы модернизации системы непрерывного образования Республики Казахстан», «Теоретико-методологические основы этно-и поликультурного образования в условиях глобализации», «Подготовка педагогических кадров к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования» атты ғылыми жобалардың жетекшісі ретінде педагогика ғылымының дамуына өз үлесін қосып отыр.

Салтанат Қуатқызының жұбайы Жакишев Дулат Сатыбайұлы – полиция подполковнигі, ішкі істер органына адал қызмет етіп, бүгінде құрметті зейнеткерлікке шығып отыр. Екі қыздары бар. Үлкені Диляра – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде шет тілдер факультетінде, Индира Назарбаев зияткерлік мектебінде оқиды. Отбасында ең бастысы – адам болу, адамгершілік тәрбиесі бірінше орында, балаларды жастайынан иманды, ибалы, мейірімді, адал болуға тәрбиелеу мақсат етілген.

Акпарат Информация Information

Четвертая Казахская молодежная секция XXV Международного симпозиума «ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СМЫСЛА ЖИЗНИ И АКМЕ»

11 января 2020 года в г.Алматы в Казахском национальном университете имени аль-Фараби состоялись мероприятия Четвертой Казахской молодежной секции XXV Международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме». Организаторы - ФГБНУ «Психологический институт» Российской академии образования (Москва), кафедра педагогики и психологии Института педагогики и психологии, Центр адаптации и поддержки иностранных обучающихся «International students' council office» при поддержке научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая, ОО «Союз переводчиков ДИАЛОГ», проекта «Логотерапия в Центральной Азии».

В работе симпозиума участвовали представители КазНПУ имени Абая, КазНУ имени аль-Фараби, Университета «Кайнар» (Алматы), АГУ имени Х.Досмухамедова (Атырау), Медицинского университета Караганды (Караганда), АрГПИ имени Ы.Алтынсарина (Аркылык), учащиеся школ, гимназий и лицеев г.Алматы и Алматинской области, г.Аягоза ВКО, г.Тараза.

Как и в прошлом году, в Казахской молодежной секции приняли участие иностранные студенты и магистранты КазНПУ имени Абая: Ян Ле (КНР), Арлан Лебуланже (Франция), Реимкулов Мухамматали (Узбекистан), Агаев Мердан и Халназарова Анита (Туркменистан).

12 школьников и студентов выступали в отдельных секциях, остальные участники, разделившись на команды, задавали вопросы выступающим.

По итогам выступлений и дискуссии определились дипломанты и лауреаты:

Диплом I степени «За лучшее выступление» – Машанова Адина (НИИШ ХБН г.Алматы), Мохаммади Хамида – Афганистан (КазНУ имени аль-Фараби, г.Алматы).

Диплом II степени «За лучший доклад» – Иванова Вероника (гимназия №27 г.Алматы), Новикова Зоя (школа-гимназия №44 г.Алматы).

Диплом III степени «За лучший ответ» – Әлім Алина (общеобразовательная школа №76 г.Алматы), Сұлтан Бағдат (школа-гимназия №200 г.Алматы).

Диплом лауреата «За оригинальность замысла» – Бауржан Альмира (гимназия №175 «Жаңа Ғасыр» г.Алматы), Сазонов Александр (школа «Бакалавриат» г.Алматы).

Диплом лауреата «За исследовательский поиск» – Пивоварова Ксения (гимназия №34 г.Астаны), Адереева Полина (школа-гимназия №78 г.Алматы).

Диплом лауреата «За творческий подход» – Байжумина Аружан (гимназия №60 г.Алматы), Джумагулова Айсулу (общеобразовательная средняя школа №7 г.Аягоз Восточно-Казахстанской области).

Все участники команд получили дипломы в командных номинациях «За лучший вопрос», «За сплоченность команды», «За волю к победе».

Самые активные участники награждены грамотами за креативный подход.

Форум иностранных студентов «МОЕ БУДУЩЕЕ: Я ВЧЕРА. Я СЕГОДНЯ. Я ЗАВТРА»

Во второй части Молодежной секции состоялся Форум иностранных студентов «Мое будущее: Я вчера. Я сегодня. Я завтра», в котором приняли участие иностранные студенты КазНПУ имени Абая (КНР), КазНУ имени аль-Фараби и КазНАУ (Афганистан), Медицинского университета Караганды (Индия).

Студенты в трех группах представили презентации, которые назывались: «Я вчера», «Я сегодня», «Я завтра». Выступления получились глубокими и серьезными в плане размышлений, собственных убеждений и вопросов-ответов. Развернулись настоящие дебаты с аудиторией, которые стали украшением форума. Все студенты получили командные дипломы в номинациях и заряд бодрости. Активное участие в форуме приняли преподаватели, отметившие необходимость формирования смысложизненных ориентаций у студентов и проведения подобных научных мероприятий.

В завершение форума индийские студенты провели мастер-класс по народным танцам и исполнили национальную индийскую песню, которые вызвали большой интерес, участники с удовольствием танцевали и подпевали.

Такая форма организации взаимодействия преподавателей с иностранными студентами показала свою эффективность и может быть использована в работе всех вузов.

По итогам выступлений участники получили командные дипломы:

Диплом I степени «За оригинальность замысла» – Раджат Сингх, Деепак Шарма, Таймур Хан Мохаммад, Панчал Джугал, Сачин Ядав (Индия) – Медицинский университет Караганды; Ян Ле (КНР) – КазНПУ имени Абая.

Диплом II степени «За творческий подход» – Саламатзада Зияволхак, Курбани Эхсанулла (Афганистан) – КазНАУ.

Диплом III степени «За исследовательский поиск» – Насири Разилах (Афганистан) – КазНУ имени аль-Фараби.

Круглый стол «МУДРОСТЬ АБАЯ. СЛОВА НАЗИДАНИЯ»

14 февраля 2020 года в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая в рамках Четвертой Казахстанской молодежной секции XXV Международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме» состоялся круглый стол «Мудрость Абая. Слова назидания». В работе круглого стола участвовали иностранные студенты из Монголии и Индии, представители Университета «Туран-Астана» (Нур-Султан), КазНПУ имени Абая, КазНУ имени аль-Фараби, КазНАУ, КазНацЖенПУ (Алматы), Университета имени Баишева (Актобе), АГУ имени Х.Досмухамедова (Атырау), ЖГУ имени И.Жансугурова (Талдыкорган), Медицинского университета Караганды (Караганда), КГУ имени Ш.Уалиханова (Кокшетау), АрГПИ имени Ы.Алтынсарина (Аркалык), СКГУ имени М.Козыбаева (Петропавловск), ТарГУ имени М.Х.Дулата, ТарГПУ (Тараз), учащиеся школ, гимназий и лицеев г.Алматы и Алматинской области, г.Аягоза ВКО, г.Тараза.

На круглом столе подведены итоги Международного конкурса научно-исследовательских работ школьников и студентов «Жас зерттеуші /Zhas zertteushi», финалисты выступили с очными, онлайн и видеодокладами. В завершение круглого стола состоялась церемония вручения дипломов и сертификатов.

Конкурс посвящен 10-летию научно-методического журнала «Педагогика и психология», проводился в три этапа, с тройным слепым рецензированием (зарубежный рецензент, рецензент вуза РК, рецензент КазНПУ имени Абая). Цель – развитие творческих способностей, содействие в становлении исследовательских качеств личности современных школьников и студентов.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абжанова Лауласын Косылгановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD докторы, доцент, laulasyn@mail.ru

Аганина Құндыз Жамиқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, aganinak@mail.ru

Адранова Асельхан Багдатовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, assel.adranova@gmail.com

Ажиханов Болат Бесикбайұлы – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, ректордың кеңесшісі, Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы

Айтпаева Алмагүл Карекбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Акрамова Әлия Смагулқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Алматы Университетінің педагогика және психология кафедрасының доценті

Алимбекова Анар Аймолданқызы – PhD докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті, Қазақстан, Алматы қ, aaalimbekova@mail.ru

Алшынбаев Кулалбек Ильясович – педагогика ғылымдарының кандидаты, университет доценті, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, kulalbek@mail.ru;

Аренова Асыл Хыдыржанқызы – педагогика ғылымдарының докторы, Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, педагогикалық технологиялар кафедрасының профессоры, arssyl31@mail.ru

Асанханова Жанна Жеткербайқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, iniyatova.aidana@bk.ru

Атакаева Амал Турарбековна – магистр, аға оқытушы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, kulalbek@mail.ru.

Атемқұлова Назира Омарқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, naz.0506@mail.ru

Аухадиев Ильзат Ришатович – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының PhD докторанты, ilzataukhadiyev@gmail.com

Ахметов Бахытжан Сражатдинович – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, техника ғылымдарының докторы, профессор, bakhytzhan.akhmetov.54@mail.ru

Баскимбаева Таваркуль Альжанқызы – техника ғылымдарының кандидаты, «Сымбат» сән және дизайн академиясының доценті

Бекмагамбетова Роза Қарпыковна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Беркутбаева Қамшат Муратовна – магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, kama_renat@mail.ru

Габдуллин Ермек Серикович – PhD, доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті, ermek-ges@mail.ru

Дайрабаев Серік Ергалиұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, serik05@mail.ru

Досбатыров Дәулет Құрманғалиұлы – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының (PhD) философия докторы, доцент, d.dosbatyrov@mail.ru

Ермағанбетов Мубарак Ермағанбетұлы – химия ғылымдарының докторы, профессор, Алматы университетінің ректоры

Жумагазин Жанболат Рамазанұлы – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының жеке ән салу кафедрасының аға оқытушысы

Жумалиева Рахима Зайдулловна – PhD, Сүлейман Демирел атындағы университетінің қауымдастырылған профессоры, *rzhresearch2019@gmail.com*

Жусупбеков Сарсенбек Сейтбекович – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, т.ғ.к., профессор, *zhussupbekovs@mail.ru*

Золотарева Лариса Романовна – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстанның педагогикалық ғылымдар Академиясының академигі, өнертанушы, Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, *zolotareva-larisa@yandex.ru*

Золотарева Янина Александровна – Муниципалдық бюджет мекемесінің жоғары санатты оқытушы оқытушысы «Білім беру орталығы ЖОМ №2» (Мурино, Ленинградская облысы, Ресей), тарих және қоғамтану мұғалімдерінің ӘБ жетекшісі, Қазақстан ПҒА мүшесі, оқытушы-зерттеуші, *miss.yanina-zolotareva@yandex.ru*

Ибраев Даулет Оралбаевич – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 6D011300-Биология мамандығы бойынша 2 курс докторанты, *dau-bori@mail.ru*

Иманбаев Серик Марденович – құқықтық ғылымдарының кандидаты, профессор, «Тұран-Астана» университеті, *esirgep57@mail.ru*

Иманбаева Сауле Тохтарқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Халықаралық педагогикалық білім және ғылым академиясының академигі, *imanbaevast@mail.ru*

Иниятова Айдана Ерболатовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, *iniyatova.aidana@bk.ru*

Иралина Мира Мустакимовна – аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *miralina@me.com*

Искакова Айгуль Төлеутаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, *aiskakova@bk.ru*

Искакова Әлия Орынбасаровна – Т.К.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Исатаева Әсел Әлімқожақызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының докторанты

Қайдарова Заря Азаматқызы – студент, Тұран-Астана университеті, *kaidarova_zarya@mail.ru*

Қалымова Әйгерім Ерланқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Арнайы білім беру» кафедрасының 1 курс докторанты

Касымбергбаев Бауржан Тилеубергенович – докторант, Есенов университеті

Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, *kyakbaeva@mail.ru*

Кожажулов Айдын Токтасынұлы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aidyn.kozhagulov@bk.ru*

Конысбаева Алия Бусегеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, *kb_aliya@mail.ru*

Лахно Валерий Анатольевич – Украинаның биоресурстар және табиғатты пайдалану ұлттық университеті, техника ғылымдарының докторы, профессор, *valss21@ukr.net*

Мақажанова Закура Шәпикқызы – Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, тарих ғылымдарының кандидаты, *zakura.makazhanova@mail.ru*

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *aliya_tombek@mail.ru*

Муратқызы Ақбота – ВА, Сүлейман Демирел атындағы университет, *akbotamuratkyzy19@gmail.com*

Мухиддинов Ерғалі Мухиддинұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, дене шынықтыру және спорт кафедрасының меңгерушісі

Мыңбаева Бахыт Насырқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, биология ғылымдарының докторы, профессор *bmynbayeva@gmail.com*

Мырзакулов Қазыбек – доцент, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *myrzakulov45@mail.ru*

Мышбаева Гүлмира Мұратқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, *alken-g@mail.ru*

Надыров Абутжан Лохманұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, *abutzhan969@gmail.com*

Намазбаева Жәмиля Ыдырысқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, психологиялық ғылымдарының докторы, профессор, *nii.psy@mail.ru*

Наурызбаев Олжас – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, магистрант, *onauрызbaev865@gmail.com*

Сапарғалиева Гүлдана Ғалымқызы – профессор, жеке ән айту кафедрасының меңгерушісі, Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері, Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *sapargalieva51@mail.ru*

Сураншиева Мейрамгул Кадыровна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, PhD доктор, аға оқытушы, *mira-8.3@mail.ru*

Сухорукова Людмила Николаевна – К.Д. Ушинский атындағы Ярославль мемлекеттік педагогикалық университеті (Ярославль, Ресей), педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *suchorukovaLN@yandex.ru*

Сывороткина Светлана Игоревна – магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sunnyveta@mail.ru*

Сыздықбаева Айгуль Джуманазаровна – философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Тәжибаева Жібек Алдабергенқызы – Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, педагогика факультеті, «Педагогика және психология» мамандығының PhD докторанты, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Тәжіғалиева Гүлдана Мұхтарқызы – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, п.ғ.магистрі, оқытушы, *Aiken-2008@mail.ru*

Төлеген Айтолқын Жайыққызы – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, «Педагогика және психология» мамандығының магистранты, *aitolkyn@mail.ru*

Таубаева Шаркуль Таубаевна – Эль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің педагогика және құрылу менеджмент кафедрасының профессоры, педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, *shtaubaeva@yandex.ru*

Тулеев Серіжан Куанышбекович – магистр оқытушы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *tuleev.c-84@mail.ru*

Уайсова Гүлнар Инаматқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, *Uaisova54@mail.ru*

Файзуллина Эльвира Елемесовна – аспирант, Мәскеу мемлекеттік мәдениет институты, *elka.fashion@mail.ru*

Халықова Гүлира Заманбекқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, *gulira13@gmail.com*

Халитова Исламия Рамазанқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *khalitova46@yandex.ru*

Христидис Татьяна Витальевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Мәскеу мемлекеттік мәдениет институты, *tahris@mail.ru*

Шин Намин – Донггук Университеті (Сеул, Корея), профессор

Шманқызы Назерке – «Педагогика және психология» мамандығының 2-курс магистранты, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Шынғысбаев Бахытжан Маликұлы – химия ғылымдарының кандидаты, Алматы университетінің доценті

Шұғаева Гүлшат Қоңыратқызы – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау Мемлекеттік Университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, *gshugayeva@mail.ru*

Шырынбаева Гүлбахира Қойбағаровна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, *Agend66@mail.ru*

НАШИ АВТОРЫ

Абжанова Лауласын Косылгановна – доктор PhD, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *laulasyn@mail.ru*

Аганина Кундыз Жамиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aganinak@mail.ru*

Адранова Асельхан Багдатовна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *assel.adranova@gmail.com*

Ажиханов Болат Бесикбаевич – кандидат экономических наук, доцент, советник ректора, Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева

Айтпаева Алмагуль Карекбаевна – Кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Акрамова Алия Смагуловна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии Университета Алматы

Алимбекова Анар Аймолдановна – доктор PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aaalimbekova@mail.ru*

Алшынбаев Кулалбек Ильясевич – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Региональный социально-инновационный университет, *kulalbek@mail.ru*;

Аренова Асыл Хыдыржановна – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогических технологий, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, *arssyl31@mail.ru*

Асанханова Жанна Жеткербайқызы – магистр педагогических наук, преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *iniyatova.aidana@bk.ru*

Атакаева Амал Турарбековна – магистр, старший преподаватель, Региональный социально-инновационный университет, *kulalbek@mail.ru*.

Атемкулова Назира Омаровна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, *naz.0506@mail.ru*

Аухадиев Ильзат Ришатович – PhD докторант Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова, *ilzataukhadiyev@gmail.com*

Ахметов Бахытжан Сражатдинович – доктор технических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bakhytzhana.akhmetov.54@mail.ru*

Баскимбаева Таваркуль Альжановна – кандидат технических наук, доцент Академии моды и дизайна «Сымбат»

Бекмагамбетова Роза Қарпыковна – доктор педагогических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая

Беркутбаева Камшат Муратовна – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kama_renat@mail.ru*

Габдуллин Ермек Серикович – PhD, доцент, Павлодарский государственный педагогический университет, *ermek-ges@mail.ru*

Дайрабаев Серик Ергалиевич – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *serik05@mail.ru*

Досбатыров Даулет Курмангалиевич – (PhD) доктор философии, доцент Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова, *d.dosbatyrov@mail.ru*

Ермаганбетов Мубарак Ермаганбетович – доктор химических наук, профессор, ректор Университета Алматы

Жумагазин Жанболат Рамазанович – старший преподаватель кафедры сольное пение Казахской национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова

Жумалиева Рахима Зайдуллоевна – PhD, ассоциированный профессор университета имени Сулеймана Демиреля, *rzhresearch2019@gmail.com*

Жусупбеков Сарсенбек Сейтбекович – кандидат технических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zhussupbekovs@mail.ru*

Золотарева Лариса Романовна – кандидат педагогических наук, профессор, академик АПН Казахстана, искусствовед, Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, *zolotareva-larisa@yandex.ru*

Золотарева Янина Александровна – преподаватель высшей категории Муниципального бюджетного учреждения «Центр образования СОШ №2» (Мурино, Ленинградская область, Россия), руководитель МО учителей истории и обществознания, член АПН Казахстана, педагог-исследователь, *miss.yanina-zolotareva@yandex.ru*

Ибраев Даулет Оралбаевич – докторант 2 курса специальности 6D011300-Биология, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *dau-bori@mail.ru*

Иманбаев Серик Марденович – кандидат юридических наук, профессор, университет «Туран-Астана», *esirgep57@mail.ru*

Иманбаева Сауле Тохтаровна – доктор педагогических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, академик МАНПО, *imanbaevast@mail.ru*

Иниятова Айдана Ерболатовна – магистр педагогических наук, преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *iniyatova.aidana@bk.ru*

Иралина Мира Мустакимовна – старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *miralina@me.com*

Искакова Айгуль Толеутаевна – кандидат педагогических наук, доцент, Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова, *aiskakova@bk.ru*

Искакова Алия Орынбасаровна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жургенова, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Исатаева Асел Алимкожаевна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант по специальности педагогика и методика начального обучения

Кайдарова Заря Азаматовна – студент, Туран-Астана университет, *kaidarova_zarya@mail.ru*

Калымова Айгерим Ерланкызы – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 1 курса кафедры «специального образования»

Касымбергбаев Бауржан Тилеубергенович – Yessenov University, докторант

Кыякбаева Улбосын Козыбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kyakbaeva@mail.ru*

Кожажулов Айдын Токтасынович – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aidyn.kozhagulov@bk.ru*

Коньсабаева Алия Бусегеновна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kb_aliya@mail.ru*

Лакно Валерий Анатольевич – доктор технических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, *valss21@ukr.net*

Макажанова Закура Шапиевна – кандидат исторических наук, Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жургенова, *zakura.makazhanova@mail.ru*

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *aliya_tombek@mail.ru*

Муратқызы Акбота – ВА, университет имени Сулеймана Демиреля, *akbotamuratkyzy19@gmail.com*

Мухиддинов Ергали Мухиддинович – кандидат педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой физической культуры и спорта, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Мынбаева Бахыт Насыровна – доктор биологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *btynbayeva@gmail.com*

Мырзакулов Қазыбек – доцент, Заслуженный тренер РК, Региональный социально-инновационный университет, *myrzakulov45@mail.ru*

Мышбаева Гулмира Муратовна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *alken-g@mail.ru*

Надыров Абутжан Лохманович – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *abutzhan969@gmail.com*

Намазбаева Жамиля Идрисовна – доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *nii.psy@mail.ru*

Наурызбаев Олжас – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *onauрызbaev865@gmail.com*

Сапарғалиева Гульдана Галымовна – профессор, заведующая кафедрой сольного пения, заслуженный деятель Республики Казахстан, Казахская национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова, *sapargalieva51@mail.ru*

Сураншиева Мейрамгул Кадыровна – доктор PhD, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *mira-8.3@mail.ru*

Сухорукова Людмила Николаевна – доктор педагогических наук, профессор, Ярославский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского (Ярославль, Россия), *suchorukovaLN@yandex.ru*

Сывороткина Светлана Игоревна – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sunnyveta@mail.ru*

Сыздықбаева Айгуль Джуманазаровна – доктор философии (PhD), и.о. ассоциированного профессора, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахский национальный женский педагогический университет, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Таджибаева Жибек Алдабергеновна – PhD докторант, специальности «Педагогика и психология», факультет педагогика, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Тажигалиева Гулдана Мухтаровна – Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, магистр п. н., преподаватель, *Aiken-2008@mail.ru*

Толеген Айтолкын Жайковна – магистр по специальности «Педагогика и психология», Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, *aitolkyn@mail.ru*

Таубаева Шаркуль Таубаевна – профессор кафедры педагогики и образовательного менеджмента Казахского национального университета имени Аль-Фараби, доктор педагогических наук, профессор, *shtaubayeva@yandex.ru*

Тулеев Сержан Куанышбекович – магистр преподаватель, Региональный социально-инновационный университет, *tuleev.c-84@mail.ru*

Уайсова Гулнар Инаматовна – кандидат педагогических наук, профессор, *Uaisova54@mail.ru*

Файзуллина Эльвира Елемесовна – аспирант, Московский государственный институт культуры, *elka.fashion@mail.ru*

Халикова Кулира Заманбековна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *gulira13@gmail.com*

Халитова Исламия Рамазановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор педагогических наук, профессор, *khalitova46@yandex.ru*

Христидис Татьяна Витальевна – доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный институт культуры, *tahris@mail.ru*

Шин Намин – профессор, Университет Донггук (*Сеул, Корея*)

Шманқызы Назерке – магистрант 2 курса по специальности «Педагогика и психология» Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова

Шингисбаев Бахытжан Маликович – кандидат химических наук, доцент Университета Алматы

Шугаева Гульшат Конратовна – кандидат педагогических наук, Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, *gshugayeva@mail.ru*

Шырынбаева Гүлбахира Койбагаровна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *Agend66@mail.ru*

OUR AUTHORS

Abzhanova Laulasyn – PhD, Associate Professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *laulasyn@mail.ru*

Aganina Kundyz – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *aganinak@mail.ru*

Adranova Asselkhan – Doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *assel.adranova@gmail.com*

Azhikhanov Bolat – candidate of economic sciences, docent, advisor to the rector, Eurasian law academy named after D. A. Kunayev

Aitpaeva Almagul – candidate of pedagogical Sciences, associate Professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Akramova Aliya – the candidate of pedagogical sciences, docent of department of pedagogy and psychology University of Almaty

Alimbekova Anar – PhD, Abay Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty, *aaalimbekova@mail.ru*

Alshynbayev Kulalbek – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Regional Social Innovation University, *kulalbek@mail.ru*;

Arenova Asyl – Doctor of pedagogy, professor of the chair pedagogical technologies, Caspian State University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, *arssyl31@mail.ru*

Assankhanova Zhanna – master of Pedagogical Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, *iniyatova.aidana@bk.ru*

Atakaeva Amal – Master, Senior Lecturer, Regional Social Innovation University, *kulalbek@mail.ru*.

Atemkulova Nazira – KazNPU named after Abai, candidate of pedagogical sciences, *naz.0506@mail.ru*

Aukhadiyev Ilzat – PhD student of T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *ilzataukhadiyev@gmail.com*

Akhmetov Bakhytzhан – Doctor of Technical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *bakhytzhан.akhmetov.54@mail.ru*

Baskimbaeva Tavarkul – candidate of technical Sciences, associate Professor Of the Academy of fashion and design «Symbat»

Bekmagambetova Roza – Professor Abay Kazakh National Pedagogical University, Doctor of Pedagogical sciences

Berkutbayeva Kamshat – master student, Abay Kazakh National Pedagogical University, *kama_renat@mail.ru*

Gabdullin Ermek – PhD, associate Professor, Pavlodar state pedagogical University, *ermek-ges@mail.ru*

Dayrabayev Serik – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *serik05@mail.ru*

Dosbatyrov Daulet – Philosophy Doctor (PhD), Associated professor of T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *d.dosbatyrov@mail.ru*

Ermaganbetov Mubarak – Doctor of Chemical Sciences, Professor, Rector of the University of Almaty

Zhumagazin Zhanbolat – T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts

Zhumaliyeva Rakhima – PhD, Associate professor at Suleyman Demirel University, *rzhresearch2019@gmail.com*

Zhusupbekov Sarsenbek – Candidate of Technical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *zhussupbekovs@mail.ru*

Zolotareva Larissa – candidate of pedagogical sciences, professor, academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, art critic, Karaganda State University of the named after E.A. Buketova, *zolotareva-larisa@yandex.ru*

Zolotareva Yanina – teacher of the highest category of Municipal budgetary institution «Education center SS №2» (Murino, Leningrad region, Russia), head of the Department of history and social studies, member of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, *teacher-researcher, miss. yanina-zolotareva@yandex.ru*

Ibrayev Daulet – doctoral 2 course of a specialty 6D011300 – Biology, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *dau-bori@mail.ru*

Imanbayev Serik – Candidat of law sciences, professor, «Turan-Astana» University, *esirgep57@mail.ru*

Imanbaeva Saule – Professor Abay Kazakh National Pedagogical University, Doctor of Pedagogical sciences, Academician of the MANPO, *imanbaevast@mail.ru*

Iniyatova Aidana – master of Pedagogical Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, *iniyatova.aidana@bk.ru*

Iralina Mira – Senior Lecturer, Abay Kazakh National Pedagogical University, *miralina@me.com*

Iskakova Aigul – Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor, M. Auezov South Kazakhstan State University, *aiskakova@bk.ru*

Iskakova Aliya – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, T.K.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Issataeva Asel – doctoral of student Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Kaidarova Zarya – student, Turan-Astana University, *kaidarova_zarya@mail.ru*

Kalymova Aigerim – 1 year of Phd of the department of special pedagogy, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Kassymbergebayev Baurzhan – Doctoral student, Yessenov University

Kyyakbaeva Ulbosyn – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, *kyakbaeva@mail.ru*

Kozhagulov Aydin – doctoral Student, Abay Kazakh National Pedagogical University, *aidyn.kozhagulov@bk.ru*

Konysbayeva Aliya – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *kb_aliya@mail.ru*

Lakhno Valeriy – Doctor of Technical Sciences, professor, National university of life and environmental sciences of Ukraine, *valss21@ukr.net*

Makazhanova Zakura – candidate of historical sciences, T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, *zakura.makazhanova@mail.ru*

Mombek Aliya – candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aliya_mombek@mail.ru*

Muratkyzy Akbota – BA, Suleyman Demirel University, *akbotamuratkyzy19@gmail.com*

Mukhiddinov Ergali – Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Mynbayeva Bakhyt – Doctor of Biological Sciences, Professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *bmynbayeva@gmail.com*

Myrzakulov Kazbek – Associate Professor, Honored Coach of the Republic of Kazakhstan, Regional Social Innovation University, *myrzakulov45@mail.ru*

Myshbayeva Gulmira – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *alken-g@mail.ru*

Nadyrov Abutzhан – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *abutzhан969@gmail.com*

Namazbaeva Zhamilya – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *nii.psy@mail.ru*

Nauryzbaev Olzhas – undergraduate, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *onauryzbaev865@gmail.com*

Sapargaliyeva Guldana – professor, head of the Department of solo singing, art figure of the Republic of Kazakhstan, T.K. Zhurgenov Kazakh national academy of arts *sapargaliyeva51@mail.ru*

Suranshieva Meiramgul – Doctor PhD, senior teacher, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *mira-8.3@mail.ru*

Sukhorukova Lyudmila – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D. Ushinsky (Yaroslavl, Russia), *suchorukovaLN@yandex.ru*

Syvorotkina Svetlana – master Student, Abay Kazakh National Pedagogical University, *sunnyveta@mail.ru*

Syzdykbayeva Aigul – doctor of philosophy (PhD), acting associate professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakh National Women’s Teacher Training University, *sizdikbaeva-aya@mail.ru*

Tajibayeva Zhibek – PhD student of Doctoral School of Pedagogics and psychology, Faculty of pedagogy, Caspian State University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Tazhigaliyeva Guldana – Atyrau state University named after Kh. Dosmukhamedova, Master of pedagogy, teacher, *Aiken-2008@mail.ru*

Tolegen Aitolkyn – Atyrau state University named after Kh. Dosmukhamedova, master’s degree student of specialty «Pedagogy and psychology», *aitolkyn@mail.ru*

Taubayeva Sharkul – professor of department of pedagogy and educational management of Kazakh National University named after Al-Farabi, doctor of pedagogical sciences, professor, *shtaubayeva@yandex.ru*

Tuleev Serjan – master teacher, Regional Social Innovation University, *tuleev.c-84@mail.ru*

Uaisova Gulnar – candidate of pedagogical sciences, Professor Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Fayzullina Elvira – graduate student, Moscow State Institute of Culture, *elka.fashion@mail.ru*

Khalikova Kulira – Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *gulira13@gmail.com*

Khalitova Islamiy – KazNPU named after Abai, doctor of pedagogical sciences, *khalitova46@yandex.ru*

Khristidis Tatyana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Moscow State Institute of Culture, *tahris@mail.ru*

Shin Namin – Professor, Dongguk University (*Seoul Korea*)

Shmankyzy Nazerke – 2nd year undergraduate specialty «Pedagogy and Psychology», Atyrau State University named after Kh.Dosmukhamedov.

Shingisbaev Bakhytzhn – candidate of chemical Sciences, associate Professor of Almaty University

Shugaeva Gulshat – Candidate of Pedagogical Sciences, Atyrau State University named after Kh.Dosmukhamedov, *gshugayeva@mail.ru*

Shirinbayeva Gulbahira – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, *Agend66@mail.ru*

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Намазбаева Ж. И., Қалымова Ә.Е. Тұлғаның қоғамдық сана сезімі – Қазақстандағы инклюзивті білім берудің тиімді жүзеге асыруының негізі.....	5
Сыздықбаева А.Д., Искакова А.Т., Бекмагамбетова Р.К. Болашақ педагогтың мектепке дейінгі және бастауыш математикалық білім беру сабақтастығын қамтамасыз етуге дайындығын қалыптастыру мәселелер	12
Тәжібаева Ж.А, Аренова А.Х. ЖОО-ның тұтас педагогикалық үдерісіндегі оралман студенттердің психологиялық-педагогикалық бейімделу мәселелерін зерттеудің әдіснамалық тәсілдері.....	25
Кожажулов А.Т., Алимбекова А.А. Мектепке дейін педагогикадағы арт-тәжірибе: әлемдік тренд және қазақстандық көрініс.....	38

Қолданбалы психология және психотерапия

Макажанова З.Ш. Ағылшын тілін үйренудегі психологиялық аспектілер.....	45
---	----

Білім беру саласындағы инновациялар

Ахметов Б.С., Лахно В.А., Адранова А.Б., Касымбергбаев Б.Т. ЖОО-ның бұлтты-бағытталған оқу ортасының даму мәселесі.....	50
Жұмалиева Р.З., Муратқызы А. Құзыреттілікке негізделген тәсілдеме аясындағы мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі.....	56
Аганина Қ.Ж. Инновация жағдайында жоғары білім жүйесіндегі менеджментті жетілдіру.....	62
Шугаева Г.К., Шманқызы Н. ЖОО-да болашақ мамандарды мектептегі инклюзивті білім беру жүйесіне дайындаудың мүмкіндіктері	72

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Халықова Г.З. Болашақ педагог мамандарды студенттердің сын тұрғысынан ойлауын дамытуға баулу.....	78
Ибраев Д.О., Сухорукова Л.Н., Мынбаева Б.Н., Габдуллин Е.С. Зоологиялық пәндерді оқу нәтижесінде студенттердің ғылыми-зерттеу қызметін дамыту	86
Сапарғалиева Г.Г. Әнші-актерді оқыту барысындағы дикцияның маңыздылығы.....	96
Жусупбеков С.С. Абжанова Л.К., Наурызбаев О. Математикалық модельдеу және су жылыту қондырғысының мысалын қолдана отырып модельді параметрлік сәйкестендіру.....	103
Қыякбаева Ұ. Иниязова А., Асанханова Ж., Шырынбаева Қ. Сураншиева М. Әлеуметтік педагогтің жасөспірімдермен тұрғылықты мекен-жайы бойынша жүргізілетін жұмысы ..	109
Бекмагамбетова Р.К., Халитова И.Р., Айтбаева А. Бала дамуының дағдарыстарын қарастырудың педагогикалық аспектілері.....	116
Алшынбаев К.И., Мырзакулов Қ., Атакаева А.Т., Иралина М.М., Тулеев С.К. Спорттық жаттықтырудағы педагогикалық үдерістің білімі негіздері.....	127
Қайдарова З.А., Иманбаев С.М. Қазақстан Республикасындағы медиация: психологиялық және құқықтық қолдау.....	132

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Надыров А.Л., Мухиддинов Е.М., Дайрабаев С.Е. Студенттік жастардың салауатты өмір салтына тұрақты ұмтылысын қалыптастыру факторы ретінде спорттың жаңа түрлеріне қызығушылық.....	140
Искакова А.О. Инновациялық білім беру – бәсекеге қабілетті мамандарды дайындаудағы маңызды бағыт.....	147
Исатаева Ә.Ә., Уайсова Г.И. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамытудың лингвистикалық негіздері.....	156
Коньсбаева А.Б., Мышбаева Г.М., Шин Намин Оңтүстік Кореядағы заманауи мектепке дейінгі білім беру ерекшеліктері: зерттеу тәжірибесі.....	164

Абай әлемі: білім беру, ғылым, мәдениет және өнер

Халитова І.Р., Қыякбаева Ұ.Қ., Атемқулова Н.О. Абай мұрасындағы әлеуметтік-педагогикалық ойлар.....	172
Ажиханов Б.Б. Абай – ғылым және білім.....	179

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Момбек Ә.Ә. Әл-Фарабидің мұрасындағы рухани-адамгершілік ізгілікті құндылықтар жүйесі.....	185
Золотарева Л.Р., Золотарева Я.А. Әл-фараби мұрасын өнертану-мәдениеттану тұрғысынан ұғыну.....	196
Файзуллина Э.Е., Христидис Т.В. Дәстүрлі киімдегі мәдени код: иконография, символика және семантикасы (әйелдер киімдер мысалында).....	206
Ермаганбетов М.Е., Шыңғысбаев Б.М., Акрамова Ә.С., Баскимбаева Т.А. Қазақ тарихы мен философиясы: білім беру мазмұнының этноматематикалық компоненті.....	213
Тәжіғалиева Г.М., Төлеген А. Профессор Ш.Таубаеваның педагогика ғылымының дамуына қосқан үлесі	225

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Жумагазин Ж.Р. Музыкалық театрдың алғашқы даму кезеңіндегі опера эволюциясы.....	230
Беркутбаева К.М., Момбек Ә.Ә. Өнер синтезі: театрлық шымылдық эстетикалық категория ретінде.....	236
Аухадиев И.Р., Добатыров Д.К. Балеттің синтетикалық негізі.....	243
Сывороткина С.И. Визуалдық өнер жүйесіндегі мәдени код: қалыптастыру мен дамудың ерекшелігі	247

Мерейтоймен құттықтаймыз

Абильдина Салтанат Қуатқызы	254
--	-----

Ақпарат

Симпозиум «Психологиялық проблемалар өмірдің мағынасы мен акме».....	256
«Менің болашағым: Мен кеше. Мен бүгін. Мен ертең».....	257
Дөңгелек үстел: Абайдың даналығы. Қара сөздер.....	258
Біздің авторлар.....	259

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

Намазбаева Ж.И., Калымова А.Е. Общественное сознание личности – основа успешной реализации инклюзивного образования в Казахстане	5
Сыздыкбаева А.Д., Искакова А.Т., Бекмагамбетова Р.К. Вопросы формирования готовности будущего педагога к обеспечению преемственности дошкольного и начального математического образования.....	12
Таджибаева Ж.А., Аренова А.Х. Методологические подходы к исследованию проблемы психолого-педагогической адаптации студентов-репатриантов в целостном педагогическом процессе вуза	25
Кожажулов А.Т., Алимбекова А.А. Арт-практики в дошкольной педагогике: мировые тренды и казахстанские реалии.....	38

Прикладная психология и психотерапия

Макажанова З.Ш. Психологические аспекты изучения английского языка.....	45
--	----

Инновации в образовании

Ахметов Б.С., Лахно В.А., Адранова А.Б., Касымбергбаев Б.Т. Проблематика развития облачно-ориентированной учебной среды вуза	50
Жумалиева Р.З., Муратқызы А. Межкультурно-коммуникативная компетенция: в рамках компетентностного подхода	56
Аганина К.Ж. Совершенствование менеджмента в системе высшего образования в условиях инновации	62
Шугаева Г.К., Шманқызы Н. Возможности подготовки будущих специалистов в вузе к системе инклюзивного образования в школе	72

Проблемы и перспективы образования

Халикова К.З. Подготовка будущих педагогов к развитию критического мышления студентов	78
Ибраев Д.О., Сухорукова Л.Н., Мынбаева Б.Н., Габдуллин Е.С. Развитие научно-исследовательской деятельности у студентов в результате изучения зоологических дисциплин.....	86
Сапаргалиева Г.Г. Важность дикции при обучении певца-актера.....	96
Жусупбеков С.С., Абжанова Л.К., Наурызбаев О. Математическое моделирование и параметрическая идентификация модели на примере водогрейного агрегата.....	103
Кыякбаева У., Иниязова А., Асанханова Ж., Шырынбаева К., Сураншиева М. Работа социального педагога с подростками по месту жительства.....	109
Бекмагамбетова Р.К., Халитова И.Р., Айтбаева А. Педагогические аспекты рассмотрения кризисов детского развития.....	116
Алшынбаев К.И., Мырзакулов К., Атакаева А.Т., Иралина М.М., Тулеев С.К. Образовательные основы педагогического процесса в спортивной тренировке.....	127
Кайдарова З.А., Иманбаев С.М. Медиация в Республике Казахстан: психолого-правовое обеспечение	132

Современные методики и технологии обучения

Надыров А.Л., Мухиддинов Е.М., Дайрабаев С.Е. Интерес к новым видам спорта как фактор формирования устойчивого стремления к здоровому образу жизни у студенческой молодежи.....	140
Искакова А.О. Трансязычие: происхождение и сущность концепта.....	147
Исатаева А.А., Уайсова Г.И. Лингвистические основы развития речевой деятельности младших школьников	156
Конысбаева А.Б., Мышбаева Г.М., Шин Намин Особенности современного дошкольного образования в Южной Корее: опыт изучения.....	164

Мир Абая: образование, наука, культура и искусство

Халитова И.Р., Кыякбаева У.К., Атемкулова Н.О. Социально-педагогические идеи в наследии Абая	172
Ажиханов Б.Б. Абай – о науке и знании	179

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Момбек А.А. Система духовно-нравственных добродетельных ценностей в наследии аль-Фараби	185
Золотарева Л.Р., Золотарева Я.А. Наследие аль-Фараби в искусствоведческо-культурологическом осмыслении.....	196
Файзуллина Э.Е., Христидис Т.В. Традиционный костюм как культурный код: иконография, символика и семантика (на примере женского костюма).....	206
Ермағанбетов М.Е., Шингисбаев Б.М., Акрамова А.С., Баскимбаева Т.А. Казахская история и философия: этноматематический компонент содержания образования.....	213
Тажигалиева Г.М., Толеген А. Вклад профессора Ш.Таубаевой в развитие педагогической науки.....	225

Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Жумагазин Ж.Р. Эволюция оперы на ранних этапах развития как музыкального театра.....	230
Беркутбаева К.М., Момбек А.А. Синтез искусств: театральный занавес как эстетическая категория.....	236
Аухадиев И.Р., Досбатыров Д.К. Синтетическая сущность балета.....	243
Сывороткина С.И. Культурный код в системе визуальных искусств: специфика формирования и развития.....	243

Поздравляем юбиляров

Абильдина Салтанат Куатовна	254
--	-----

Информация

Симпозиум «Психологические проблемы смысла жизни и акме»	256
Форум иностранных студентов «Мое будущее: Я вчера. Я сегодня. Я завтра»	257
Круглый стол: Мудрость Абая. Слова назидания	258
Наши авторы	259

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Namazbaeva Zh.I., Qalymova A.E. Public awareness of personality – basis for successful implementation of inclusive education in Kazakhstan	5
Syzdykbaeyva A., Iskakova A., Bekmagambetova R. Questions of formation of readiness of the future teacher to ensure continuity of preschool and primary mathematical education.....	12
Tajibayeva Zh.A., Arenova A.H. Methodological approaches to the study of the problem of psychological and pedagogical adaptation adaptation of students-repatrients in the holistic pedagogical process of the University.....	25
Kozhagulov A.T., Alimbekova A.A. Art practices in preschool pedagogy: world trends and Kazakhstan realities.....	38

Applied psychology and psychotherapy

Makazhanova Z. Psychological aspects of learning English	45
---	----

Innovations in education

Akhmetov B.S., Lakhno V. Adranova A., Kassymbergebayev B. Problems of development of a cloud-oriented educational environment of the university.....	50
Zhumaliyeva R., Muratkyzy A. Intercultural communicative competence: findings from competence-based approach.....	56
Aganina K. D. Management in the system of higher education in the conditions of innovation.....	62
Shugaeva G.K. Shmankyzy N. Possibilities preparation of future specialists in hue to the system of inclusive education at school	72

Problems and prospects of education

Khalikova K. Preparation of future teachers for the development of students' critical thinking.....	78
Ibrayev D.O., Sukhorukova L.N., Mynbayeva B.N., Gabdullin E.S. The development of research activities among students as a result of the study of zoological disciplines.....	86
Sapargaliyeva G.G. Importance of dictions when teaching singer-actor.....	96
Zhusupbekov S.S., Abzhanova L.K., Nauryzbaev O. Mathematical modeling and parametric identification of a model using the example of a water-heating unit.....	103
Kyyakbayeva U., Iniyatova A., Assankhanova Zh., Shyrynbayeva K., M. Suranchieva The work of a social educator with adolescents in the community.....	109
Bekmagambetova R., Khalitova I., Aitpaeva A. Pedagogical aspects the consideration of the crises of child development	116
Alshynbayev K.I., Myrzakulov K., Atakaeva A.T., Iralina M.M., Tuleev S.K. The educational foundations of the pedagogical process in sports training	127
Kaidarova Z.A., Imanbayev S.M. Mediation in the Republic of Kazakhstan: psychological and legal support	132

Modern methods and technologies of teaching

Nadyrov A., Mukhiddinov E., Dayrabayev S. Interest in new sports as a factor in the formation of a sustainable desire for a healthy lifestyle among students.....	140
Iskakova A. Translanguaging: the concept origin and meaning.....	147
Issataeva A., Uaisova G. Linguistic bases of primary school children's development of speech activity.....	156
Konysbayeva A., Myshbayeva G., Shin Namin Features of modern preschool education in South Korea: experience of study	164

The world of Abai: education, science, culture and art

Khalitova I., Kyyakbayeva U., Atemkulova N. Socio-pedagogical ideas in Abay's legacy....	172
Azhikhanov B.B. Abay – about science and knowledge.....	179

Education, culture and art in the context of national idea «Mangilik El»

Taubayeva Sh.T., Imanbayeva S.T., Mombek A.A. System of spiritual and moral virtual values in the heritage of al-Farabi	185
Zolotareva L.R., Zolotareva Y.A. Heritage of al-Farabi in art-cultural understanding	196
Fayzullina E.E., Khristidis T.V. Traditional costume as a cultural code: iconography, symbolic and semantics (on the example of a women's costume)	206
Ermaganbetov M., Shingisbaev B., Akramova A., Baskimbaeva T. Kazakh history and philosophy: ethnomathematical component of the content of education	213
Tazhigaliyeva G., Tulegen A. The contribution of Professor S.Taubayeva in the development of pedagogical science	225

Rukhany zhangyru: scientific, educational and cultural space

Zhumagazin Zh. Evolution of opera at early stages of development as a musical theater.....	230
Berkutbayeva K.M., Mombek A.A. Synthesis of arts: theater curtain as an aesthetic category.....	236
Aukhadiyev I.R., Dosbatyrov D.K. The synthetic essence of ballet.....	243
Syvorotkina S.I. The cultural code in the visual arts system: specificity of formation and development.....	247

We congratulate wits anniversare

Abildina Saltanat Kuatovna	254
---	-----

Information

Symposium «Psychological problems of the meaning of life and Acme»	256
Forum of international students «My future: I — yesterday. I – today. I – tomorrow»	257
Round table «The wisdom of Abai. Words of edification»	258
Our authors	267

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ФТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалын шрифт, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
- пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы белгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
- References;
- аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ФТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4-қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 700 теңге сыртқы авторлар үшін (500 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство*

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основная часть** (литературный обзор, методы, результаты) и **заключение** (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге для сторонних авторов (500 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KCSJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: *Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.*

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm.

Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review.

Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
- the author’s full name (in 3 languages);
- the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
- the author’s e-mail address and telephone number;
- title of the article (in 3 languages);
- abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
- keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
- the text of the article includes: **introduction** (relevance, scientific significance, research objective), **the main part** (literary review, methods, results) and **conclusion** (conclusions); **references**.
- the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 700 tenge per page for third-party authors, 500 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: *pedagogika@kaznpu.kz* / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Балыкбаев Такир Оспанович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 aliya_mombek@mail.ru
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсагтаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43
		Нурбекова Жанар Абаевна	8 701 111 54 88 janaranur@yahoo.com
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	8 (727) 291 34 33
		Коканова Жарқынай Атаевна	8 707 827 27 85 zharka75@mail.ru
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 vestnikkaznpu@mail.ru
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 nii.psy@mail.ru
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 bakhytastan@mail.ru
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, ablai_angel@mail.ru
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бердышев Абдумаулен Сулейменович	8(727) 272 75 87 Vestnik.KazNPU.FMS@gmail.com
		Ахметова Оксана Сейдуллаевна	8 701 438 27 76 ah_oksa@mail.ru
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышпанович	8 (727) 291 13 71
		Жақсыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 zhanarkaznpu@mail.ru
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Исабек Нұрдаулет Еркінұлы	8 (727) 291 76 08
		Ақбаева Шолпан	8 777 258 53 68 akbaeva_sholpan@mail.ru
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Макина Ляззат Хайыржановна	8 701 766 73 07
		Денисова Ирина Александровна	8 705 5501952 irenadenisova@mail.ru
		Сардарова Зарина	8 775 2522682 sardarova.zarina93@mail.ru
11	«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы /Серия «Начальная школа и физическая культура»	Адамбеков Кайрат Ильясович	8 701 367 18 91
		Ерназаров Саламат Хайрылбашарұлы	87016471366 yernazarov.s@mail.ru
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Кузнецов Евгений Александрович	8 (727) 291 37 69
		Сабитова Айнур Алимхановна	8 701 779 88 70 ayka.kyan@mail.ru
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман	8 701 287 01 93 adelbaeva_83@mail.ru
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Толубекова Бахытжан Хасеновна	8 (727) 293 02 71
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 nesibeli77@mail.ru
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66
		Боданбекова Зауреш	8 701 452 65 09
		Жауыншиева Жазира	8 702 423 79 17 zhazira.zhayynshieva@mail.ru

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ**

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнанан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
		1 бейіндік пән			
		2 бейіндік пән			
1	2	3	4	5	6
V001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
V002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
V003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
V004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
V005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
V006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
V007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
V008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
V009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
V010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
V011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
V012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқыт-пайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B040900	Хореография
B029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B072200	Полиграфия
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041300	Кескіндеме
				5B041400	Графика
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану

1	2	3	4	5	6
B036	Аударма ісі	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B021000	Шетел филологиясы (12 бағыт)
				5B020700	Аударма ісі
B037	Филология	Қазақ/Орыстілі	Қазақ/Орыс әдебиеті	5B020500	Филология
B038	Әлеуметтану	Математика	География	5B050100	Әлеуметтану
B039	Мәдениеттану		Шетел тілі	5B020400	Мәдениеттану
B040	Саясаттану және азаматтық құқықтану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B050200	Политология
				5B020200	Халықаралық қатынастар
				5B050500	Аймақтану
B041	Психология	Биология	География	5B050300	Психология
				5B050700	Менеджмент
B044	Менеджмент және басқару	Математика	География	5B051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
				5B050600	Экономика
B045	Аудит және салық салу	Математика	География	5B050800	Учет және аудит
B046	Қаржы, экономика, банк және сақтандыру ісі	Математика	География	5B050900	Қаржы
B047	Маркетинг және жарнама	Математика	География	5B051100	Маркетинг
B049	Құқық	Дүниежүзі тарихы	Адам.Қоғам. Құқық	5B030100	Құқықтану
				5B030200	Халықаралық құқық
B050	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	Биология	Химия	5B060700	Биология
				5B070100	Биотехнология
B051	Қоршаған орта	Биология	География	5B060800	Экология
B052	Жер туралы ғылым	Математика	География	5B060900	География
B053	Химия	Химия	Биология	5B060600	Химия
B054	Физика	Физика	Математика	5B060400	Физика
B055	Математика және статистика	Математика	Физика	5B060100	Математика
B056	Механика	Физика	Математика	5B060300	Механика
B057	Ақпараттық технологиялар	Математика	Физика	5B060200	Информатика
				5B070300	Ақпараттық жүйелер
				5B070500	Математикалық және компьютерлік модельдеу
B064	Механика және металл өңдеу	Математика	Физика	5B071600	Аспап жасау
B091	Туризм	География	Шетел тілі	5B090200	Туризм
B092	Тыңғу	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B090600	Мәдени демалыс
B093	Мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі	География	Шетел тілі	5B091200	Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламаларының тобы	Жалпы кәсіптік пән	Арнайы пән	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)	
1	2	3	4	5	
B001	Педагогика және психология	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Мектепке дейінгі педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көркем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Құқық және экономика негіздері	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Математика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Физика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика - Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Информатика	5B011100	Информатика

1	2	3	4	5	6
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Химия	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Биология	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	География	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Қазақстан тарихы	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Қазақ тілі	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Орыс тілі	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Шетел тілі	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Педагогика және психология негіздері	Биология	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Гармония	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Хореография тарихы	5B040900	Хореография
B029	Аудиовизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Физика	Қазақ тілі/Орыс тілі	5B072200	Полиграфия

1	2	3	4	5	6
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Қазақстан бейнелеу өнері	5B041400	Графика
				5B041300	Кескіндеме
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Сурет және композиция	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері (Философия, мәдениеттану, әлеуметтану және саясаттану негіздері)	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Қазақстан тарихы	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Қазақстан тарихы	Дүниежүзі тарихы	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Қазақ тілі/Орыс тілі	Дүниежүзі тарихы	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану
B036	Аударма ісі	Қазақ тілі/Орыс тілі	Шет тілі	5B021000	Шетел филологиясы (12 бағыт)
				5B020700	Аударма ісі
B037	Филология	Қазақ тілі/Орыс тілі	Қазақ әдебиеті/Орыс әдебиеті	5B020500	Филология
B038	Әлеуметтану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері	5B050100	Әлеуметтану
B039	Мәдениеттану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік мекемелердің жұмысын ұйымдастыру	5B020400	Мәдениеттану
B040	Саясаттану және азаматтық құқықтану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері (Философия, мәдениеттану, әлеуметтану және саясаттану негіздері)	5B050200	Политология
				5B020200	Халықаралық қатынастар
				5B050500	Аймақтану
B041	Психология	Қазақстан тарихы	Психология негіздері	5B050300	Психология

1	2	3	4	5	6
B044	Менеджмент және басқару	Экономика негіздері	Менеджмент	5B050700	Менеджмент
				5B051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
				5B050600	Экономика
B045	Аудит және салық салу	Қаржы және несие	Ұйым экономикасы	5B050800	Учет және аудит
B046	Қаржы, экономика, банк және сақтандыру ісі	Қаржы және несие	Ұйым қаржысы	5B050900	Қаржы
B047	Маркетинг және жарнама	Экономика негіздері	Маркетинг	5B051100	Маркетинг
B049	Құқық	Мемлекет және құқық теориясы	Қазақстан Республикасының азаматтық құқығы	5B030100	Құқықтану
				5B030200	Халықаралық құқық
B050	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	Химия	Биология	5B060700	Биология
				5B070100	Биотехнология
B051	Қоршаған орта	Химия	Биология	5B060800	Экология
B052	Жер туралы ғылым	География	Физика	5B060900	География
B053	Химия	Биология	Химия	5B060600	Химия
B054	Физика	Математика	Физика	5B060400	Физика
B055	Математика және статистика	Математика	Физика	5B060100	Математика
B056	Механика	Физика	Математика	5B060300	Механика
B057	Ақпараттық технологиялар	Математика	Алгоритмдеу және бағдарламалау негіздері	5B060200	Информатика
				5B070300	Ақпараттық жүйелер
				5B070500	Математикалық және компьютерлік модельдеу
B064	Механика және металл өңдеу	Материалтану	Еңбекті қорғау	5B071600	Аспап жасау
B091	Туризм	География	Туристік қызметті ұйымдастыру	5B090200	Туризм
B092	Тынығу	Шығармашылық емтихан	Қазақстан тарихы	5B090600	Мәдени демалыс
B093	Мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі	Қазақстан тарихы	Мейрамхана мен қонақ үй шаруашылығындағы қызмет көрсетуді ұйымдастыру	5B091200	Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі

7M01 Педагогикалық ғылымдар		Білім беру	
1	2	3	4
7M011	Педагогика және психология	6M010300	Педагогика және психология
		6M012400	Педагогикалық өлшемдер
			Білім берудегі менеджмент
7M012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6M010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
7M013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6M010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
7M014	Жалпы білім беру пәнінің мамандануымен мұғалімдерді даярлау	6M010400	Бастапқы әскери дайындық
		6M010600	Музыкалық білім
		6M010800	Дене шынықтыру және спорт
		6M010700	Бейнелеу өнері және сызу
		6M012000	Кәсіптік білім беру (сала бойынша)
7M015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6M010900	Математика
		6M011000	Физика
		6M0111000	Информатика
		6M011200	Химия
		6M011300	Биология
		6M011600	География
7M016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6M011400	Тарих
7M017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6M011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6M011800	Орыс тілі мен әдебиеті
		6M011900	Шетел тілі: екі етел тілі
		6M012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
		6M012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі мен әдебиеті
7M019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6M010500	Дефектология
7M02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		Гуманитарлық ғылымдар	
7M021	Өнер	6M041600	Өнертану
		6M072200	Полиграфия
7M022	Гуманитарлық ғылымдар	6M020100	Философия
		6M020300	Тарих
		6M020600	Дінтану
		6M020900	Шығыстану
		6M021200	Түркітану

1	2	3-	4
7M03 Әлеуметтік ғылымдар		Әлеуметтік ғылымдар	
7M023	Тіл және әдебиет	6M020500	Филология
		6M020700	Аударма ісі
		6M021400	Әдебиеттану
7M031	Әлеуметтік ғылымдар	6M020400	Мәдениеттану
		6M020200	Х а л ы қ а р а л ы қ қатынастар
		6M050100	Әлеуметтану
		6M050200	Саясаттану
		6M050300	Психология
		6M050500	Аймақтану
7M04 Бизнес, басқару және құқық		Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
7M041	Бизнес және басқару	6M050600	Экономика
		6M050700	Менеджмент
		6M050800	Учет және аудит
		6M050900	Қаржы
		6M051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6M051100	Маркетинг
7M042	Құқық	6M030100	Құқықтану
		6M030200	Халықаралық құқық
7M05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
7M051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6M060700	Биология
7M052	Қоршаған орта	6M060800	Экология
		6M060900	География
7M053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6M060400	Физика
		6M060600	Химия
7M054	Математика және статистика	6M060100	Математика
		6M060300	Механика
7M06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
7M061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6M060200	Информатика
		6M070300	Ақпараттық жүйелер
7M11 Қызмет		Қызмет	
7M111	Қызмет көрсету саласы	6M090200	Туризм
		6M090600	Мәдени демалыс

8D01 Педагогикалық ғылымдар		Білім беру	
8D011	Педагогика және психология	6D010300	Педагогика және психология
		6D012400	Педагогикалық өлшемдер
8D012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
8D013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
8D015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6D010900	Математика
		6D011000	Физика
		6D011100	Информатика
		6D011200	Химия
		6D011300	Биология
6D011600	География		
8D016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011400	Тарих
8D017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті
8D019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6D010500	Дефектология
8D02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		Гуманитарлық ғылымдар	
8D022	Гуманитарлық ғылымдар	6D020100	Философия
		6D020300	Тарих
8D023	Тіл және әдебиет	6D020500	Филология
		6D021300	Лингвистика
		6D021400	Әдебиеттану
8D03 Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат		Әлеуметтік ғылымдар	
8D031	Әлеуметтік ғылымдар	6D050100	Әлеуметтану
		6D050200	Саясаттану
8D04 Бизнес, басқару және құқық		Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
8D041	Бизнес және басқару	6D050600	Экономика
		6D050700	Менеджмент
		6D050800	Учет и аудит
		6D050900	Финансы
8D05 Жаратылыстану ғылымдары, Математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
8D051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6D060700	Биология
8D052	Қоршаған орта	6D060800 6D060900	Экология География
8D053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6D060400 6D060600	Физика Химия
8D054	Математика және статистика	6D060100	Математика
8D06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
8D061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6D060200 6D070300	Информатика Ақпараттық жүйелер

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Нурмагамбетова Айсанем*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 30.03.2020.
Формат 60x84^{1/8}. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
32 п.л. Тираж 300. Заказ №.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

**ҰСЫНЫСТАР ҮШІН
ДЛЯ ЗАМЕТОК**